

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (İSLAM TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

OSMANLI DÖNEMİ ÜSKÜP VAKIFLARI

Doktora Tezi

Hasan TELLİ

Ankara-2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (İSLAM TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

OSMANLI DÖNEMİ ÜSKÜP VAKIFLARI

Doktora Tezi

Hasan TELLİ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Halide ASLAN

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (İSLAM TARİHİ)
ANABİLİM DALI

Hasan TELLİ

OSMANLI DÖNEMİ ÜSKÜP VAKIFLARI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Halide ASLAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Nesimi YAZICI

Prof. Dr. Recai DÖĞAN

Prof. Dr. Mustafa TURAN

Doç. Dr. Yasin YILMAZ

Doç. Dr. Halide ASLAN (Danışman)

Tez Sınavı Tarihi 22.04.2018

TEŞEKKÜR

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Bütün hamdler, şükürler ve övgüler alemlerin Rabbi olan Allah'a olsun. Sonsuz güç, kudret ve ilim sahibi Allah'ın ilmi sayısınca en güzel salat, selam ve ihtiramlar ümmeti olmakla şeref bulduğum peygamberlerin sonucusu Hazreti Muhammed Mustafa'ya, cümle enbiyaya, ashabına, etbana ve sevdiği kullarının üzerine olsun.

“Osmanlı Dönemi Üsküp Vakıfları” konulu doktora tezimin hazırlanmasında çok önemli katkıları olan danışman hocalarım Prof. Dr. Nesimi YAZICI ve Doç. Dr. Halide ASLAN hocalarıma, bilgilerinden ve rehberliklerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR, Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR, Prof. Dr. Recai DOĞAN, Prof. Dr. Mustafa TURAN, Doç. Dr. Yasin YILMAZ, merhum Prof. Dr. İbrahim SARIÇAM, Prof. Dr. İrfan AYCAN, Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN, Prof. Dr. Nahide BOZKURT, Prof. Dr. Eyüp BAŞ, Prof. Dr. Hasan KURT, Prof. Dr. Mehmet DALKILIÇ ve Dr. Öğretim Üyesi İbrahim İMAMOĞLU hocalarıma, araştırmada bizlere destek ve yardımcı olan Diyanet İşleri Başkanlığı'na, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Osmanlı Devlet Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi ve Makedonya Devlet Arşivi ve kütüphanesindeki yetkili ve görevli dostlara, beni yetiştirip okutan babam Abdulgani TELLİ ve annem Hayrülberriye TELLİ'ye, araştırmamın tüm süresi boyunca bana desteğini esirgemeyen eşim Fatma Zehra TELLİ, çocuklarım Huzeyfe TELLİ ve Gülnihal TELLİ'ye, tüm aileme, kayıtlarda yardımcı olan Fethullah ÖNCÜ'ye ve bizim üzerimizde hakkı olan herkese çok teşekkür ederim.

Başta Üsküp olmak üzere Osmanlı coğrafyasında ve yeryüzünde vakıf kuran ve vakıf hizmetleri sunan tüm hayır sahiplerini rahmet, minnet ve şükranla anıyorum.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1
1. VAKIFLAR HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	4
2. ÜSKÜP HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	13
BİRİNCİ BÖLÜM	26
ÜSKÜP’TE PADİŞAHLAR, PAŞALAR VE BEYLER TARAFINDAN KURULAN VAKIFLAR	26
1.1. Sultan II. Murad Vakfı.....	26
1.2. Fatih Sultan Mehmed Vakfı	35
1.3. Gazi İsa Bey Vakfı.....	36
1.4. Gazi İshak Bey Vakfı.....	66
1.5. Gazi Mustafa Paşa Vakfı	85
1.6. Gazi Yahya Paşa Vakfı	97
1.7. Hüseyin Bey b. Süleyman Vakfı	113
1.8. Hüseyin Şah Vakfı	114
1.9. İbrahim Bey b. Ali Bey Vakfı	117
1.10. Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı.....	118
1.11. Karlılı Mehmed Paşa Vakfı.....	129
1.12. Kebîr Mehmed Çelebi b. İsa Bey Vakfı	133
1.13. Koca Davud Paşa Vakfı	141
1.14. Mehmed Faik Paşa Vakfı	145
1.15. Murat Paşa Camii (İbni Şahin Camii, Zeynel Bey Camii) Vakfı.....	148
1.16. Paşa Yiğit Bey Vakfı.....	149
1.17. Ramiz Bey b. Hasan Bey Vakfı	156
1.18. Sağır Mehmed Bey b. İsa Bey Vakfı	157
1.19. Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa Vakfı.....	160
1.20. Zeynelabidin Bey Vakfı	161
İKİNCİ BÖLÜM.....	168
HANIMLAR TARAFINDAN KURULAN VAKIFLAR	168
2.1. Arife Hatun Binti Abdulkadir Vakfı	168
2.2. Atiyye Hanım binti Arslan Bey Vakfı.....	168
2.3. Ayşe Hanım İbneti Mehmed Efendi Vakfı.....	169
2.4. Ayşe Hatun binti Sağır Mehmed Bey b. İsa Bey Vakfı	170
2.5. Belkis Hanım Binti Mahmud Pertev Paşa Vakfı	175
2.6. Beyhan Sultan Vakfı.....	176

2.7. Esma binti Mustafa Çelebi Vakfı.....	180
2.8. Hani Hatun (Hatuncuklar Camii) Vakfı.....	180
2.9. Hüma Şah Sultan Vakfı (Hüma Sultan, Hümâyûn Şah Sultan).....	183
2.10. Fatıma Hatun Vakfı.....	195
2.11. Hatice Hatun binti Nuh Efendi Vakfı.....	195
2.12. Kemya Hatun Vakfı.....	196
2.13. Rabia Hatun Vakfı.....	196
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	198
HALK TARAFINDAN KURULAN VAKIFLAR	198
3.1. Abdalbaki Efendi Vakfı	198
3.2. Ahmed Ağa b. Hacı Hasan b. Abdullah Vakfı	202
3.3. Arap Mahmud Efendi Vakfı	204
3.4. Cafer Baba Zaviyesi Vakfı	205
3.5. Celiliye Hacı Bey Vakfı	206
3.6. Elaldı Sultan Vakfı	206
3.7. Emir Sultan Tekkesi Vakfı	211
3.8. Goloşlu Hacı Mustafa Vakfı	212
3.9. Hacı Ali Vakfı.....	213
3.10. Hacı Bekir Vakfı.....	213
3.11. Hacı Hasan b. Ali Vakfı.....	215
3.12. Hacı Hasan Rıza b. Numan Efendi Vakfı.....	216
3.13. Hacı Hürrem Vakfı	218
3.14. Hacı Hüseyin Vakfı.....	219
3.15. Hacı Hüseyin Bey b. Süleyman Bey ve kardeşleri Vakfı	220
3.16. Hacı Kasım Camii Vakfı	221
3.17. Hacı Mahmud Efendi b. Hacı Kara Mustafa Vakfı.....	222
3.18. Hacı Muhyiddin Efendi b. Abdulvahhab Vakfı.....	223
3.19. Hacı Mustafa Vakfı	229
3.20. Hacı Mustafa Baba Zaviyesi Vakfı.....	231
3.21. Hacı Ömer Ağa Vakfı.....	232
3.22. Hacı Taceddin Vakfı	234
3.23. Hafız Sabri Efendi b. Şeyh İdris Şevki Efendi b. Mustafa Vakfı	235
3.24. Haydar Baba Zaviyesi Vakfı.....	235
3.25. Hazinedar İsmail Efendi Vakfı.....	236
3.26. Hüdaverdi Camii Vakfı	238

3.27. Hüseyin Ağa b. Salih Vakfı	239
3.28. İbiş Ağa Vakfı	240
3.29. İbni Payko Vakfı	240
3.30. İbni Ömer Vakfı.....	242
3.31. İbrahim Çavuş Vakfı.....	243
3.32. İbrahim Efendi Vakfı	244
3.33. İplikçi Hasan Efendi Tekkesi Vakfı	245
3.34. İsmail Voyvoda Vakfı	247
3.35. Kapıcı Hamza Camii Vakfı	249
3.36. Kara Mustafa Zaviyesi Vakfı.....	250
3.37. Kara Kapıcı Camii Vakfı	252
3.38. Karaca Ahmed Sultan Zaviyesi Vakfı.....	254
3.39. Kazancılar Camii Vakfı	256
3.40. Köse Kadı Camii Vakfı	258
3.41. Kulak Mehmed Efendi Zaviyesi Vakfı.....	259
3.42 Mustafa b. Ferhad El-Debbağ Vakfı.....	262
3.43. Müezzinz Hoca Vakfı (Muslihiddin b. Abulgani Vakfı).....	263
3.44. Pir Vefa Baba Tekkesi Vakfı	270
3.45. Seyyid Hafız İbrahim Efendi b. Mehmed Vakfı	271
3.46. Seyyid Kablan Zaviyesi Vakfı.....	272
3.47. Sinan Kethüda Vakfı	274
3.48. Şeyh Ramazan Vakfı	274
3.49. Şafizade Seyyid Sadi Efendi Vakfı	276
3.50. Şeyh Adem Baba Tekkesi Vakfı.....	277
3.51. Şeyh Mehmed Efendi b. İsmail Vakfı.....	279
3.52. Şeyh Salih b. Hüseyin Tekkesi Vakfı.....	287
3.53. Üryan Baba Zaviyesi Vakfı	288
3.54. Diğer Vakıflar	290
SONUÇ	301
KAYNAKÇA.....	315
EKLER.....	337
1.TABLolar.....	337
TABLO-1 : Üsküp'te çeşitli vakıflar tarafından yaptırılan ve hala ayakta kalan camiler	337
TABLO-2: Üsküp'te çeşitli vakıflar tarafından yaptırılan ve yok olan camiler	338
TABLO-3: Üsküp'te çeşitli vakıflar tarafından yaptırılan Mescitler	339

TABLO-4: Üsküp'te tekke ve zaviyeler.....	340
TABLO-5: Üsküp'te bulunan türbeler	342
TABLO-6: Üsküp'te vakıflar tarafından yapılan eğitim müesseseleri	343
TABLO-7: Üsküp'te vakıflar tarafından yapılan sosyal ve ticari müesseseler.....	344
2.RESİMLER ve BELGELER.....	347
ÖZET.....	354

KISALTMALAR

Metinlerle İlgili Kısaltmalar

b.	: bin (oğlu)
c	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Fak.	: Fakültesi
Haz.	: Hazırlayan
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
No	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
sr.	: Sıra
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MEBİA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
Md.	: Müdürlüğü
OSAV	: Osmanlı Araştırmaları Vakfı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TMKV	: Türkiye Milli Kültür Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Üniv.	: Üniversite
VD	: Vakıflar Dergisi
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
Yay.	: Yayınları

Arşiv Belgeleri İle İlgili Kısaltmalar

A.DVNSRSK.D	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Ruus Defterleri
A.MKT.DV	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Sadâret Mektubî Kalemi Deâvî Belgeleri
A.MKT.UM.	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayet

A.NŞT.D.	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Tahvil (Nişan) Kalemi Defterleri
BOA	:Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
C.AS.	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Cevdet Askeriye
C.BLD.	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Cevdet Belediye
CE	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Cevdet Evkaf
C.ML.	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Cevdet Maliye
C.MF.	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Cevdet Maarif
D.	: Defter
DH.İD.	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Dahiliye Nezâreti İdari Kısım Belgeleri
DH.MKT.	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi
E.	: Evkaf
EV.D.	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Evkaf Nezâreti Defterleri
EV.MH.RZN	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Evkaf Muhasebe Kalemi Ruznamçe
İ.EV.	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı İrade Evkaf
İE.ENS	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı İbnülemin Ensab
İE.EV.	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı İbnülemin Evkaf
MF.MKT.	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Maarif Nezâreti Mektubi Kalemi
MV.	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Meclis-i Vükela
ML	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Maliye Nezâreti
ŞD.	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Şura-yı Devlet
TFR.I.KV.	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Rummeli Müfettişliği Kosova Evrakı
TKGM. TADB.TTD	: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Tahrir Defteri
TSMA	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
v.	: Varak
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Y.MTV.	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK.MŞ	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yıldız Parekende Meşihat Dairesi Maruzatı
YB.021	: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yabancı Arşivler, Makedonya

GİRİŞ

Tezin Konusu

“Osmanlı Dönemi Üsküp Vakıfları” adlı doktora çalışmamız, yaklaşık 522 yıl Osmanlı idaresinde kalan ve hâlâ içerisinde Türk ve Müslüman nüfusu barındıran Makedonya’nın başkenti Üsküp’teki Osmanlı dönemine ait vakıflar hakkındadır. Osmanlı döneminde Üsküp’te kurulan vakıflar, bu vakıfların kurucuları, vakfiyeleri, gelirleri, giderleri, hizmet alanları, vakıf eserleri, vakıf görevlileri ve Üsküp şehir hayatına katkıları hakkında bilgiler verilmiştir.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışmamız Osmanlı döneminde Üsküp şehri merkezinde kurulan vakıfları ve bu vakıflar tarafından Üsküp merkezinde yapılan camiler, mescitler, tekkeler, zaviyeler, türbeler, medreseler, mektebler, dâru’l-kurrâlar, kütüphaneler, imaretler, kervansaraylar, hanlar, hamamlar, su kemerleri, köprüler ve darphane gibi vakıflar tarafından yapılan eserleri kapsamaktadır. Osmanlı arşiv belgeleri ışığında Üsküp şehrinde kurulan vakıfların genel profili, kurucusu, varsa vakfiyesi, hizmetleri, eserleri, mahiyeti, yapısı, çalışma esasları, görevleri, görevlileri, gelirleri, giderleri, üst birimlerle olan ilişkileri ve Üsküp şehir hayatına katkıları gibi konulara yer verilmiştir. Bu çerçevede konu açığa kavuşturulduğunda tekrardan ve gereksiz uzatmalardan kaçınmak amacıyla benzer mahiyetteki arşiv belgelere sadece dipnotta atıf yapılmıştır. Osmanlı döneminde Üsküp şehrine bağlı kaza, nahiye, kasaba ve köylerde kurulan vakıflar konu kapsamı dışında kalmıştır. Olabildiğince sadece Üsküp şehir merkezindeki vakıflar ele alınmıştır. Vakfiyeleri olmasa da arşiv belgelerinde bir şekilde adından bahsedilen ama hakkında fazla malumat olmayan vakıfların ise listesi verilmiştir.

Önemi

Osmanlı dönemi Üsküp ve vakıfları üzerine araştırmalar vardır. Bu araştırmalarda bazı Osmanlı arşivi belgeleri de kullanılmıştır. Ancak bugüne kadar Osmanlı dönemi

Üsküp vakıfları üzerinde bizim tespit edip değerlendirmeye aldığımız gibi çok daha kapsamlı arşiv belgelerine dayalı bir araştırma tespit edilememiştir. Bu çalışma ana kaynaklara dayanarak Üsküp vakıflarının tespit edilmesi açısından önemlidir. Diğer taraftan bu alanda yapılan çalışmalara da önemli bir teorik katkı sağlayacaktır. Yine daha sonra bu alanda yapılacak araştırmalara da yeni bir bakış açısı getirmesi açısından da önemlidir. Üsküp vakıflarının çok daha kapsamlı bir şekilde arşiv belgelerine göre araştırılması ve tespit edilmesi, bu vakıflara ait gayrimenkullerin Makedonya Cumhuriyeti'nde yasal olarak Müslümanları temsil eden resmi kurumlara iade edilmesi açısından da önem arz edebilir.

Amaç

Bu araştırmanın amacı Osmanlı dönemi Üsküp vakıflarını arşiv belgelerine göre belirleyip değerlendirmektir. Bu ana amaç çerçevesinde araştırmanın alt amaçları şunlardır: Üsküp şehrinde Osmanlı döneminde kurulan tüm vakıfları belirleyebilmek, bu vakıfların kurumsal yapısını, işleyişini, gelirlerini, giderlerini, vakıf görevlilerini, Üsküp'te vakıflar tarafından yapılan camiler, mescitler, medreseler, mektepler, kütüphaneler, imaretler, tekkeler, zaviyeler, hanlar, hamamlar, bedestenler gibi vakıf eserlerini, vakıf hizmetlerini, vakıfların Üsküp'ün dinî, eğitim, sosyal ve ekonomik hayatında ortaya koyduğu yenilikleri Osmanlı arşiv belgelerine göre incelemek ve bir bütün halinde değerlendirmektir.

Yöntem

Tarihin en önemli kaynaklarından biri arşiv malzemeleridir. Resmi ve yarı resmi kurumların organları, ticari kuruluşların özel birimlerin çalışmalarıyla ilgili kayıt ve belgelerin düzenli bir bütün olarak saklandıkları yere arşiv denir. Bu araştırmanın da ana kaynakları arşiv belgeleridir. Dolayısıyla bu araştırma nitel bir araştırmadır. Bu kapsamda araştırmanın yöntemi arşiv malzemesi üzerine yapılan bir döküman incelemesidir. Döküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında

bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Dökümanlar nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu araştırmada da arşiv belgeleri döküman incelemesi veya analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Kaynaklar ve Araştırmalar

Üsküp vakıflarıyla alakalı tez, makale ve bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu alanda yapılan en önemli çalışmalardan olan Mustafa Özer'in "*Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV-XIX. Yüzyıl)*" adlı doktora çalışmasında ve Lidiya Kumbaracı'nın "*Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*" adlı kitabında Üsküp'teki vakıf eserleri sanat tarihi ve mimari açıdan ele alınmıştır. Mevlüt Dede'nin "*Üsküp Vakıfları –Bir Sosyal Tarih İncelemesi-*" adlı bir doktora çalışması vardır. Bunun yanısıra Ekrem Hakkı Ayverdi'nin dört ciltlik "*Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*" adlı çalışmanın üçüncü cildinde Üsküp'teki vakıflara da değinilmiştir. Mehmet İnbaşı'nın "*Osmanlı İdaresinde Üsküp Kazası (1455-1569)*" adlı doktora tezinde ve Yakup Ahbab'ın "*Üsküp Sancağı'nın idarî ve sosyo-ekonomik yapısı (1876-1911)*" adlı doktora tezinde Üsküp tarihiyle ilgili önemli tespitler yapılmıştır. Ayrıca Üsküp vakıflarından bir şekilde bahseden tez, kitap ve makale çalışmaları vardır. Bizim çalışmamızın tüm bunlardan farklı yönü ise çok daha geniş kapsamlı bir şekilde Osmanlı arşiv belgelerine dayanıyor olmasıdır. Tezimizde daha önce hiçbir çalışmada yer almayan çok sayıda arşiv belgesi kullanılmıştır. Bu anlamda T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı'nda bulunan Cevdet Evkâf tasnifindeki 173 belge, İbnü'l-Emin Evkâf ve İbnü'l-Emin Ensab tasnifindeki 42 belge, 52 adet Ruus defterindeki yaklaşık 600 evrak, 117 adet evkâf defterindeki yüzlerce evrak, Şûrâ-yı Devlet Evrakı Hülâsa Kayıt Defterlerindeki 26 defterde ve bunlar haricindeki bir çok tasnifte bulunan belgeler, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan konuyla ilgili 109 belge, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde tespit ettiğimiz vakfiyelerin haricinde konuyla ilgili 266 kayıt ilk defa gün yüzüne çıkarılmış ve yeri geldikçe bunlardan istifade edilmiştir. Tapu Kadastro

Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı'nda bulunan Tapu Tahrir kayıtlarındaki Üsküp Mufassal ve Üsküp İcmal defterleri ile hicri 1300, 1304, 1311 ve 1314 yıllarına ait Kosova Vilayeti Salnamelerindeki bilgilerle konumuz daha da aydınlatılmıştır. 2009-2014 yılları arasında 5 yıl Makedonya'da kalınarak konuyu yerinde inceleme ve araştırma fırsatına sahip olunmuştur.

1. VAKIFLAR HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Vakfın Tanımı

Arapça bir kelime olan “vakf” tutmak, durmak, durdurmak, ayakta beklemek, hareketten alıkoyma ve bağlamak anlamlarına gelir ve hapis kelimesiyle eşanlamlıdır. Vakfın çoğulu “evkâf” ve “vukûf”tur. Vakfeden kimseye “vâkıf”, vakfedilen şeye “mevkûf” veya “vakıf”, denir.¹ Terim olarak vakıf: “Bir a'ynı (malı, parayı) Allah'ın mülkü hükmünde olmak üzere insanların menfaati için temlik ve temellükten (satma ve satın almadan) hapsedmek ve alıkoymaktır.”²

1.2. Vakfın Temel Nitelikleri

Bir müessesenin “vakıf ” olarak adlandırılabilmesi için bazı temel özellikleri taşıması gerekmektedir. Vakıfta olması gereken bazı temel özellikler şunlardır.

- Vakıfta irade beyanın esas olması,
- Vakfın ebedi olması, (Süreklilik)
- Vakfedilen malın tekrar temlik ve temellük edilememesi,

¹ F. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük**, Doğu Matbaası, Ankara 1970.

² A.H. Berki, **Vakıflar**, VGM Yay., Ankara 1950, s.12-13; S.S. Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, c.2, s.664; Ö. N. Bilmen, **Hukuku İslamiyye ve Islahat-ı Fikhiyye Kamusu**, Bilmen Basımevi, İstanbul 1968, c.IV, s.294; M.Z. Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1971, c.III, s.577, S. Çataltepe, **İslam-Türk Medeniyetinde Vakıflar**, TMKV Yay., İstanbul 1991, s.13; B. Yediyıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, TTK Yay., Ankara 2003; Y. Yılmaz, **Kanuni Vakfiyesi ve Süleymaniye Külliyesi**, VGM Yay., Ankara, 2008.

- Vakfın tüzelkişilik sahibi olması,
- Vakfın lüzumu (geçerli olması) ve vakıftan geri dönüşün olamaması.³

Üsküp vakıflarını incelediğimizde vakıf kurulurken bu şartlara uyulduğu görülmektedir.⁴

1.3. Vakfın Menşei

Vakfın menşei yardımlaşma duygusuna dayanır. Yardımlaşmanın tarihi ise şüphesiz ki insanlık tarihi kadar eskidir.⁵ Ancak hukukî ve sistematik bir zeminde bakıldığında Hz. Peygamber dönemine kadar yardımlaşma hizmetlerini, vakıf müessesesi bağlamında değil daha çok devlet ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının hizmetleri olarak değerlendirmek daha uygun görülmektedir.

Bazı Batılı araştırmacılar vakfın menşei konusunda farklı nazariyeler ortaya atmışlardır. Köprülü'nün vakıflarla ilgili çalışmasında yer verdiği Mouradja d'ohsson, Robe, Mercier, Marcel Morand gibi yazarların iddialarına göre, vakıf müessesesi ve özellikle aile vakıfları, İslam'ın veraset emirlerine karşı çıkan ve eski Arap adetlerini devam ettirmek isteyen kişilerin karşı tavırlarından doğmuştur. Buna göre, İslamiyet

³ H. Hatemi, **Medeni Hukuk Tüzelkişileri**, İstanbul Üniv. Hukuk Fak., İstanbul 1979, s.6; A. Ertem "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar." **VD**, Ankara, 2011, C.36, s. 25-66; A. Akgündüz, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, OSAV Yay. Ankara 1988, s.95,

⁴ Üsküp'te Ayşe Hatun'un hicrî 1004/miladi 1595 yılına ait vakfiyesinde "on dört bin nakid akçe halis malımdan ifraz edüb vakf-ı sahih ile vakf ettim" diyerek irade beyanını açıkça yazılı olarak göstermiştir. VGMA. Defter No: 274, s.95. Üsküp'te Abdullah bin Hüseyin'in 1324/1906 yılına ait vakfiyesinde "bir kıt'a kurûm-ü mülk bağımı hasbeten lillahi vakf-ı sahih-i müebbed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf u habs idüb" diyerek sahip olduğu bağını ebedi olarak vakfettiğini, ebediyyen anlamına gelen müebbed ve muahalled ifadelerini kullanarak açıkça ifade etmiştir. VGMA. Defter No: 603, sayfa 179, sıra 302. Üsküp'te vâkıfın, vakfından rucu ile ilgili talepleri mahkeme tarafından her defasında reddedilmiştir. VGMA. Defter No: 603, sayfa 179, sıra 302; VGMA. Defter No: 633, sayfa 21, sıra 11; VGMA. Defter No: 607, sayfa 44, sıra 65.

⁵ F. Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü", **VD**, Ankara 1942, c.2 s. 2-9.

geldiğinde kız çocuklarına miras bırakmayı emredince, bu emre karşı çıkan Müslüman Araplar kaçamak bir yol izleyerek İslamiyetten evvelki gibi kız çocuklarını mirastan mahrum bırakmak ve terekesinden sadece erkek evlatlarının yararlanmasını sağlamak amacıyla mallarını vakfetmişlerdir. Vakıfların yayılmasındaki en önemli saiklerin başında, malını mülkünü, istibdat sahibi hükümdarların gasp ve müsaderesinden kurtarmak ve servetini çocuklarına bırakmak isteyen zengin kişilerin vakıf müessesini bir aracı olarak görme ve vakıf yoluyla mallarını kurtarmaya çalışma düşüncesi gelmektedir.⁶ Batılı yazarların bu görüşleri, İslam'a ve özellikle Osmanlılara karşı ön yargılı bakış açılarının bir tezahürü olsa gerektir. İslam dünyasında ve özellikle Osmanlı Devletinde bütün toplumu saran vakıf müessesesini bir kaç materyalist görüşe dayandırmak kabul edilebilir bir durum olmadığı gibi onların vakıf müessesini ve toplumdaki etkilerini anlamada ne kadar yüzeysel ve sığ bir bilgiye ve yorumlara sahip olduklarını da göstermektedir.

Vakıf müessesesi; İslam'la beraber ortaya çıkan, İslamî temellere dayanan, İslam toplumunda yaygınlaşan, İslam toplumunu dinî, eğitim, sosyal, kültürel, beledi, ekonomik, politik, demografik ve mimarî gibi pek çok alanda ve hizmette derinden etkileyen ve İslam toplumunu kucaklayan bir müessesedir. Bu vakıf müessesesi Hz. Peygamber'den sonra Müslümanlar arasında hızla yayılmıştır. Türk-İslam tarihinde vakıfların en yoğun biçimde toplum hayatının içerisinde yer aldığı dönem ve coğrafya, Osmanlı dönemi ve bu devletin yayıldığı coğrafya olmuştur.⁷

1.4.Vakfın Unsurları ve Şartları

Vakfı oluşturan unsurlar dörde ayrılır ve bu unsurlarda bulunması gereken bir takım şartlar vardır. Bu şartlar yerine geldiği zaman vakıf sahih ve nafız (geçerli) olur.

⁶ F. Köprülü, 1942, s.5.

⁷ N. Yazıcı, "Türk-İslam Toplumunda Dayanışma Kültürünün Müesseseleşmesi Olarak Vakıflar", **Sosyal ve Ekonomik Hayatta Vakıfların Yeri**, Yoksullara Yardım ve Eğitim Vakfı Kültür Yay., İstanbul 2008.

Vâkıf: Vakıf yapan kişiye vâkıf denir. Vakfın sahih ve nafiz olabilmesi için vâkıfın akıllı, bâliğ, hür ve mâlik olması, temlik ve teberru ehliyetine sahip olması gerekir. Gasbedenin ve ikrah altında (can ve mal tehdidi altında) bulunan kişinin vakfı geçerli değildir. Vakfedenin şartı fasit bir şart olmadıkça şârinin nassı (hükmü) gibi kabul edildiğinden yerine getirilmelidir.⁸

Mevkûf: Vakfedilen mala mevkûf denir. Buna göre; mevkûf malın, vakıfta aranan ebedilik şartına uygun ve elverişli olması, mütekavvim olması yani kendisinden yararlanılması mümkün, meşru ve şer'an mübah olması, mevkûf malın malum (bilinen) olması, vâkıfın mevkûfa tam bir mülkiyetle malik olması ve kendisinden ancak ayniyle intifa olunabilen cami, medrese ve kütüphane gibi vakıflarda, vakfedilen malın ifraz edilmiş olması ve hisseli olmaması gerekir.⁹

Mevkûfun aleyh: Kendi namına vakıf yapılan kişi/kişiler demektir. Bu kişiler ya bizzat belirlenmiş muayyen kişilerdir yahut muayyen olmayan fakirler, alimler, mücahitler, camiler, medreseler gibi cihetlerdir. Fakihlere göre malum, mevcud, madum, Müslüman, zimmi, yakın ve uzak gibi kişi veya kişilere vakıf yapılması caizdir. Sonradan doğacak nesile de vakıf yapmak caizdir. Ebu Yusuf'a göre vakfedenin kendisine yaptığı vakıf caizdir.¹⁰

⁸ V. Zuhayli, **İslam Fıkhi Ansiklopedisi**, Risale Yay., İstanbul 1994, c.10, s.260-267; İ. Kurt, “Şer’î Açıdan Vakıf ve Vakıfların Muhasebe Usulü”, **İslami Araştırmalar Vakfı Yayını**, İstanbul 2013, 1-52; M.Laroussi, **19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk yarısında Tunus’ta Vakıflar**, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s.9; N. Öztürk, **Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, TDV Yay., Ankara. 1995.

⁹ TSMA. D.7024/1; VGMA. Defter no:629, sayfa 415, sıra 332; VGMA. Defter no: 632, sayfa 424, sıra 194; VGMA. Defter No: 990, sayfa 48, sıra 39; VGMA. Defter no: 988, sayfa 237, sıra 144; VGMA. Defter No: 990, sayfa 74, sıra 62; V. Zuhayli,1994, c.10.s.267-270; M.E. Molla Hüsrev, **Düreru'l-Hukkâm**, İstanbul 1318, c II, s 134; M. Laroussi, 2009, s.10-11.

¹⁰ V. Zuhayli, 1994, C.10.s.271.

Vakfın sigası veya vakfiyesi: Vâkıfın vakfetme niyetiyle söylediği, kayda geçirdiği ifadelerle vakfın sigası denir. Hanefilere göre bir kişi “Benim bu arazim miskinlere ebediyyen vakfedilmiş bir sadakadır” yahut “Allah’a vakfedilmiştir” veya “hayır ve birr cihetine bir vakıftır.” dediği zaman vakfetmiş olur. Ebu Yusuf’a göre vakfın geçerli olması için sadece “vakfettim” veya “vakıftır” demesi yeterlidir.¹¹ Üsküp vakıflarda bu hususta daha çok İmam Ebu Yusuf’un görüşüyle amel edildiğini görmekteyiz. Üsküp’te Karlılı Mehmed Paşa, Memiş b. Osman, Hafız Sabri Efendi, Şafızade Seyyid Sadi Efendi¹² gibi vakıf kurucuları önceden para ve dükkân gibi bazı şeyler vakfetmişler, daha sonra bu vakıflarından rücu etmek istemişler ancak bu talepleri mahkemece reddedilmiştir.

1.5.Vakfın Çeşitleri

Vakıflar, mahiyeti, mülkiyeti, idaresi, menkul, gayri menkul olması, kiraya verilip verilmemesi yönlerinden bir çok çeşide ayrılır. Bu anlamda vakıfların çeşitlerini dört ana başlık altında toplamak mümkündür.

Mahiyeti bakımından vakıf çeşitleri

Hayrî vakıflar: Doğrudan doğruya Allah rızasını kazanmak kastıyla kurulan¹³ ve geliri tamamen ve kısmen muhtelif hayır kurumlarına ve hizmetlerine tahsis edilmiş bulunan vakıflardır.¹⁴ Hayrî vakıflar kullanım şekillerine göre ikiye ayrılır.

-Müessesât-ı hayriye: Doğrudan doğruya toplumun, kendisinden/aynından yararlandığı vakıf müesseseleridir. Camii, medrese, tekke gibi.¹⁵

¹¹ V. Zuhayli, 1994, c.10, s.280-284.

¹² VGMA. Defter No: 633, sayfa 21, sıra 11; VGMA. Defter No: 989, sayfa 165, sıra 123; VGMA. Defter No: 989, sayfa 180, sıra 137; VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141.

¹³ A. Akgündüz, 1988, s.270.

¹⁴ VGM, **Vakıflarımız**, <http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=35>, Erişim Tarihi, 04.03.2015; H. Yüksel,

Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü, Sivas 1998, s.92.

-*Gelirinden faydalanılan vakıflar.* Doğrudan doğruya değil de gelirinden faydalanılan vakıflardır. Tarla, dükkân, arsa gibi. Bunlara vakfın akarı da denmiştir.¹⁶

Üsküp'te kurulan vakıfları bu açıdan ele aldığımızda müessesât-ı hayriye kabilinden Üsküp'te cami, mescit, medrese, mekteb, tekke, zaviye ve imaret gibi çok sayıda eserin yapıldığını görürüz. Bu eserlerin ayakta kalabilmesi ve hizmetlerini devam ettirebilmesi adına da ileride de bahsedildiği üzere müsekkefât kabilinden ev, değirmen, han, hamam ve dükkân gibi çok sayıda gayrimenkülün vakfedildiği tespit edilmiştir.¹⁷

Zürri vakıflar: Herhangi bir hayır şartı olmayıp, gelirinin tamamı vâkıfın evlatlarına tahsis edilmiş bulunan vakıflardır.¹⁸ “Zürri vakıf, zürriyete meşrut vakıftır.”¹⁹ Bu tür vakıflara, “Aile, Evlatlık veya “Ehli Vakıflar” da denir. İkiye ayrılır.

Tam Zürri Vakıflar: Vakfın gelirlerinin ve idaresinin tamamıyla vâkıfın ailesine ve nesline tahsis edildiği vakıftır.

¹⁵ A. Akgündüz, S. Öztürk, **Darende Tarihi**, Es-seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Yay., İstanbul 2002, s.368.

¹⁶ Gelirinden faydalanılan vakıflar ikiye ayrılır. **1.Müsekkefât:** Ev ve dükkân gibi kiraya verilen vakıf binaları. **2.Müstagallât:** Bağ, bahçe, tarla ve çiftlik gibi kiraya verilen vakıf arazileri. A. Akgündüz, S. Öztürk, s.368; VGM, **Vakıflarımız**, <http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=35> Erişim Tarihi: 04.03.2015

¹⁷ VGMA. Defter: 988, sayfa 237, sıra 144; VGMA. Defter: 988, sayfa 286, sıra 184; VGMA. Defter: 989, sayfa 50, sıra 39; VGMA. Defter: 989, sayfa 164, sıra 122; VGMA. Defter: 989, sayfa 180, sıra 137; VGMA. Defter: 989, sayfa 185, sıra 141; VGMA. Defter: 989, sayfa 234, sıra 85; VGMA. Defter: 989, sayfa 235, sıra 186; VGMA. Defter: 990, sayfa 3, sıra 3; VGMA. Defter: 990, sayfa 48, sıra 39; VGMA. Defter: 990, sayfa 53, sıra 7; VGMA. Defter: 990, sayfa 74, sıra 62; VGMA. Defter: 991, sayfa 33, sıra 37; VGMA. Defter: 991, sayfa 45, sıra 57; VGMA. Defter: 991, sayfa 53, sıra 70; VGMA. Defter: 991, sayfa 59, sıra 76; VGMA. Defter: 991, sayfa 58, sıra 75; VGMA. Defter: 1185, sayfa 121; VGMA. Defter: 1185, sayfa 125; VGMA. Defter: 1185, sayfa 131, paragraf 3.

¹⁸ VGM, **Vakıflarımız**, <http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=35>, Erişim Tarihi: 04.03.2015

¹⁹ A.H. Berki, **Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah ve Tabirler**, Doğu Matbaası, Ankara 1966.

Yarı Zürrî Vakıflar: Vakfın gelirinin hem vâkıfın ailesine hemde dinî, hayrî, sosyal müesseselere tahsis edildiği vakıflardır.²⁰

Üsküp vakıflarını bu açıdan ele aldığımızda Üsküp'teki vakıfların kahir ekseriyetinin yarı zürrî vakıflar olduğunu görürüz.²¹

Mülkiyeti bakımından vakıf çeşitleri

Sahih vakıflar: Vâkıfın kendi şahsi malı ve mülkünden vakfedilerek yapılan vakıflara sahih vakıf denir. Böylece vakfedilen arazinin ve mülkün rakabesi (çıplak mülkiyeti), tasarruf hakkı ve menfaatleri vakfa devredilmiş olur. Bu vakıflarda vâkıfların koydukları şartlara riayet esastır.²²

Gayr-i sahih vakıflar: Mirî (devlete ait) araziden olan bir yerin aşar veya rûsûmu gibi yararlanma hakkı vakfedilirse, buna da sahih olmayan vakıf (Gayri Sahih Vakıf) ismi verilir. Devlet başkanı veya onun izniyle, devlet arazisi üzerinde meydana getirilen bu tür vakıflarda arazinin rakabesi (kuru mülkiyeti) devlete aittir. Bunlara "Tahsisât Kabilinden Vakıf" veya "İrsadî Vakıf" ismi de verilmektedir.²³

Bu açıdan bakıldığında Üsküp vakıflarının çoğu sahih vakıf olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴

İdaresi bakımından vakıf çeşitleri

²⁰ A. Akgündüz, S. Öztürk, 2002, s.368; H.Yüksel, 1998, s.92.

²¹ VGMA. Defter: 582/2, sayfa 503, sıra 376; VGMA. Defter: 601, sayfa 155, sıra 199; VGMA. Defter: 603, sayfa 179, sıra 302; VGMA. Defter: 607, sayfa 44, sıra 65; VGMA. Defter: 629, sayfa 415, sıra 332; VGMA. Defter: 631, sayfa 25 sıra 10; VGMA. Defter: 632, sayfa 424, sıra 194; VGMA. Defter: 633, sayfa 21, sıra 11; VGMA. Defter: 633, sayfa 348, sıra 123; VGMA. Defter: 758, v.65-8.

²² A. Akgündüz, S. Öztürk, 2002, s.368-370; H.Yüksel, 1998, s.92.

²³A. Akgündüz, S. Öztürk, 2002, s.368; H. Yüksel, 1998, s.95; VGM, **Vakıflarımız**, <http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=35> Erişim Tarihi, 04.03.2015

²⁴VGMA. Defter:633, sayfa 21, sıra 11; VGMA. Defter:633, sayfa 348, sıra 123; VGMA. Defter:758, v. 65-8; VGMA. Defter:779, v.14; VGMA. Defter:987, sayfa 274, sıra 95; VGMA. Defter:988, sayfa.142, sıra 56.

Mazbut vakıflar: Kendine ait tüzel kişiliğe sahip olmakla beraber, doğrudan doğruya (Evkâf-ı Humayun Nezâreti aracılığı ile) devlet tarafından idare olunan vakıflara mazbut vakıf denir.²⁵

Mülhak vakıflar: Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti kontrolü altında mütevellileri tarafından idare olunan vakıflara mülhak vakıflar denir. Vakıf işlerini vakfın mütevellileri yapar, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti ise yapılan bu işleri kontrol eder.²⁶

Müstesna vakıflar: Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti kontrolü olmadan mütevellileri tarafından idare edilen vakıflara müstesna vakıflar denir. Genelde gazilerin ve din adamlarının vakıfları bu kategoriye girer.²⁷

Sultan II. Mahmud döneminde 1826 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezareti kurulduktan²⁸ sonra Üsküp'te kurulan vakıfların bu nezarete bağlandığı görülür.²⁹ Bu

²⁵ A.Akgündüz, S.Öztürk, 2002, s.367.

²⁶ A.Akgündüz, S.Öztürk, 2002, s.368.

²⁷ A.Akgündüz, S.Öztürk, 2002, s.368 .

²⁸ N. Öztürk, "Evkaf-ı Hümayun Nezareti", **DİA**, TDV Yay., Ankara 1995, C.11 s.524

²⁹ BOA.EV.D.12668; BOA.EV.D.14006; BOA.EV.D.14407; BOA.EV.D.14636; BOA.EV.D.15026; BOA.EV.D.15348; BOA.EV.D.15425; BOA.EV.D.15430; BOA.EV.D.15435; BOA.EV.D.15677; BOA.EV.D.17473; BOA.EV.D.17634; BOA.EV.D.17658; BOA.EV.D.17901; BOA.EV.D.18050; BOA.EV.D.18289; BOA.EV.D.18677; BOA.EV.D.19524; BOA.EV.D.19676; BOA.EV.D.21523; BOA.EV.D.26424; BOA.EV.D.26529; BOA.EV.D.27127; BOA.EV.D.27241; BOA.EV.D.27301; BOA.EV.D.27330; BOA.EV.D.27347; BOA.EV.D.27369; BOA.EV.D.27410; BOA.EV.D.28113; BOA.EV.D.28117; BOA.EV.D.28151; BOA.EV.D.28264; BOA.EV.D.28284; BOA.EV.D.28338; BOA.EV.D.28459; BOA.EV.D.28507; BOA.EV.D.28571; BOA.EV.D.28721; BOA.EV.D.28751; BOA.EV.D.28782; BOA.EV.D.28914; BOA.EV.D.28952; BOA.EV.D.29109; BOA.EV.D.29219; BOA.EV.D.29290; BOA.EV.D.29319; BOA.EV.D.29336; BOA.EV.D.29367; BOA.EV.D.29538; BOA.EV.D.29986; BOA.EV.D.30312; BOA.EV.D.30344; BOA.EV.D.30538; BOA.EV.D.30615; BOA.EV.D.30685; BOA.EV.D.30877; BOA.EV.D.31000; BOA.EV.D.34741.

dönemden sonra Üsküp vakıflarını mülhak vakıflar kısmında değerlendirmek mümkündür.

İcareteynli vakıflar: İcare-i muaccele (peşin kira bedeli) ve icare-i müeccele (veresiye kira bedeli) ile kiralama yapılan vakıflara denir. Bu tür vakıfta, vakıf akarı bir kişiye belli bir miktarda peşin parayla veya veresiye ile kiralanır.³⁰

Mukataalı vakıflar: Üzerine bina yapılmak veya ağaç dikilmek üzere vakıf gayrimenkulünün (arsasının, tarlasının) bir kişiye belli bir bedelle kiralanmasıyla yapılan vakıflara mukataalı vakıflar denir.³¹

Üsküp vakıflarını bu yönüyle ele aldığımızda vakıfların, gayri menkullerini yeri geldikçe bazen icareteynli ve bazen de mukataalı olarak kiraya verdiklerini ve bu şekilde vakfa gelir elde ettiklerini görmekteyiz.³²

Hukukî bağlayıcılığı bakımından vakıf çeşitleri

Lazım vakıflar: Hukukî olarak bağlayıcı hale gelen ve feshi mümkün olmayan vakıflara lazım vakıflar denir.³³

Gayr-i lazım vakıflar: Sahih olarak kurulduktan sonra vâkıf veya mirasçıları tarafından fesih edilebilen vakıflara gayr-i lazım vakıflar denir.³⁴

Üsküp vakıflarını bu açıdan ele aldığımızda, Üsküp'te kurulan vakıfların lazım vakıflar olduğunu müşahade ettik.

Avarız Vakıfları

Geliri bir köy veya mahalle halkının ihtiyacına sarf edilmek üzere kurulan vakıflardır. Bu tür vakıflar genellikle para vakıflarıdır.³⁵ Üsküp'te bazı vâkıfların para

³⁰ H. Yüksel, 1998, s.84; A. Akgündüz, S. Öztürk, 2002, s.369.

³¹ A. Akgündüz, S. Öztürk, 2002, s.369.

³² BOA.EV.D.11436; BOA.EV.D.11438; BOA.EV.D.13906; BOA.EV.D.13930; BOA.EV.D.14170; BOA.EV.D.34741.

³³ A. Akgündüz, S. Öztürk, 2002, s.370.

³⁴ A. Akgündüz, S. Öztürk, 2002, s.370.

vakfında bulunduğu gör÷lmektedir. Osman b. Latif Vakfı, Kaçanıklı Mehmed Paşa Vakfı, Ayşe Hatun binti Sağır Mehmed Efendi Vakfı, Bayram b. Zeynel Vakfı, Hacı Hüseyin Vakfı, Memiş b. Osman Vakfı, gibi vakıflar para vakfında bulunmuşlardır.³⁶

2. ÜSKÜP HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1.Üsküp'ün Coğrafi Yapısı

Üsküp günümüzde Makedonya Cumhuriyet'nin başkenti olup “Skopje” (Skopje) adı ile anılmaktadır. Güneyinde Karadziçe, batısında Şar Dağı ve kuzeyinde Karadağ ile çevrilmiş geniş bir ovada, Vardar nehrinin iki yakasında kurulmuş bir şehirdir. Sofya, Selanik, Ohri, Tiran ve Piriştine gibi Balkanların önemli şehirleri arasında yer alan Üsküp, coğrafi açıdan merkezi ve stratejik bir konuma sahiptir.³⁷

2.2.Osmanlı Öncesinde Üsküp

Üsküp, İlliryalıların idaresinde Scupi adında küçük bir kasaba olarak kuruldu.³⁸ M.Ö. IV. yüzyılda Büyük İskender'le Makedonya Krallığı'nın eline geçti. Sonrasında Romalıların hakimiyetine girdi.³⁹ IV., V. ve VI. yüzyıllarda Doğu Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında olan Üsküp, idarî sarayları, bir Roma tiyatrosu, kale surları, hamamı, taş döşeli meydanları ve sokakları ile tipik bir geç Roma şehri olarak gelişti. Bir müddet Avarların ve Bulgarların eline geçti. Ardından 1282 yılına

³⁵ A. Akgündüz, S. Öztürk, 2002, s.368.

³⁶ VGMA. Defter no: 633, sayfa 21, sıra 11; VGMA. Defter no: 991, sayfa 33, sıra 37; VGMA. Defter no: 987, sahife 274, sayfa 95; VGMA. Defter no: 989, sayfa 164, sıra 122; VGMA.1185-131,s.135-136.

³⁷ E. İdriz, “Üsküp'te Müslümanlar: Dini ve Etnik Kimlik Bağlamında Sosyolojik Bir İnceleme”, **Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, c.18, S.1, Bursa 2009, s.591-608; E. Kul, **XVII. yüzyılda Üsküp Şehri**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2013.

³⁸ A. Britannica, “Üsküp”, **Genel Kültür Ansiklopedisi**, Ana Yay., İstanbul 2004, c.19; İ. Petrushevski, **Makedonia On Old Maps**, Makedonia Review, Skopje 1992, s.17.

³⁹ E.H. Ayverdi, “Yugoslavya'da Türk Abideleri ve Vakıfları” **VD**, S. III, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyat, Ankara 1956, s.152.

kadar Bizans'ın hakimiyetinde kaldı ve idarî, askerî ve ekonomik yönden Bizans'ın önemli bir şehri haline geldi.⁴⁰ 1282'den sonra Sırp'ların hakimiyetine girdi ve gelişmiş pazarlarıyla ticari yönünü güçlendirdi.⁴¹

2.3.Üsküp'ün Osmanlılar Tarafından Fethi

Orhan Gazi döneminde Rumeliye ayak basan Osmanlılar, Sırp Sındığı ve Çirmen savaşında Sırp'ları yenince Makedonya'nın kapıları Osmanlılara açıldı.⁴² 1382 yılında İştîp, Manastır ve Pirlepe şehirleri fethedildi.⁴³ 1385 yılında ise Ohri ele geçirildi. 1389 yılında Osmanlılar I. Kosova Meydan savaşında Balkan ittifakını yendi.⁴⁴ I. Murad'ın şehit düştüğü bu savaş sonucunda Osmanlılar, Balkanlardaki Bulgar ve Sırp gücünü kırdı ve Balkanlardaki fetih hareketini hızlandırmış oldu.⁴⁵ I. Murad'ın şehit düşmesinin ardından tahta geçen Yıldırım Bayezid, Paşa Yiğit Bey'i Üsküp'e gönderdi.⁴⁶ Paşa Yiğit Bey kumandasındaki Osmanlı ordusu 1392 yılında Üsküp'ü fethetti. Şehrin Skupi olan adı, Türkler tarafından Üsküp olarak değiştirildi.⁴⁷ Paşa Yiğit Bey Üsküp'te ilk uçbeyi oldu. Üsküp 1392 yılından, 1459'da Sırbistan'ın fethine ve 1463'de Bosna fethine kadar

⁴⁰ M. Larousse, "Üsküp", **Büyük Lügat ve Ansiklopedi**, c.XII, Meydan Yayınevi, İstanbul 1910, s.305.

⁴¹ N. Hoca, "Üsküp", **MEBİA**, MEB Yay., Ankara 1986, C.XIII, s. 122.

⁴² İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi I**, TTK Yay., Ankara 1984, s.161; A. Stoyanovski, "XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Makedonya'nın Osmanlı Hakimiyeti Devrinde İdari Taksimatı", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 4-5, İstanbul 1974, s.214.

⁴³ İ.H. Uzunçarşılı, 1984, s.161.

⁴⁴ L.S. Stavrianos, **The Balkans Since 1453**, Pryden Press, New York 1958, s.45.

⁴⁵ İ.H. Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.I, Bab-ı Ali Yayınevi, İstanbul 1960, s.67-81; R. Mantran, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Çev. Server Tanilli), Say Dağıtım yay. Ankara 1992, s.52-53; G. Castellan, **Balkanların Tarihi**, (Çev. Ayşegül Y. Başbuğu), Milliyet Yay., İstanbul 1995, s.148.

⁴⁶ Aşıkpaşaoğlu, **Aşık Paşaoğlu Tarihi**, (Haz. Atsız), MEB Yay., İstanbul 1992, s.58.

⁴⁷ Aşıkpaşazade, **Tevarih-i Ali Osman**, Ali Bey Neşri, İstanbul 1333, s. 4.

bölgedeki uç beylerinin hareket merkezi oldu.⁴⁸ Üsküp'ü fetheden Paşa Yiğit Bey'in ölümünden sonra yerine evlatlığı olan Gazi İshak Bey Üsküp'ün yeni uçbeyi oldu.⁴⁹ Aziz Teodor Manastırı'ndaki bir rahibe göre Üsküp 19 Ocak 1392 tarihinde Osmanlılar tarafından fethedildi.⁵⁰ Bazı Batılı yazarlar Üsküp'ün 6 Ocak 1392 tarihinde Osmanlıların hakimiyetine girdiğini ifade ederler.⁵¹

1304/1896 yılına ait Kosova Vilayeti Salnamesi'nde ise Üsküp'ün 792/1390 yılında fethedildiği kaydedilir ve Üsküp'ün fethi şöyle anlatılır. “Kosova-yı Malhame-i Kübrasından sonra Yıldırım Bayezid Hazretleri o senenin bütün kışını esbab-ı zafer ve seferin itmamiyle Edirne'de geçirdikten sonra ol bahar hulul eder etmez Timurtaş Paşa'yı büyük bir ordu ile Kosova galibiyetinin semeratını iktitafe memur buyurdular. Ordunun ilk hareketinde Üsküp işgal olunarak muhafaza ve idaresi Paşa Yiğit nam serdara havale olundu ki işte Üsküb'ün idare-yi Osmaniyye'ye intikali yani kamilen fethi tarihi bu zamandır. Tarih-i mezkur 792 (1390) senesi olmak icab eder.”⁵²

1402 yılı Ankara savaşından sonra Üsküp, Osmanlıların elinden çıkarak Sırpların hakimiyetine girdi. Çelebi Mehmed Üsküp'ü kurtarsa da şehir yeniden Sırpların eline geçti. Üsküp II. Murad döneminde tekrar Osmanlılara geçti. II. Murat ve Fatih Sultan

⁴⁸ N. Hoca, 1955, s.123, N. Yazıcı, "Salih Asım'ın Eserlerinde Üsküp“, **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri**, 29-31 Mayıs 1995, s. 49-61, İ.Ü., Fen-Edebiyat Fak. Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1996. s. 51.

⁴⁹ İ.H. Uzunçarşılı, 1984, s.145.

⁵⁰ K. Dojcinovski, **Makedonia Through The Centurries**, Skopje 1995, s.55,

<http://www.skopje.gov.mk/EN/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=46> Erişim Tarihi: 11.02.2011.

⁵¹ M. İnbaşı, “Fetihten İtibaren Üsküp'te Türk Nüfusu”, **Atatürk Üniverstiesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.3, Erzurum 1995, s.71-80; John VA. Fine, **The late medieval Balkans**, Ann Arbor: University of Michigan Press 232, 1987, s.412; A. Stojanovski, **Istoriya Na Makedonskiot Narod**, Makedonska Kniga, Skopje 1988, s.77.

⁵² **Kosova Vilayeti Salnamesi**, 1304, s.170-171.

Mehmed Arnavutluk ve Bosna fethinde; Kanuni Sultan Süleyman ise Venedik seferinde Üsküp'ü bir üs olarak kullandı.⁵³

Balkanların İslamlaşması ve Türkleşmesinde önemli bir yeri olan Sarı Saltuk'tan ve onu hikayelerinden bahseden *Saltuknâme*'de, Üsküp'ten ve Üsküp'ün Türk ve Müslüman şehri oluşundan da bahsedilir. Balkanlarda çeşitli akınlara, seferlere ve savaşlara katılan Sarı Saltuk, Anadolu'daki bir sefere katılmak için geldiğinde kendisini “*Ben dahi bir ulu pehlevanam. Rum içinde anılırım. Anı işidüp geldim*” diye tanıtır. Kendisine “*Kandan gelirsin?*” diye sorduklarında Sarı Saltuk “*Süküp diyarından gelürem. Padişahı işidüp geldim*” diye cevap vererek kendisini Üsküp diyarından gelen bir pehlivan olarak tanıtır. *Saltuknâme*'nin ikinci cildinde ise çevre illerinden toplanan düşman güçlerinin Üsküp'ü istila etmesinden, Üsküp Beyi Ali Bey'i şehit etmelerinden ve Üsküp'teki Osmanlı askerinin Babadağ'a (Romanya'ya) gitmelerinden bahsedilir.⁵⁴

2.4.Osmanlı Döneminde Üsküp'ün İdarî Yapısı

Üsküp Osmanlı Devleti tarafından fethedildikten sonra Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlandı. Üsküp XVI. yüzyıla kadar Rumeli Vilayeti'nin Paşa livasına bağlı bir nahiye iken⁵⁵ 1530 yılında kaza⁵⁶ ve 1578 yılında liva oldu. Üsküp, 1632-1641 yılları arasında

⁵³ İ. Parmaksızoğlu, “Üsküp” **Türk Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1953, c.13.

⁵⁴ E. Rumi, **Saltuk-name I**, (Haz. Ş. H. Akalın), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 1987, s.26,27,90; E. Rumi, **Saltuk-name II**, (Haz. Ş. H. Akalın), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 1988, s.68; Ş.H. Akalın, “Balkanlarda İslamın ve Türklüğün Yayılmasında Bir Üncü: Sarı Saltuk”, **Balkanlarda İslam Miadı Dolmayan Umut**, TİKA Yay., 2016, s.61.

⁵⁵ T. Gökbilgin, “Nahiye”, **MEBİA**, MEB Yay., İstanbul 1964, c.9, s.37-39; Y. Halaçoğlu, **XIV ve XVII yüzyıllarında Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, TTK Basımevi, Ankara 1991, s.73; H. İnalçık “Osmanlılar'da Cizye”, **DİA**, TDV Yay., Ankara 1993, C.8 s.45-48.

⁵⁶ BOA ve Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi, **Osmanlı Yönetiminde Makedonya**, İstanbul 2005, s. 193.

Rumeli Eyaleti'ne bağılı bir liva/sancak statüsünde yer aldı.⁵⁷ 1846 yılında eyalet statüsüne kavuşan Üsküp bu konumunu 1867 yılına kadar devam ettirdi. 1877 yılında merkezi Priştine olan Kosova Vilayeti kuruldu ve Üsküp bu vilayete bağılı bir sancak statüsünde yer aldı. 1893 yılından sonra Kosova Vilayeti'nin merkezi Üsküp'e taşındı ve Üsküp vilayet merkezi oldu. 1912 yılında Osmanlı devletinden ayrılincaya kadar vilayet merkezi olarak kaldı.⁵⁸ Üsküp'ün idarî yapısını tabloda şu şekilde gösterebiliriz.

Osmanlı dönemi süresince Üsküp'ün idarî yapısı			
Tarih	Üsküp idaresi	Bağılı olduğı idare	Daha üst idare
1392 (fetih)	Nahiye	Paşa Livası	Rumeli Eyaleti
1530	Kaza	Rumeli Eyaleti	İstanbul
1578	Liva/sancak	Rumeli Eyaleti	İstanbul
1602	Sancak	Rumeli Eyaleti	İstanbul
1641	Sancak	Rumeli Eyaleti	İstanbul
1846-1867	Eyalet merkezi	-	İstanbul
1867	Sancak	Prizren Vilayeti	İstanbul
1868	Sancak	Selanik Eyaleti	İstanbul
1869	Sancak	Prizren Vilayeti	İstanbul
1874	Sancak	Manastır Vilayeti	İstanbul
1877	Sancak	Kosova Vilayeti	İstanbul
1893-1912	Merkez Sancak	Kosova Vilayeti	İstanbul

Üsküp, 1878 yılında Berlin antlaşmasından sonra Vilayet-i Selaseden (üç vilayetten) biri olur. Üsküp 1304/1886 Kosova Viyayeti Salnamesi'nde şöyle tarif edilir. “*Vilayet sancakların en büyüğüdür. Merkezi ile beraber yedi kazadan teşkil etmiş bir liva olup, şekli coğrafyası, daire-i vilayetin cenubu şarkî ciheti müsavidir. Hatta*

⁵⁷ H. Tuncer, **Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet Taksimatı, Toprak Dağıtımı ve Bunların Mali Güçleri (Ayni Ali Efendi Risalesi)**, Ankara 1964, s.69; İ. M. Kunt, **Sancaktan Eyalet 1550-1650 arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 1978, s.150.

⁵⁸ N. Yazıcı, 1996, s.52; S. Kutlu, **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2007, s.151; T. Sezen, **Osmanlı Yer adları**, BOA Yay., Ankara 2006, s.520.

hududunun bir kısmı Bulgaristan ile müttehiddir. Üsküp heyet-i umimiyesi itibari ile cümlesi olan kazaları şarkî tarafına alarak bu kazaların merkez vilayetlerine en yakın olanı Üsküp'tür. Üsküp sancağında akan büyük nehir de Vardar nehridir.” XX. yüzyılın başlarında Kosova Vilayetini'nin merkezi konumunda olan Üsküp sancağına bağlı olan kazalar şunlardı. İştîp, Koçana, Koçanik, Kratova, Kumanova, Radovişte, Palanka, Köprülü ve Pehçova kazaları.⁵⁹ Bu dönemde Üsküp sancağına bağlı kazaları, nahiyele ve köyleri bir tablo halinde şu şekilde gösterebiliriz.

XX. yüzyıl başlarında Üsküp sancağına bağlı kazalar, nahiyele ve köyler ⁶⁰		
Kazalar	Nahiyele	Köy adedi
Üsküp	Liva Merkezi	152
Orhaniye, Merkez Koçanik	Kaza Merkezi	19
İştîp	İştîp merkez	122
	Bereketli	18
	Leskoviçe	
Osmaniye (Maleş) Merkez Bihçova	Kaza Merkezi	13
Koçana	Koçana Merkezi	63
	Biyançe	29
Kratova	Kaza merkezi	69
Kumanova	Kaza merkezi ve 1 adet mezra	108
Radovişte	Kaza merkezi	56
Palanka	Kaza merkezi	46
Köprülü	Köprülü merkezi	62
	Bogomil	15
	Nikodim	14

⁵⁹ Salname-i vilayet-i Kosova, 1304, s.217-218; A.H. Furat, **Temettuat Defterlerine Göre Üsküb'ün Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, İstanbul Üniv.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s.10; Y. Ahbab, **Üsküp Sancağı'nın İdari Ve Sosyo-ekonomik Yapısı (1876-1911)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2015, s.11.

⁶⁰ M. Nasrullah, M. Rühdü ve Mülazım M. Eşref, **Osmanlı Atlası XX Yüzyıl Başları**” (Haz. Rahmi Tekin-Yaşar Baş), OSAV Yay., İstanbul 2003, s.29

Merkez şehri Üsküp olan Kosova Vilayeti Haritası (1318/1900)⁶¹

2.5.Osmanlı Döneminde Üsküp'ün Demografik Yapısı

Üsküp'ün fethinden sonra Türk aileleri Üsküp'e yerleşmeye başladı. 1304/1886 yılına ait Kosova Vilayeti Salnamesi'nde Balkanlarda Türk nüfusu iskanının hızlı ve etkin olarak ilk başlangıcının, Yıldırım Bayezid'in emriyle Üsküp'ten olduğu ifade edilmektedir.⁶² Üsküp fethedilince Menemen ovasından getirilen Türkmenler ve Anadolu'dan getirilen Tatarlar ve Yörükler Üsküp'e iskan ettirildi.⁶³ Fetihden sonraki göçlerle büyük bir şehir haline gelen Üsküp kısa zamanda adeta bir Türk şehri konumuna sahip oldu. XV. asrın ortalarında Üsküp'ün 33 mahallesinden 25'ini Türk

⁶¹ BOA, Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti, BOA Yay., İstanbul 2007, s.13.

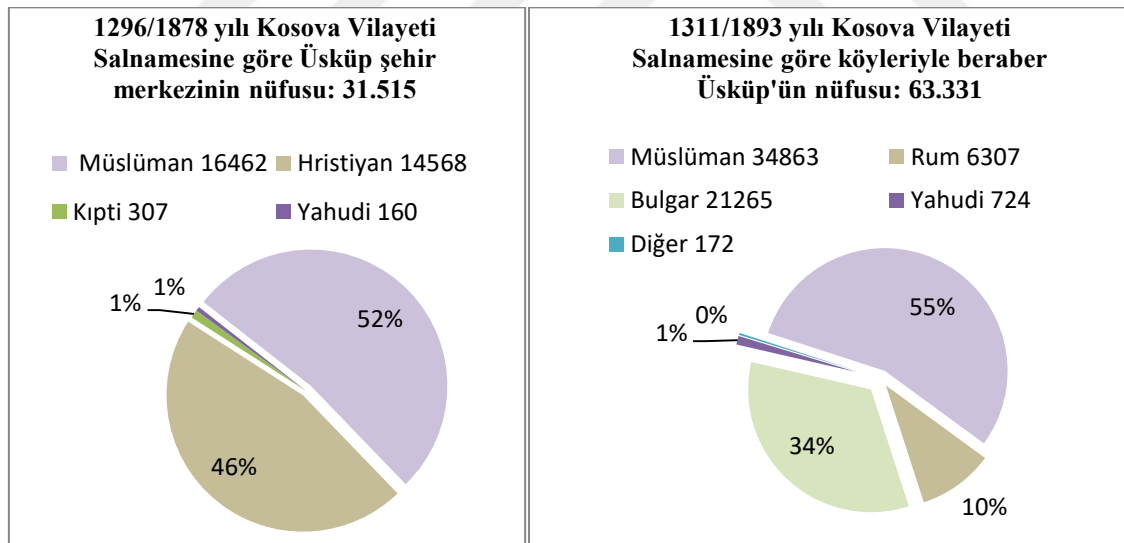
⁶² Salname-i vilayet-i Kosova, 1304, s.217-218.

⁶³ H. İnalcık, "Ottoman Methods Of Canguest". *Studia Islamica* II, 1954, s.125-127; M. İnbaşı, 1995, s.72; Y. Halaçoğlu, XVII. yy'da Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi", TTK. Yay., Ankara 1991, s.4; B. Gürbüz, Batıdan Doğuya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler, Çizgi Kitabevi, Konya 2002, s.48.

mahalleleri oluşturmaktaydı.⁶⁴ XVI. asrın ortalarında ise Üsküp'te mahalle sayısı 68'e ulaşmıştı. Bu 68 mahallenin 55'i Türk mahallesi idi.⁶⁵

Üsküp nüfusu 1455 ve 1529 yılında yaklaşık 4000, 1544 yılında yaklaşık 6400, 1569 yılında yaklaşık 10.500 olarak kaydedilmiştir. Bu da şehrin nüfusunda git gide bir artışın olduğunu göstermektedir.⁶⁶

XVII. yüzyılın sonlarında Üsküp'ün Avusturyalılar tarafından işgal, yağma ve tahrip edilmesi ve akabinde Türklerin bu şehirden İstanbul'a göç etmesi nedeniyle Üsküp'ün nüfusunda geçici bir azalma olmuştur. XIX. yüzyılın ortalarında nüfusta tekrar artış gözlenmiş ve şehir merkezinin nüfusu 1831 yılında 22 bin civarına ulaşmıştır.⁶⁷ 1296/1878 yılı Kosova Vilayeti Salnamesine göre bu yıllarda Üsküp şehir merkezinin nüfusu 31.515'e ulaşmıştır. 1311/1893 yılına ait Kosova Vilayeti Salnamesi'nde ise köyleriyle beraber şehrin nüfusu 63.331'dir. Bu salnamelere göre Üsküp'teki nüfusun dini ve etnik kimliğe göre oranları şu şekildedir.⁶⁸

⁶⁴ H. Sahillioğlu, "Bir Mültezimin Zimem Defterine göre XV. Yüzyıl sonunda Osmanlı Darphane mukataaları" **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası- XXIII**, İstanbul 1962, s.167.

⁶⁵ BOA. TTD, 232, s.1-30.

⁶⁶ M. İnbaşı, 1995-1, s.73-74.

⁶⁷ M. İnbaşı, 1995-1, s.79-80

⁶⁸ **Salname-i Vilayeti Kosova**, 1311, s.220-221; **Salname-i vilayet-i Kosova**, 1296.

Bulgar Araştırmacı Vasil Kynchov, 1900 yılında Üsküp şehir merkezi nüfusunun 31.900 olduğunu ve bunun 15.000'inin Türklerden oluştuğunu ifade etmiştir.⁶⁹ Günümüzde ise başkent olmasının da etkisiyle Üsküp nüfusu 338.000'i aşmıştır.⁷⁰

2.6.Osmanlı Döneminde Üsküp'ün Mahalleleri

1544 yılında Üsküp şehir merkezinde 68 mahallenin 55'i Müslüman mahallesi, 12'si Hristiyan mahallesi, 1'i ise Yahudi mahallesidir. Tapu Tahrir Defteri'ne bakıldığında Üsküp'teki mahalle isimlerinin çoğunun Türkçe olduğu da görülmektedir.⁷¹ Üsküp'ün mahalle isimlerinin bilinmesi vakıf eserlerinin yerlerinin tespiti açısından oldukça önemlidir. Ayrıca Üsküp'teki Müslüman mahallelerinin hemen hemen hepsinde bir mescidin olması da vakıf açısından önem arzeder.

1544 yılı tahrir kayıtlarına göre Üsküp'ün mahalleleri ve nüfusu ⁷²					
Sıra	Mahallenin ismi	Hane sayısı	Sıra	Mahallenin ismi	Hane sayısı
1	Hacı Gazi	27	36	Hacı Mehmet	9
2	Hacı İskender	17 Nefer	37	Kadı Menteş	19
3	Hacı Hayreddin	12	38	İskender Kadı	13
4	Cami-i Kebir	64	39	Hacı Eyne Bey	10
5	Tuzcu Süleyman	11	40	Hasan	22
6	Yahya Paşa	20	41	Katip Şahin	20
7	Hacı Bali	24	42	Veledi Kocacık	19
8	Veledi Şahin	10	43	Kara Kadı	19
9	Mehmed Çelebi b. İsa Bey	25	44	Pazarbaşı	15
10	Veledi Bahri	18	45	Derzibaşı	19
11	Hamza Bey	19	46	Hacı Bahaddin	13
12	Muhtesib	26	47	Debbağ Şahin	26
13	Hacı Tanrıvermiş	12	48	Mescid-i Hacı Yunus	26
14	İmaret-i İshak Bey	14	49	Mehmed Çelebi	15
15	Oruç Paşa	22	50	Hacı Muhyiddin	13

⁶⁹ V. Kunchov, **Македонија. Етнографија и Статистика**, Sofia 1900, s.206.

⁷⁰ 2002 sayımına göre Üsküp'te 338.358 kişiyle % 66.7 Makedon, 103.891 kişiyle % 20.4 Arnavut, 23,475 kişiyle % 4.6 Romen, 14,298 kişi ile % 2.8 Sırp, 8,595 kişi ile % 1.7. Türk, 7,585 ile %1.5 Boşnak yaşamaktadır. **Popis Na Naselenieto, Domakinstvata I Stanovite Vo Republika Makedonija**, 2002, <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaXIII.pdf> Erişim Tarihi: 04.03.2015

⁷¹ M.E. Yardımcı “1544 yılı Nüfus ve Arazi Tahrir Defterine göre Üsküp Nahiyesi”, İ.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış YL tezi, İstanbul 1998, s.VII; BOA. TTD, 232, S.1-30.

⁷² M.E. Yardımcı, 1998, s.VII; BOA. TTD, 232, S.1-30.

16	İsa Bey Cedid	16	51	Hoca Şems	14
17	Paşa Bey	16	52	İbni Ömer	27
18	Haraççı süca	20	53	Kuyumcu Oğlu	14
19	Katırcı oğlu	13	54	Derviş Ramazan	10
20	Kara Kapıcıbaşı	30	55	Tophane	4
21	Ahi İsa	9	56	Kolakeriç	3
22	İsmail	25	57	Kuraş	19
23	Hacı Kasım	12	58	Çermip	25
24	Hacı Kemal	13	59	Ayrik	12
25	Birun Hisar	20	60	Rada Banya	30
26	Hatuncuk	26	61	Çinko	21
27	Emir Hoca	20	62	Nikodoyçe	23
28	Kasım Kadı	25	63	Darji Nikola	8
29	İshak Bey	15	64	Dimitri Yanko	6
30	Tophane (Ali Menteş)	41	65	Dimitri Buzetin	12
31	Ali Bey (Emiri Bey)	28	66	Petri Yovan	14
32	Hızır Kazgancı	8	67	Aydironik	24
33	Katırlı	29	68	Gelinonik	11
34	Dervişan	15		Cemaat-i Frengan	8
35	Salihiddin	23		Cemaat-i Yahudiyan	25
Toplam: 1276 hane + 54 Mücerred. Tahimini toplam nüfus: 6434					

2.7.Osmanlı Döneminde Üsküp'ün Ekonomik Yapısı

Osmanlı döneminde Üsküp şehrinin ekonomik yapısını tespit edebileceğimiz ve belirleyebileceğimiz en önemli kaynaklardan birisi Tapu Tahrir Defterleridir. 1544 yılına ait tapu tahrir defterini incelediğimizde Üsküp şehrinin en önemli gelir kaynaklarını, Üsküp'te bulunan has, zeamet, tımar gelirleri, çiftliklerden ve mirî araziden elde edilen gelirler, halktan ve esnafdan alınan vergiler oluşturmaktadır. 1544 yılında Üsküp'te has, zeamet ve tımar gelirleri 1.017.803 akçe tutmuştur. Üsküp'te padişah hassı, Hüsrev Paşa hassı, Beyhan Sultan hassı, Haydar Çelebi Hassı ile 10 zeamet sahibi, 84 de tımar sahibi vardır. Bu yılda Üsküp'te vergiden muaf olan ve olmayan toplam 85 meslek sınıfı ve 987 meslek sahibi bulunmaktadır. Üsküp Şehrinde 76 imam, 58 müezzin, 2 hatib, 2 müderris, 1 kadı, 64 muhassıl, 1 kethüda, 169 akıncı, 2 sipahi-zade, 12 mahdum-ı sipahi, 15 mustahfız, 3 yamak, 3 şeyh, 9 derviş 12 malul ve piri fani olmak üzere toplam 429 kişi vergiden muaf tutulmuştur. Vergiden muaf olmayan diğer meslek gruplarının durumu şöyledir.⁷³

⁷³ M.E. Yardımcı, 1998, s.VIII; BOA. TTD, 232, 1-30.

1544 yılında Üsküp'te vergi veren Meslek sahiplerinin durumu						
Sıra	Meslek Sahipleri	Sayı		Sıra	Meslek Sahipleri	Sayı
1	Abacı	6		37	Hayyat	48
2	Amil	1		38	Hazinedar-ı Darphane	1
3	Arabacı	1		39	Helvacı	2
4	Araikiyyeci	1		40	Hizmetkar	3
5	Aşçı	2		41	Katip	3
6	Attar	15		42	Kasap	18
7	Bakırcı	3		43	Kavaf	3
8	Bakkal	15		44	Kazancı	6
9	Başmakçı	36		45	Kebeci	4
10	Berber	3		46	Kavişger	4
11	Bezzaz	10		47	Keçeci	2
12	Bileci	2		48	Kılınçcı	3
13	Boyacı	7		49	Kirişçi	5
14	Bozacı	1		50	Kuyumcu	1
15	Börekçi	1		51	Muhasib-i Darphane	1
16	Celep	18		52	Meremmetçi Saray	2
17	Cerrah	1		53	Muallim	2
18	Cüllah	9		54	Mumcu	3
19	Çavuş-ı Darphane	1		55	Mutaf	10
20	Çerçi	5		56	Muze-duz	9
21	Çıkırıkçı	1		57	Nalbant	10
22	Çilingir	11		58	Nalçeci	1
23	Çizmeci	2		59	Neccar	9
24	Çömlekçi	3		60	Papuçcu	32
25	Debbağ	70		61	Pirinççi	2
26	Dellal	10		62	Sabuncu	9
27	Dökmeci	3		63	Saraç	18
28	Dükkanدار	17		64	Semerci	5
29	Ekici	6		65	Sobacı	1
30	Esirci	7		66	Tacir	25
31	Eskici	6		67	Takyeci	13
32	Gazzaz	5		68	Tarakçı	3
33	Habbaz	6		69	Taşçı	3
34	Hallac	2		70	Tuzcu	1
35	Hamamcı	2		71	Üstad-ı Darphane	1
36	Harrat	6				
Toplam						558

Üsküp'te, dericilik, giyim, ayakkabıcılık, esnafılık ve hayvancılık gibi sektörler ön plana çıkmaktadır.⁷⁴ Bu kadar fazla meslek sınıfının ve sahibinin bulunması, Üsküp'te ekonomik hayatın son derece çeşitli ve hareketli olduğunu göstermektedir. 1519'da Üsküp şehrinin gelirlerinin toplamı 314.474 akçedir. 1544 yılında Üsküp'te 45 gelir kaleminden toplamda 474.797 akçe vergi alınmıştır. Bu yılda Üsküp topraklarındaki

⁷⁴ M.E. Yardımcı, 1998, s.VIII.

has, zeamet ve tımar gelirleri 1.017.803 akçe tutmuştur. 1544 yılında Üsküp'e bağlı 232 köy bulunmaktadır. Bu köylerde elde edilen gelirlerin toplamı 323.733 akçedir.⁷⁵

1844 yılına ait Üsküp Temettuat kayıtlarında, Müslüman mahallelerin temettuatının 797.044 kuruş, Gayrimüslim mahallelerin temettuatının 382.304 kuruş ve Yahudi Mahallesi'nin temettuatının 35.490 kuruş tuttuğu ifade edilmektedir. Bu yılda Müslümanlar hayvancılıktan 9.684 kuruş, ziraatten 40.373 kuruş, bina kiralarından 84.317 kuruş ve tarla kiralarından 41.031 kuruş gelir elde etmiştir. Gayrimüslimler ise hayvancılıktan 8.024 kuruş, ziraatten 28.644 kuruş, bina kiralarından 7174 kuruş ve tarla kiralarından 5836 kuruş gelir elde etmiştir.⁷⁶

2.8. Osmanlı Sonrasında Üsküp

Osmanlıların son döneminde bu topraklarda Makedonya Meselesi zuhur etmiş ve bölge Avrupa devletleri tarafından karıştırılmak istenmiştir.⁷⁷ 1912'de Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Karadağ kendi aralarında bir anlaşma yaparak Osmanlı Devletine saldırma kararı almış ve ardından Birinci Balkan Savaşı patlak vermiştir.⁷⁸ Birinci Balkan Savaşları sırasında meydana gelen Kumanova Muharebesi'nde Osmanlılar Sırlara yenilmiştir. Savaşın galibi Sırp ordusu 26 Ekim 1912 tarihinde

⁷⁵ M.E. Yardımcı, 1998, s.XXXIII; BOA.TTD,73,s.140, BOA.TTD,232,s.28-29, BOA.TTD,232,s.330-40.

⁷⁶ A.H. Furat, 2001, s.55-59

⁷⁷ H.Y. Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanlar'ın Makus Talihi Göç**, İstanbul, 2001, s.33-40; T.T. Kuran, "Makedonya Meselesine Dair Bir Layiha" **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi I**, İstanbul 1972, s. 147; Z. Türkmen, "Makedonya Meselesi", **Türk Dünyası Araştırmalar Dergisi**, S. 61, İstanbul 1989, s.85; K. Beydilli, "II. Abdulhamid devrinde Makedonya Meselesine Dair", **Osmanlı Araştırmaları, The Journal of Ottoman Studies**, Ayı basım, İstanbul 1989; M. Aydın, **Osmanlı Eyaleti'nden Üçüncü Bulgar Çarlığına**, İstanbul, 1996; T. Uzer, **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, TTK . Yay., Ankara, 1999, s.82; M.B. Saatçi, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son döneminde Makedonya Sorunu", **Dünden Bugüne Makedonya Sorunu**, (Der. Murat Hatipoğlu), ASAM Yay., Ankara, 2002, ss. 63-64.

⁷⁸ L. Traçki, **Balkan Savaşları**, (Çev. Tansel Güney), Arba Yay., İstanbul 1995, s.3.

hiçbir direnişle karşılaşmadan Üsküp'e girmiştir. Böylece Üsküp Osmanlı idaresinden çıkmıştır.⁷⁹ Üsküp ve Makedonya topraklarının elden çıkmasıyla bu topraklarda pek çok çete faaliyetleri boy göstermiştir.⁸⁰ Üsküp ve bölgesindeki Türkler bu dönemde çok sıkıntılar çekmiş ve kitlesel göçler başlamıştır.⁸¹ Bu göçler Yugoslavya döneminde de devam etmiştir. 1953-1975 yılları arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye yaklaşık 296 bin Türk göç ettirilmiştir. Dinî ve millî kimliklerini kaybetmekten korkan Türkler Türkiye'ye göç etmeyi bir kurtuluş olarak görmüştür.⁸² Bu göçten Üsküp'teki Türkler de nasibini almıştır ve Üsküp'teki Türk nüfusu hayli azalmıştır. Bu durum buradaki Osmanlı eserlerinin daha fazla sahipsiz kalmasına neden olmuştur. 1535 ve 1963 yılında vuku bulan Üsküp Depremi de buradaki çok sayıdaki tarihi eserin yıkılmasına sebep olmuştur.⁸³

⁷⁹ R.C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913*, (Çev. Tanju Akad), Hamer kitabevi, İstanbul 2003, s.63-66.

⁸⁰ S.K. İrtəm, **Osmanlı Devletinin Makedonya Meselesi, Balkanların Kördüğümü**, (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel yay. İstanbul 1999; A. Maranki, **Balkan Mezalimi**, Timaş yay. İstanbul 1993, s.17; Y. Hamzaoglu, "Başlangıçtan Günümüze Kadar Makedonya Türklüğü" **Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı**, (Der. Kemal Vatan, Hüseyin Yaltırık), İzmir 1996, s.105; Y. Hamzaoglu, "Osmanlı Öncesi Bulgaristan Türklüğü-Proto Bulgar Türkleri", **Hikmet İlmi Araştırmalar Dergisi**, Gostivar-Makedonya 2009, Sayı 14, s.20. M. Aydın, 1996; M. Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", **Osmanlı Araştırmaları, The Journal of Ottoman Studies**, Ayı Basım, İstanbul 1989;

⁸¹ Y. Hamzaoglu, **Balkan Türklüğü, Araştırmalar, İncelemeler, Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan**, TC.Kültür Bakanlığı yay. Ankara 2000, s.295-297; M.Â. Ersoy, **Safahat**, (Tertib eden: Ömer Rıza Doğrul), İnkılâb Kitabevi, İstanbul 1985. s.294; Y. Hamzaoglu, 2000, s.345-346, O. Osmançavuşoğlu "Çözilemeyen Düğüm Makedonya Sorunu ve Makedonya Türkleri" **Balkan Türkleri Balkanlarda Türk Varlığı**, ASAM, Ankara 2003 s.134-140.

⁸² Y. Hamzaoglu, 2000, s.346.

⁸³ R.D. Kaplan, **Balkanlarda Kaynayan Kazan**, (Çev.Dilek Şendi), Yayınevi Yay., İstanbul 1995, s.72; E. İdriz, 2009 s. 591-608; B. Şehabi, "Üsküp Depremi ve Tarihi Eserleri", **Yeni Balkan Gazetesi**, Üsküp, 28.07.2014, <http://www.yenibalkan.com/kultur/uskup-depremi-ve-tarihi-eserler-h2600.html>; M. Bolver,

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜSKÜP'TE PADİŞAHLAR, PAŞALAR VE BEYLER TARAFINDAN KURULAN VAKIFLAR

1.1. Sultan II. Murad Vakfı

Osmanlı padişahlarından Sultan II. Murad Üsküp'te kendi adıyla anılan bir cami, medrese ve imaret yaptırarak bunlar için bir vakıf kurmuştur.⁸⁴ Ancak vakfiyla alakalı vakfiyeye ulaşılamamıştır. Sultan II. Murad'ın Üsküp'te yaptırdığı caminin kitabesi halen mevcuttur ve bu kitabede caminin 840/1436-1437 tarihinde yapıldığı yazmaktadır. Bu da bize Üsküp'teki Sultan Murad Vakfı'nın ne zaman kurulduğu ile ilgili önemli bir bilgi vermektedir. Her ne kadar vakfiyesi olmasa da evkâf defterlerindeki bilgilerden Sultan II. Murad'ın Üsküp'teki vakfı ve mevkûfuyla alakalı önemli ipuçlarına ulaşmak mümkündür. Sultan II. Murad, Üsküp'ün Gözele, Oğra, Ramanişte, Receb Veli, Pasikova, Brodaliye, Belakladençe, İsterebnova, Markova, Mabençe, Baber, Preslob, Fudele gibi bir çok köy ve mahallinde bağlar, bahçeler, tarlalar, değirmenler ve evler vakfetmiştir.⁸⁵ Vakfın İştîp'te müstegallât cinsinden mevkûfatı da bulunmaktadır.⁸⁶

Mevkûf araziler ahalinin tasarrufuna verilerek değerlendirilmiştir. Vakıf arazileri Müslüman veya gayri müslim mutasarrıflar tarafından işletilmiş ve vakıf arazisinin işletilmesi konusunda dinî ve etnik bir ayrım gözetilmemiştir. Örneğin 1270/1853 yılında Üsküp'ün Gözele köyündeki vakıf arazilerinin işletmesi, Ramço'nun ferağından

Üsküp'te Yaşayan Türklerin Dil Durumu, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2014, s.23.

⁸⁴ BOA.CE.31326; TSMA. D.9008; E. Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Dersaadet-i İkdâm Matbaası, İstanbul 1314 (1-7 cilt), cilt 5, s.553-563.

⁸⁵ BOA.EV.D.15821, BOA.EV.D.16394.

⁸⁶ BOA.EV.MH.RZN.55/57

sonra Angelko'nun oğluna ve Yanko adlı zimmiye devredilmiştir.⁸⁷ Yine 1274/857 yılında Gözele köyünde üç kıta üç dönüm tarlanın mutasarrıfı Miço vefat edince tasarruf yetkisi kızı Hristiyan Dane'ye verilmiştir.⁸⁸

Vakfa ait gayrimenkullerden elde edilen gelirlerin harcama kalemleri ve Evkâf-ı Hümâyûn'a gönderilen miktarları evkâf defterine kaydedilmiştir. Bu anlamda Sultan II. Murad Vakfı'nın 1853, 1867, 1886 ve 1911 yılına ait vakıf defterleri bulunmaktadır. Rûmî 1269/miladi 1853 yılında vakfın tevliyet görevlerini müderrisin-i kiramdan Seyyid Ahmed Efendi, Seyyid Hasan Efendi ve Seyyid Hacı Süleyman yürütmektedir. Bu yılda vakfın Kıratova ve İştîp'teki mevkûfatından elde ettiği geliri 42.150 kuruştur. Bu yılda imama yıllık 600 kuruş, müezzine 450 kuruş, kandil için 1.340 kuruş, camiye serilen yeni seccade için 50 kuruş, feres bahası için 410 kuruş, caminin tamiri için gereken yeni kurşun bahası için 1.300 kuruş, caminin Ramazan ve mübarek gecelerde aydınlatılması ihtiyacı için 1.423 kuruş, kandil yağı için 300 kuruş, Nazırzade Ahmed Camii'nin imamı için 600 kuruş, bu caminin aydınlatma ihtiyaçları için 750 kuruş, Mevlid-i şerif ve mevlid yemeği için 950 kuruş harcama yapılmış ve yıllık masraf 8.677 kuruş tutmuştur. Vakfın Rûmî 1283/miladi 1867 yılı Mayıs ayında bir aylık ferağ ve intikalat hasılatı toplamda 532 kuruş 42 pare olarak hesaplanmıştır. Bunun 222 kuruşu hazine hissesi, 162 kuruşu tevliyet hissesi, 81 kuruşu kitabet hissesi, 81 kuruşu cibâyet hissesi, 148 kuruşu kağıt pahası ve kalemiye bedeli olarak belirtilmiştir.⁸⁹ Burada imama yıllık 600 kuruş maaş verildiği, camide mevlid-i şerif programları düzenlendiği ve bu programlardaki yemek ikramları için yıllık 950 kuruş ayrıldığı ve başka bir vakıf tarafından yaptırılan Nazırzâde Ahmed Camii'nin imamına yıllık 600 kuruş verildiği ifade edilmektedir. Bu da görevlisine maaş verebilecek kadar maddi imkanları

⁸⁷ BOA.EV.D.15173,v.2. Bu ferağ (tasarruf hakkını başkasına devretme) işlemlerinden dolayı da 25 kuruş ferağ bedeli alınmıştır.

⁸⁸ BOA.EV.D.16394. Bu intikalden dolayı 18 kuruş ferağ harcı alınmış ve bunun da 9 kuruşu vakfın mütevellisine ayrılmıştır.

⁸⁹ BOA.EV.D.26526, BOA.EV.D.15015, BOA.EV.D.13719.

kalmamış vakıf camilerine başka vakıflar tarafından sahip çıkıldığını ve vakıf hizmetlerini ayakta tutma ve devam ettirmede hedef birliği prensibinin esas alındığını göstermektedir. Sultan II. Murad Vakfı'nda mevlid için müstakil bir ödeneğin ayrılması, Anadolu'daki mevlid geleneğinin Üsküp'te de yaşatılmasına vakıfların da katkı sağladığını göstermesi açısından ayrı bir önem taşır. 1867 yılına ait vakıf defterinde Sultan Murad Vakfı'nın, Evkâf-ı Hümâyûn'a mülhak vakıflardan görüldüğü ifade edilmektedir.⁹⁰ Konuyla ilgili arşiv belgelerinde vakfın idaresinde yer alan mütevellilerin ve kâtiblerin tayinleriyle, aldıkları maaşlarla ve atama usul ve esaslarıyla ilgili bilgiler de bulunmaktadır.⁹¹

Vakfa ait Sultan Murad Camii, imareti, medresesi, Muradiye Mescidi ve bir türbe bulunmaktadır. Günümüzde bu vakıftan geriye sadece Sultan Murad Camii ve avlusundaki Dağıstanlı Ali Paşa Türbesi kalmıştır. Şehrin hakim tepesinde inşa edilen bu cami, hala Üsküp'ün sembol ve simge camilerinden birisidir.

1.1.Sultan Murat Camii

Sultan Murat Camii, Üsküp'te XV. yüzyılın ilk döneminde inşa edilen en muhteşem dinî yapılardan biridir. Camiye halk arasında “*Hünkar Camii*”, “*Cami-i Atik*”, “*Saat Camii*” ve “*Cami-i Kebir*” de denmektedir. Üsküp'ün hakim tepelerinden birisi üzerine inşa edilmiştir. Sultan Murat Camii, kitabesinden anlaşıldığına göre 1436 tarihinde yapılmıştır. Bu yönüyle günümüze kadar ayakta kalıp ibadete açık olan Üsküp'ün en eski camisidir. Tarih boyunca üç yangın, iki büyük deprem ve dört savaş görmesine rağmen halen ayakta olup hizmet vermektedir.⁹²

⁹⁰ BOA.EV.D.13719.

⁹¹ BOA.EV.D.17300.s.2. Hicrî 1277/miladi 1861 yılında vakıfta kâtib-i ruznamçe cihetine mutasarrıf olan Mehmed bin Hasan vefat edince yerine Şeyh Süleyman Efendi tayin edilir.

⁹² L. Kumbaracı, 2008, s.44.

Cami sağlam kesme taştan yapılmış olup yüksek minaresiyle Üsküp'ün pek çok yerinden görülmektedir. Avlusunda Osmanlı döneminde yapılan tarihi saat kulesi vardır. Saat kulesi Üsküp'ün tarihi sembollerinden birisidir. Arka cephesinde Beyhan Sultan, sol cephesinde de Dağıstanlı Ali Paşa'nın medfun olduğu iki türbe bulunmaktadır. Bu iki türbe hala ayakta. Zamanında caminin yanında medrese ve imaret de inşa edilmiştir. Bu medresenin kalıntıları azda olsa hala mevcuttur.⁹³

Caminin üç kitabesi vardır. Kitabenin biri inşası, ikisi de yenilenmesi hakkındadır. İlk kitabede caminin 840/1436-1437 yılında Sultan II. Murad tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. 944/1537-1538 yılında bir yangın geçirir ve ertesi yıl başlayan tamirat 949/1542 yılında tamamlanır. Onüç beytlik ikinci kitabede, 1100/1689 yılında Üsküp'ün Avusturyalılar tarafından işgal edildiği dönemde caminin tahrip edildiği, bu tahrip neticesinde sadece dört duvarının ve kısmen minaresinin ayakta kaldığı, 23 yıl aradan sonra 1124/1712 yılında III. Ahmed tarafından onarıldığı anlatılmaktadır. Son cemaat mahallinde, avlu kapısı üzerinde bulunan üçüncü kitabede caminin 1329/1911 yılında Sultan Reşad tarafından tamir edildiği ve caminin açılışının bizzat Sultan Reşad tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Caminin tamiratıyla ilgili arşiv kaynaklarında bir çok belgeye ulaşmak mümkündür.⁹⁴

1100/1689 yılında Üsküp Avusturya Ordusu tarafından işgal edilmiş ve bu işgal durumunda şehirdeki pek çok cami, ev, dükkân ve çeşitli yapılar yakılıp yıkılmıştır.⁹⁵ Yıkılıp harabe haline getirilen eserlerden birisi de Sultan Murat Camii'dir. Sultan Murad Camii'nin bu istiladan dolayı yıkılmasıyla ilgili bir belgede şöyle denmektedir.

⁹³ L. Kumbaracı, 2008, s.44.

⁹⁴ TKGM.KK.TTD.12,v.134a; TKGM.KK.TTD.149,v.6-7; TKGM.KK.TTD.232,v.7-8; TKGM.KK.TTD.4; TKGM. Tapu İcmal Defteri 217 (1542-1543 Tarihli); TKGM.KK.TTD.90, v.5b-6a; M.Z.İbrahimgil, "Sultan Murad Külliyesi", **DİA**, TDV Yay., 2009, c.3.s.509-510c.3.s.509-510.

⁹⁵ Официјален портал на Град Скопје, **A Brief Highlight Of The History Of Skopje**, <http://www.skopje.gov.mk/EN/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=46>, Erişim tarihi: 12.12.2016

“Üsküb’de vâki merhum ve mağfurun leh Gazi Sultan Murad Han tâbe serâhu Cami-i şerifi istila-yı küffardan beru harabe-meşrik iken bu sene-i mübarekede şevketlü ve mehâbetlü padişahımız eazzallahu ensarahu hazretlerinin ferman-ı hümayûnları ile tamir ve ihya olunub...”⁹⁶ 1123/1711 yılında izn-i hümayûn ile onarımı yapılan Sultan Murad Cami’nin tamiri ve tezyini için 154.664 kuruş harcanmıştır.⁹⁷

26 Temmuz 1963'te Üsküp'te meydana gelen şiddetli depremde büyük hasar gören cami, 1966-1977 yılları arasında UNESCO'nun maddi katkılarıyla Makedonya Cumhuriyeti Eski Eserleri Koruma Enstitüsü tarafından tekrar onarılmıştır. Üsküp'ün en büyük camilerinden olan Sultan Murad Camii, kible istikametine doğru dikdörtgen planlı ve çok ayaklı bir şekilde yapılmıştır. Harim kısmında girişten mihraba doğru sağ ve sol taraflarında üçer ayak mevcuttur. Sağdaki ve soldaki ayaklar kemerlerle birbirine bağlıdır. İç kısım böylelikle üç sahından meydana gelir. Yan sahnlar dar, orta sahn ise daha geniştir. İç kısımda Allah, Muhammed ve dört halifelerin isimlerinin yanısıra aşere-i mübeşşereden olan sahabelerin isimlerinin yazılı olduğu hüsnü hat yazıları vardır. Üzerinde ise düz ahşap bir tavan mevcuttur. Girişte dört ayağa oturan beş bölümlü bir son cemaat yeri vardır. Son cemaat mahallinde kitabeler ile Süleymaniye, Ayasofya ve Selimiye Camii'nin tasvirlerinin çizildiği panolar vardır. Bu mahallin sağında ve solunda mihrabiye yapılmıştır. Ana duvarlar, kesme taş ve tuğlalardan inşa edilmiştir. 114 basamaklı tek şerefeli minaresi vardır. Cami ilk inşa edildiğinde kubbelidir ancak sonraki yenilemelerde kubbe kaldırılmış ve kiremit çatı ile örtülmüştür. Mimarî özellikleriyle erken dönem Osmanlı mimarisinin Balkanlar'daki en önemli örneklerinden olan Sultan Murad Camii, bu özellikleriyle, aynı dönemde inşa

⁹⁶ BOA. CE, 31326.

⁹⁷ TSMA. D.9008.

edilen Bursa Ulu Camii (Muradiye), Edirne Eski (Üç Şerefeli) Camii ve Filibe Sultan Murad Hudavendigâr Camii ile önemli ölçüde benzerlikler göstermektedir.⁹⁸

Sultan Murad Camii ile alakalı çok sayıda arşiv belgesi bulunmaktadır. 977/1569 yılında Kozlani köyünün 2500 akçelik gelirinin, emr-i şerif gereğince caminin hatibi Mevlana Abdülbaki'ye verilmesiyle alakalı hüküm yayınlanmıştır.⁹⁹ 1185-1329/1771-1911 yılları arasında tespit ettiğimiz belgelerde camide hatiplik, imamlik, müezzinlik, kayyımlık, cüzhânlık ve muallimlik görevleriyle alakalı tayin ve tevcih bilgileri bulunmaktadır.¹⁰⁰ Diğer camilerden farklı olarak bu camide hatip olarak görev yapanlara aynı zamanda tımarlık da verildiği görülür. Örneğin 15 Muharrem 1185/30 Nisan 1771 yılında camiye hatip olarak tayin eden Ali Hamid'e 4608 akçelik tımar verilir. 1279/1862 yılında hatiplik görevine tayin edilen Mehmed Selim'e ve 1295/ 1877 yılında ise Mehmed Selim'in yerine bu vazifiye gelen Hafız Mahmud Halife b. Kurra Hacı Mustafa'ye da tımar verilmeye devam edilir. Hatiplere tımar verilmesi Üsküp'ün elden çıkmasına kadar devam eder. Nitekim hatip Hacı Mahmud Halife'nin bila-veled (çocuğu olmadan) vefat etmesinden sonra 20 Rebiu'l-ahir 1329/20 Nisan 1911 tarihinde yerine gelen kardeşi Hafız Ahmed Efendi'ye 9 Cemaziye'lahir 1329/8 Mayıs 1911 tarihinde tımar verilir.¹⁰¹

1188/1775 yılında İsmail Hamid camiye Kuran okuyucu ve muallim olarak tayin edilir.¹⁰² 1176/1763 yılında camide yevmi üç akçe ile müezzin olan Salih Efendi vefat

⁹⁸ M.Z. İbrahimgil, 2009, c.3.s.510.

⁹⁹ TKGM. TADB, TTD.205, v.3b;

¹⁰⁰ BOA., 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.39,43; VGMA.1885-131,v.126; TKGM.TMR.TVC.790 ve 791; BOA.EV.D.24072; A. Şerif, **1844/1845 Yıllarında Üsküp'ün İslamî Vakıf Müesseselerinde Görevli Olan Müslüman Memurların Mal Varlıkları**, Makedonya İslam Birliği Yay., Üsküp 2003, s.76.

¹⁰¹ TKGM.TMR.TVC.790 ve 791, BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.43

¹⁰² BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.43

edince yerine Üsküp naibinin arzıyla Süleyman b. Ömer tayin edilerek kendisine 25 Şevval 1185/9 Mayıs 1763 tarihinde berat-ı şerif verilir.¹⁰³ 1180/1767 yılında caminin yevmi iki akçe ile kayyımı olan Oruç Mustafa'dan sonra yerine Feyzullah b. Yakub atanır ve kendisine Üsküp Kadısı Mustafa'nın arzıyla 7 Ramazan 1180/6 Şubat 1767 tarihinde berat-ı şerif verilir.¹⁰⁴ 15 Cemaziye'l-ahir 1237/9 Mart 1822 tarihinde Mustafa Hamid b. Ömer camiye imam ve müteveli olarak tayin edilir.¹⁰⁵ 1260/1844 yılında caminin hatiplik görevini Selim b. Nureddin yürütmektedir. Selim aynı zamanda vakfın mütevellisidir.¹⁰⁶ Rûmî 1294/1878 yılında Sultan Murad Camii'ne imamet ve hitabet cihetine Hafız Mahmud Efendi gelir.¹⁰⁷ 10 Safer 1301/11 Aralık 1885 tarihinde Abdülehad Efendi camiye imam olarak atanır.¹⁰⁸

Üsküp'te Cami-i Atik Mahallesi'nde oturan Arife Hatun binti Abdulkadri Efendi sahip olduğu bir bab evini Sultan Murad Camii için vakfeder ve evin kirasından elde edilecek gelirin bu caminin imamına maaş olarak verilmesini ister. Bu vakıf için 18 Zilhicce 1326/ 11 Ocak 1909 tarihli bir vakfiye düzenlenir.¹⁰⁹

1.2.Muradiye Camii

Üsküp'te Muradiye Mahallesi'nde bulunan Muradiye Camii, Eski-Yeni Hamam'ın yakınlarında bulunmaktadır. Caminin Sultan Murad tarafından yapıldığı ifade edilmektedir. Bu camii, İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar varlığını korumuş, bu dönemde yıkılmış ve bir daha yapılamamıştır. Camiinin resimleri günümüzde

¹⁰³ VGMA.Defer No 1185, v.131

¹⁰⁴ VGMA.1885-131,v.126

¹⁰⁵ BOA., 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.43

¹⁰⁶ A. Şerif, 2003, s.76

¹⁰⁷ BOA.EV.D.24072

¹⁰⁸ BOA., 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.39

¹⁰⁹ VGMA. Defter No: 990, sayfa 53, sıra 47.

mevcuttur. Caminin taştan yapılmış bir minaresi vardır.¹¹⁰ Arşiv kayıtlarında Muradiye Camii hakkında tespit ettiğimiz bir belgede müezzin tayiniyle ilgili bir bilgi bulunmaktadır. Buna göre camide yevmî bir akçe ile müezzin olan Ahmed b. Sinan'a 12 Ramazan 1174/17 Nisan 1761 tarihinde tecdid-i berât verilmiştir.¹¹¹

1.3.Sultan Murad Medresesi

842/1438 yılında Üsküp'te II. Sultan Murat Camii'nin yanında açılan ilk medreselerden biridir. Evliya Çelebi bu medreseyi Üsküp'ün en meşhur medreseleri arasında zikretmektedir.¹¹² Medreseye 1188/1775 yılında İsmail Hamid muallim olarak tayin edilmiştir.¹¹³ Günümüzde bu medreseden bir eser kalmamıştır.

1.4.Sultan Murad İmareti (Hünkar İmareti)

Sultan Murad İmareti "*Hünkar İmareti*" de denmektedir. İmaret Sultan Murat Camii avlusunda bulunmaktadır. Bu imarette fakirlere, misafilere, yolculara günlük yemek verilmektedir. Evliya Çelebi bu imareti Üsküp'ün en önemli imaretlerinden biri olarak zikretmektedir.¹¹⁴ Günümüzde bu imareten bir eser kalmamıştır.

1.5.Dağıstanlı Ali Paşa Türbesi

Dağıstanlı Ali Paşa, Osmanlı yönetiminde önemli hizmetlerde bulunmuş bir kişidir. Üçüncü Sultan Mustafa döneminde 1186/1773 yılında Rusçuk seraskerliği yapmış ve birlikleriyle Osmanlı-Rus savaşlarına katılmıştır. 1192/1779 yıllarında Erzurum valiliği yapmış ve 1193/1780 yılında Sivas valisi iken vefat etmiştir. Üsküp'te

¹¹⁰ L. Kumbaracı, 2008, s.176.

¹¹¹ VGMA.1185-131, v.121.

¹¹² E. Çelebi, 1314, s.5, s.297.

¹¹³ BOA., 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.43.

¹¹⁴ E. Çelebi, 1314, c.5.s. 553-563.

görevde bulunurken eşi ve kızını kaybetmiş ve onlar adına bir türbe yaptırmıştır. Bu türbeye Dağıstanlı Ali Paşa Türbesi denmiştir.¹¹⁵

Dağıstanlı Ali Paşa Türbesi, Üsküp'te Sultan Murat Camii'nin doğu cephesindeki duvarın bitişiğinde bulunmaktadır. Türbe XVIII. yüzyılın sonlarında yapılmıştır. Tek kubbeli ve açık türbe mimarisi tarzında inşa edilmiştir. Türbenin içinde Dağıstanlı Ali Paşa'nın eşi Zeyneb Hanım ve kızı Ayşe Hanım yatmaktadır. Ali Paşa'nın kızı Ayşe Hanım, 1188/1774 yılının Ramazan ayında Üsküp'te vefat etmiştir. Kızının vefatına çok üzülen annesi Zeynep Hanım da ertesi gün vefat etmiştir. İki gün içerisinde hem kızını hem de eşini kaybeden Dağıstanlı Ali Paşa, kızı ve eşinin beraberce yattığı bir türbe inşa ettirmiştir. İçerisinde kendisi medfun olmadığı halde inşa ettiğinden ve ailesi medfun olduğundan dolayı türbenin isminin Dağıstanlı Ali Paşa Türbesi olarak anıldığını düşünüyoruz.¹¹⁶

Dağıstanlı Ali Paşa'nın eşi Zeynep Hanım'a ait mezar taşında özetle şunlar yazmaktadır. *“Dağıstanlı Ali Paşa'nın zevcesi Zeynep Hanım İstanbul'dan Üsküp'e geldi. Burası ervahı mukaddes bir makamdır merhaba dedi. 1188 (1774) yılı Ramazan ayında dar-ı ukbaya göç eyledi. Defnedildiğinde evliya kabrine rahmet okudu.”*

Dağıstanlı Ali Paşa'nın kızı Ayşe Hanım'a ait mezar taşında ise özetle şunlar yazmaktadır. *“Zeynep Hanım'ın kızı Ayşe Hanım, Allah'ın “Bana dön” hitabına mazhar olup ahirete irtihal eyledi. Annesi çok müşfikti. Ya Rabbi kızımla beraber ben de ahirete göç etmek isterim. Dünyadayken kızımı kuzu gibi sinemde büyüttüm. Kıyamette kucağımda gonca gül gibi onu sarmak isterim. Bu duadan sonra tevafuktur ki Allah'ın emri yerine geldi ve annesi de dar-ı bekaya göç etti. Sene 1188 (1774)”*

¹¹⁵ M. Özer, *Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV.-XIX Yüzyıl)*, Ankara, TTK Yay., 2006, s.125; L. Kumbaracı, 2008,s.56.

¹¹⁶ M. Özer, 2006, s.124-125; L. Kumbaracı, 2008,s.56-57, A. Kılıcı, “Balkanlardaki Osmanlı Baldeken Türbeleri Hakkında Bir Değerlendirme”, **VD**, Sayı 32, 2010,s.96-97.

Dağıstanlı Ali Paşa Türbesi'nin etrafında bir çok mezar vardır. Bu mezarlarda Osmanlıca yazılı mezar taşları halen durmakta ve muhafaza edilmektedir.

1.2. Fatih Sultan Mehmed Vakfı

Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmed Üsküp şehir merkezinde Vardar Nehri'nin üzerinde bir köprü yaptırmıştır.¹¹⁷ Evliya Çelebi köprünün on dört gözden oluştuğunu, harap olan dört gözün 987/1579 yılında tamir edildiğini söyler ve “*Bu kantara-i vacibu's-seyr (seyredilmesi gereken bu köprü) Ebu'l-feth Sultan Mehmed'in binasıdır ve bu cisrin karşı tarafında imaristan şehir-i azim vardır*” der.¹¹⁸

Fatih Sultan Mehmed Üsküp'ün Çareva kasabasında bir cami yaptırmıştır. Fatih'in bu vakfıyla ilgili vakfiyesine ulaşamamıştır. Ancak bir arşiv belgesinde bu camide 50 kuruş maaşla çalışan imam ve hatipten bahsedilmiştir.¹¹⁹ Rûmî 1303/1888 yılı Şubat ayına ait evkâf defterinde, Üsküp'ün Çareva'daki Fatih Mehmed Camii'nde imam ve hatiplik ciheti yapılırken berât ve varakiyye bedeli için vakıftan 200 kuruş ve diğer bir tevcih için 40 kuruş tahsil edildiği yazılmaktadır.¹²⁰ Kosova Vilayeti dahilinde Üsküp'teki vakıfların varidatlarından bahseden 1330/1911 yılına ait bir vakıf defterinde bu caminin de ismi geçmekte ve camiye imam ve hatip tayin edilmesi işlemlerinden dolayı 50 kuruşun tahsil edildiği ifade edilmektedir.¹²¹ Bu bilgiler de Osmanlıların

¹¹⁷ E. Çelebi, 1314,c.5.s.558; Evliya Çelebi bu köprüyü Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığını ifade ederken, Üsküp tarihi kitabının yazarı Salih Asım Bey ve Kamusu'l-alam yazarı Şemseddin Sami, Taş Köprü'nün Sultan II.Murad tarafından yapıldığını belirtir. S. Asım, **Üsküb Tarihi ve Civarı**, Üsküb 1932, (sad. Süleyman Baki) Rumeli Türkleri Vakfı Yay., İstanbul 2004, s.38; Ş. Sami, **Kamus'l-alam**, Mihran Matbaası, İstanbul 1306, c.2, s.932.

¹¹⁸ E. Çelebi, 1314, c.5, s.558.

¹¹⁹ M. Dede, 2015, s.76; BOA.EV.D.27796, s. 1-2.

¹²⁰ BOA.EV.D.26917.

¹²¹ BOA.EV.D.27796

Üsküp'te kaldığı son döneme kadar caminin hizmetlerini aktif olarak devam ettirdiğini göstermektedir.

1.3. Gazi İsa Bey Vakfı

Pek çok arşiv kayıtlarında “Gazi” ünvanı ile anılan İsa Bey, İshak Bey’in oğlu olup Fatih Sultan Mehmed döneminde (1451-1481 yıllarında) görev alan devlet adamlarından biridir.¹²² Balkanlarda bir çok kaleyi fetheden ve Belgrad kuşatmasında Fatih Sultan Mehmed’in yanında yer alan Gazi İsa Bey, 1465-1466 yılında Bosna valisi olduktan bir müddet sonra vefat etmiştir.¹²³ Gazi İsa Bey, Üsküp’te kendi adıyla anılan cami, imaret, medrese, zaviye, hamam, kütüphane, çeşme ve han inşa ederek büyük bir vakıf kurmuş ve bu eserlerin ayakta kalması ve hizmetlerini devam ettirebilmesi amacıyla pek çok gayri menkul vakfetmiştir.¹²⁴ Üsküp’ün fethinden sonraki süreçte Gazi İsa Bey, kurduğu vakfıyla Üsküp’ün imarında ve gelişmesinde çok önemli katkılar sağlamıştır.

Arşiv kayıtlarında Gazi İsa Bey Vakfı ve gelirleriyle alakalı yeterince bilgi bulunmaktadır. Üsküp’te Gazi İsa Bey Vakfı’na ait müstakil vakıf köyleri mevcuttur.¹²⁵ Üsküp’e bağlı Kocošte köyü, Draçova köyü, Akbaş köyü ve çiftliği, Doyçe köyü ve çiftliği, Uzlekugan köyü ve çiftliği, Lobošte köyü ve çiftliği, Kiremitlik köyü, Rayçe köyü, Keltevnik Mahallesi, Beres köyü, Burudec köyü, Orizar köyü, Kocošte köyü,

¹²² M. Süreyya, **Sicilli Osmani**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1308, c.3, s.210; İ. Türkmen, “Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri”, **Asia Minor Studies Dergisi**, c.3, sayı 5, Kilis 2015, s.121 ve 128.

¹²³ M. Süreyya, 1308, c.3, s.210; İ. Türkmen, 2015, s.121.

¹²⁴ BOA.A.DVNSRSK.D.84,v.459; BOA.A.DVNSRSK.D.109,v.135; BOA.A.DVNSRSK.D.110,v.51; BOA.A.DVNSRSK.D.190,v.86; BOA.A.DVNSRSK.D.173,v.13,25,409; BOA.A.DVNSRSK.D.203,v.72; BOA.EV.D.13431,v.1-6; BOA.İE.EV.5413; TSMA.E.7370/14,60.

¹²⁵ BOA.C.E. 12183; BOA.C.E. 20427.

Markoca köyü ve Kumanova kazasına bağlı Garican köyü gibi yerlerde Gazi İsa Bey Vakfı'na ait tarlalar, bağlar, bahçeler, arsalar, değirmenler ve çiftlikler vardır. Bununla beraber Üsküp'ün merkezinde vakfa ait Çukur Han (Kapan Han), Boyacılar Hamamı ve çok sayıda dükkânlar bulunmaktadır. Üsküp'teki Cedid İsa Bey Mescidi de Gazi İsa Bey Vakfı'na bağlı bir mescittir.¹²⁶ Gazi İsa Bey'in Üsküp'ün haricinde Selanik'te, Bosna'da, Birgi'de ve Yenice-i Vardar'da vakıf eserleri ve mevkûfatı bulunmaktadır.¹²⁷ Gazi İsa Bey Vakfı'nın Bosna'daki vakfıyla ilgili 867/1462 yılına ait bir vakfiyesi vardır.¹²⁸ Gazi İsa Bey'in Üsküp'teki vakfıyla alakalı vakfiyesi 874/1469 yılına aittir. Bu vakfiyede vakfa ait gayrimenküller, vakıfta çalışan görevliler, bunların maaşları, vakfın harcama giderleri, imaretin çalışma esasları ve vakfa bağışlanan kitaplar ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Vakfiyede Üsküp ve tevabiinde çifte hamam, kervansaray, çiftlikler, çayırlar, tarlalar, bağlar, bostanlar, bahçeler, değirmenler, odalar, araziler, evler ve dükkânlar gibi çok sayıda gayrimenkulün vakfedildiği ifade edilmektedir. Sadece Üsküp çarşısında vakfa ait 71'den fazla dükkân bulunmaktadır. Tefsir, hadis, kıraat, nahiv, sarf, lügat, divan ve tıp kitaplarından oluşan 144'ten fazla kitap vakfedilmiştir.¹²⁹ Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti, 18 Cemaziy'l-evvel 866/18 Şubat 1885 tarihinde Gazi İsa Bey Vakfı'na ait vakfiyenin bir suretini istinsah ederek yeniden kayda geçirmiştir.¹³⁰

¹²⁶ TSMA.E.7370/42.

¹²⁷ BOA.C.E.263; BOA.C.E.2353; BOA.C.E.16796; BOA.C.E.19702; BOA.C.E.19796; BOA.İE.EV. 5413; BOA.A.DVNSRSK.D.155,v.264; TSMA.E. 373/, 51 ve 97; TSMA. E.7370/51; TSMA.E.7370/58.

¹²⁸ VGMA. Defter no:629, Sayfa no:456, s. 653-654.

¹²⁹ E.H. Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya**, Cilt 3, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., 1981, c.3.s.252.

¹³⁰ G. Elezoviç, **Turski Spomenici u Skoplju**, Glasnik Skopskog Naučnog Društva, I/1, Skopje 1925, s.42-44

Vakfın idare kısmında çalışan pek çok görevli vardır. Vakfın idarecisi olan mütevellinin emrinde câbiler, mutemedler, kâtibler, nazırlar, vekilharçlar ve türbedârlar görev yapmaktadır.¹³¹ Bu görevlilerin kimlikleri, atanma usul ve esasları ile aldıkları maaşlar hakkında arşiv belgelerinde bir çok bilgiye ulaşmak mümkündür.¹³²

Gerek Gazi İsa Bey Vakfı'nda gerekse Üsküp'teki diğer vakıflarda görülen tayin ve tevcihlerin genellikle evladiyet (babadan oğula), meşrutiyet (vakıf kurucusunun koyduğu şartlara uygunluk), ferağ ve kasr-ı yed (başkasına devretme) yollarıyla gerçekleştiği görülmektedir. Hangi yol olursa olsun göreve gelecek kişide, imtihan sonucunda ehliyet ve liyakat sahibi olma ve askerlik yaşını doldurma kriterleri aranmış bu kriterlere uygun olanlar tayin edilmiştir. Atanma usul ve esaslarına uygun olanlar için “erbab-ı istihkak” sıfatı kullanılmıştır. 1241/1826 yılından önce yani Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti kurulmadan önce Üsküp'teki bir vakıf kurumunda çalışan görevlinin tayini, vakfın mütevellisinin arzı, Üsküp Kadısının arzı ve Bâbu's-Saâde Ağasının veya bir dönem de Şeyhülislamın kararıyla gerçekleşmiştir. Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti kurulduktan sonra ise bir vakıf görevlisinin tayini genellikle 6 aşamalı işlemde gerçekleşmiştir. Bu altı aşama şunlardır.

a) Vakıf mütevellisinin arzı,

¹³¹ **Mütevellî:** Vakıf işlerini idare etmek üzere tâyin olunan kişiye denir. Vakfın en üst idarecidir.

Katip: Vakfın tüm gelir ve giderlerini takip edip bunları bir muhasebe defterine yazan görevliye denir.

Cabi: Vakfın gelirini toplayan tahsildâra cabi denir.

Mutemed: vakfın işlerini takip eden mütevellinin emrinde çalışan güvenilir görevliye denir.

Nazır: Mütevellinin tasarrufatına nezâret etmek üzere, vakıf tarafından veya hakim tarafından tâyin olunan kişiye denir.

Vekilharç: Vakıf adına gerekli malzemeleri satın alacak satın alma sorumlusuna denir.

BOA.A.DVNSRSK.D.192,s.313; VGMA, Defter no 629, Sahife 415, sıra 332; VGM, “Vakıf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü”, <http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=30#N>. Erişim Tarihi: 04.03.2017

¹³² TSMA. E.7370/13 ve 51; BOA.A.DVNSRSK.D.84,v..224; BOA.A.DVNSRSK.D, 84, s.168; BOA. A. DVNSRSK.D. 110 s. 51; BOA. C.E. 25662; BOA. C.E. 28737, BOA. C.E. 20427; BOA. C.E. 26630.

- b) Üsküp Evkâf Müdürünün ilamı-inhası,
- c) Üsküp Kaymakamının veya Üsküp Naibinin arzı,
- d) Üsküp Meclisinin mazbatası,
- e) Evkâf-ı Hümâyûn müfettişinin ilamı ve
- f) Evkâf-ı Hümâyûn Nazırının telhisi ¹³³

1.3.1.Gazi İsa Bey Camii

Gazi İsa Bey Camii, Üsküp'te Bitpazarı yakınlarında Sultan Murat Camii'nin kuzeyinde yer almaktadır. Cami, Gazi İsa Bey tarafından 1475/1476 yılında yaptırılmıştır. Kitabesi halen korunmuş vaziyettedir. Gazi İsa Bey Vakfı'nın 874/1469

¹³³ TSMA.E.7370/13; TSMA.E. 7370/14; TSMA.E.7370-18; TSMA.E.7370-26; TSMA.E.7370/42; TSMA.E.7370/51; TSMA.E.7370/60; TSMA.E.7370/90; BOA.C.E.12183; BOA.C.E.25662; BOA.C.E.3875,v.1; BOA.C.E.15662; BOA.C.E.20427; BOA.C.E.26630; BOA.C.E.28642; BOA.C.E.28737; BOA.C.E.31510; BOA.C.E.33222; BOA.EV.D.13596,v.1; BOA.EV.D.13431,v.1-6; BOA.EV.D.16989,v.95,97; BOA.EV.D.27876,v.4,9; BOA.A.DVNSRSK.D.78,v.487; BOA.A.DVNSRSK.D.81,v.145; BOA.A.DVNSRSK.D.84,v.168,169,180,224,317; BOA.A.DVNSRSK.D.91,v.47; BOA.A.DVNSRSK.D.109,v.73,135; BOA.A.DVNSRSK.D.110,v.51; BOA.A.DVNSRSK.D.117,204; BOA.A.DVNSRSK.D.124,v.293; BOA.A.DVNSRSK.D.126,v.306; BOA.A.DVNSRSK.D.155,v.264; BOA.A.DVNSRSK.D.170,v.225; BOA.A.DVNSRSK.D.173,v.13,403,409; BOA.A.DVNSRSK.D.190,v.86,311; BOA.A.DVNSRSK.D. 192,v.154; BOA.A.DVNSRSK.D.194,v.192; BOA.A.DVNSRSK.D.195,v.36; BOA.A.DVNSRSK.D. 196,v.26,180; BOA.A.DVNSRSK.D.198,v.50; BOA.A.DVNSRSK.D.199,v.152,184; BOA.A.DVNSRSK.D.200,v.61,66; BOA.A.DVNSRSK.D.201,v.97; BOA.A.DVNSRSK.D.203, v.26,44,72; BOA.A.DVNSRSK.D.205,v.56; BOA.A.DVNSRSK.D.268,v.84; BOA.DH.MKT.2259/99; BOA.A.E.I.Mahmud,19901; BOA, **Makedonya'daki Osmanlı Evrakı**, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara, 1996, s.37; H. Telli, "Osmanlı Döneminde Üsküp Evkâf Müdürlüğü", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research**, c.10, S.48, ss.221-239, Şubat 2017; H. Telli, "Osmanlı döneminde üsküp vakfiyelerinde görülen vakıftan rucu' davaları ve fihki meseleler", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research**, C.11, S.55, ss.1041-1058, Şubat 2018.

yılına ait bir vakfiyesinde camiden de bahsedilir.¹³⁴ Gazi İsa Bey Camii, taş ve tuğladan inşa edilmiştir. Cami iki kubbeli olup kanatlı cami örneklerindendir. Bu yönüyle 850/1446-1447 yılında yapılan Kastamonu'daki İsmail Bey Camii'ne benzemektedir. Caminin içine girilince sağ ve sol tarafta ikişer odalı iki bölüm bulunmaktadır. 1963 depreminde oldukça hasar gören cami sonradan restore edilmiştir. Bu restorede minber ve mihrap tamamen değişmiştir. Kesme taştan yapılmış minare halen ayakta durmaktadır. Minare şerefesinin altında zengin süslemeler vardır. Cami günlük beş vakit ibadete açıktır. Avlusundaki Osmanlı döneminden kalma tarihi dev çınar ilgi çekmektedir.¹³⁵

Caminin giriş kapısı üzerinde kitabe ve bu kitabenin üzerinde ise birbirine benzeyen iki cami resmi bulunmaktadır. Arapça yazılı kitabenin anlamı şu şekildedir. *“Bu değerli mübarek eseri 880/1475/1476) yılında Allah rızasına kavuşmak için Allah saltanatını daim etsin Sultan Murad Han'ın oğlu Sultan Mehmed Han zamanında Merhum İshak Bey'in oğlu Merhum Gazi İshak Bey bina etti.”*

Caminin avulusunda kible yönündeki alanda, aralarında İsa Bey'in oğlu Mehmed Bey'in, İshak Bey'in torunu Bali Bey'in, Yahya Kemal Beyatlı'nın annesi Nakiye Hanım'ın ve Nakşibendî tarikatına mensup Şeyh Abudurrahman Efendi'nin de olduğu bir çok mezar bulunmaktadır.¹³⁶

Arşiv belgeleri incelendiğinde cami bünyesinde iki imam, vaiz, hatip, müezzin, kayyım, devirhân, cüzhân, şecirhân, ihlashân, duâgû, muarriif, noktacı, ferrâş ve ser-

¹³⁴ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.252.

¹³⁵ L. Kumbaracı, 2008, s.91-100, N. Abaz, **XV.-XVII. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Dönemi Üsküp Şehrinin Mimari Gelişimi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, s.101.

¹³⁶ L. Kumbaracı, 2008, s.99-100; E. Karakuş, “Üsküp'te, Yahya Kemâl Beyatlı'nın Annesi Merhum Nâkıye Hanım'a Ait Olması Kuvvetle Muhtemel Olan Mezar Taşı”, **TÜRKÜL Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, 2014 Yıl:2, Sayı:4, s.161-170

mahfil gibi görevlilerin görev yaptığı görülmektedir.¹³⁷ Devirhân, cüzhân, şecirhân, ihlashân, duâgû ve ser-mahfil gibi görevliler camide günlük Kur'an-ı Kerim okuma programları uygulamışlardır. Caminin içinde sağ ve sol taraftaki odaların namaz vakitleri aralarında bu tür okuma programlarının uygulanması için oldukça müsait yerler olduğu görülmektedir. Özellikle kış aylarında cami cemaatine daha sıcak bir mekan imkanı sunan bu odaların cami derslerinde ve Kur'an okuma programlarında önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Camide namaz kıldırmak üzere iki imam tayin edilmiştir. Cuma ve bayram namazlarında minberde hutbe okumak üzere müstakil bir hatip atanmıştır. Osmanlı döneminde hutbelerin Arapça olarak okunduğu bilinmektedir.¹³⁸ Bu yüzden gerek Gazi İsa Bey Camii'nde gerekse Üsküp'teki diğer camilerde hutbelerin Arapça okunduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar hutbeler Arapça okunsa da camide görevli vaizler yaptıkları Türkçe vaaz ve nasihatlerle müslümanları dini konuda aydınlatmaya çalışmışlardır. Bu anlamda Gazi İshak Bey Camii'nde bir vaiz de görevlendirilmiştir. Ferraş ve kayyımın görev alması ise caminin

¹³⁷ **Kayyım:** Caminin temizlik işlerini yapan hademeye denir.

Devirhân: Belirlenen vakitlerde camide Mülk suresi veya başka bir sureyi okuyan görevliye denir.

Cüzhân: Camide Kur'an-ı Kerim'den birer cüz okuyan görevliye denir.

Şecirhân: Vâkıfın ve soyunun isimlerini bizzat zikrederek onlara hayırla dua eden görevliye denir.

İhlahân: Camide namazdan önce veya sonra İhlas suresini okuyan görevliye denir

Duâgû: Mevlid ve hatim gibi programların sonunda dua okuyan görevliye denir.

Muarrif: Kuran-ı Kerim hatmi yapıldıktan sonra hatim ve bağışlama duası yapan kişiye muarri denir.

Ferraş: Süpürgeci demektir. Caminin temizliğinden sorumlu görevliye denir.

Ser-mahfil: Camilerde okunan cüzlerin ve duaların okunuşunu yöneten görevliye denir.

Noktacı: Cüz okuyanlara yardımcı olmak üzere hergün okunan cüzün nerede başlayıp nerede son bulunduğunu takip eden, cüzün başlama ve bitiş yerine nokta koymakla görevli olan kişiye denir.

TSMA. D7024/1; VGMA, Defter No: 623, sayfa 145, sıra 157.

¹³⁸ R. Doğan, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", **Dini Araştırmalar Dergisi**, Eylül-Aralık 1998, c.1.S.2.s.14.

iç ve dış temizliğine dikkat edildiğini göstermektedir. Camide görev yapan görevlilerin tayinleriyle ilgili tespit ettiğimiz belgelerin çoğu XVIII. ve XIX. yüzyıla ait aittir. Bu belgelerde, tayin yazısının hangi vakıfla alakalı olduğu, vakfın nerede bulunduğu, göreve atanacak kişinin ismi, hangi göreve geldiği, bu görevi kimden devraldığı, müstakil olarak mı yoksa müştereken mi atandığı, günlük ne kadar maaş verildiği, ehliyetinin zâhir olup olmadığı, vekaleten mi yoksa asaleten mi atandığı, aynı anda başka hangi görevlere atandığı ve berat-ı şerifin eline ne zaman verildiği gibi hususlara açıklık getirilmiştir.¹³⁹

1.3.2.Cedid İsa Bey Camii

Cedid İsa Bey Camii, başlangıçta Cedid İsa Bey Mahallesi'nde bir mescit olarak inşa edilmiştir.¹⁴⁰ Günümüzde ise Cedid İsa Bey Camii olarak anılan cami, Üsküp'ün kuzeyinde Hacı Hayreddin ve Hacı Muhyiddin camileri arasında bulunmaktadır. Bu cami Gazi İsa Bey tarafından yaptırılmıştır. Caminin yapılış tarihi tam bilinmemekle birlikte İsa Bey Vakfiyesi'nde adı geçtiğinden dolayı 874/1469 yılından önce yapıldığı anlaşılmaktadır.¹⁴¹ 936/1529, 951/1544 ve 977/1569 yıllarına ait temettuat kayıtlarına bakıldığında bu yıllarda caminin olduğu bu mahallede imam ve müezzinin meskun

¹³⁹ BOA.A.DVNSRSK.D.78,v.487; BOA.A.DVNSRSK.D.81,v.145; BOA.A.DVNSRSK.D.84,v.169,180; BOA.A.DVNSRSK.D.109,v.73,135; BOA.A.DVNSRSK.D.91,v.47; BOA.A.DVNSRSK.D.110,v.51; BOA.A.DVNSRSK.D.117,204; BOA. A.DVNSRSK.D. 124, v.293; BOA.A.DVNSRSK.D.170,v.225; BOA.A.DVNSRSK.D.173,v.13,403; BOA. A.DVNSRSK.D.192,v.154; BOA.A.DVNSRSK.D.194,v.192; BOA.A.DVNSRSK.D.195,v.36; BOA.A.DVNSRSK.D.196,v.26,180; BOA.A.DVNSRSK.D.199, v.152,184; BOA.A.DVNSRSK.D.200,v.61,66; BOA.A.DVNSRSK.D.201,v.97; BOA.A.DVNSRSK.D. 203,v.26,44,72; BOA.A.DVNSRSK.D.205,v.56; BOA.A.DVNSRSK.D.268,v.84, BOA.C.E.33222; BOA.C.E.3875,v.1. BOA.EV.D.13596,v.1; BOA.EV.D.13431,v.1-6; BOA.EV.D.16989,v.95,97; BOA.EV.D.27876,v.4,9; BOA.A.E.I.Mahmud,19901; TSMA.E.7370/60; TSMA.E.7370/14; TSMA. E.7370-18; TSMA. E. 7370-26.

¹⁴⁰ TSMA. E. 7365/14.

¹⁴¹ L. Kumbaracı, 2008, s.84; N.Abaz, 2012, s.97.

olarak kaydedildiği görülmektedir.¹⁴² 1172/1758 yılında mescitte yevmî iki akçe vazife ile müezzin olan Halil Halife vefat edince yerine Abdullah b. Mehmed tayin edilir.¹⁴³ 1260/1844 yılında Hacı Hasan b. Bayram hem bu camide imamlık hem de demircilik yapmaktadır. Bu yılda caminin vekil imamlığını da Zübeyr b. Salih yürütmektedir.¹⁴⁴

XV. asır camilerinden olan Cedid İsa Bey Camii zaman içerisinde bir çok defa onarıma tabi tutulmuştur. Caminin ana duvarları ve minaresi hariç kalan kısmı yenilenmiştir. Cami kırma çatı ile örtülüdür. Pencerelelerinin bazıları duvar örülerek kapatılmıştır. Mihraptaki sarkıt süslemeler ile minaresinin alt kısmı orjinaldir. 1963 yılındaki depremde hasar gören cami daha sonradan onarılmıştır. Bu onarımda caminin revak alanı iç kısma dahil edilerek genişletilmiştir.¹⁴⁵ Günümüze kadar ayakta kalmayı başaran camii halen ibadete açık konumdadır.

1.3.3.İbni Bahri Mescidi

Arşiv kaynaklarında İbni Bahri Mescidi'nin Üsküp'teki Gazi İsa Bey Vakfı'na bağlı olarak hizmet verdiği ve mescitteki görevlilere verilecek maaşın bu vakıf tarafından finanse edildiği ifade edilir.¹⁴⁶ İbni Bahri Mescidi'nin varlığına ilk olarak İsa Bey Vakfı'nın 874/1469 yılına ait vakfiyesinde rastlamaktayız. Vakfiyede İsa Bey Vakfı gelirinden İbni Bahri Mescidi'nin imamına iki akçe maaş verilmesinden bahsedilir.¹⁴⁷ Gazi İsa Bey Vakfı asırlar geçse de İbni Bahri Mescidi'ni desteklemeye devam eder ve zaman içerisinde imamına verdiği maaşı artırır. 1121/1709 yılında yevmî 12 akçe maaşla İbni Bahri Mescidi imamlığını yürüten Seyyid Mehmed vefat eder.

¹⁴² M. İnbaşı, "XVI. Yüzyılda Üsküb Şehri'nin Mahalleleri" **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi** 3, Erzurum 1995-2, s.90; M.E. Yardımcı, 1998, s.XXXVII.

¹⁴³ TSMA.E.7365/14.

¹⁴⁴ A. Şerif, 2003, s.52-52.

¹⁴⁵ L. Kumbaracı, 2008, s.84; M. Özer, 2006, s.111.

¹⁴⁶ BOA.C.E. 12724; BOA.A.DVNSRSK.D.78,v.487; TSMA.E.7370/61; BOA.A.DVNSRSK.D. 94,v.36.

¹⁴⁷ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.252.

Yerine oğlu erbab-ı istihkaktan (tayin edilme hakkını elde eden) Lütfullah b. Mehmed Efendi tayin edilir ve kendisine aynı şekilde İsa Bey Vakfı'ndan maaş verilir.¹⁴⁸

1139/1727 yılında Gazi İsa Bey Vakfı'nda yevmî 12 akçe vazife ile hatiplik, yevmî 12 akçe ile İbni Bahri Mescidi imamlığı, yevmî 10 akçe ile ihlashân ve yevmî 4 akçe ile hâfız-ı kütüb cihetlerine mutasarrıf olan Lütfullah b. Hacı Mehmed vefat edince yeri hâli ve hizmet-i lazimesi mahlul ve muattal kalır. Bunun üzerine yerine iki oğlu Ebubekir Halife ve Hacı Mehmed Halife'nin tevcih edilmesi gerekirken Hacı Mehmed Halife'nin hacc-ı şerifte bulunmasını fırsat bilen Ebubekir Halife tüm cihetleri sadece kendisine tevcih ettirir ve yedine berât-ı şerif alır. Mehmed Halife, hacdan döndüğünde durumu öğrenir ve Üsküp Mahkemesine giderek kendisine yapılan haksızlığının giderilmesini talep eder. Üsküp Kadısı İmam-zade Mustafa Efendi bu cihetlerin yarı hissesinin Hacı Mehmed Halife'ye tevcih edilmesine karar verir. Üsküp kadısı tarafından verilen bu karar bir yazıyla Bâbu's-Saâde ağasına gönderilir. 23 Cemaziye'l-ahir 1139/15 Şubat 1727 tarihli belgede, Bâbu's-saâde ağası Ali Ağa tarafından mezkur cihetlere Ebubekir Halife'nin tayin edildiği açıkça ifade edilir.¹⁴⁹

1177/1764 yılında yevmî 12 akçe vazife ile İbni Bahri Mescidi'nde imam ve yevmî 4 akçe ile Gazi İsa Bey Vakfı'nda hafızı kütüb olan Hacı Mehmed Halife ibni Latif Efendi vefat edince yerine İbrahim ibni Hacı Mehmed tayin edilir ve yedine berât-ı şerif verilir.¹⁵⁰ 1210/1795 yılında İbni Bahri Mescidi'nde yevmî 10 akçe vazife ile imam olan Mehmed Sadık Halife b. Ahmed vefat edince yerine sulbî oğlu Mehmed Halife tayin edilir. Mehmed Halife aynı zamanda yevmî 4 akçe vazife ile Gazi İsa Bey Vakfı'nda hâfız-ı kütüb cihetine de mutasarrıftır.¹⁵¹ 1260/1844 yılında mescidin

¹⁴⁸ BOA. C.E. 12724.

¹⁴⁹ BOA. A.DVNSRSK.D. 78, v.487.

¹⁵⁰ TSMA. E.7370/61.

¹⁵¹ BOA. A.DVNSRSK.D. 94, v.36.

imamlığını Molla Yunus b. Hacı Mehmed yürütmektedir. Molla Yusuf imamlığın yanısıra aynı zamanda mahallenin muhtarlığını da yapmaktadır.¹⁵² Tüm bu bilgi ve belgeler, İbni Bahri Mescidi'nin 1469 yılından itibaren XIX. ortalarına kadar Gazi İsa Bey Vakfı tarafından finanse edildiğini, imamına verilecek maaşın bu vakıf tarafından karşılandığını ve bu vakıf sayesinde hizmetlerini devam ettirdiğini göstermektedir. Bu da vakıfların birbirleriyle olan ilişkileri ve birbirlerine olan destekleri açısından önemli bir durum arz etmektedir.

1.3.4.Gazi İsa Bey Medresesi

İsa Bey Medresesi, Osmanlı döneminde inşa edilen Makedonya'daki en meşhur medreselerinden biridir. Üsküp'te İsa Bey'in kardeşi olan Mustafa Bey tarafından hediye edilen arazi ve Ferrâş Doğan varislerinden satın alınan arazi üzerine 10 hücreli olarak yapılan medresenin kuruluşu İsa Bey Vakfı'nın kurulduğu yıllara dayanır.¹⁵³ İsa Bey Vakfı'nın 874/1469 yılına ait vakfiyesinde, medresenin yapılmış ve eğitime başlamış olduğu bilgisi bulunmakta ve medresenin on hücreinde kalan on öğrenciye on akçe, her odaya iki ekmek, iki çanak etli aş, medrese mescidinin imamına 2 akçe ve müezzine bir akçe tahsis yapıldığı ifade edilmektedir.¹⁵⁴ Evliya Çelebi, İsa Bey Medresesi'ni Üsküp'teki en meşhur medreselerden biri olarak görür.¹⁵⁵

Medrese ile ilgili arşiv kayıtlarında bir çok belgeye ulaşmak mümkündür. 1086/1676 yılında Gazi İsa Bey Medresesi'nde Mustafa Efendi müderrislik yapmaktadır. Müderris Mustafa Efendi dönemin Şeyhülislamı Ali Efendi tarafından Süleymaniye Medresesi'ne ikinci müderris olarak tayin edilir. O dönemde ikinci müderris için “*musile*” tabiri kullanılmaktadır. Mustafa Efendi'nin tayini yapılırken de

¹⁵² A. Şerif, 2003, s.44.

¹⁵³ E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mimaresinde Fatih Devri**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1953,s.868-869.

¹⁵⁴ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.251; G. Elezoviç, 1926, s.399 60.

¹⁵⁵ E. Çelebi, 1314, c5. s.553-563.

“*Musile-i Süleymaniyye tevcihi hakkında*” ifadesi kullanılmıştır. Osmanlı padişahlarından IV. Mehmed döneminde yapılan bu atama 29 Zilkade 1086/14 Şubat 1676 tarihinde gerçekleşir.¹⁵⁶

Gazi İsa Bey Medresesi’nde günlük 20 akçe vazife ile müderris olan Şeyh Osman Efendi, Babu’s-saade Ağası Hacı Abdullah Ağa’nın imzasıyla 22 Rebiu’l-ahir 1122/20 Haziran 1710 tarihinde müderris olarak resmen tayin edilir ve kendisine berât-ı şerif gönderilir.¹⁵⁷

Medresede bevvâblık (kapıcılık) görevi de bulunmaktadır. Bu görevi yevmî bir akçeyle 1177/1763 yılında Mustafa, 1178/1765 yılında Ebubekir, 1180/1767 yılında Ebubekir ve Ebubekir’in vefatından sonra Mustafa Efendi b. Şeyh Abdulgani yapar. Bevvâblık görevi yapan Mustafa medresenin imamlığını da yürütmektedir.¹⁵⁸

981-998/1581-1589 yılları arasında Gazi İsa Bey Medresesi’nde yevmî 50 akçe ile Alâeddin Efendi, Hayreddin Efendi, Abdülhay Efendi, Ahmet Efendi, İbrahim Efendi, Ahmed Efendi ve Pîr Mehmed Efendi gibi âlimler müderrislik yaparlar. Medrese bu dönemlerde ellili medrese konumunda hizmet verir. Ellili medreselerde ise fıkıh ilminde Merginani’nin “*Hidâye*”, usulü fıkıh ilminde “*Telvîh*”, kelam ilminde Kadı Burhaneddin El-İcî’nin “*Şerh-i Mevâkif*”, hadis ilminde Buhari’nin “*Sahîh*” ve Bağavi’nin “*Mesâbih*” ve tefsir ilminde Zemahşeri’nin “*Keşşâf*” ile Beyzavi’nin “*Envâru’t-tenzîl*” adlı eserleri okutulmaktadır.¹⁵⁹

28 Şevval 1259/13 Kasım 1843 tarihinde Abdulcelil Halife medreseye müderris olarak tayin edilir.¹⁶⁰

¹⁵⁶ BOA. AE. IV. Mehmed 4427.

¹⁵⁷ BOA. İE. Ev. 5595.

¹⁵⁸ TSMA. E. 7370/62; VGMA.1185-131, v.125; BOA. EV.D. 27149.

¹⁵⁹ C. Baltacı, **XV-XVI. Yüzyılda Osmanlı Medreseleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2005, c.1.s.124 ve 490.

¹⁶⁰ BOA. 1996 (Makedonya’daki Osmanlı Evrakı), s.41.

1320/1902 yıllarında medrese odalarının yetersiz kalması üzerinde medresenin genişletilmesi için çalışmalar başlatılır. Yapılan keşifte ek inşaatın 13105 kuruşa tekabül edeceği ortaya çıkar. Vakfın ise bu yıllarda gelirlerinden arta kalan parası 50543 kuruş 30 paredir. Evkâf-ı Hümâyûn Nazırı Seyyid Abdullah'ın, Kosova Vilayetine gönderdiği 8 Cemaziye'l-ahir 1322/20 Ağustos 1904 tarihli emr u fermanla, masrafları vakıf tarafından karşılanmak üzere Gazi İsa Bey Medresesi'ne ek olarak iki oda ve bir gezinti mahallinin yapılmasına izin verilir.¹⁶¹ Medresenin genişletilmesi hakkında Şura-yı Devlet'in 1974 sayılı Maliye Defteri'ne kaydedilen 24 Receb 1322/4 Ekim 1904 tarihli bir vesikası da bulunmaktadır. Bu vesikada ek inşaatın maliyet masrafının ve vakfın elinde bulunan miktarın daha önceki belgede belirtilen miktarla aynı olduğu görülür.¹⁶² 1323/1906 yılında medreseye iki oda ve bir gezinti yeri yapılmıştır.¹⁶³

Gazi İsa Bey Medresesi Osmanlılardan sonra 1936 yılında tekrar tedrisata başlar ve eğitimini İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1941 yılına kadar devam ettirir. Savaş başladıktan sonra medrese kapanır. 1984 yılında tekrar eğitim hayatına başlar.¹⁶⁴ Gazi İsa Bey Medresesi günümüzde Makedonya Cumhuriyeti Dinî İdare Başkanlığı'na bağlı olarak 5 şubesiyle Türkiye'deki İmam Hatip Liselerine benzer bir statüde eğitim hayatını devam ettirmektedir.

1.3.5.Gazi İsa Bey Kütüphanesi

Üsküp'te en önemli kütüphanelerden birisi İsa Bey Vakfı Kütüphanesi'dir. 874/1469 yılına ait Gazi İsa Bey Vakfıyesinde kütüphanenin kuruluşu, kütüphane görevlisi

¹⁶¹ BOA. ŞD. 167/36.

¹⁶² BOA.İrade Evkâf, 1322-Ş-30, Vesika No: 15.

¹⁶³ BOA. İrade Evkâf, 1324.N.19, Vesika No: 42; M.Ünlü, "II. Abdülhamit döneminde Üsküp'te imar Faaliyetleri", **GAMER I**, 2012, s.173.

¹⁶⁴ M. Hızlı, "Osmanlı Kültür Coğrafyasında Makedonya Medreseleri", 4.Uluslararası Türkçe Eğitim Günü Sempozyumu ve Sergisi, "**Makedonya'da Osmanlı Eserleri**", Üsküp, Matusiteb Yay., 2011, s.87.

ve vakfedilen kitaplar hakkında malumat bulunmaktadır.¹⁶⁵ Vakfiyede, yevmî iki akçe ile hâfız-ı kütüb adlı kütüphane görevlisinin tayin edildiği, kütüphaneye 66 cilt tefsir, 8 cilt kıraat, 29 cilt hadis, 10 cilt nahiv, 2 cilt sarf, 10 cilt lügat, 4 cilt divan, 15 cilt tıp kitabının vakfedildiği ifade edilmektedir.¹⁶⁶ Zamanla bu kitapların sayısı artmış ve 320 ciltlik 230 farklı kitaba ulaşmıştır.¹⁶⁷ Kütüphanenin, Üsküp'te İsa Bey Camii avlusunun içinde olduğunu düşünmekteyiz. Üsküp'ün 1928 yılına ait olduğu ifade edilen bir resimde İsa Bey Camii'nin avlusunda imaretin ve bir çok binaların olduğu görülmektedir. Bu binalardan birisinin kütüphane olma olasılığı mümkündür. Kütüphane ile ilgili olarak arşiv belgelerinde bazı bilgiler bulunmaktadır. Bu belgeler daha çok kütüphanedeki görevlilerin tayin ve tevcihleriyle alakalıdır. Buna göre Osmanlı döneminde İsa Bey Kütüphanesi'nde hâfız-ı kütüb ve bevvâb-ı kütüphane adıyla iki görevli bulunmaktadır.¹⁶⁸ 1139/1727 yılında Gazi İsa Bey Vakfı'nda yevmî 4 akçe ile hâfız-ı kütüblük cihetine mutasarrıf olan Lütfullah b. Hacı Mehmed vefat edince yeri hâli (kadrosu boş) ve hizmet-i lazimesi mahlul ve muattal (vazifesi âtil) kalır. Bunun üzerine iki oğlu Ebubekir Halife ve Hacı Mehmed Halife müştereken tayin edilir.¹⁶⁹ 1177/1764 yılında yevmî 4 akçe vazife ile İsa Bey Kütüphanesi'nde hâfız-ı kütüb olan El-hac Mehmed Halife ibni Latif Efendi vefat edince yerine İbrahim b. Hacı Mehmed tayin edilir ve kendisine 29 zilkade 1177/30 Mayıs 1764 tarihinde berât-ı şerif

¹⁶⁵ A.H. Ayverdi, 1981, c.3, s.251; İ.E. Erünsal, “Fatih Devri Kütüphaneleri ve Molla Lütüfî Hakkında Birkaç Not”, *Tarih Dergisi*, 1981, sayı 33, s.64.

¹⁶⁶ A.H. Ayverdi, 1981, c.3, s.251.

¹⁶⁷ A. Şerif, “Makedonya Yazılı Osmanlı Kültür Mirası”, **4.Uluslararası Türkçe Eğitim Günü Sempozyumu ve Sergisi, Makedonya'da Osmanlı Eserleri**”, Matusiteb Yay., Üsküp 2011, s.45.

¹⁶⁸ **Hâfız-ı kütüb**: (Kütüphane görevlisi) Kütüphanede kitapların muhafazasından sorumlu görevline denir. **Bevvab-ı kütüphane**: Kütüphane kapıcısı demektir. BOA. A.DVNSRSK.D. 78, v.487; TSMA. E.7370/61; BOA. A.DVNSRSK.D. 94, v.36; BOA. A.DVNSRSK.D. 196, v.180; BOA. EV.D. 26885.

¹⁶⁹ BOA. A.DVNSRSK.D. 78, v.487.

verilir.¹⁷⁰ 1210/1795 yılında yevmî 4 akçe vazife ile hâfız-ı kütüb olan Mehmed Sadık Halife b. Ahmed'in vefatından sonra yerine sulbî (öz) oğlu erbab-ı istihkaktan Mehmed Halife gelir. 25 Cemaziye'l-evvel 1239/ 27 Ocak 1824 tarihinde Babu's-saade Ağası Mehmed Ağa tarafından hâfız-ı kütüblük cihetine tayin edilen Mehmed Halife aynı zamanda yevmî 10 akçe vazife ile vakfa bağlı İbni Bahri Mescidi'nin imamlığını da yapmaktadır.¹⁷¹

Gazi İsa Bey Kütüphanesi'nde hafız-ı kütüb dışında bir de bevvâb-ı kütüphane adlı bir görevli vardır. Bu kişi kütüphanenin kapıcılığını ve temizlik işini yapmaktadır. 1278/1861 yılında yevmî 2 akçe vazife ile bevvâb-ı kütüphane cihetine Hasan Halife b. Sinan mutasarrıftır. Hasan Halife vefat edince bu görev, erbab-ı istihkaktan esnan-ı askeriye mütecaviz (askerlik yaşını doldurmuş) olan ve imtihanla ehliyeti zahir olan Hacı Hasan Halife b. Ahmed'in uhdesine verilir.¹⁷² 4 Rebiu'l-ahir 1305/20 Aralık 1887 tarihli ferman-ı âlide, bu yılda kütüphanede Mehmed Nuri Efendi'nin kapıcı olarak görev yaptığı ifade edilmektedir.¹⁷³ Bu zat 6 Ramazan 1305/18 Mayıs 1886 tarihinde bu göreve tayin edilmiştir.¹⁷⁴

İsa Bey Kütüphanesi günümüzde Makedonya İslam Birliği Üsküp İslamî Bilimler Fakültesi bünyesinde yine İsa Bey Kütüphanesi adıyla varlığını devam ettirmektedir. Bu kütüphane bir fakülte kütüphanesi konumundadır. Kütüphanede Osmanlı döneminden kalma yazma eserler mevcuttur. Kütüphane yönetiminin destekleri ile buradaki Türkçe el yazması eserler diğer Arap harfli yazma ve basmalardan ayrılmış ve farklı bir

¹⁷⁰ TSMA. E.7370/61.

¹⁷¹ BOA. A.DVNSRSK.D. 94, v.36.

¹⁷² BOA. A.DVNSRSK.D. 196, v.180.

¹⁷³ BOA. EV.D. 26885.

¹⁷⁴ BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.38.

kategoride kodlanmıştır.¹⁷⁵ Bu koleksiyonda, 2 tefsir, 6 fetva-vaaz, 8 mecmua, 6 Birgivi Vasiyetnamesi, 3 ilmihal, 2 tarih, 3 mecmua, 6 Muhammediye, 4 sözlük, Debre Mahkeme Zabıt Kayıtları gibi kitapları içine alan 40 adet ilahiyat, 2 adet tarih, 22 adet edebiyat, 2 adet tıp, 9 adet hukuk, 4 adet tasavvuf, 3 adet sarf nahiv, 13 adet manzum-mensur mecmua gibi çeşitli alanlarda kitaplar bulunmaktadır. Kütüphanede 104 Türkçe el yazması eser vardır.¹⁷⁶

1314/1896 yılı Kosova Vilayeti Salnamesi'nde, 1314/1896 yılında Üsküp'te müracaat edilecek belli başlı bir kütüphanenin olmadığı, daha önceden İsa Bey Camii müstemilatı içinde muhteşem bir kütüphanenin olduğu, ancak buradaki kitapların zorunlu bir sebepten dolayı Siroz'a ve İstanbul'a nakledildiği, bu yüzden İsa Bey Kütüphanesi'nde beş on cilt kitap ancak kaldığı, Üsküp'ün sabık valisi Faik Paşa'nın Siroz'daki kitapları getirmek için Selanik vilayeti ile yazışmalar yaptığı ancak bir netice alınamadığı ve Üsküp'te acilen bir kütüphaneye ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir. 1893 yılı Kosova Vilayeti Salnamesi'nde ise Üsküp'te bir adet kütüphanenin bulunduğu ve bu kütüphanede 150 adet eski kitabın bulunduğu, buna mukabil yeni kitapların bulunmadığı ifade edilmektedir.¹⁷⁷

1.3.6.Gazi İsa Bey Dâru'l-kurrâsı

¹⁷⁵ Y. Aydemir-A. Hayber, "Makedonya İslam Birliği Üsküp İslamî Bilimler Fakültesi İsa Bey Kütüphanesi Katalogu", **Prof. Dr. Abdurrahman Güzel Armağanı**, Gazi Eğitim ve Kültür Vakfı Yay. Ankara 2004, s. 157-189; Y. Aydemir-A. Hayber, **Makedonya Kütüphaneleri Türkçe Yazma Eserler Katalogu**, TİKA Yay. Ankara 2007; Ö. Turan, "Makedonya'da Türk Varlığı ve Kültürü", **Ahmet Yesevi Üniversitesine Yardım Vakfı Adına Namık Kemal ZEYBEK**, 1996, s.21.

¹⁷⁶ Y. Aydemir, "Makedonya Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Yazma Eserler Üzerine", **38. ICANAS**, Ankara 2007, s. 70-71.

¹⁷⁷ **Kosova Vilayeti Salnamesi**, 1311, s.225; H.Y. Ağanoğlu, **1896 (Hicrî 1314) Kosova Vilayeti Salnamesi**, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yay., İstanbul 2000, s.125.

Evliya Çelebi Üsküp'te dokuz adet dâru'l-kurrânın olduğunu, buralarda sadece Kur'an-ı Kerim'in hıfzının yapıldığını, hafızlık eğitiminin verildiğini, bunların müstakil binalardan oluşmadığını ve bizzat camilere mülhak bir vazifeyette bulunduğunu ifade eder. Evliya Çelebi bu dokuz dâru'l-kurrânın isimlerini maalesef açıklamamıştır.¹⁷⁸ Evliya Çelebi dâru'l-kurrâların isimlerini açıklamasa da arşiv belgelerinde Gazi İsa Bey Vakfı'na bağlı bir dâru'l-kurrânın olduğuna dair işaretler mevcuttur. Rebiu'l-evvel 1138- Rebiu'l-evvel 1139/Kasım 1725-Kasım 1726 yılları arasına ait vakıf muhasebesini beyan eden bir defterde vakıfta çalışan görevliler arasında “kurra”nın da olduğu görülür. Kurra adlı görevlinin olması, vakfa ait dâru'l-kurrâ hizmetlerinin olduğunu ıspatlar niteliktedir. Bu defterde Halil Efendi'nin kurra olduğu ve yevmî iki akçeden kendisine yıllık 260 akçe maaş verildiği görülür.¹⁷⁹

1.3.7.Gazi İsa Bey Zaviyesi

Üsküp'ün en eski zaviyelerinden birisi Gazi İsa Bey Zaviyesi'dir. 874 Safer/1469 Temmuz tarihli vakfiyesinde belirtildiğine göre İsa Bey, Üsküp'te Takkeci Şüca'dan satın aldığı arsada medrese ve zaviye (hankâh) inşa etmiştir. Bu hankâhın idaresine ahi denilen bir şeyh tayin etmiştir. İsa Bey, Üsküp'te kurduğu hankâhta görev yapan hankâh'ın imamına günlük 5 akçe, iki müezzine 4'er akçe, hankâhın ön tarafındaki odada kalan on ilim talebesine 10 akçe, hankâhın ahisine (şeyhine) 5 akçe, ferrâşına (temizlikçisine) 1 akçe, aşçısına 3 akçe, aşçı yamağına 1 akçe, ekmekçisine 3 akçe, ekmekçi yamağına 1 akçe, kilerçisine 3 akçe, kâtibine 4 akçe ve tüm görevlilere hankâhta pişen aş ve ekmek verilmesini şart koşmuştur. Bu durum bize, hankâhın sadece bir zikir meclisi olmaktan öte aynı zamanda bir mescit ve bir aşevi olarak da

¹⁷⁸ E. Çelebi, 1314, s.556.

¹⁷⁹ TSMA. E. 7370/42.

hizmet verdiğini göstermektedir.¹⁸⁰ İsa Bey'in inşa ettiği hankâh günümüzde yok olmuştur.

1.3.8.Gazi İsa Bey İmareti

Üsküp'te kurulan en önemli imaretlerden birisi İsa Bey Vakfı İmareti'dir. Bu imaret İsa Bey Camii avlusunda bulunmaktadır. Evliya Çelebi bu imaretin çok meşhur olduğunu ve daima açık olduğunu ifade etmektedir.¹⁸¹ İmaretle ilgili arşiv kaynaklarında bir çok bilgiye ulaşmak mümkündür. Bu bilgilerin çoğunluğu imarette çalışan mütevellî, imaret şeyhi, nakîb-i imaret, bevvâb, ferrâş, kilerci, rahleci, ser-tabbah, şakird, ser-hubbaz, debbağ, ifamhân, kase-şuy, imaret-i anbar görevlisi ve nakîb-nan gibi görevliler hakkındadır. Bu belgelerde imarette çalışan görevliler, bu görevlilerin tayini, atama usulleri, tayinlerde çıkan nizalar ve görevlerin mahiyeti ile alakalı önemli bilgilere ulaşmak mümkündür.¹⁸²

¹⁸⁰ E.H. Ayverdi, 1981, s.251-252.

¹⁸¹ E. Çelebi, 1314, s.553-563.

¹⁸² **İmarat Şeyhi:** İmaretten sorumlu yöneticiye denir.

Nakib-i imaret: İmarette çalışan ve yemek dağıtan görevliye nakib-i imaret denir.

Bevvab: Kapıcı demektir. Cami, imaret gibi vakfa ait yerlerin kapıcılığını yapan kişidir.

Ferrâş: Süpürgeci demektir. Cami ve imaret gibi vakfa ait yerlerin temizliğini yapan görevlidir.

Ser-tabbah: Aşçı başı

Kilerci: İmaretteki kilerden sorumlu kişiye kilerci, kilari veya anbarcı denir.

Debbağ: Derici

İfamhân: Kap doldurucu demektir. İmarette pişen yemekleri kaplara doldurup servis yapan görevlidir.

Kase-şuy: Bulaşıkçı demektir. İmaretteki kapları, bulaşıkları yıkayan görevliye denir.

İmarat-i anbar görevlisi: İmaretteki anbardan sorumlu görevlidir.

Şakird: Çırak anlamına gelir, imarette yardımcı görevlilerdendir.

Ser-hubbaz: Ekmekçi (fırıncı) başı anlamına gelir. İmarette ekmek pişirir.

VGMA, Defter no 629, Sahife 415, sıra 332; BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.34,40;

DARM, Berât No:12, TSMA.E.7370/7; TSMA.E.7365/13; TSMA.E.7370/14;

Gazi İsa Bey Vakfı İmaretinde fakirler, ihtiyaç sahipleri ve yolcular için yemek verilmektedir. Üsküp'te yaşayan fakir vatandaşların vakfın imaretinde pişirilen ekmekten rahatça alabilmeleri için belli bir düzenleme getirilmiş, bu anlamda vakıf tarafından nan-ı aziz denilen bir vazife ihdas edilmiş ve bu vazifeye tasarruf hakkı sadece fakirler için verilmiştir. İmaretten ekmek alma ve yemek yeme hakkına sahip olan fakirlere “nan-ı aziz berâtı” denilen bir berât-ı şerif verilmiştir. Nan-ı aziz berâtına mutasarrıf olan fakirlere vakfın imaretinde pişirilen ekmekler dağıtılmıştır. Böylece imarete ekmek ve yemek yapımı gelişigüzel bir uygulamaya değil nan-ı aziz berâtına sahip olan fakirlerin sayısına göre ayarlanabilmiş ve bu berât sayesinde günlük ne kadar ekmek çıkarılacağı ve ne kadar dağıtılacağı belli bir sisteme bağlanmıştır. Nan-ı aziz vazifesine mutasarrıf olanların berâtı, vakfın mütevellilerinin bilgi ve emri dahilinde Üsküp kadısı tarafından verilmektedir. Bu anlamda pek çok fakire nan-ı aziz berâtı verilmiştir.¹⁸³

Uzun yıllar hizmet veren imaret zamanla yıpranır ve tamire muhtaç hale gelir. 1310/1892 yılında Gazi İsa Bey Camii'nin, imaretinin, ambarının ve ayrıca vakfa bağlı çifte hamamın tamir edilmesine karar verilir. Vakfın mütevellileri, camiinin, imaret ve ambarının tamirat masraflarının 51.034.5 kuruş ve çifte hamamın ise 9.861 kuruşla toplam tüm masrafların 60.895.5 kuruş tutacağını bildirerek tamirata başlamak için Nezaret-i Evkâf-ı Hümayun'dan izin isterler. Nezaret-i Evkâf-ı Hümayun'un, Kosova Vilayeti'ne gönderdiği mazbatada, tamirat masraflarının keşif defterine yazılması, Şehr-i emanet celilesi hendese hanesinden bir görüş alınması ve masrafların buna göre

BOA.A.DVNSRSK.D.82,v.241,298; BOA.A.DVNSRSK.D.84,v.169,459; BOA.A.DVNSRSK.D.91,v.45; BOA.ADVNSRSK.D.94,v.417; BOA.A.DVNSRSK.D.109,v.73; BOA.A.DVNSRSK.D.110,v.1; BOA.ADVNSRSK.D.117,v.171,174; BOA.A.DVNSRSK.D.126,v.274; BOA.A.DVNSRSK.D.173,v.409; BOA.A.DVNSRSK.D.192,v.154; BOA.A.DVNSRSK.D.194,v.85; BOA.ADVNSRSK.D.198,v.57; BOA.A.DVNSRSK.D.205,v.35; BOA.C.E.919; BOA.C.E.26630; BOA.EV.D.13596,v.1.

¹⁸³ TSMA. E. 7370/7; BOA. A.DVNSRSK.D. 81, v.145.

belirlenip keşif defterine kaydı yapıldıktan sonra tamirata başlanması istenir. Kosava Vilayeti'nin tekrar gönderdiği yazıda usulüne uygun yeni çalışma yapıldığı ve tamirat masraflarının 48.657.5 kuruş tuttuğu beyan edilir. Belgenin sonunda tamiratın gerçekleşip gerçekleşmediği ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁸⁴

1.3.9.Üsküp Musallası

Üsküp'ün bayramlarda bayram namazlarının kılındığı ve toplu bayramlaşmaların yapıldığı bir musallası vardır. Üsküp Musallası günümüzde Üsküp'ün Çayır semtindeki Hayvan Pazarı'nın yerinde bulunmaktadır.¹⁸⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi bunu Musalli Camii olarak zikretmektedir.¹⁸⁶ “*Üsküp Tarihi ve Civarı*” adlı kitabın yazarı Salih Asım, bu Musalla'yı Namazgah olarak zikretmekte, namazgahın mihrap ve döşemesinin mermerden olduğunu, Çayır Mahallesinde Hayvan Pazarı'nın olduğu yerin ortasında bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁷ Günümüzde bölgenin tarihini bilen Üsküplü Müslümanlar, bu Musalla'da eskiden toplu yağmur dualarının da yapıldığını anlatmaktadır. Musalla ile ilgili bazı arşiv belgeleri de bulunmaktadır. Buna göre Musalla'da hatiplik görevini yapan hatibin maaşının İsa Bey Vakfı tarafından finanse edildiği görülmektedir. Üsküp'ün kenar mahallesinde bulunan Musalla, kenar mahalledeki kalabalık cemaatin Cuma, Bayram ve Cenaze namazları kıldıkları bir yer olarak hizmet vermiştir. Burada Cuma ve Bayram namazlarının kılındığının en önemli delili musallaya hatibin tayin edilmesi olayıdır. Musalla'nın yakınında Hindi Baba Türbesi'nin de olduğu Hindi Baba mezarlığı denilen Müslüman mezarlığı vardır. Bu mezarlık, Musalla'nın cenaze namazlarının kılındığı bir yer olduğuna da işaret etmektedir. 1260/1844 yılında Gazi İsa Bey Vakfı'nda yevmî 5 akçe vazife ile

¹⁸⁴ BOA. A.DVNSRSK.D. 192 v.154.

¹⁸⁵ L. Kumbaracı, 2008, s.215.

¹⁸⁶ E.H. Ayverdi, 1981,c.3.s.262.

¹⁸⁷ A. Salih, 1932, s.18.

Musalla'da hitabet cihetine mutasarrıf olan Ömer Halife b. Kebir vefat edince yerine erbab-ı istihkaktan sulbî büyük oğlu Mustafa Halife tayin edilir.¹⁸⁸

Musalla'ya Namazgah denildiği bazı arşiv belgelerinde de geçmektedir. Osmanlıların Üsküp topraklarından tamamen çekilmeden beş yıl öncesinde 1324/1907 yılında Namazgah olarak isimlendirilen Musalla, Üsküp Belediyesinin mütevellileri tarafından satılmıştır. Belediye mütevellileri bununla da kalmamış Üsküp'te Gazi Yahya Vakfı ve Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı'na ait on bin zira kadar bir afyonluk mahalli (tarlayı) da Vilayet Mektupçusu Mazhar Bey'e 6.000 kuruş karşılığında satmıştır. Bu durum ortaya çıkınca mezkur vakıfların yetkilileri, satılan yerin namazgah ve mescit için tahsis edildiğini bu yüzden satılmasının mümkün olamayacağını ifade ederek belediyenin mütevellilerini mahkemeye vermiş ve vakıf arazilerini kurtarmaya çalışmışlardır. Mahkeme bu vakıf yerlerinin satışını iptal etmiş ve buraları satan belediye mütevellilerini görevlerinden azletmiştir. Belediye mütevellilerinin görevlerine son verildiğiyle ilgili karar Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn tarafından Rumeli Vilayeti Müfettişliği'ne de bildirilmiştir.¹⁸⁹

1.3.10.Gazi İsa Bey Hanı (Kapan Han)

Kapan Han XV. yüzyılda Gazi İsa Bey tarafından yaptırılmıştır. Tüccarlara, yolculara, misafirlere, kervancılara ve onların hayvanlarına konaklama hizmeti sunan bu han Üsküp şehrinin merkezinde bulunmaktadır. Üsküp Çarşısı'nın önemli bir yerinde bulunan hanın yıllık geliri 872/1467-1468 yılına ait tahrir defterinde 10.000 akçe olarak görülmektedir.¹⁹⁰ Kapan Hanı, 874/1469 yılına ait Gazi İsa Bey Vakfiyesi'nde kargir malzemeden yapılan bir kervansaray olarak geçmektedir.¹⁹¹ Evliya Çelebi Üsküp'teki

¹⁸⁸ BOA.A.DVNSRSK.D.170,v.225.

¹⁸⁹ BOA. TFR.I.KV. Dosya No: 154, Vesika 15345.

¹⁹⁰ L. Kumbaracı, 2008, s.278.

¹⁹¹ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.252.

meşhur hanları sayarken bu hanı da zikreder ve “*İsa Bey Hanı*” olarak tesmiye eder.¹⁹² 1086 metrekare alanı kaplayan, kare planında ve iki katlı olarak inşa edilen hanın birinci katında 20 oda, ikinci katında ise 24 oda bulunmaktadır. Hanın duvarları bir sıra taş bir sıra tuğla ile yapılmıştır. Hanın üstü ahşap çatı ve kiremitle örtülüdür. Hanın doğu duvarında bir ucdan bir uca kadar sıralanarak yapılan bir çok dükkânlar bulunmaktadır. Hayvanların kaldığı ahır ise doğu yakasındadır. İç avlusunda ikinci kata iki ayrı merdivenden çıkılmaktadır. Hanın iki girişi bulunmaktadır. Günümüzde han içerisinde bir restoran yer almaktadır.¹⁹³ Hanın dış cephesi ve iç tarafındaki dükkânlar 1919-1920 yıllarında Emin Bey Kumbaracı tarafından yenilenmiştir. 1963 Üsküp Depremi’nde hasar gören han 1971-1975 yılları arasında tekrar tamir edilmiştir.¹⁹⁴ Günümüzde hala ayakta kalan, içerisinde ticari faaliyetlerin yapıldığı, dükkânların işletildiği ve tursitlerin sıkça ziyaret ettiği han, Makedonya Eski Eserleri Koruma Enstitüsü’nün himayesinde bulunmaktadır.

1.3.11.Gazi İsa Bey Hamamı

Üsküp Çarşısı’nda bulunan Çifte Hamam Gazi İsa Bey tarafından yaptırılmıştır. Gazi İsa Bey Vakfı’nın 874/1469 yılına ait vakfiyesinde hem “*Çifte Hamam*” hem de “*Hamam-ı Cedit*” yani “*Yeni Hamam*” adıyla zikredilir.¹⁹⁵

Evliya Çelebi, Çifte Hamamı’nı ismini “*İsa Bey Hamamı*” olarak zikretmekte ve Üsküp’ün meşhur hamamları arasında saymaktadır. Havasının gayet latif olduğunu ifade eden Evliya Çelebi, duvarlarının ve kubbesinin asla terlemediğini ve kubbesinden

¹⁹² E. Çelebi, 1314, c.5, s.557.

¹⁹³ L. Kumbaracı, 2008, s.280-281.

¹⁹⁴ M. Özer, 2006, s.129.

¹⁹⁵ E.H. Ayverdi, 1981, c.3, s.252.

bir damla dahi suyun düşmediğini söyler.¹⁹⁶ Salih Asım Bey Üsküp'ün meşhur hamamlarını sayarken İsa Bey Hamamı'nı da zikreder.¹⁹⁷

871/1569 yılına ait Tahrir Defteri'nde, Üsküp civarından getirilecek suyun Üsküp'teki çeşmelere ve Gazi İsa Bey Hamamı'na ulaştırılması hakkında bir hüküm bulunmaktadır. Hamamın 872/1468 yılında 20.000 akçe, 885/1481 yılında 21.690 akçe yıllık gelirin olduğu kayıtlarda yer almaktadır.¹⁹⁸ 1138/1725 yılında Gazi İsa Bey Vakfı, Çifte Hamam'dan 3500 kuruş gelir elde etmiştir. Bu gelirin kaç aylık bir gelir olduğu beyan edilmemiştir.¹⁹⁹ 1274/1857 yılına ait vakıf defterinde hamamın ismi Çifte Hamam olarak geçmekte ve icare-i vahideli olarak 14.050'e kiraya verildiği ifade edilmektedir.²⁰⁰ 1276/1859 yılında hamamın 18.000 kuruşa kiralandığı görülür.²⁰¹

Erkekler ve kadınlar olmak üzere iki ana bölümden oluşan ve iki ayrı girişi bulunan hamam bu özelliğinden dolayı Çifte Hamam adını almıştır.²⁰² Yapının güney kanadında erkekler bölümü, kuzey kanadında ise kadınlar bölümü yer almaktadır. Her iki bölüm yan yana değil uca uca birbirine eklenerek uzun bir tarzda yapılmıştır. Hem kadınlar hem de erkekler bölümü simetrik olarak dörder kısımdan oluşmaktadır. Hamamın iki ucunda soyunmalık kısmı vardır. Bu kısımdan ortaya doğru gidildikçe yıkanmak için ılıklik, sıcaklık ve halvet hücreleri kısımlarına varılır. Hamamın iç duvarlarında zengin taş süslemeler mevcuttur. Hamamın üstü iki ucundaki iki büyük kubbe ve ortalarındaki yirmiye yakın kubbeciklerle örtülüdür.

¹⁹⁶ E. Çelebi, 1314, c.5, s.557.

¹⁹⁷ S. Asım, 2004, s.37.

¹⁹⁸ M. Özer, 2006, s.152.

¹⁹⁹ BOA. EV.D.2853, v.2.

²⁰⁰ BOA. EV.D.15821, v.8.

²⁰¹ BOA. EV.D.16853, v.1.

²⁰² L. Kumbaracı, 2008, s.316.

Zamanla tamire ihtiyaç duyan Çifte Hamam vakfın mütevellileri tarafından 1312/1895 yılında restore edilmiştir. Tamiratın masrafları II.Abdulhamid tarafından bağış olarak karşılanmıştır.²⁰³ Üsküp'ün en büyük ikinci hamamı olan Çifte Hamam, 1915 yılına kadar hamam olarak kullanılmıştır. 1963 yılında meydana gelen depremde zarar görmüştür. Makedonya Eski Eserleri Koruma Enstitüsü tarafından restore edilen eser günümüzde halen ayakta olup sıkça ziyaret edilen tarihi eserler arasında yer almaktadır. Günümüzde bu eser sanat galerisi olarak hizmet vermektedir.²⁰⁴

1.3.12.Gazi İsa Bey Su Yolu ve Kemerleri

Gazi İsa Bey Su Yolu hakkında 975/1568 yılına ait tahrir defterinde önemli bilgilere ulaşmak mümkündür. Buna göre Gazi İsa Bey insanların istifadesi için yarım günlük uzaklıktaki Lepeneç Nehri'nden Üsküp'e su getirerek çeşmeler, değirmenler, bahçeler ve bağlara su tedarik etmiştir. Vakfa bağlı köylerde mukim olanlar, bu su yolunun yapımında çalışmışlar ve yapmış olduğu bu hizmetlerden dolayı da bazı vergilerden muaf tutulmuşlardır. Üsküp Kadısı Mevlana Zeynelabidin vergi muafiyeti karşılığında su yolunda çalışan köylülerin her zamanki gibi su yolunda çalışmaya devam etmeleri gerektiğine dair bir ilam yazmıştır.²⁰⁵ Evliya Çelebi, İsa Bey'in Kaçanık Dağları'ndan su getirdiğini, bu suyun billur gibi bir su olduğunu ve yaptırdığı kemerler vasıtasıyla Üsküp'teki tüm çeşmelere bu suyun dağıtıldığını şu ifadelerle anlatır. *“İş bu şehrin cemi-i imaretlerine taksim olan su Kaçanık Kalesi'nden gelen nehirdir ki İsa Bey Kemerleri ile şehre tevzi olunur. Bu ayn-ı cârî yine Kaçanık Dağları'ndan cem olub Üsküb altında Vardar'a karışır. Billur gibi bir âb-ı hayattır.”*²⁰⁶

1.3.13.Gazi İsa Bey Vakfı'nın Muhasebesi

²⁰³ BOA. İ.HUS., 33/1312.B.39, (9 Receb 1312/ 5 Ocak 1895); BEO. 547/40999; BEO. 716/53698, (21 Cemazilahir 1313/ 10 Aralık 1895). M.Ünlü, 2012, 178.

²⁰⁴ M. Özer, 2006, s.152; E.H. Ayverdi. 1981, c.3, s.252.

²⁰⁵ L. Kumbaracı, 2008, s.372.

²⁰⁶ E. Çelebi, 1314, c.5, s.556.

Üsküp'teki vakıfların muhasebeleriyle alakalı olarak arşiv kayıtlarında yüzden fazla evkâf defteri bulunmaktadır. Bu muhasebe kayıtları bizlere, görevliler, görev çeşitliliği, görevlilerin maaşları, vakıfların gelirleri, giderleri, vakıf bünyesindeki eserlerin tadilat ve tamiratları, vakıflara ait gayri menkuller, vakıfların şehir ekonomisindeki yerleriyle alakalı önemli bilgiler sunmaktadır.²⁰⁷ Gazi İsa Bey Vakfı'nın muhasebesiyle ilgili aynı şekilde çok sayıda vakıf defteri bulunmaktadır. Tüm bu vakıf defterlerinin müstakil çalışmalarda incelenmesinde fayda vardır. Burada Gazi İsa Bey Vakfı'nın muhasebesiyle alakalı sadece bir örnek vermekle yetineceğiz.

1.3.13.1.Gazi İsa Bey Vakfı'nın 1139 Yılına Ait Bir Yıllık Gelirleri

Gazi İsa Bey Vakfı'nın Arazi ve İспенçe Gelirleri

²⁰⁷ BOA.EV.D.29404; BOA.EV.D.13059; BOA.EV.D.13719; BOA.EV.D.14407; BOA.EV.D.14636; BOA.EV.D.15026; BOA.EV.D.15041; BOA.EV.D.15173; BOA.EV.D.15348; BOA.EV.D.15390; BOA.EV.D.15435; BOA.EV.D.15821; BOA.EV.D.16394; BOA.EV.D.16705; BOA.EV.D.16853; BOA.EV.D.16989; BOA.EV.D.17473; BOA.EV.D.17658; BOA.EV.D.18050; BOA.EV.D.18677; BOA.EV.D.21523; BOA.EV.D.24072; BOA.EV.D.26053; BOA.EV.D.26424; BOA.EV.D.26529; BOA.EV.D.26863; BOA.EV.D.26917; BOA.EV.D.27127; BOA.EV.D.27149; BOA.EV.D.27241; BOA.EV.D.27301; BOA.EV.D.27330; BOA.EV.D.27347; BOA.EV.D.27369; BOA.EV.D.27410; BOA.EV.D.27796; BOA.EV.D.28113; BOA.EV.D.28117; BOA.EV.D.28151; BOA.EV.D.28264; BOA.EV.D.28338; BOA.EV.D.28284; BOA.EV.D.28459; BOA.EV.D.28507; BOA.EV.D.28571; BOA.EV.D.28721; BOA.EV.D.28751; BOA.EV.D.28782; BOA.EV.D.28914; BOA.EV.D.28952; BOA.EV.D.29109; BOA.EV.D.29219; BOA.EV.D.29290; BOA.EV.D.29319; BOA.EV.D.29336; BOA.EV.D.29367; BOA.EV.D.29538; BOA.EV.D.29986; BOA.EV.D.30312; BOA.EV.D.30344; BOA.EV.D.30399; BOA.EV.D.30538; BOA.EV.D.30615; BOA.EV.D.30652; BOA.EV.D.30685; BOA.EV.D.30877; BOA.EV.D.31000; BOA.EV.D.34741; BOA.EV.D.2853; BOA.EV.D.5193; BOA.EV.D.11437; BOA.EV.D.11438; BOA.EV.D.13906; BOA.EV.D.12668; BOA.EV.D.13930; BOA.EV.D.14006; BOA.EV.D.14170.

1139/1725 yılında mütevellî Hatice Hanım ve Mehmed Ağa döneminde vakfın kâtibi Ali Çelebi tarafından hazırlanan Rebiu'l-evvel 1138- Rebiu'l-evvel 1139 yılları arasında ait vakfın bir senelik varidatı şunlardır.²⁰⁸

Kocoşte köyü öşür mahsulatından elde edilen gelirler

Sıra	Gelir cinsi	Açıklama	Gelir toplamı Akçe
1	Öşrü buğday	Kırat 90	-
2	Öşrü çavdar	Kırat 42 fi 70 Meblağ: 2940	2940
3	Öşrü arpa	Kırat 73x60 = 4380	4380
4	Bağlar	Bilcümle	10200
5	İспенçe-i evli	Nefer 56 x30=1680	1680
6	İpençe-i bekar	Nefer 21x25=525	525
7	Pirinç	Kırat	125
8	Kettan	Meblağ	80
9	Resm-i asiyab (Değirmen)	Adet 2x30=60	60
10	Resm-i yaylak	Meblağ	300
11	Resm-i kovan	adet 81x5=405	405
12	Resm-i kiraz ağacı	Adet 300 x 2=600	600
13	Kenevir öşrü	Sikke 6x12=72	72
14	Resm-i harman yeri	Meblağ	60
15	İспенçe-i karye-i Beres	Nefer 9x120=1080	1080
Toplam			22507

Dracova köyü ve çiftliğinden elde edilen gelirler

Sıra	Gelir cinsi	Açıklama	Gelir toplamı Akçe
1	Öşrü buğday	Kırat 53.5	-
2	Öşrü çavdar	Kırat 110x70 =7700	7700
3	Öşrü arpa	Kırat 109 fi 60, şinik 7 meblağ:6592	6592
4	Bağlar	Bilcümle	18120
5	İспенçe-i evli	Nefer 47 x30=1410	1410
6	İpençe-i bekar	Nefer 9x25=225	225
7	Pirinç	Kırat 2.5x50=125	125
8	Kettan	Meblağ	130
9	Resm-i asiyab	Adet 3x30=90	90
10	Resm-i kovan	Adet 74x5=370	370
11	Kenevir öşrü	Şinik 44x12=528	528
13	Resm-i otlak	Meblağ	60
14	Tapu-yu harman yeri	Meblağ	80
15	Giyah öşrü	Meblağ	600
Toplam (36040 yazılarak yanlış toplanmış)			36.030

Akbaş köyü ve çiftliğinden elde edilen gelirler

Sıra	Gelir cinsi	Açıklama	Gelir toplamı Akçe
1	Öşrü buğday	Kırat 80	-
2	Öşrü çavdar	Kırat 79, şinik 7 fi 70 Meblağ:5573	5573
3	Öşrü arpa	Kırat 66, şinik 7 fi 60 Meblağ:4011	4011
4	Bağlar	Meblağ	340

²⁰⁸ TSMA. E. 7370/42.

5	Resm-i güherçile	Meblağ	240
6	Bera-yı Tapu-yu Fatıma	Meblağ	180
7	Baha-yı saman	Meblağ	720
Toplam			11.024

Doyçe köyü ve çiftliğinden elde edilen gelirler

Sıra	Gelir cinsi	Açıklama	Gelir toplamı Akçe
1	Öşrü buğday	Kırat 38, şinik 7	-
2	Öşrü çavdar	Kırat 72, şinik 5 x70 =5083	5083
3	Öşrü arpa	Kırat 96, şinik 6 x60 =5804	5804
4	Resm-i otlak	Meblağ	740
5	Resm-i kenevir	Şinik 5x12=60	60
6	Resm-i kovan	Adet 70x5= 350	350
7	Resm-i kettan	Meblağ	80
8	Öşrü -----(geyyah)	Meblağ	600
9	Resm-i güherçile	Meblağ	1200
Toplam			13.917

Uzlekugan köyü ve çiftliğinden elde edilen gelirler

Sıra	Gelir cinsi	Açıklama	Gelir toplamı Akçe
1	Öşrü buğday	Kırat 10, şinik 5	-
2	Öşrü çavdar	Kırat 27 x70 =1890	1890
3	Öşrü arpa	Kırat 26 x60 =1560	1560
4	Resm-i asiyab	Meblağ	270
5	Resm-i otlak	Meblağ	500
6	Resm-i kovan	Adet 14x5= 70	70
7	Öşrü kenevir	Meblağ	120
8	Öşrü kettan	Meblağ	120
9	Öşrü giyah ve saman	Meblağ	240
Toplam			4770

Lobošte köyü ve çiftliğinden elde edilen gelirler

Sıra	Gelir cinsi	Açıklama	Gelir toplamı Akçe
1	Öşrü buğday	Kırat 12	-
2	Öşrü çavdar	Kırat 15 x70 =1050	1050
3	Öşrü arpa	Kırat 11.5 x60 =690	690
4	Resm-i Bağlar	Meblağ	570
5	Resm-i kenevir	Şinik 4x11=44	44
6	Resm-i asiyab	Adet 2x30=60	60
7	Resm-i kovan	Adet 17x5=85	85
Toplam			2499

Kiremitlik köyü, Rayçe köyü ve Keltevnik Mahallesi'nden elde edilen gelirler

Sıra	Gelir cinsi	Açıklama	Gelir toplamı Akçe
1	Öşrü buğday	Kırat 42	-
2	Öşrü çavdar	Kırat 28 x70 =1960	1960
3	Öşrü arpa	Kırat 41 x60 = 2460	2460
4	Resm-i bağlar	Meblağ	1670
5	Baha-i saman	Meblağ	500
6	Tapu-yu Murteza Ağa	Meblağ	180
7	İспенçe-i mahalle-i Kelevnik	Nefer 42x80	3360
Toplam			10.130

Uzlekugan köyü sınırında vaki Kerme mevkiinden elde edilen gelirler

Sıra	Gelir cinsi	Açıklama	Gelir toplamı Akçe
1	Öşrü buğday	Kırat 18	-
2	Öşrü çavdar	Kırat 7, şinik 7 x70 =551	551
3	Öşrü arpa	Kırat 25 x60 = 1500	1500
4	Baha-i saman	Meblağ	360
5	Tapu-yu Murteza Ağa	Meblağ	90
Toplam			2501

Burudc köyünden elde edilen gelirler

Sıra	Gelir cinsi	Açıklama	Gelir toplamı Akçe
1	Öşrü buğday	Kırat 4	-
2	Öşrü çavdar	Kırat 2 x70 =140	140
3	Öşrü arpa	Kırat 2 x60 = 120	120
4	İспенçe-i evli	Nefer 9 x30= 270 (hataen 260 yazılmış)	270
5	Resm-i kovan	Adet 5 x5= 25	25
Toplam (545 yazılarak hatalı toplanmış)			555

Kocošte köyü sınırında Markoca ve Orizâr köyünden elde edilen gelirler

Sıra	Gelir cinsi	Açıklama	Gelir toplamı Akçe
1	Öşrü buğday	Kırat 11 Kırat, 2 Sikke	-
2	Öşrü çavdar	Kırat 1, Şinik 1 x70 =78	78
3	Öşrü arpa	Kırat 4, şinik 5 x60 = 277	277
4	Öşrü lahana karye-i Orizâr maa Dracova	Meblağ	120
Toplam			475

Kumanova kazası Garican köyünden elde edilen gelirler

Sıra	Gelir cinsi	Açıklama	Gelir toplamı Akçe
1	Öşrü buğday	Kırat 3x48=144	144
2	Öşrü çavdar	Kırat 5 x48 =240	240
3	Öşrü arpa	Kırat 5 x48 = 240	240
4	Öşrü pirinç	Kırat 1x48= 48	48
5	Alef (ulf)	Kırat 1x48=48	48
Toplam			720

Gazi İsa Bey Vakfı'nın Bir Yıllık Kira Gelirleri

Sıra	Gelir cinsi	Gelir toplamı Akçe
1	İcare-i Çukur Han	24.600
2	Mukataa-i dekakin-i vakfı İsa Bey	30.000
3	Mukataa-i dekakin Ahmed Bey	1.716
4	İcare-i hamam Boyacılar	3.500
5	İcare-i asiyab-ı Uzlekugan	5.760
6	Mukataa-i mahalle-i Taceddin	250
7	Mukataa-i mahalle-i İskender Gazi	800
8	Baha-i öşrü deve-habizden	30
Toplam		66.656

Gazi İsa Bey Vakfı'nın 1139 Yılında Ait Bir Yıllık Toplam Geliri

Sıra	Gelir cinsi	Gelir toplamı Akçe
1	Kocošte köyü öşür mahsulâtı	22507
2	Dracova köyü ve çiftliği	36.030
3	Akbaş köyü ve çiftliği	11.024

4	Doyçe köyü ve çiftliği	13.917
5	Uzlekugan köyü ve çiftliği	4770
6	Lobošte köyü ve çiftliği	2499
7	Kiremitlik köyü, Rayçe köyü ve Keltevnik mahallesi	10.130
8	Öşrü Kerme, Uzlekugan köyü sınırında vaki	2501
9	Burudc köyü	555
10	Kocošte köyü sınırında Markoca ve Orizâr	475
11	Kumanova kazası Garican köyü	720
12	Kira gelirleri	66.656
Toplam		171.784

Toplam gelir defterde yanlış hesaplanarak 171.814 olarak ifade edilmiştir. Bizim tetkikimizden 30 akçe daha fazladır.

1.3.13.2.Gazi İsa Bey Vakfı'nın 1139 Yılına Ait Bir Yıllık Masrafları

Cami ve imaretin ihtiyaçları ve tamirâtı için yapılan masraflar

Sıra	Masraf cinsi	Toplam masraf Akçe
1	Ramazan ayı dışında kullanılan kandil yağı (ravğ-i zeyt) Kıyye 75x22=1650 (kıyye miktarı yanlışlıkla 72 yazılmıştır)	1650
2	Cami-i şerifin balmumu (şem-i asel)	1720
3	Hacı Camii'nin bir yıllık mum ve kandil yağı Ay 12x160=1920	1920
4	Mübarek gecelerde kullanılan kandil yağ Adet 4x1639.5=6558	6558
5	Mübarek gecelerde minarede kullanılan kandil yağı	233
6	Muharrem-i Şerif'te hazırlanan aşure	1123
7	Çakur Han'ın tamiri	1600
8	Boyacılar Hamamı'nın tamiri	1252
9	Suyolu için kandil yağı	2795
10	Kandil adet 30	420
11	İmaretin çuval, kırat ve kürek bahası	309
12	Fırının, kilerin tamiri ve yeni harem duvarı	1848
13	İmaretin dakik ücreti. Kırat 300x12=3600	3600
14	Haftalık imaret harcı. Ay 10x480	4800
15	Kiremitlik köyü harmanlık harcı	1955
16	Dobça sipahisine resm-i maktu	1400
17	Tesbihhan ücreti	300
18	Suyoluna talaş parası	360
19	Resm-i mukataat ve harc-ı mürasalat parası	741
20	Harc-ı imza	1200
21	Harc-ı muhasebe	2400
22	Harc-ı rahistane	3000
Masrafların Toplamı		41.183

Vakıfta çalışan görevlilerin maaşları için yapılan masraflar

Sıra	Görev	Görevli	Yevmî Akçe	Yıllık toplam meblağ
1	Nazır Bâbu's-Saâde Ağası	-	30	10800
2	Kadı Efendi Hazretleri	En-Nazır	2	720
3	Müderris	Ahmed efendi	20	7200
4	İmam	Mustafa Efendi	12	4320
5	Hatip	Lütfullah Efendi	12	4320
6	Hatib musalla	Ali Efendi	5	1800
7	İmaret nazırı	Yahya Çelebi	15	5400

8	Kura ve aşırhan	Mustafa Efendi	6	2160
9	Devirhân	-	4	1440
10	Danışmendan	-	10	3600
11	Sermahfil	Mustafa Efendi	5	1800
12	Kilari	Mustafa Efendi	5	1800
13	Müezzin	Feyzullah Çelebi	8	2880
14	Müezzin	Hasan Çelebi	5	1800
15	Kayım maa minare	-	7	2520
16	Mutemed-i vakf	İbrahim Efendi	5	1800
17	Kâtib-i vakf	Ali Çelebi	15	5400
18	Câbi-i Dracova	Halil	6	2160
19	Su yolcu	Sinan	6	2160
20	Câbi-i Kocošte	Hasan Beşir	6	2160
21	Tabbah ve şakirdi	-	5	1800
22	Hubbaz ve şakirdi	İbrahim Efendi	5	1800
23	Gırbali	İbrahim	2	720
24	İbni Bahri Mescidi imamı	Lütfullah Efendi	12	4320
25	Câbi-i dekakin	Yahya Çelebi	9	3240
26	Salâhân	Salih	1	360
27	Temcidhân	-	2	720
28	Muid-i medrese	İshak Efendi	4	1440
29	Duâgû	Halil Efendi	10	3600
30	Cedid İsa Bey Mescidi imamı	-	5	1800
31	Vekilharç	Mustafa Çelebi	5	1800
Toplam			249	87840

Diğer Rakabe ve vezaif masrafları

Sıra	Görev	Görevli	Yevmî Akçe	Yıllık Meblağ
1	İhlahân	Lütfullah Efendi	10	1300
2	Duâgû	Mustafa	10	1300
3	Medrese imamı	İvaz Çelebi	3	390
4	İmam bi-ramci	Mustafa	2	260
5	Ferrâş-ı musalla	İbrahim Efendi	1	130
6	Câbi-i Gurushan	İbrahim	1	130
7	Vaiz	Mehmed	5	650
8	Hâfız-ı kütüb	Osman	4	520
9	Muarrif-i Musalla	Mustafa	2	260
10	Diğer Muarrif	Mustafa	2	260
11	Müezzin-i cedid	İsa Bey	2	260
12	Eczahana	-	30	3900
13	Şeyh-i imaret	Yahya Efendi	6	780
14	Kâtib	Ahmed Bey	5	650
15	Bevvâb	Ali	4	520
16	Bevvâb-ı Medrese	Hüseyin	1	130
17	Câbi-i süvari	Hasan Beşir	6	780
18	Duâgû	Mehmed Ağa	10	1300
19	Kâtib-i kilar	Murteza	2	260
20	Duâgû	Ataullah Efendi	12	1460
21	Duâgû	Eyyub Ağa	15	1950
22	Enamhân	Halil Efendi	2	260
23	Kâtib	Osman	2	260
24	--- dar ve ferrâş-ı hamam	İbrahim	4	520
25	Noktacı	Hasan	2	260
26	Dibekçi	Ali	4	520

27	Şadırvâni	Sinan Çelebi	2	260
28	Nakîb-i imaret	Abdulgaki	5	650
29	Ferrâş-ı imaret	İbrahim efendi	2	260
30	Nan-ı aziz	Seyyid Mehmed	2	260
31	Kurra	Halil Efendi	2	260
32	Kase-şuy	Halil Efendi	2	260
33	Kâtib-i anbar	Halil Efendi	2	260
34	Duâgû	Mustafa	3	390
35	Hatib	Efendi	5	650
36	İmam	Abdullah Efendi	5	650
37	Müezzin	Çelebi	5	650
38	Kayyim	Çelebi	1	130
39	Salâhân	-	1	130
Toplam 25.610				

Muaccele yekun : 360 gırbal 2 şinik
İhrac-ı öşrü tevliyet : 36 gırbal
Kalan : 324

Bilcümle irad-ı vakf (vakfın tüm gelirleri) : 171.814
Bera-yı ihrac-ı öşr-ü tevliyet : 17.181
Toplam irad (gelir) : 154.633

Bilcümle masarîf (vakfın masrafları)
Çeşitli masraflar : 41.184
Vazaif masrafları : 87.840
Rakabe vazaif masrafları : 25.610
Toplam : 154.633²⁰⁹

Gazi İsa Bey Vakfı'nın 1725 yılına ait muhasebesi incelendiğinde vakfın Kocoşte, Dracova, Akbaş, Doyçe, Uzlekugan, Loboşte, Kiremitlik, Rayçe, Keltevnik, Markoca, Orizâr, Burudc ve Garican köylerindeki bağlardan, bahçelerden, tarlalardan ve çiftliklerden öşrü buğday, öşrü çavdar, öşrü arpa, öşrü kenevir, öşrü kettan (keten), öşrü gıyah (ot-bitki), resm-i otlak, resm-i kenevir, resm-i kovan, resm-i bağ, resm-i kiraz, baha-i saman, tapu-yu harman, tapu-yu murteza ve ispence gibi kalemlerde gelir elde ettiği görülmektedir. Bu da vakıf arazilerinde daha çok hububat tarzı tarımın ve hayvancılığın yapıldığını göstermektedir. Bunun yanı sıra balcılık ve kiraz gibi meyve yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Vakfın Çukur Han, dükkanlar, hamam, değirmen gibi gayrimenkullerden elde ettiği kira gelirleri ile Üsküp'e bağlı Taceddin Mahallesi ve

²⁰⁹ TSMA. E. 7370/42.

İskender Gazi Mahallesi'nin mukataası geliri de bulunmaktadır. Tüm bu gelirlerin toplamı 171.814 kuruş tutmuştur. Vakfın giderlerini de daha çok tamirat ve çeşitli ihtiyaçların masrafları ile personel maaşları oluşturmaktadır. Vakıfta yaklaşık 70 kişinin maaş aldığı görülmektedir. Personel maaşları 113.450 kuruş tutmuş, tamirat ve çeşitli ihtiyaçlar için 41.184 kuruş harcanmıştır. Vakfın tüm masrafları 154.633 kuruşa ulaşmıştır.²¹⁰ Vakfın giderlerinin yaklaşık % 61'ninin personel maaşlarına, %39'u ise cami ve imaretin tamirat ve çeşitli ihtiyaçlarına harcandığı görülmektedir. Sene sonu hesaplarına bakıldığında vakfın gelir ve giderlerinde bir dengenin olduğu ve vakfın zarara uğramadığı anlaşılmaktadır.

Vakıfta en fazla maaşı müteveli almaktadır. Müteveliye tevliyet öşrü olarak 17.181 kuruş verilmiştir. Hankâh şeyhinin ve imamın günlük 5 akçeden yıllık 1.775 akçe, müezzinin günlük 4 akçeden yıllık 1420 akçe ve çoğu görevlinin günlük bir veya iki akçeden yıllık 355 akçe veya 710 akçe aldığı düşünülürse mütevellinin gelirinin oldukça üst düzeyde olduğu görülür. Müteveli haricinde görevliler arasında en yüksek maaşı ise yevmi 20 akçeden yıllık 7.100 akçe ile müderris almaktadır.²¹¹ Bu da vakfın eğitime vermiş olduğu önemi göstermektedir. Bu aynı zamanda öğrencilerin ve toplumun medreseye teveccüh gösterdiğine de işaret etmektedir. Zira öğrencinin hiç olmadığı veya çok az sayıda olduğu bir medresenin müderrisine vâkıf neden günlük 20 akçe maaş versin ki. Eğitim işlerinin yoğunluğu, müderrislerinin maaşlarının da yüksek olmasına sebep olmuştur.

1.4. Gazi İshak Bey Vakfı

Üsküp'te vakıf kuran en önemli şahıslardan birisi de İshak Bey'dir. İshak Bey Vakfı ile ilgili arşiv belgelerinin çoğunda vakfı kuran kişinin ismi "*Gazi İshak Bey*"

²¹⁰ TSMA. E. 7370/42.

²¹¹ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.252

olarak geçmekte²¹² bazı belgelerde ise “*Gazi İshak Paşa*” olarak zikredilmektedir.²¹³ Sicilli Osmani’de Gazi İshak Bey’in, 1463 yılında Bosna’nın fethinde birinci vali, Fatih Sultan Mehmed döneminde Anadolu ve sonra Rumeli Beylerbeyi olduğu ve sadrazamlığa kadar yükseldiği ifade edilmektedir.²¹⁴ Aşıkpaşazade, İshak Bey’in, Üsküp’ün fatihi olarak bilinen Paşa Yiğit Bey’in oğulluğu olduğunu ifade eder.²¹⁵ 885/1481 yılına ait Tahrir Defteri’nde “*İshak Bey b. Paşa Yiğit Bey*” olarak bir kayıt yer almaktadır.²¹⁶ Tacu’t-tevarih’de “*Üsküb şehrinin ve tevabiinin eyalet ve hükümetini Paşa Yiğit nam emir-i namdara ki İshak Bey’in efendisi ve mürebbisidir. Tefviz buyurub ol etrafa akın etmekle memur edildiler*” denmektedir.²¹⁷ Gazi İshak Bey, Sultan II. Murad döneminde 1439 yılında Semendire’nin fethinde ve burasının Türk hakimiyetine girmesinde çok büyük yararlılıklar göstermiştir.²¹⁸

²¹² BOA.C.MF.577; BOA.C.E.15286; BOA.C.E.22273; BOA.C.E.25358; BOA.C.E.30596; BOA.C.E.31877; BOA. EV.D.15499; BOA.İE.EV.774; BOA.İE.EV.906; BOA. ŞD.192-17; BOA.ŞD.161-61; BOA.ŞD.176-29; BOA.İE.1324.N.14,Vesika No:19; BOA.İE.1314,CA,16, Vesika No:12; BOA.TFR.I.KV.188-18716; BOA.A.DVNSRSK.D.82,v.10; BOA.A.DVNSRSK.D.109,v.141; BOA.A.DVNSRSK.D.110,v.104; BOA.A.DVNSRSK.D.123,v.39,75; BOA.A.DVNSRSK.D.124,v.293; BOA.A.DVNSRSK.D.126,v.9; BOA.A.DVNSRSK.D.129,v.9,328,347; BOA.A.DVNSRSK.D.162,v.73; BOA.A.DVNSRSK.D.173,v.413;BOA.A.DVNSRSK.D.188,v.165; BOA.A.DVNSRSK.D.190,v.212,133; BOA.A.DVNSRSK.D.192,v.235; BOA.A.DVNSRSK.D.194,v.134; BOA.A.DVNSRSK.D.195,v.138; BOA.A.DVNSRSK.D.197,v.73; BOA. A.DVNSRSK.D.198,v.11;

²¹³ BOA.A.DVNSRSK.D.173,v.344,415; BOA.A.DVNSRSK.D.445,v.84.

²¹⁴ M. Süreyya, 1308,s.323-324.

²¹⁵ Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşa oğlu Tarihi*, (Haz.A.N.Atsız), Ankara 1985, s.66, 111.

²¹⁶ BOA.TD.16M,175.

²¹⁷ Sadeddin Hoca, *Tacu’t-tevarih*, Tabhane-i Amire, İstanbul 1279, s.126.

²¹⁸ İ. Türkmen, “II.Murad’ın Belgrad Muharasası”, *History Studies International Journal of History*, 6/1 January 2014,s.189-198.

Gazi İshak Bey Üsküp'te camii, medrese, bedesten, imarethane, kütüphane, han, erkek ve kadınlar için hamamlar yaptırarak büyük bir vakıf kurmuştur. Günümüzde Üsküp'te Alaca Camii olarak bilinen İshak (İshakiye) Camii ve Sulu Han olarak bilinen Yeni Han onun eseridir. Üsküp'ün en önemli vakıflardan biri olan Gazi İshak Bey Vakfı'na ait vakfiyesi günümüze kadar korunarak gelmiştir.²¹⁹ Elimizdeki vakfiye Gazi İshak Bey'in kendisi tarafından değil oğulları tarafından düzenlenmiş ve Arapça olarak yazılmıştır. Zilkade 848/Şubat 1445 yılına ait vakfiyede belirtildiğine göre Gazi İshak Bey, yapmış olduğu vakıf eserlerinin ayakta kalması ve işletilebilmesi için pek çok dükkân, ev, arazi, bağ, bahçe, değirmen, tarla, ağaçlık ve köyler vakfetmiştir. Üsküp'e bağlı Banata köyü, Hoca mezraası ve Mirkokce köyünün tamamı bunlar arasındadır. Üsküp'te 84'den fazla dükkân ve çok sayıda kitap vakfetmiştir. Vakfiyede müteveli, kâtib, nakîb, müderris, medrese talepleri, imaret şeyhi, bevvâb, imam, müezzin ve cüzhân gibi görevliler ve alacakları maaşlar hakkında geniş bilgiler verilmiştir. Gazi İshak Bey vefat ettikten sonra oğulları arasında tevliyet konusunda ihtilaf çıkmış, çıkan bu ihtilaf neticesinde vakfın kaybolan vakfiyesi yeniden yazılmıştır. Vakfa ait eldeki tek vakfiye de işte bu vakfiyedir.²²⁰

Gazi İshak Bey Vakfı'nın yönetim kadrosunda müteveli, kâtib, câbi ve mutemet olarak çalışanlarla ilgili arşiv belgelerinde bir çok bilgi bulunmaktadır. Daha çok tayin ve tevcihle ilgili bu belgelerin çoğu XVIII. ve XIX. yüzyıllara aittir. XVII. yüzyıldaki tayin brokrasisinde, vakıf mütevellilerinin, Üsküp kadısının, Babu's-saade Ağasının ve Şeyhülislamın önemli rol oynadığı, XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonrasındaki tayinlerde ise vakıf mütevellilerinin, Üsküp Evkaf Müdürlüğünün, Üsküp Kaymakamının, Üsküp Naibinin, Üsküp Meclisinin, Evkaf-ı Hümâyûn Müfettişinin ve

²¹⁹ VGMA. Defter no: 632, sayfa 424, sıra 194.

²²⁰ Vakfedilen ev, arazi, tarla, dükkân ve arsaların nerede olduğu ve nerelere ve kimlerin mülküne sınır olduğu vakfiyede teferruatlıca anlatılmaktadır. VGMA. Defter no: 632, sayfa 424, sıra 194

Evkaf-ı Hümâyûn Nazırının önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu tayin brokrasisi diğer görevliler ve diğer vakıflar hakkında da geçerlidir.²²¹

Gazi İshak Bey Vakfı'yla ilgili arşiv belgelerine bakıldığında bu vakfa zaman zaman çeşitli müdahalelerin yapıldığı görülür. Bu müdahalelerden birisi de vakıf arazilerinin işgaliyle ilgilidir. Üsküp'ün köylerindeki bazı reaya, Gazi İshak Bey Vakfı'na ait bazı köylere göç ederek bu köyleri tevattun edip vakfın harabına sebebiyet vermişlerdir. Vakfın mütevellisi bu reyanın vakıf arazilerinden ihraç edilmesi için gerekli girişimlerde bulunmuş ve yetkililere yazılar yazmıştır.²²²

Gazi İshak Bey Vakfı'nın gelirleri, giderleri ve muhasebesiyle alakalı vakıf defterlerinde bir çok bilgi bulunmaktadır. Vakfın 1698 yılında bir yıllık geliri 95.030 kuruş, giderleri ise 111.464 kuruş tutmuştur. Bu giderlerden 91.440 kuruşu vakıfta çalışan görevlilerin maaşlarına, diğer 20.024 kuruş ise aydınlatma, ısınma, tamir gibi vakfın masraflarına ayrılmıştır. Bu yılda vakıftan maaş alan görevli sayısı 50'ye

²²¹ TSMA.E.7365/17; TSMA.E.7365/19; TSMA.E.7365/23; TSMA.E.7365/24; TSMA.E.7365/27; TSMA.E.7365/28; TSMA.E.7365/31, TSMA.E.7365/41; TSMA.E.7365/43; TSMA.E.7365/46; TSMA.E.7365/48, TSMA.E.7370/19; TSMA.E.7418/33; TSMA.E.7418/34; TSMA.E.7418/36; TSMA.E.4384, TSMA.E.7418/85; TSMA.D.3881/1,2,3,4; BOA.A.DVNSRSK.D.129,v.9; BOA.A.DVNSRSK.D.198,v.11; BOA.A.DVNSRSK.D.78,v.377; BOA.A.DVNSRSK.D.81,s.145; BOA.ADVNSRSK.D.82,v.6,9,10,12,18,82,145,273; BOA.A.DVNSRSK.D.84,v.71,321,445,457; BOA.A.DVNSRSK.D.94,v.45,133; BOA.A.DVNSRSK.D.109,v.156; BOA.A.DVNSRSK.D.117, v.251,449,450; BOA.A.DVNSRSK.D.190,v.223; BOA.A.DVNSRSK.D.192,s.285; BOA.A.DVNSRSK. D.203,s.40; BOA.C.E.1273; BOA.C.BLD.1252; BOA.C.E.8913-1; BOA.C.E.10861; BOA.C.E.10946; BOA.C.E.11447; BOA.C.E.21669; BOA.C.E.30161; BOA.C.E.33279; BOA.EV.D.16989,v.59; BOA.AE.I.ABDULHAMİD,v.126; BOA.A.MKT.DV.131/12; BOA.İE.EV.2313; BOA.İE.EV.4720; BOA.İE.EV.4830; BOA.İE.EV.5798; BOA.İE.EV.6959; VGMA.1885-131,s.129; BOA. 1996, (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.37,38; A. Şerif, 2003, s.50,71,72.

²²² BOA. C.E.15286.

ulaşmıştır.²²³ 1699 yılında vakfin gelirleri 149.789 kuruşa ulaşmıştır. Vakfin gelirlerinin bu yılda artış göstermesinin sebebi, vakfa ait köylerden gelen mahsulatin hesaba katılmasıdır. Bu yılda vakıftan maaş alan görevli sayısının 47 olduğu görülmektedir.²²⁴ 1727 yılında vakıf bir yılda 80.701 kuruş gelir elde edilmiştir. Vakfin cami, imaret, han, medrese gibi yerlerinin ısınma, aydınlatma, tamir gibi bir yıllık masrafı ise 31.261 kuruş tutmuş ve vakıfta çalışan görevlilere maaş olarak 54.430 kuruş dağıtılmıştır. Vakfin muhasebesiyle ilgili başka evkâf defterleri de mevcuttur. Vakfin muhasebesine genel anlamda bakıldığında gelir ve giderde bir dengenin gözetildiği dikkat çekmektedir. Vakfin iflasına ve harabına sebebiyet verecek gereksiz harcamaların olmadığı ve gelirlerin vâkıfın amacına uygun olacak şekilde harcandığı tespit edilmiştir.²²⁵

1.4.1.Gazi İshak Bey Camii

Üsküp'ün en eski camilerinden birisi olan Gazi İshak Bey Camii Bitpazarı çarşısında bulunmaktadır. Kitabesinde ifade edildiğine göre cami İshak Bey tarafından 842/1438-1439 yılında inşa edilmiştir. XVI. Yüzyılda İshak Bey'in torunu Hasan Bey tarafından genişletilmiştir. Süslemeleri sebebiyle “*Alaca Camii*” olarak da bilinir. Ayrıca “*İshakiye Camii*”, “*Cami-i Atik*” ve “*Cami-i Kebir*” olarak da adlandırılmıştır. Gazi İshak Bey Camii, ters T tipinde yapıldığından caminin minber ve mihrabının olduğu ilk saf cemaat mahalli daha dar bir bölümden oluşturur. Caminin içerisine girdiğimizde sağ ve sol tarafta iki bölüm vardır. Girişin hemen sağında müezzin mahfili bulunmakta ve üst katında küçük bir fevkane bölümü yer almaktadır. Kuzey cephesinde boydan boya uzanan beş gözlü revak bulunmaktadır. Minaresi işlemeli kesme taştan yapılmıştır. Minarenin şerefesinin altında zengin sarkıt süslemeler vardır. Avlusundaki şadırvan 1971 yılında yapılmıştır. Avluda görkemli bir türbenin yanısıra, içinde

²²³ TSMA. D.9416.

²²⁴ TSMA. D.5826.

²²⁵ TSMA. D.9421; BOA. EV.D.15499.

Temaşvar Kadısı Şafizade'nin mezarının ve XVI. yüzyıl ve XIX. yüzyıldan kalma hazirelerin olduğu geniş bir mezarlık bulunmaktadır. Gazi İshak Bey, caminin yanısıra medrese ve bir de imaret de yaptırmış ve pekçok gayri menkulu vakfetmiştir. Günümüzde medrese ve imarethaneden eser kalmamıştır. Bugüne kalan ise cami ve avlusundaki türbe ile mezar taşlarıdır.²²⁶ Caminin iki kitabesi vardır. Birinci kitabe caminin cümle kapısının üzerindedir. Arapça kitabesinin anlamı şöyledir. “*Bu kıymetli eseri Sultan Murad b. Mehmed Han döneminde 842 (1438-1439) senesinde Paşa Yiğit Bey'in oğlu hayır sahibi İshak Bey bina etti.*”²²⁷

Caminin doğu cephesindeki kapının üzerinde bulunan diğer Arapça kitabede ise mealen şöyle yazar: “*İshak Bey oğlu İsa Bey oğlu Hasan Bey, dedesinden kalma bu eski camiye genişletmeyi emretti ve bu (cami) Cami-i Kebir olarak adlandırıldı. 925 yılı Mubarek Receb ayının sonlarında Mehmed b. Hacı Cinci eliyle bitti.*”²²⁸

Bu kitabe, caminin 925/1519 yılında İshak Bey'in torunu Hasan Bey tarafından genişletildiğini ve bu dönemde “*Cami-i Kebir*” olarak adlandırıldığını bizlere bildirmektedir.

Gazi İshak Bey Camii XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde tamirata ihtiyaç duymaktadır. Caminin tamiri için 1327/1909 yılında Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nden izin alınır. Bu tamirat çerçevesinde caminin zeminine çam ağacından tahta döşeme yapılması ve kubbenin kurşunla örtülmesinin planlanır.²²⁹

²²⁶ L. Kumbaracı, 2008, s.61-72.

²²⁷ Kitabenin orijinali şu şekildedir. “El-imaratu’s-şerifetu benaha fi eyyami Sultan Murad bin Mehmed Han esiru emri’l-hayr İshak Bey bin Paşa Yiğit Bey fi seneti isneyn ve erbain ve semanine”(hicri 842/miladi 1438-1439)

²²⁸ Kitabenin orijinali şöyledir. “Emera bu seate hazihi cami’l-kadim bi ceddih Hasan Bey bin İsa Bey bin İshak Bey zade kadrehu ve summiyet bihi bi-Cami-i Kebir. Kad ferağa an yedi Mehmed bin Hacı Cinci fi evahiri Receb el-murahhab senete hamsin ve işrine ve tisa-mie” (Receb 925/Temmuz 1519)

²²⁹ BOA. ŞD.ML.Dosya No:192, Gömlek No: 17

Osmanlı arşivlerinde Gazi İshak Bey Camii ile ilgili bir çok belgeye ulaşmak mümkündür. Bu belgelerde camide hatip, imam, müezzin, devirhân, cüzhân, duâgû, ser-mahfil, hatm-i şerif okuyan, ferrâş, bevvâb, şadırvânî, salâhân ve noktacı gibi görevliler görev yapmıştır.²³⁰ Bu görevlilerin görevleri, maaşları, tayin ve tevcihleri, atanma usul ve esasları ile ilgili çok sayıda belge bulunmaktadır.²³¹

1140/1727 yılında camide görev yapan hatibe günlük 12 akçeden yıllık 3456 akçe, imam Mahmud Efendi'ye günlük 14 akçeden 4032 akçeye, müezzin kayyımına günlük 9 akçeden 2592 akçe, müezzin-i sâniye günlük 5 akçeden yıllık 1440 akçe, ser-mahfile günlük 5 akçeden 1440 akçe, şadırvânîye günlük 3 akçeden 834 akçe, devirhâna günlük 3 akçeden 864 akçe, salâhâna günlük 4 akçe, duâgûya günlük 15 akçe, bevvâb-ı hareme

²³⁰ **Bevvâb:** Kapıcı demektir. Caminin kapıcılığından sorumlu görevliye denir.

Şadırvânî: Cami avlusundaki abdeste alınan şadırvın temizliğinden sorumlu görevliye denir.

Noktacı: Cüz okuyanlara yardımcı olmak üzere hergün okunan cüzün nerede başlayıp nerede son bulunduğunu takip eden, cüzün başlama ve bitiş yerine nokta koymakla görevli olan kişiye denir.

Salâhân: Sala okuyan demektir. Minarelerde Cuma namazı vaktini hatırlatmak, kandil gecelerini ve cenaze duyurusunu ilan etmek amacıyla Hz.Peygambere belli makamlarla selavat-ı şerifeler okuyan görevliye denir.. BOA, EV.D.154999; TSMA D7024/1; VGMA, Defter No: 623, sayfa 145, sıra 157; VGMA, Defter no 629, Sahife 415, sıra 332.

²³¹ TSMA. E.7365/18; TSMA. E.7365/20; TSMA. TSMA. E.7365/25; E.7365/26; TSMA. E.7365/29; TSMA. E.7365/36; TSMA. E.7365/38; TSMA. E.7365/44; TSMA. D.9421; BOA. İE.EV.774; BOA. A.DVNSRSK.D.78,v.194,420; BOA.A.DVNSRSK.D.82,v.7; BOA.A.DVNSRSK.D.84,v.239; BOA. A.DVNSRSK.D.94,v.15,180,229; BOA.A.DVNSRSK.D.117,v.84; BOA.A.DVNSRSK.D.123,v.39,75; BOA.A.DVNSRSK.D.126,v.9; BOA.A.DVNSRSK.D.162,v.73; BOA.A.DVNSRSK.D.173,v.413; BOA.A.DVNSRSK.D.188,v.165; BOA.A.DVNSRSK.D.190,v.212; BOA.A.DVNSRSK.D.192,v.230; BOA. A.DVNSRSK.D.194,v.134; BOA.A.DVNSRSK.D.197,v.73; BOA.A.DVNSRSK.D.203,v.5,7; BOA. C.E.31877; BOA. C.E.25358; BOA. C.E.22273; VGMA.1185-131,v.139; VGMA.1185-131,v.127; VGMA.1185-131,v.127; DARM, Berât No: 11, BOA, (Osmanlı Yönetiminde Makedonya), 2005,s.245; BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.34,37,40,41,42,44; A. Şerif, 2003, s.60.

günlük 4 akçe, cüzhân-ı evvele günlük 1 akçe, cüzhân-ı sâniye günlük 2 akçe ve tarifhana günlük 2 akçe verilir.²³²

Üsküp'ün merkezinde yer alması ve bünyesinde çok sayıda görevlinin istihdam edilmesi, caminin Üsküp'teki Müslümanların dinî hayatında önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Camide hergün cemaatle kılınan beş vakit namazların haricinde Kur'an-ı Kerim ve dua okuma programlarının da yapılması, cami merkezli bir dinî hayatın şekillenmesine katkı sağlamaktadır. Vakıf, cemaati kalabalık olan bu caminin iç ve dış temizliğini sağlamak amacıyla görevliler tayin ederek daha nezih bir ortamda din hizmetleri sunmayı amaçlamıştır.

1.4.2.Gazi İshak Bey Medresesi

Üsküp'te "*İshak Bey Medresesi*" veya "*El-İshakiye Medresesi*" diye bilinen medrese, sadece Makedonya'nın değil Balkan yarımadasının da en eski ve en meşhur medreselerinden biri olarak bilinmektedir. İshak Bey Vakfı'nın 848/1445 yılına ait vakfiyesinde medresenin İshak Bey tarafından yaptırıldığı, müderrise yevmî 12 dirhem maaş bağlandığı, medrese talebelerine yevmî 8 dirhem harçlık ile vakfin imaretinde günlük yemek verildiği ifade edilmektedir.²³³ Medresenin, Gazi İshak Bey Camii'nin avlusunda bulunduğu düşünülmektedir. Günümüzde bu medreseden bir eser kalmamıştır.²³⁴ Evliya Çelebi, medresenin ismini İshak Paşa Medresesi olarak zikreder ve Üsküp'ün en meşhur medreselerinden biri olduğunu ifade eder.²³⁵

918/1512 yıllarında Gazi İshak Bey Medresesi kırklı medreseler arasında, 955/1548 yıllarında ise ellili medreseler arasında zikredilir ve burada eğitim veren müderrise yevmî 10 akçe verilir. Bu dönemde Gazi İshak Bey Medresesi'nde Üsküp

²³² TSMA. D.9421.

²³³ VGMA., Defter no: 632,sayfa 424, sıra 194.

²³⁴ E.H. Ayverdi, 1981, c.3,s.258.

²³⁵ E. Çelebi, 1314,c.5.s.556.

Şeyhi Şücaeddin İlyas Efendi, Müfti Ahmed Paşa, Sarı Gürz Hamza Efendi, İbni Kemal Efendi, Taşköprülü Muslihiddin Mustafa Efendi, İshak Çelebi b. İbrahim Üskübi, Leyszade Pîr Ahmed, Mimarzade Muhyiddin Mehmed, Kırtaszade Muhyiddin Efendi, Taşköprülüzade İsamüddin Ahmed, Karasili Hüsameddin Hasan Çelebi, Arapzade Abdalbaki Efendi, Zeyrekzade Paşa Çelebi, Hayreddin Efendi, Şeyh Hüsam Efendi, Mahmud Efendi, Muslihiddin Efendi, Ahmed Efendi, Şemseddin Efendi ve Abdülkerim Efendi müderrislik yapmıştır.²³⁶

Kemalpaşazade olarak da bilinen İbni Kemal Efendi Üsküp'teki İshak Bey Medresesi'nden sonra İstanbul'daki Sahn-ı Seman'da müderrislik yapmış 920/1515 yılında Edirne kadılığına, 921/1516 yılında ise Anadolu kazaskerliğine atanmıştır.²³⁷

Bursa'da doğan, Bursa ve İstanbul'da eğitim gören Üsameddin Taşköprülüzade, Dimetoka'daki Oruç Medresesi'nde hocalık yapmış, ardından 936/1531 yılında Gazi İshak Bey Medresesi'ne müderris olarak nakledilmiştir.²³⁸ İsamuddin Taşköprülüzade'nin, 936-942/1530-1536 yılları arasında kırklı medreselerden olan Gazi İshak Bey Medresesi'nde, Fıkıh alanında Sadruş-şeria (Buyu'dan sonuna kadar) ve Şerh-i Feraiz, Usulü Fıkh alanında Tavzih (tamamı), Belagat alanında Miftah (Fenn-i Beyan'dan sonuna kadar), Hadis alanında Mesabih (tamamı) ve Meşarık (tamamı) okuttuğu ifade edilmektedir. Taşköprülüzade, 942/1535 yılında Üsküp'ten İstanbul'daki kırk akçelik Kalenderhane Medresesi'ne tayin edilmiştir.²³⁹

²³⁶ C. Baltacı, 2005, c.1.s.492-493, M.İnbaşı, "İshak Beğ'in Üsküb'deki Vakıfları", **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Sayı 1, 1995, s.67-68.

²³⁷ F. Koca, Kemalpaşazâde'nin Risâle fi'ş-şahsı'l-İnsânî adlı eserindeki bazı görüşlerinin Değerlendirilmesi" **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy. 27, 2016, s.10.

²³⁸ S. Cihan, Taşköpri-Zade Ahmed Efendi'nin "Letâifu'n-Nebi" İsimli Kırk Hadisi, **Atatürk Üniversitesi İlahiyât Tetkikleri Dergisi**, Sayı 4, Erzurum 1980, s.43.

²³⁹ H. Atay, "Fatih - Süleymaniye Medreseleri Ders Programları Ve İcazet-Nameler", **VD**, 1981, sayı 13, s.171.

Gazi İshak Bey Medresesi'yle ilgili arşiv belgelerinde bir çok bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu belgelerin birinde müderris olanlara vakıf tarafından ev tahsis edildiği, müderrisin oturduğu vakıf lojmanına “*hane-i müderris*” dendiği, 1140/1727 yılında hane-i müderrisinin tamiri için 1104 kuruş harcandığı ifade edilmiştir.²⁴⁰

Konuyla ilgili başka bir belgede 1111/1699 yılında müderrisin yevmî 50 akçeden yıllık 22150 kuruş maaş aldığı yazılmıştır. 1113/1701 yılına ait bir belgede, İshak Bey Medresesi'nde Seyyid Mehmed'in yevmî ellişer akçe ve ikişer vukiyye ekmek verilmesi şartıyla müderris olduğu, ancak kendisine yevmî 20 akçe verildiği, itirazı karşısında Seyyid Mehmed'in haklı bulunduğu, maaşına otuz akçe daha eklenerek yevmî 50 akçe verilmesi konusunda hüküm verildiği ve böylelikle kendisinin maduriyetinin giderildiği ifade edilmiştir.²⁴¹

1124/1712 yılına ait bir belgede, İshak Bey Medresesi'nde müderrisle alakalı bazı sorunlar yaşandığından bahsedilir. Buna göre müderris Sağır Mehmed vefat edince yerine Osman Efendi ve Mehmed Efendi müderris tayin edilir. Bu Mehmed Efendi de vefat edince yerine yevmî elli akçe vazife ve iki vukiyye ekmek ile erbab-ı istihkaktan Seyyid Mehmed Efendi tayin edilir. Seyyid Mehmed Efendi onbeş yıl müderrislik yapar ve azlini icab edecek bir durum söz konusu değilken Şeyh Ali adlı bir kişi nice tezvirat ile müderrislik vazifesini kendi üzerine aldırarak Seyyid Mehmed Efendi'ye haksızlık yapar. Şeyh Ali beş altı defa bu görevden def edildiği halde ıslah-ı nefis etmeyib şirret ve tezvirata devam eder, insanlara zarar ve ziyan verir. Üsküp'te bulunmadığından ve vaktini asitanede geçirdiğinden dolayı yapması gereken tedrisatı terk eder ve vâkıfın hilaf-ı şartına hareket eder. Şeyh Ali Efendi onbeş yıldan beri müderrislik kadrosunu bu şekilde meşgul eder. Şeyh Ali'nin bu tutumu yüzünden medrese gün be gün harap olur ve talebe-i ulum perişan olur. Rumeli Valisi Vezir-i Mükerrerrem Abdi Paşa ve Üsküp

²⁴⁰ TSMA. D.9421.

²⁴¹ TSMA.D.5826; BOA. İE.EV.3766.

Kadısi Arif Efendi'nin arzı ve Üsküp halkının arzusuyla Şeyh Ali'nin berâtı iptal edilir ve müderrislik görevinden azledilir. Yerine ilk sahibi Seyyid Mehmed Efendi yevmî otuz akçe vazife ve iki vukiyye ekmekle müderris tayin edilir.²⁴²

1140/1727 yılında İshak Bey Medresesi'nin tamiri için 380 kuruş harcanmıştır. Bu yılda müderrise yıllık 8640 kuruş, danışmende yıllık 3186 kuruş ve muide günlük 6 akçe maaş verilmiştir. 1176/1763 yılında yevmî otuz akçe ile müderris olan Ali Efendi vefat edip de yeri hali ve hizmet-i lazimesi muattal kalınca yerine erbab-ı istihkaktan ulum-ı şettaya malik (çeşitli ilimlere sahip) ve terbiye-i talebeye kadir olduğu alimler, salihler, hatipler ve öğrenciler tarafından ala-tariki's-şahade (şahitlik yoluyla) haber verilen, ehl-i ilim ve sahib-i fazilet olduğu vakfın mütevellisi tarafından açıkça ifade edilen Üsküp sakinlerinden Mustafa Efendi tayin edilir. Halk arasında Şeyh Mustafa Efendi olarak adlandırılan Mustafa Efendi müderrislik vazifesini ondört yıl kadar yapar. 1190/1776 yılında vefat edince yerine Hacı Hamza Efendi tayin edilir.²⁴³ 1322/1904 yılında Abdurrahim Efendi müderris olur ve kendisine berât-ı şerif verilir. Yevmî 32 kuruştan aylık 972 kuruş maaş alan Abdurrahim Efendi vakfiye ve teamül gereğince maaşının yevmî 50 kuruş olması gerektiğini, kendisine noksan maaş verildiğini, kendisine verilmesi gereken noksan miktarın 10.800 kuruşa ulaştığını ve bu biriken miktarın kendisine verilmesi gerektiğini ifade ederek vakfın mütevellisi yediyle Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti'ne bir arzuhal gönderir. Vakıf yetkilileri Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti'nden bir cevap gelmeden bu miktarı ödemek istemez. 1323/1905 yılında Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti'nden gönderilen işar ile müderris Abdurrahim Efendi'nin birikmiş istihkakının verilmesi emredilir.²⁴⁴

²⁴² BOA. C.MF.5777.

²⁴³ TSMA. D.9421; TSMA. E.7365/32; TSMA. E.7365/45.

²⁴⁴ BOA. TFR.I.KV. Dosyan No:188, Vesika No: 18716, v.1,2,3,4,5,6.

İshak Bey Medresesi'nde yevmî altı akçe ile muîd olan Süleyman Halife b. Mustafa görevini 1187/1773 yılında kendi rızasıyla Ali b. Ahmed'e feragat eder. Ali b. Ahmed'den sonra muîdlik vazifesine Mehmed Halife tayin edilir. Mehmed Halife de bilâ-veled 1215/1801 yılında vefat edince yerine erbab-ı istihkaktan Abdulfettah Halife tayin edilir ve kendisine Nazır-ı Vakf-ı Bâbu's-Saâde Ağası tarafından berât-ı şerif verilir.²⁴⁵

İshak Bey Medresesi'nde oda sahibi olma hakkına sahip olan danışmetler de bulunmaktadır. Bu danışmentler kendisinden daha aşağıdaki seviyede eğitim gören öğrencilere eğitmenlik yaparak müderrise yardımcı olmakta ve bu hizmetinden dolayı da kendilerine maaş ödenmektedir. 1271/1855 yılında İshak Bey Medresesi'ndeki danışmete 24 kuruş maaş verilmiştir.²⁴⁶

İshak Bey Medresesi XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde zamanla yıpranması nedeniyle harap hale gelmiştir. Tamir etmenin çözüm olunamayacağı anlaşıncı yeniden inşa edilmesine karar verilir. Vakfın mütevellisinin gayretleriyle inşaat çalışmalarına başlanır. Bu inşaatın keşf-i sânde 22.083 kuruşa mal olacağı ifade edilir. Ancak medresenin yeniden yapımı 17.369 kuruşa mal edilir ve Rûmî 1324/miladî 1908 yılında İshak Bey Medresesi yeniden eğitim vermeye başlar.²⁴⁷ 1888-1896 yılları arasında Üsküp Belediye Başkanlığı yapan ve 1932 yılında “*Üsküp Tarihi ve Civarı*” adlı eseri yayın hayatına giren Salih Asım eserini yazdığı dönemde Üsküp'te eğitime sadece iki medresenin devam ettiğini ifade eder. Gazi İshak Bey Medresesi'ni bu ikisi arasında zikretmez. Dolayısıyla bu medresenin bu dönemde eğitim vermediği ortaya çıkmış olur.²⁴⁸ Günümüzde bu medreseden bir eser kalmamıştır.

²⁴⁵ TSMA. E.7365/39; BOA. A.DVNS.SRSK.D.124,v.33.

²⁴⁶ BOA. EV.D.15499.

²⁴⁷ BOA. İrade Evkâf, 1324.N.14, Vesika No:19; BOA.ŞD.Dosya No:176,Vesika No:29.

²⁴⁸ S. Asım, 2004,s.31.

1.4.3.Gazi İshak Bey Kütüphanesi

Üsküp'te İshak Bey Camii ve İmareti Vakfı'na ait bir kütüphane bulunmaktadır. İshak Bey Vakfı Kütüphanesi'nin 848/1445 yılında kurulduğu ifade edilmektedir.²⁴⁹ Bu kütüphanenin müstakil bir bina mı yoksa cami içinde mi olduğunu tam tespit edemesek de kütüphanenin cami müstemilatı içinde olduğunu tahmin etmekteyiz. Zilkade 848/Şubat 1445 yılına ait vakfiyesine göre Gazi İshak Bey, kurduğu kütüphaneye şu kitapları vakfetmiştir. “*Silah-ı cevheri*”, “*Keşşâf tefsiri*”, “*Beğavi tefsiri*”, “*Meşârık*”, “*Şerh-i Meşârık*”, “*Hidâye*”, “*Şerh-i Hidâye*”, iki aded “*Mecmeu'l- bahreyen şerhi*”, menzume şerhlerinden “*Cevâhir ve mükerrer*”, “*Sadrü's-şeri'a*”, “*Kunyetü'l-fetva*”, “*Fetevâ-yı Kâdihan*”, “*Teshîlü'l-letâif*”, “*Fetevâ-yı Câmiu'l-Usûl*”, “*Şerh-i Miftâh*”, “*Telvîh*”, “*Tevzîh*”, “*Maksad fi'n-nair*”, “*Umdetu'l-keîâm*”, “*Şerh-i umde*”, “*Metn-i Kâfiye*”, “*Keşşaf Haşiyesi*”, “*Maruniyye*” ve “*Şerh-i Muvâkıf*”²⁵⁰

İshak Bey Kütüphanesi'nde hâfız-ı kütüb adıyla bir görevli bulunmaktadır. 1110/1698 yılında vakfın kütüphanesinde hâfız-ı kütüb olarak çalışan Abdalbaki Efendi yevmî 5 akçeden yıllık 1800 kuruş ertesi yıl yevmî 5 akçeden 2215 kuruş maaş almıştır. Bu artışın nedeni ise aldığı ek ödemelerdir.²⁵¹ 1173/1759 yılında yevmî beş akçe ile hâfız-ı kütüb olan Yahya b. Mustafa kendi rızasıyla yedinde olan berâtını erbab-ı istihkaktan Salih Halife b. Ataullah'a feragat eder. Bâbu's-Saâde Ağası Mehmed Ağa tarafından Salih Halife'ye berât-ı şerif verilir. Salih Halife aynı zamanda yevmî oniki akçe ile vakfın nezâret cihetine de mutasarrıf olur. Salih Halife bu vazifesini 14 yıl kadar devam ettirdikten sonra 1187/1773 yılında vefat edince yerine oğlu Ali Halife tayin edilir.²⁵²

²⁴⁹ M. Gündüz, “İslamda Kitap ve İlk kütüphaneler”, **Türk Kütüphaneciliği**, 1975, ss. 93-126.

²⁵⁰ VGMA. Defter no: 632,sayfa 424, sıra 194.

²⁵¹ TSMA. D.5826; TSMA. D.9416; TSMA. D.5826.

²⁵² BOA. A.DVNSRSK.D.82,v.6; TSMA. E.7370/19; TSMA. E.7365/43.

1.4.4.Gazi İshak Bey İmareti

Gazi İshak Bey Vakfı İmareti, Gazi İshak Bey Camii'nin avlusunda bulunmaktadır.²⁵³ Vakfin kurulduğu ilk günden itibaren hizmet vermeye başlamıştır. 848/1445 yılına ait vakfiyede İshak Bey, imaret şeyhine yevmî 5 akçe verilmesini ve imarete yapılacak yemekten misafirlerin ve medresede sakin olan talebelerin istifade etmesini istemiştir.²⁵⁴ İmarete imaret şeyhi, kilarî, gendüm-kub, nakkâl-ı gendüm, gendüm tathiri, anbar kâtibi, nakîb-i imaret, meremmetçi, nakîb-nan, nan-ı aziz, fodla hakkı, vekilharç, tabbah-ı fedule, ferrâş, ferrâş-ı ahır gibi cihetlerde görevliler tayin edilmiş ve bu görevliler sayesinde imaret hizmetleri asırlarca devam etmiştir. İmaretteki bu görev ve görevlilerle alakalı çok sayıda belge ve bilgiler bulunmaktadır.²⁵⁵

²⁵³ BOA. ŞD.ML.Dosya No:192, Gömlek No:17.

²⁵⁴ VGMA., Defter no: 632,sayfa 424, sıra 194.

²⁵⁵ **Gendüm-kub:** Buğday dövücü demektir. İmarete un yapımı için buğday döven görevliye denir.

Nakkâl-ı gendüm: İmarete lazım olan buğdayın getirilip götürülmesi işini yürüten görevliye denir.

Gendum tathiri: İmarete çalışan buğdayı temizleyip, dövüp un haline getiren kişidir.

Anbar kâtibi: imaretin erzaklarının muhafaza edildiği anbardan sorumlu olan ve buraya giren çıkan erzakları yazan görevliye denir.

Nakîb-i imaret: İmarete çalışan ve yemek dağıtan görevliye denir.

Meremmetçi: usta demektir. Vakfa ait cami, imaret vb yerlerin tamiratından sorumlu kişidir.

Nakîb-nan: İmratte pişen ekmeğin kimlere verilebileceğinden sorumlu olan kişiye denir.

Nan-ı aziz: İmarete pişen ekmekten alma ve yeme hakkına sahip olmaya denir.

Fodla hakkı: İmaretin ekmek veya yemeğinden istifade edebilme hakkına denir.

Vekilharç: İmarete alınması gereken malzemeleri satın almaktan sorumlu kişiye denir.

Tabbah: İmaret aşçısı.

TSMA. D.9421; TSMA. E.7365/16; TSMA. E.7365/21; TSMA. E.7365/22; TSMA. E.7365/33; TSMA. E.7365/37; TSMA. E.7365/42; BOA. A.DVNSRSK.D.78,v.376; BOA. A.DVNSRSK.D.84,v.239,244; BOA.A.DVNSRSK.D.109,v.141; BOA.A.DVNSRSK.D.110,v.104; BOA.A.DVNSRSK.D.162,,s73; BOA.A.DVNSRSK.D.129,v.129,328; BOA.A.DVNSRSK.D.173,v.344,415; BOA.A.DVNSRSK.D.

İmarette pişen yemek ve ekmeklerden günlük istifade eden murtezikalar vardır. İmareten yemek yeme hakkına fodla hakkı denmektedir.²⁵⁶ Bunlar vefat ettiğinde yerine ihtiyaç sahibi başka birisi imaretin bu imkanından yararlanabilmektedir. Bu anlamda vakfın imaretinde fodla hakkına sahip olanlarla ilgili bir çok bilgi bulunmaktadır.²⁵⁷

İmaret zamanla yıprandığından XX. yüzyılın başında tamirata ihtiyaç duymuştur. İmaretin tamir edilmesi için vakfın mütevellisi tarafından 1327/1909 yılında Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti'nden gerekli izin de alınarak çalışmalara başlanmıştır.²⁵⁸ Belgede imaretin tamirinin tamamlanıp tamamlanmadığı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüzde bu imareten bir nesne kalmamıştır.

1.4.5.Gazi İshak Bey Yeni Hanı

Üsküp'te Gazi İshak Bey Vakfı'na bağlı olarak hizmet veren Eski Han'ın (Sulu Han'ın) yanısıra bir de Yeni Han adıyla anılan bir han bulunmaktadır. Bu Yeni Han günümüzde mevcut değildir. Hanın varlığına Gazi İsa Bey Vakfiyesi'nde rastlamaktayız. Vakfiyede hanın Yeni Han diye adlandırıldığı, önünde yirmi adet dükkânının olduğu, Hoca Muslihiddin'in mülkü, merhum Kır Abacıya'nın vakfı ve Ferrâş Doğan'ın eşi Selçuk Hatun'un mülkü ile ihata olunduğu ifade edilmektedir. Eski Han ve Yeni Han'ın 857/1453 yılındaki geliri 7.000 kuruş tuttuğu kayıtlara geçmiştir.²⁵⁹

1.4.6. Gazi İshak Bey Hanı (Sulu Han)

194,v.134; BOA.A.DVNSRSK.D.195,v.138; BOA.A.DVNSRSK.D.201,v.8; BOA.A.DVNSRSK.D.203,v.7; BOA.A.DVNSRSK.D.204,v.145.

²⁵⁶ A.Akgündüz,1996, s.353.

²⁵⁷ VGMA.1185-131,v.135,139; BOA. A.DVNSRSK.D.162,,s73; BOA. A.DVNSRSK.D.173,v.344,415; BOA. A.DVNSRSK.D.194,v.134; BOA. A.DVNSRSK.D.203,v.7.

²⁵⁸ BOA. ŞD.ML.Dosya No:192, Gömlek No:17.

²⁵⁹ L. Kumbaracı, 2008, s.300.

Üsküp Çarşısı'nın merkezinde bulunan Sulu Han Gazi İshak Bey tarafından XV. yüzyılda yaptırılmıştır. Gazi İshak Bey Vakfı'na bağlı bir handır. Zilkade 848/Şubat 1445 yılına ait Gazi İshak Bey Vakfıyesinde bu han hakkında şu sözlere yer verilir. *“Mezbur beldede (Üsküp'te) kâin ve iki taraftan tarik-i amm ile ve merhum Paşa Yiğit Bey Vakfı ile Serava namındaki nehir ile mahdud “Eski Han” namıyla maruf ve iki tarafında harab arz mevcud olan han”* Buna göre Sulu Han'ın Eski Han adıyla bilindiği, Paşa Yiğit Bey Vakfı'nın arazisine ve Serava Nehri'ne bitişik olduğu ifade edilir. Vakfiyede Sulu Han'ın bitişğinde vakfa ait yirmi dükkânın da olduğu belirtilir.²⁶⁰ Yanında Serava ırmağının suyu bulunduğundan dolayı bu hana Sulu Han dendiği düşünülmektedir. Taş ve tuğladan yapılan Sulu Han, 2101 metrekarelik bir alan üzerine kare biçiminde iki katlı olarak inşa edilmiştir. Hanın ortasında geniş bir avlu bulunmaktadır. Avluyu çepeçevre saran kemerli revaklar vardır. Zemin katta 27 oda, üst katta ise 30 oda bulunmaktadır. Isınmayı temin için her odanın ocağı ve bacası vardır. Zemin kattaki odaların pencereleri hanın avlusuna bakmaktadır. Hanın kuzeyinde misafirlere ait hayvanların barınması için yapılmış bir ahır yer almaktadır. Hanın iki giriş kapısı vardır. Ana kapısı batı cephesinde yer almakta ve Üsküp Çarşısı'na açılmaktadır. Hanın üzeri ahşap çatı ve kiremitlerle örtülüdür. 1963 yılı Üsküp Depremi'nde hasar gören han Üsküp Kültür Anıtlarını Koruma Kent Kurumu tarafından yeniden restore edilmiştir.²⁶¹

Gazi İshak Bey Vakfı'na bağlı olarak hizmet veren Sulu Han hakkında bir çok arşiv belgesi bulunmaktadır. Bu belgelerden bazıları, hanın vakıf tarafından çeşitli kişilere kiraya verilmek suretiyle işletildiğini ve bu şekilde vakfa gelir elde edildiğini anlatmaktadır. Bu anlamda 1140/1727 yılında Sulu Han'dan elde edilen bir yıllık kira

²⁶⁰ VGMA., Defter no: 632, sayfa 424, sıra 194.

²⁶¹ L. Kumbaracı, 2008, s.274-276.

geliri 15.000 kuruştur.²⁶² 1270/1854 yılında Sulu Han bir yıllığına icare-i vahide ile 6.000 kuruşa ve icare-i mücerrede ile 4.000 kuruşa kiralanmış ve Sulu Han bir yılda vakfa 10.000 kuruş gelir getirmiştir.²⁶³

Sulu Han'a ait ahırlar bölümü, XX. yüzyılın başında harabe haline gelmiş ve ahırların bir çok yeri yıkılmıştır. İshak Bey Vakfı'nın mütevellisi, bu ahırları yeniden yapmak yerine vakfa daha fazla gelir getirmesi amacıyla ahırları tamamen kaldırarak yerine on bab dükkân yapmaya karar vermiştir. Bunun için Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn'dan dükkânların yapımı için izin istemiş, Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn da konuyu 1327/1909 yılında Şura-yı Devlet'e havale etmiştir. Neticede Sulu Han'a ait yıkılan ahırların yerine dükkânların yapılmasına izin verilmiş ve inşaat masraflarının ise vakfin hesabından karşılanması istenmiştir.²⁶⁴

Sulu Han günümüzde Üsküp Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi olarak kullanılmaktadır. Sulu Han'da eski resim ve haritaların sergilendiği küçük bir müze de bulunmaktadır.

1.4.7.Gazi İshak Bey Çifte Hamamı

Gazi İshak Bey Çifte Hamamı, Üsküp Çarşısı'nda, Bit Pazarı ve Kurşunlu Han arasında bulunmaktadır. Hamamın kalıntıları son döneme kadar ayakta kalmış ancak Bit Pazarı'nın genişletilmesi amacıyla yapılan çalışmalarda bu son kalıntılar da kaldırılmış ve hamam tamamen yok olmuştur. Hamamın ismine Gazi İshak Bey Vakfı'nın 848/1445 yılına ait vakfiyesinde rastlamaktayız. Vakfiyede Gazi İshak Bey'in biri erkeklere diğeri kadınlara mahsus olmak üzere bir çifte hamam yaptırdığı açıkça ifade edilmektedir. Mufassal Tahrir Defteri'nde 858/1454 yılında hamamın gelirinin 10.000

²⁶² TSMA. D.9421.

²⁶³ BOA. EV.D.15499.

²⁶⁴ BOA. ŞD.ML.Dosya No:192, Gömlek No: 17.

akçe, 872/1468 yılında 10.000 akçe ve 886/1481 yılında 10.500 akçe olduğu görülür.²⁶⁵

Bu rakamlar Çifte Hamam'ın vakfa önemli bir gelir getirdiğini ifade etmektedir.

1.4.8.Gazi İshak Bey Bedesteni

Gazi İshak Bedesteni Üsküp Çarşısının ortasında bulunmaktadır. Bedesten hala ayakta olup bünyesinde pek çok dükkânı barındırmaktadır. Gazi İshak Bey tarafından 848/1445 yıllarında yaptırılmıştır. Gazi İshak Bey Vakfı'nın 848/1445 yılına ait vakfiyesinde bedestenin ismi açıkça geçmez. Ancak vakfiyede geçen “*Mezbur beldede (Üsküp'te) çarşı ortasında kâin ve hepsi tarik-i amm ile mahdud yirmi dört dükkânın temâmı*” ifadeleri bu bedesteni tarif etmektedir.²⁶⁶ Bedesten 1079/1669 yılında Üsküp'te meydana gelen ve tüm çarşıyı etkileyen yangında zarar görmüştür.²⁶⁷ Üsküp'ün ticari hayatında önemli bir yeri olan bedestende zaman içinde çeşitli ticari organizasyonlar yapılmıştır. Bu anlamda 1199/1785 yılında çıkarılan bir emirle Priştine şehrinde olduğu gibi Üsküp'te Gazi İshak Bey Bedesteni'nde bir panayırın kurulması kararlaştırılmıştır. Bu kararın çıkmasında Üsküp eşrafının çok önemli gayretleri olmuştur.²⁶⁸

İshak Bey Vakfı'na ait bedesten XX. yüzyılın başlarına geldiğinde oldukça yıpranmış ve ciddi anlamda tamire ihtiyaç duymuştur. 1312/1896 yılında bedestenin yeniden inşa edilmesi için çalışmalar başlatılmış ve yapılan keşifte bedestenin ahşap malzemeye yapılması durumunda 124.376 kuruşa mal olacağı tespit edilmiştir. İnşaat için Kosova Vilayeti'nden izin istenmiştir. İshak Bey Vakfı mütevellisinin nezâretinde teşkil edilecek bir komisyon marifetiyle, vakfın bütçesinde bulunan imkanlarla bedestenin yapılmasına izin verilmiştir. Konuyla ilgili başka belgelerde bedestenin ahşap değil de kargir olarak inşa edilmesi durumunda bu maliyete 50.285 kuruş daha

²⁶⁵ VGMA. Defter no: 632, sayfa 424, sıra 194; L. Kumbaracı, 2008, s.361.

²⁶⁶ VGMA. Defter no: 632, sayfa 424, sıra 194.

²⁶⁷ S. Eyice, “Bedesten”, **DiA**, TDV Yay., c.5, s.310.

²⁶⁸ BOA. Tahvil Defteri, No:30, v.29.

ekleneceği ve böylece toplam masrafın 174.661 kuruş tutacağı ifade edilmiştir. Bedesten 1317/1899-1900 yılında Gazi İshak Bey'in soyundan gelen Hacı Hüseyin Bey, Osman Bey ve Yaşar Bey tarafından yeniden inşa edilmiş ve bugünkü görünümüne sahip olmuştur. Tamirat tarihini ve bilgilerini içeren kitabesi bedestenin girişine konmuştur. Rûmî 1319/miladî 1903 yılına ait bir belgede bedestenin kargir olarak yapılmasıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır.²⁶⁹ Bedestenin dört giriş kapısı bulunmaktadır. Bir kapısının üzerindeki tamirat kitabesi yer almaktadır. Bu kitabede tamiratın 1317/1899-1900 yılında Hacı Hüseyin Bey, Osman Bey ve Yaşar Bey tarafından yapıldığı ifade edilmektedir.²⁷⁰

Bedesten günümüzde Makedonya Kültür Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet vermektedir. Bir işhanı konumunda olan ve bünyesinde çok sayıda dükkânı barındıran bedesten altı bölümlü ve altı kubbeli bir yapıdır.

1.4.9.Gazi İshak Bey Türbesi

Gazi İshak Bey Türbesi, Sultan Murat Cami ile İsa Bey Camii'nin arasında Üsküp Saat Kulesi'nin altında bulunmaktadır. Alaca Camii'nin bânisi İshak Bey'e ait olan türbe, altıgen planlı ve açık tarzda yapılmıştır. Mezarın temeli düzgün kesme taş malzemeden yapılmıştır. Temelin üzerinde ise iki parça halinde taş sanduka vardır.²⁷¹ Türbe son dönemlerde yıkılmış ve sadece mezar taşı kalmış bir vaziyette iken

²⁶⁹ BOA. İrade Evkâf, 1314.CA.16, Vesika No:10, varak 1 ve 2.

²⁷⁰ “Bu şehir-i danişin eskiden var şöhrat ve şayanı / Harab abada dönmüşdü yine eddi kesb-i imareti
Mükemmel bir bezistan Gazi İshak etti inşa / O sahib-i hayr vakf etmişdi hayratına çok anı
Harab olmuş muru-ı dehr ile kalmışdı bir mezbel / Der u divarı mahv olmuş dağılmış idi mekanı
Çıkıb gazi-i merhumun bugün ahvad-ı gayruru / Muvaffak oldular tecdidine ba-avn-ı Sübhani
Kim anlar der ise Hacı Hüseyin, Osman, Yaşar Beyler / Bu hizmetde seza takdir olursa bunların şanı
Görünce bende ihyasını yazdım tarihi-i ra'na / Ne a'la bak yapıldı şöyle Üsküb'ün bezistanı. Sene 1317 /1899-1900”

²⁷¹ M. Özer, 2006, s.222.

Türkiye’den iş adamlarının destekleri ile 2014 yılında yeniden inşa edilerek varlığını korumuştur.²⁷² Evliya Çelebi “*Seyahatnâme*”sinde “*Hünkar Camii önünde Gazi İshak Bey’in mezarı bulunmaktadır.*” diye türbeden bahseder.²⁷³

Arşiv belgelerinde bu türbede bir türbedarın görev yaptığı ifade edilmektedir. 1144/1732 yılında İshak Bey Vakfı’nda yevmî iki akçe ile türbedâr olan Halil vefat edip hizmet-i lâmizesi muattal kalınca yerine erbab-ı istihkaktan Ali Halife tayin edilir. 1183/1773 yılında vakfın türbedârlık görevini yapan Mehmed Halife kendi rızasıyla bu görevini Mustafa b. Abdullah’a, bu da Ebubekir b. Feyzullah’a feragat eder. Ertesi yıl türbedârlık vazifesine yevmî iki akçe ile Şeyh İsmail Efendi tayin edilir. 1274/1857 yılında yevmî dört akçe ile türbedâr olan Mehmed Halife b. Ahmed bilâ-veled vefat edince yerine Salih Efendi b. İbrahim tayin edilir.²⁷⁴

1.5. Gazi Mustafa Paşa Vakfı

Üsküp’te bulunan en önemli vakıflardan birisi de Gazi Mustafa Paşa Vakfı’dır. Muharrem 920/Şubat 1514 yılına ait vakfiyede “*dustûr-ı ekrem*” ifadeleriyle Mustafa Paşa’nın vezir olduğuna işaret edilmektedir.²⁷⁵ Fakat Koca Mustafa Paşa’dan farklı bir kişidir.²⁷⁶ Pek çok belgede ismi “*Gazi Mustafa Paşa*” olarak geçmekte ve ünvanı ise “*Gazi*” ve “*Paşa*” olarak belirtilmektedir.²⁷⁷ Vakfiyesinde belirtildiğine göre Gazi

²⁷² <http://www.balturk.org.tr/uskup-fatihinin-turbesi-onarildi/>, Erişim Tarihi : 16.05.2017

²⁷³ E. Çelebi, 1314, c.5. s.382-386.

²⁷⁴ TSMA. E.7365/19; TSMA. E.7366/40; VGMA.1185-131, v.127; BOA. A.DVNSRSK.D.190, v.133.

²⁷⁵ TSMA. D.7024/1.

²⁷⁶ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.262

²⁷⁷ BOA.A.MKT.DV.131/12; BOA.C.BLD.1252; BOA.C.EV.8635; BOA.C.EV.8913-v.1,2; BOA.C.EV.10861; BOA.C.EV.10946; BOA.C.EV.11447; BOA.C.EV.12173; BOA.C.EV.12440; BOA.C.EV.12753; BOA.C.EV.16304; BOA.C.EV.19433; BOA.C.EV.21269; BOA.C.EV.21669; BOA.C.EV.25153; BOA.C.EV.27992; BOA.C.EV.30161; BOA.C.EV.31591; BOA.EV.D.16705;

Mustafa Paşa, Üsküp'te bir cami-i şerif, bir mescid-i latif ve caminin yakında bir imarethane yapmıştır. Gazi Mustafa Paşa, Ohri Sancağı'nın Struga köyünde bir kervansaray, Arnavutluk Delvine kazasında köprüler, Mora livasında Ğastun suyu üzerinde bir köprü, Hersek'te Mostar kazasında Perdulye suyunun üzerinde bir köprü, Ohri Sancağı'nın Debre kasabasında cami, mekteb, tekke ve han ile Dirim Nehri üzerinde bir köprü yaptırmış ve vakfetmiştir. Gazi Mustafa Paşa cami, mescit ve imarethanede çalışmak üzere imam, hatip, müezzin, kayyım, mukid-i sirac (lamba yakan), mudi-i nibras (kandil aydınlatıcı), müteveli, nazır, kâtib, câbi gibi çeşitli görevliler tayin etmiştir.²⁷⁸ Vakfiyede Gazi Mustafa Paşa Vakfı'na ait gayri menkullerden etraflıca bahsedilir. Buna göre; Üsküp'te iki kervansarayın etrafında olan tüm dükkânlar, Padişah tarafından kendisine temlik edilen Üstüb köyü ve Kradviçe köyü, sahip olduğu Plaçine köyü, Çeraşova köyü, Haraşkova köyü, Patince köyü, Brazençe mezraası, Ravnigabri mezraası, Emrudluk mezraası, Dikova mezraası, Kalkandelen'e tabi İvrapçište köyü, Tumçevište köyü, Lujani mezraası ve Humuri mezrasında vakfa ait gayri menkuller bulunmaktadır. Vakfın Hersek, Fuçe, Avlonya, Halumiç, Berât, Filibe, Ohri ve Kalkandelen'de gayrimenkulleri vardır. Gazi Mustafa Paşa, mevkûfattan elde edilen gelirlerin, vakıfta çalışan görevlilerin maaşları,

BOA.EV.D.16989,v.57; BOA.EV.D.13596,v.3; BOA.İE.EV.4720; BOA.İE.EV.4830, BOA.İE.EV.6959; BOA.A. DVN.SRSK.D.78,v.273; BOA.A.DVN.SRSK.D.84,v.55,71,121,158,252,321,433,457,467; BOA.A.DVN.SRSK.D.82,v.12,18,105,145,273; BOA.A.DVN.SRSK.D.94,v.64,133; BOA.A.DVN.SRSK.D. 109,v.56; BOA.A.DVN.SRSK.D.110,v.55; BOA.A.DVN.SRSK.D.117,v.168,449,450. BOA. A.DVN.SRSK.D.124,v.311; BOA.A.DVN.SRSK.D.129,344, BOA.A.DVN.SRSK.D.155,v.8, BOA.A.DVN.SRSK.D.190,v.223,285; BOA.A.DVN.SRSK.D.192,v.376,384,391,393; BOA.A.DVN.SRSK.D.194,v.45; BOA.A.DVN.SRSK.D.195,v.109; BOA.A.DVN.SRSK.D.197,v.86,190 BOA.A.DVN.SRSK.D.200,v.164; BOA.A.DVN.SRSK.D.202,v.87; BOA.A.DVN.SRSK.D.205,v.6; BOA.A.DVN.SRSK.D.274,v.126.

²⁷⁸ TSMA. D.7024/1.

mürtezikanın ihtiyaçları, vakıfta ihtiyaç duyulan yerlerin tamiri, cami ve imaretin aydınlatılması, buraların ısınma ihtiyaçlarının giderilmesi ve yemek verilmek üzere imarete alınacak gerekli malzemelerin temin edilmesi için harcanmasını şart komuştur. Gazi Mustafa Paşa vakıfta çalışan nazır, câbi, hatib, imam, müezzin, ser-mahfil, devirhân, muarrif, cüzhân, krsihan, kayyım ve mimar gibi görevlilere maaş bağlamıştır. Gazi Mustafa Paşa, imarette bulunan görevler, görevliler, görevlilere verilecek maalar, imaretin işleyişi ve çalışma sistemi hakkında vakfiyesinde geniş bilgiler vermiştir. Vakiyesinde camiye ve imarete gelen su yollarının tamiri için günlük  akçe tahsis edilmesini şart komuş, caminin şadırvanı ve mahalledeki çeşmelerin tamiratlarının da yapılmasını istemiş ve kızlarına tahsisatta bulunmuştur.²⁷⁹

Gazi Mustafa Paşa, vakfiyesinde neslinin sona ermesi durumunda vakıfta görevli olanların seçtiği en uygun, en layık, en salih ve en hak sahibi bir kişinin mtevellilmesini, vakıfta kimseye zulum ve haksızlık yapılmamasını, masraflardan arta kalan meblağın mtevelliliye kalmasını, akrabalarından fakir olan bir kişi olursa geçimini sağlayacak kadar ona yardım yapılmasını, vakıfta çalışanların görevlerini aksatmaları durumunda derhal görevlerine son verilmesini, vakfa yapılacak müdahale ve tecavüzün önüne geçilmesini şart komuştur.²⁸⁰

Gazi Mustafa Paşa Vakfı'yla alakalı arşiv belgelerinde vakfın idarî kadrosunda çalışan mütevelliler, nzırlar, kâtibler, câbiler ve vekilharlar hakkında bir çok bilgi bulunmaktadır. Bu belgelere bakıldığında vakfın dönem dönem aynı zamanda birden fazla mtevellili tarafından idare edildiği ve vakıfta aynı anda birden fazla kâtib ve

²⁷⁹ TSMA. D.7024/1. İmaretteki görevliler ile imaretin işleyiş sistemini ileride Gazi Mustafa Paşa Vakfı İmareti başlığı altında ayrıca anlatacağız.

²⁸⁰ TSMA. D.7024/1.

câbinin görev yaptığı görülmektedir.²⁸¹ Su-i halde bulunan, vakfın işlerini gereğince yerine getirmeyen ve harap olan camiinin tamiratıyla ilgilenmeyen görevlilerin azledildiği kayıtlarda yer almaktadır.²⁸²

Vakıfta mütevelliler arasında göreve tayin edilme hususunda bazı çekişmelerin yaşandığı görülmektedir. Göreve gelmek isteyen kişiler bu isteklerini hukukî zemine taşımışlar ve haklarını hukuk içinde aramışlardır. Örneğin Gazi Mustafa Paşa Vakfı'nda 1100/1689 yılında tevliyet görevine evlad-ı vâkıftan Abdalbaki Efendi, 1129/1717 yılında Mehmed b. Yahya, sonrasında ise Murteza b. Mustafa tayin edilir. Mehmed b. Yahya, Murteza'nın müteveli olmasına itiraz edip tevliyeti kendi üzerine yaptırır. Ancak Mehmed de boş durmaz ve atanmak için tekrar resmi girişimlerde bulunur ve 1133/1721 ve 1143/1730 senesinde tekraren tayin edilir. Bu tayini Üsküp kadısı ve vakfın mürtezikasısı da destekler. 1164/1751 yılında tevliyete, Murteza'nın oğlu Mustafa tayin edilir. Mustafa tevliyet görevini 40 yıl kadar bila-niza devam ettirir. İstanbul'da oturan Mesude Hatun adlı bir kişi "*Ben evlad-ı vâkıftanım*" diyerek vakfın tevliyetini kendi üzerine aldırır. Vakfın mevcut mütevellisi Mustafa ise bu duruma itiraz eder, itirazı haklı bulunur ve tevliyet görevine tekrar tayin edilir.²⁸³

²⁸¹ VGMA.1885-131,s.129; TSMA.E.7418/33; TSMA.E.7418/34; TSMA.E.7418/36; TSMA.D.3881/1,2,3,4; TSMA.E.4384, TSMA.E.7418/85; BOA.C.E.10861; BOA.C.E.1273; BOA.C.E.33279; BOA.C.E.30161; BOA.C.E.8913-1; BOA.C.E.11447; BOA.C.E.21669; BOA.C.E.10946; BOA.C.E.30161; BOA.C.BLD.1252; BOA.A.DVNSRSK.D.81,s.145; BOA.ADVNSRSK.D.82,v.12,18,82,145,273; BOA.A.DVNSRSK.D.84,v.71,321,457; BOA.A.DVNSRSK.D.94,v.133; BOA.A.DVNSRSK.D.109,v.156; BOA.A.DVNSRSK.D.117,v.449,450; BOA.A.DVNSRSK.D.190,v.223; BOA.A.DVNSRSK.D.192, s.285; BOA.A.DVNSRSK.D.194,v.45; BOA.A.DVNSRSK.D.203,s.40; BOA.AE.I.ABDULHAMİD,v.126; BOA.A.MKT.DV.131/12; BOA.İE.EV.4720; BOA.İE.EV.6959; BOA.İE.EV.4830; BOA.EV.D.16989, v.59; BOA. 1996, (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.37; A. Şerif, 2003, s.57.

²⁸² BOA. C.E.33279; BOA. İE.EV.6959.

²⁸³ TSMA. E.7418/33, TSMA. D.3881/1

Gerek Mustafa Paşa Vakfı'nda gerekse Üsküp'teki diğer başka vakıflarda göreve atanma hususunda zaman zaman çeşitli nizalar yaşanmıştır. Tüm bu nizaların çözüm noktası ise ilgili makamlara müracaat edilmek ve gerekli resmi yazışmalar yapılmak suretiyle hukuk zemininde aranmıştır. Üsküp vakıflarında tayin konusunda meydana gelen nizaları içeren hiçbir belgede göreve gelmek isteyen taraflar arasında darp, yaralama, öldürme gibi suç unsuru taşıyan bir duruma rastlanılmamıştır. Bu da vakıflar bünyesinde bir görev almak isteyen insanlarda belli bir ahlaki olgunluğun olduğuna işaret etmektedir.

Arşiv belgelerinde vakfın muhasebesiyle ilgili bilgilere de ulaşmak mümkündür. Bu anlamda vakfın 1726-1727 yılları arasındaki bir yıllık geliri toplam 172.586 kuruştur. Vakfın masrafları ise 178.006 kuruş tutar. Bu yılda vakfın açığı 5420 kuruş olarak hesaplanmıştır.²⁸⁴ Bu açık ise böyle büyük bir vakıf için ciddi bir sorun olarak görülmemektedir. Zira aynı yılda henüz tahsil edilmeyen gelirler de hesaba katılacak olursa vakfın ekonomik anlamda bir sıkıntısının olmadığı gözlemlenmektedir. 1725 yılında Kalkandelen'deki vakıf arazilerinden öşür ve rüsum alınmasında bazı sıkıntılar yaşanmış, bu sıkıntıların aşılması için gerekli çalışmalar yapılmıştır.²⁸⁵ 1776 yılında vakfın Selanik Sancağı'na bağlı Avrathisarı kazasındaki kışlakların bazı kimseler tarafından fuzuli bir şekilde zabt edilmesi sebebiyle vakfa bir müdahale söz konusu olmuştur. Bu müdahalenin önüne geçilmesi için Selanik sancağına ve Avrathisarı kadısına bir hüküm yazısı gönderilmiştir.²⁸⁶

1.5.1.Gazi Mustafa Paşa Camii

²⁸⁴ TSMA. D.5678.

²⁸⁵ BOA. C.E.3625.

²⁸⁶ BOA. C.E.31591.

Gazi Mustafa Paşa, 1492 yılında Üsküp'teki Türk Çarşısı'nın hemen üst kısmında Üsküp Kalesi'nin karşısında hakim bir noktada bir cami yaptırmıştır.²⁸⁷ Mustafa Paşa Camii olarak bilinen cami, kendine özgün yapısını ve ihtişamını günümüze kadar korumuştur. Caminin giriş kapısının üstünde bulunan Arapça kitabesinde mealen şunlar yazmaktadır. *“O (Bu camiyi yaptıran kişi) hayırları cem eden biri olmuştur. Allah namazla onun kabrini aydınlatsın. Caminin bitimi tarihinde 898 senesi Muharrem ayının başlarını yazarak söyledim ki Cenabı Hak bu binanın sahibi Mustafa b. Abdullah'ın kadrini yükseltin.”*

Bu kitabeye göre Mustafa b. Abdullah tarafından yaptırılan caminin inşaatı 898 yılı Muharrem/1492 Ekim ayında tamamlanmıştır. Gazi Mustafa Paşa, yaptırdığı bu camiyi, Muharrem 920/Şubat 1514 tarihine ait vakfiyesinde şöyle anlatmıştır. *“Bu cami öyle beyt-i mamurdur ki daru's-sururda müzeyyendir, envar-ı takva ve Rıdvan ile müşrifdir, Kur'an-ı Kerim'de belirtilen “Ellezi barekna havlehu” (etrafını mübarek kıldığımız mescit) ayetinin sıfat-ı kaşife-i havali ve hududuna işaret ve “Ve men dehalehu kane aminen” (oraya giren kimse emin olmuştur) ayetinin fehvasına ve hassa-i lazime-i sucud u kuuduna beşarettir.”* Gazi Mustafa Paşa, camiyi Kur'an-ı Kerim'deki *“Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman edenler imar eder”* ayetine ve Hz. Muhammed'in *“Kim Allah için bir mescit bina ederse Allah da onun için cennette bir ev inşa eder”* hadis-i şerifine rağbet ederek yaptırdığını ifade eder. Camide beş vakit namazın, Cuma ve bayram namazlarının kılınmasını isteyen Gazi Mustafa Paşa camide görevli olarak imam, hatip, müezzin, kayyım, kennas (süpürgeci) vesair hademe tayin etmiş ve caminin aydınlatılması için kandil, sirac, misbah ve yağ alınmasını şart koşturmuştur. Camide yevmî dört akçeyle hatib, yevmî beş akçeyle imam, yevmî dörder akçeyle iki müezzin, yevmî üç akçe ile ser-mahfil, yevmî birer akçeyle beş devirhân, yevmî iki akçeyle bir muarriif, yevmî birer akçeyle on cüzhân, yevmî bir

²⁸⁷ Hicrî 898/miladi 1492 yılına ait kitabesinde caminin banisi açıkça yazılıdır.

akçeyle kürsihan, yevmî bir akçe ile kayyım, yevmî iki akçe ile mimar görevli olarak tayin edilmiştir.²⁸⁸

Arşiv kaynaklarında camide görev yapan imam, müezzin, hatib, kayyım, bevvâb, yasinhan, aşırhan, cüzhân, devirhân, salâhân, ihlashân, sermahfil, duâgû gibi görevliler ve bu görevlilerin tayin ve tevcihleri, atama usulleri, aldıkları maaşlar ve göreve tayin edilmede ortaya çıkan nizalar gibi konular hakkında çok sayıda belgeler vardır.²⁸⁹ Arşiv belgeleri incelendiğinde camide, cemaatle kılınan beş vakit namazların yanısıra günlük olarak düzenlenen Kur'an, sohbet ve dua programlarıyla daha etkili bir din hizmetinin sunulduğu görülmektedir. Bu hizmetlerle Üsküp'teki Müslüman toplumunun dinî bilgi, birikim ve heyecanına katkı sağlanmıştır.

Gazi Mustafa Paşa Camii kare planlı tek kubbeli cami mimarisi tipinde inşa edilmiştir. Bu tip camilerde kubbe payandalar vasıtasıyla duvarlara bindirilmiştir. Bu yönüyle Berat'taki Kurşunlu Camii (1554), Saraybosna'daki Ali Paşa Camii (1560) ve Sofya'daki Banya Başı Camii'ne (1566) benzemektedir.²⁹⁰ Caminin harim kısmının üzerinde büyük ana kübbesi ve son cemaat revaklarının üzerinde 3 küçük kubbesi vardır. Caminin girişinde on metre yüksekliğindeki taç kapısı ve dört sütunlu

²⁸⁸ TSMA. D.7024/1.

²⁸⁹ TSMA.E.7370/60; BOA.C.E.1273; BOA.C.E.8635; BOA.C.E.13596,v.3; BOA.C.E.12753; BOA.C.E.16304; BOA.C.E.19433; BOA.C.E.21269; BOA.C.E.25153; BOA.C.E.27992; BOA.EV.D.16989,v.57; BOA.A.DVNSRSK.D.82,v.105; BOA.ADVNSRSK.D.84,v.55,158,252; BOA.A.DVNSRSK.D.91,v.2,3,4,5,39,43; BOA.A.DVNSRSK.D.94,v.64; BOA.A.DVNSRSK.D.124,v.311; BOA.A.DVNSRSK.D.126,v.274; BOA.A.DVNSRSK.D.190,v.285; BOA.A.DVNSRSK.D.192,v.376, 384,391,393; BOA.A.DVNSRSK.D.195,v.109; BOA.A.DVNSRSK.D.197,v.86; BOA.A.DVNSRSK.D.198,v.10; BOA.A.DVNSRSK.D.199,v.191; BOA.A.DVNSRSK.D.200,v.164; BOA.A.DVNSRSK.D.202,v.87; BOA.A.DVNSRSK.D.205,v.6; BOA.A.DVNSRSK.D.129,v.344; VGMA.1185-131, v.121,127,135,139; BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı),s.37; A. Şerif, 2003, s.19,52.

²⁹⁰ F.Z. Çakıcı, A. Erakan, "Osmanlı Cami Mimarisinin Balkan Ülkelerindeki Yansımaları", 6.

revaklardan oluşan son cemaat mahalli bulunmaktadır. Mermerden yapılan minber ve mihrabı zengin süslemelerle bezenmiştir. Caminin içinde Rûmî üslubunda bitki motifli zengin süslemeler mevcuttur.²⁹¹ Avlusunun kuzey tarafında geniş ve güzel bir şadırvan, batı yakasında abdesthane, doğu yakasında ise Mustafa Paşa'ya atfedilen bir türbe bulunmaktadır. Caminin çevre düzenlemesi itina ile yapılmıştır.

Cami bazı dönemlerde tamir görmüştür. Arşiv kayıtlarında XIX. yüzyılın sonlarında caminin avlusundaki şadırvanın ve su yolunun harap olduğu, bunların 1292/1876 yılında tamir edilmeye başlandığı, iki yıl sonra tamiratın tamamlandığı ve tamir masraflarının 23950 kuruş tuttuğu ifade edilmiştir.²⁹² 1963 yılında meydana gelen Üsküp Depremi'nde hasar görmüş, ancak 1968 yılında restore edilerek ibadete açılmıştır. Cami son dönemde 2006-2011 yılları arasında Türkiye'nin katkılarıyla yeniden ciddi bir restorasyondan geçmiştir. Günümüzde ibadete açık olan ve en çok ziyaret edilen camiler arasındadır.

1.5.2.Gazi Mustafa Paşa Medresesi

Gazi Mustafa Paşa Üsküp'te bir kendi adıyla anılan bir medrese yaptırmıştır. Medrese hakkındaki ilk bilgilere Gazi Mustafa Paşa Vakfı'nın Muharrem 920/Şubat 1514 yılına ait vakfiyesinde ulaşılmaktadır. Vakfiyede medresede okuyan talebelerin vakfa ait imaretten ücretsiz yemek yiyebilecekleri ifade edilmektedir.²⁹³ Evliya Çelebi Mustafa Paşa Medresesi'ni Üsküp'ün meşhur medreseleri arasında zikreder.²⁹⁴ 1277/1860 yılına ait bir belgede medresede dersiâmlık cihetine Mahmud Efendi'nin

²⁹¹ L. Kumbaracı, 2008, s.102-113.

²⁹² BOA. ŞD.102-22, v.1.2.3.

²⁹³ TSMA. D.7024/1.

²⁹⁴ E. Çelebi, 1314, c.5, s.556.

tayin edildiği ifade edilir.²⁹⁵ Salih Asım, Gazi Mustafa Paşa Medresesi'nin 1306/1888 yıllarında faaliyette olmadığına işaret eder.²⁹⁶

1.5.3. Gazi Mustafa Paşa Mektebi

Mustafa Paşa Mektebi'nin Üsküp'te Mustafa Paşa Camii müstemilatı içinde bulunduğunu düşünmekteyiz. 1073/1663 yılında mektebin muallimlik vazifesine Mehmed Halife'nin, halife-i mekteb²⁹⁷ vazifesine ise Mustafa Efendi'nin tayin edildiği görülür.²⁹⁸

1.5.4. Gazi Mustafa Paşa İmareti

Gazi Mustafa Paşa İmareti Üsküp'ün en önemli imaretlerinden birisidir. İmaretin Gazi Mustafa Paşa Camii avlusu içinde bulunmaktadır. Gazi Mustafa Paşa, 920/1514 yılına ait vakfiyesinde Üsküp'te kendi adıyla anılan caminin yanında bir imaret yaptırdığını ifade etmiş, imaretini “*ve kezalike şehri mezkurda civar-ı cami-i mezkurda bir imaret-i amire bina eyledi ki şamihatu'l-erkan ve rasihatu'l-bünyandır ve camia-i evsaf-ı kemal ve istihsandır*” diye tavsif etmiştir. Vâkıf, imaretin müstemilatında bir matbah (yemek pişirilen yer), bir me'kel (yemek yenilen yer), bir mahzen-i galle (erzak mahzeni), bir mahtab (odunluk), bir istabl (ahır) ve bir kenif (tuvalet) inşa etmiş ve imaret için lazım gelen bütün malzemelerini temin etmiştir. Gazi Mustafa Paşa, fakirlerin, miskinlerin, misafirlerin ve gelip gidenlerin faydalandığı bu imaretin gece gündüz kaim, baki ve daim olmasını arzu etmiş ve imarete çalışacak görevlileri tayin etmiştir. Bu anlamda imaretin idaresi için yevmî dört akçe ile imaret şeyhi, yevmî dört akçe ile aşçı ve yevmî bir akçe ile aşçı şakirdi, yevmî üç akçe ile ekmekçi, yevmî bir

²⁹⁵ BOA. EV.D.16989, v.63.

²⁹⁶ S. Asım, 2004,s.31.

²⁹⁷ **Halife-i mekteb:** “*Kalfa. Mekteplerde talebenin derslerini müzakere ve okudukları derslerde anlayamadıkları yerleri onlara tekrar eden mekteb müzakerecisidir.*” <https://www.vgm.gov.tr/> Erişim Tarihi, 19.3.2018

²⁹⁸ VGMA. Dosya No: 623, Sayfa No: 145, Sıra No: 157.

akçe ile ekmekçi şakirdi, yevmî üç akçe ile kilerci, yevmî iki akçe ile nakip, yevmî bir buçuk akçe ile bevvâb, yevmî üç akçe ile imaret kâtibi görevlendirilmiştir.²⁹⁹ Zamanla imaretteki görevlere galburi kadrosu da eklenmiştir. Arşiv kaynaklarında yıllar içinde bu görevlere tayin edilenlerle ilgili çok sayıda tayin ve tevcih belgeleri bulunmaktadır.³⁰⁰ Gazi Mustafa Paşa, imarete her sabah pirinç pişirilmesini, hergün ekmek ve otuz yedi vukiyye (yaklaşık 47 kilo)³⁰¹ koyun eti pişirilmesini, Cuma, Berât kandili, Regaib kandili, Ramazan ayının her gününde ve bayram günlerinde dâne ve zerde pişirilmesini, imarete çeşitli yemeklerin yapılabilmesi için pirinç, tuz, nohut, soğan, sakız, zağferan, dâne, zerde, yoğurt, ıspanak, havuç, şalgam, kabak, koruk, tatlı, sade yağ, bal gibi ürünlerin satın alınıp yemek yapılmasını ve ikram edilmesini istemiştir. Cami ve imarete çalışan tüm görevliler de imarete pişen yemekten faydalanabilmiştir. İmarete yemek sabah ve ikindi vaktinde iki öğün olarak verilmiştir. Ayrıca akşam yemeği pişirilmemiştir. İmarete odun ihtiyacı için günlük sekiz akçe tahsis edilmiş, yemek yapımı ve servisi için iki büyük kazan, iki küçük kazan, yirmi beş tas, iki kepçe, iki kevgir, iki büyük su kabı gibi mutfak eşyaları alınıp vakfedilmiştir. Mutfakta kullanılan bakır malzemelerinin zamanı geldiğinde kalaylanmasına önem verilmiştir. Üsküp'te Yanya mevkiinden imarete ve camiye su getirilmiş ve bu su yolunun devamlı surette bakım ve onarımı için günlük üç akçe tahsis edilmiştir.³⁰²

²⁹⁹ TSMA. D.7024/1.

³⁰⁰ BOA. A.DVNSRSK.D.78,v.273; BOA. A.DVNSRSK.D.81,v.145; BOA.A.DVNSRSK.D.82,v.12; BOA.A.DVNSRSK.D.110,v.55; BOA.A.DVNSRSK.D.155,v.8; BOA. A.DVNSRSK.D.192,v.285,393; BOA.A.DVNSRSK.D.84,v.71,121,433,467; BOA. 2006, (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.35.

³⁰¹ Z. Arıkan, "Tahrir Defterlerinde Geçen Deyimler", **Osmanlı Araştırmaları XVI**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1996, s.10, G. Gümüştam, "Kıbrıs Ağzı Üzerine Hazırlanan Sözlükler ve Bu Sözlüklerdeki Yöntem Sorunları" **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 4/4 Summer 2009, s.493

³⁰² TSMA. D.7024/1.

1.5.5. Gazi Mustafa Paşa Kervansarayı

Üsküp'te Gazi Mustafa Paşa tarafından iki kervansaray yaptırılmıştır. Bu kervansarayların varlığına vakfın 920/1514 yılına ait vakfiyesinde rastlamaktayız. Mezkur vakfiyede mevkûf iki kervansarayın bitişiğinde dükkânların olduğu ifade edilmektedir.³⁰³ Günümüzde bu kervansaraydan geriye bir şey kalmamıştır.

1.5.6. Gazi Mustafa Paşa Su Kemerı

Gazi Mustafa Paşa, Üsküp'te yaptırdığı camii ve imareti için su yolu ve su kemerleri yaptırmıştır. Gazi Mustafa Paşa, 920/1514 yılına ait vakfiyesinde belirttiğine göre camiye ve imarete gelen su yolunun tamiri için günlük üç akçe tahsis etmiş ve gerektiğinde daha fazla miktarın su yolu tamirinde kullanılmasını istemiştir.³⁰⁴ Gazi Mustafa Paşa'nın yaptırdığı bu su kemerlerinin bir kısmı günümüzde halen ayakta durmaktadır. Üsküp-Kaçanik yolu üzerinde bulunan bu su kemerı Üsküp Karadağı'ndan getirilen suyun vadinin bir kenarından öbür kenarına aktarılması amacıyla yapılmıştır. Günümüzde ayakta kalan bu su kemerı 55 kemerden oluşur ve iki katlıdır. Taş ve tuğladan inşa edilen kemerlerin hepsi yarım daire biçiminde yapılmıştır. Su kemerinin üzerinde 42 göz bulunmaktadır. Su kemerinin toplam uzunluğu 368 metredir. Su yolunun mesafesi ise yaklaşık 8 km'dir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kemerlerden üçü yıkılmış daha sonra 1968 yılında bu kemerler tekrar yapılmıştır.³⁰⁵

1.5.7. Gazi Mustafa Paşa Camii Türbesi

Mustafa Paşa Camii Türbesi, Mustafa Paşa Camii'nin güney doğu köşesinde avlu içinde bulunmaktadır. Kapalı türbe tipinde, altıgen prizmal gövdeli olarak, düzgün kesme taş ve tuğlayla inşa edilen türbenin üzeri kubbeyle örtülüdür. Türbenin dış cephesi mermerle kaplıdır. İçinde bitkisel motiflerle bezeli kabartma süslemeler olan bir

³⁰³ TSMA. D.7024/1.

³⁰⁴ TSMA. D.7024/1.

³⁰⁵ L. Kumbaracı, 2008, s.372-373, E.H. Ayverdi. 1981, c.3, s.303.

sanduka bulunmaktadır. Altıgen yapının bir cephesinde giriş kapısı diğer cephelerinde beş adet pencere vardır. 1963 yılı depreminde türbe hasara uğramış olsada günümüzde korunaklı vaziyettedir.³⁰⁶

Türbenin kitabesi korunmuştur. Arapça kitabesinin anlamı şöyledir. “*Merhum ve mağfur Mustafa Paşa, Melik ve Mennan olan Allah'ın rahmetine intikal etmiştir. Allah cenneti ve rıdvânı ona kolaylaştırsın. Sene 925/1519*”

Türbe ile ilgili arşiv kaynaklarında bilgi bulunmaktadır. 1175/1761 yılında vakfın türbesinde yevmî üç akçe ile türbedâr olan Mehmed Efendi b. Mustafa kendi rızasıyla vazifesini erbab-ı istihkaktan Süleyman Halife b. Murtaza'ya feragat eder.³⁰⁷ 1173/1760 yılında yevmî üç akçe ile Mustafa Paşa Türbesi'nin türbedârı Seyfullah Halife'dir. Ancak Ahmed b. Mehmed adlı bir kişi “*Seyfullah Halife vefat etti*” diyerek türbedârlık vazifesine kendisini tayin ettirir. Seyfullah Halife bu duruma itiraz ederek kendisinin ölmediğini vazifesinin başında olduğunu gidip yetkililere ifade edince gerçek ortaya çıkar ve Seyfullah Halife vazifesine tekrar tevdi edilir.³⁰⁸ 1181/1768 yılında gelindiğinde türbedâr Seyfullah Halife gerçekten ölür ve yerine Ali b. Abdullah Halife tayin edilir. Yine Ali adında başka birisi türbedâr olmak için müdahalede bulunsa da buna muvaffak olamaz. 1192/1778 yılında türbedâr Ali b. Abdullah'ın berât-ı şerifi yenilenir. Başka bir vesikada Ali'nin, babasının adının Mustafa olduğu ifade edilir.³⁰⁹ 1278/1861 yılında yevmî üç akçe ile türbedârlık cihetine mutasarrıf olan Süleyman b. Halil Halife bilâ-veled vefat edince hizmet-i lazimesi muattal kalması üzerine yerine

³⁰⁶ L. Kumbaracı, 2008, s.115; M. Özer, 2006,s.116-117.

³⁰⁷ BOA. A.DVNSRSK.D.84,v.71.

³⁰⁸ BOA. A.DVNSRSK.D.82,v.12.

³⁰⁹ TSMA. 7418/37-2; TSMA. 7418/38, 39

Üsküp Naibi Mehmed Emin Efendi'nin arzı ile erbab-ı istihkaktan olup ehliyeti zahir ve askerlik yaşını doldurmuş olan Hüseyin Halife b. Said tayin edilir.³¹⁰

1.6. Gazi Yahya Paşa Vakfı

Üsküp'ün en önemli vakıflarından birisi de Gazi Yahya Paşa b. Abdulhay Vakfı'dır. Gazi Yahya Paşa, Fatih Sultan Mehmed döneminde Enderun-ı Hümayûn'da yetişen devlet adamlarından birisidir. Fatih Sultan Mehmed'in son dönemlerinde 885/1480-1481 yılında Bosna Beyi olmuştur. Sultan Bayezid II. döneminde 1481, 1487 ve 1503 yıllarında üç defa Rumeli Beylerbeyliği yapmıştır. 1486 yılında Çankırı Valisi, 1501 yılında ikinci kez Bosna Beyi ve ardından Anadolu Beylerbeyi olan Yahya Paşa bu yılda Sultan Bayezid II Han'ın damadı olmuştur. 1504-1505 yılında vezirliğe yükselerek kubbe-nişin olmuştur. Vezir olduktan iki yıl sonra 912/1507-1508 yılında vefat etmiştir. Futuhatı kesir, hayratı vefir, sadık, cesur, gayretli ve öncü bir devlet adamı olan Gazi Yahya Paşa, üç oğlunu da devlet adamı olarak yetiştirmiştir. Evlatlarından Ahmed Bey İnebahtı Valisi, Bâli ve Mehmed ise paşa olmuştur.³¹¹ Sultan Bayezid II tarafından kendisine Tatarpazarı'nda ve Filibe'de mülkler verilmiş, o da bunları Üsküp'te yaptırdığı cami ve imaretine vakfetmiştir.³¹² Gazi Yahya Paşa'nın vakfettikleri bununla sınırlı kalmamıştır. Gazi Yahya Paşa Vakfı'na ait Receb 912/Kasım 1506 tarihli vakfiyede onun hem vakfettiği emlakını ayrıntılı bir şekilde görebilmekte hem de onun Sultan Bayezid II.'nin kızı Hatice Sultan ile evli ve evinin de İstanbul Kadirga Limanı Mahallesi'nde olduğunu öğrenmekteyiz.³¹³ Vakfiyesini incelediğimiz zaman Gazi Yahya Paşa'nın yaptırdığı ve vakfettiği eserler şunlardır.

³¹⁰ BOA. A.DVNSRSK.D.197,v.190.

³¹¹ M. Süreyya, 1308,c.4,s.232, BOA.C.E.23746.

³¹² M.T. Gökbilgin, XV. Ve XVI Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler, Mukataalar, Üçler Basımevi, İstanbul 1952, s.456.

³¹³ VGMA. Defter no 629, Sahife 415, sıra 332; TKGM.TADB.TT.VCEDİT.18/v.4-6.

- Üsküp'te Gazi Yahya Paşa Camii, imaret, türbe, hamam, muallimhane, 4 tâbhane, mutfak, fırın, 2 anbar, mahzen, misafirlerin hayvanlarını bağlamak için ahur, tuvalet, ferrâş-kayyum için 2 ev.

- Üsküp haricinde Sofya'da yaptırdığı 145 oda-dükkândan oluşan iki katlı Bedesten, Hamam ve çeşmeleri, Niğbolu'da 38 odalı Kervansaray, Ahi Evran Tekkesi ve Lofça kasabasında yaptırdığı muhteşem hamam, Şumnu kasabasında satın aldığı hamam, Hirsove kasabasında yaptırdığı cami ve hamam, Ezdin kasabasında satın aldığı hamam ve İstanbul Kadirga Limanı Mahallesi'nde yaptırdığı çifte hamam, Kadirga'da inşa ettirdiği mektep.³¹⁴

Gazi Yahya Paşa, Üsküp, Sofya, Filibe, Niğbolu, İstanbul vb. yerlerde 20 civarında değirmeni, 70'den fazla evi, 400'den fazla dükkânı, pek çok sayıda bağ, bahçe, arsa ve çeşmeyi vakfetmiş ve bunu vakfiyesinde etraflıca açıklamıştır.³¹⁵ Gazi Yahya Paşa, Rasulullahın ruhu için vakıf gelirlerinden yılda 200 sikke-i eşrefiyyenin³¹⁶ Medine-yi Münevvere'ye gönderilmesini, vakıfta çalışan mütevellî, imam, müezzin, salâhân, sermahfil, devirhân, cüzhân, namazgüzâr, türbedâr, kayyım, çerakçı, muallim, muallimhane halifesi, kâtib, Filibe kâtibi, Üsküp câbisi, Sofya câbisi, İstanbul câbisi, Filibe câbisi, Niğbolu câbisi gibi görevlilere maaş verilmesini ve vakfa nezâret edecek Üsküp kadısına cihet-i nezâret için yevmî 2 akçe ayrılmasını şart koşmuştur. Gazi Yahya Paşa muallimhanede okuyan yetimlerin ve fakir çocukların giyim, ayakkabı ve yiyecek ihtiyaçlarını da karşılamış, imarete çalışan yirmiye yakın görevlinin her birine maaş bağlamış ve imaretin her türlü ihtiyaçları için tahsisatlar yapmıştır. Vakfiyede görevlilerin tayin ve azilleriyle ilgili olarak uygulanması gereken bir takım usul ve

³¹⁴ VGMA. Defter no 629, Sahife 415, sıra 332.

³¹⁵ VGMA. Defter no 629, Sahife 415, sıra 332.

³¹⁶ **Sikke-i eşrefiyye:** Osmanlıların Mısır darphanesinde bastırdıkları altın paraya denir. Kısaca Mısır altını. Geniş bilgi için bakınız. H. Sahillioğlu, "Akçe", **DİA**, TDV Yay., c.2, s.226.

esaslardan bahsedilmiştir. Yahya Paşa, vakfiyesinde imaretin avlusu içinde bir türbe yapılmasını, imaretin yanındaki mevkûf arsada, cami imamı, iki müezzin, mektebhâne muallimi, nakîb, ferrâş, aşçı, ekmekçi, bevvâb, câbi ve kâtibin her birisi için avlusu ve tuvaleti ile geniş birer ev yapılmasını, her birinin bu evde oturmasını, bu evlerin gerektiğinde tamiratının vakıf hesabından yapılmasını şart koştur.³¹⁷

Gazi Yahya Paşa Vakfı'nın idaresinde görev alan mütevellî, nâzır, câbi, kâtib, mutemed gibi görevlilerle ilgili çok sayıda arşiv belgesi bulunmaktadır. Bu belgelerde görevlilerin isimleri, aldıkları maaşlar, göreve atanmada yaşanan anlaşmazlıklar, göreve atanma usul ve esaslarıyla ilgili önemli bilgilere ulaşmak mümkündür. 1797 ve 1834 yıllarına ait belgelerde bazı mütevellîlerin aynı anda hem Gazi Yahya Paşa Vakfı'nın hem de Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı tevliyetine baktığı görülür.³¹⁸ Örneğin 1203/1789 yılında evkaf müfettişinin ilamı üzerine Mustafa Necib ve Mehmed Esad Halife yevmi 20 akçe vazife ile Yahya Paşa Vakfı'nın ve yevmi 35 akçe vazife ile Mehmed Paşa Vakfı'nın tevliyet görevine tayin edilir.³¹⁹ Mustafa Necib ve Mehmed Esad Halife'nin bu görevlerine 1211/1797 yılında da devam ettiği görülür.³²⁰ Bir mütevellînin iki büyük vakfın tevliyet görevini beraber yürütmesi durumu Üsküp vakıflarıyla ilgili karşılaşılan nadir durumlardan birisidir. 1249/1834 yılında vakfın

³¹⁷ VGMA. Defter no 629, Sahife 415, sıra 332.

³¹⁸ BOA.C.E.15330; BOA.C.E.20535; BOA.C.E.23746; BOA.C.E.24088; BOA.C.E.26388; BOA.C.E.30264,v.2; BOA.İE.EV.6462; BOA.İE.EV.7136; BOA.İE.EV.7236; BOA.EV.D.17300,v.9; BOA.A.DVNSRSK.D.78,v.344; BOA.A.DVNSRSK.D.84,v.314,233; BOA.A.DVNSRSK.D.94,v.250,270; BOA.A.DVNSRSK.D.103,v.16; BOA.A.DVNSRSK.D.153,v.180; BOA.A.DVNSRSK.D.192,v.313; BOA.A.DVNSRSK.D.196,v.119; BOA.A.DVNSRSK.D.201,v.83; BOA.İEv.1314-S-15,Vesika:7; BOA.A.E.III.OSMAN, Gömlek:2473; BOA.A.E. III. MUSTAFA, Gömlek: 3025; BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.36,38; A. Şerif, 2003, s.31,59.

³¹⁹ BOA. A.DVNSRSK.D.103, S.16

³²⁰ BOA. C.E.26388

mütevellisi Mehmed Esad Halife vefat eder. Mehmed Esad Halife, yevmi 20 akçe ile Üsküp'teki Yahya Paşa Camii Vakfı tevliyetine, yevmi 10 akçe vazife ile Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı tevliyetine, yevmi 17.5 akçe ile İstanbul Kadırgalı köyünde Yahya Paşa Vakfı'na ait mektebinin nısf hisse tevliyetine mutasarrıftır. Mehmed Esad bu görevlerinden dolayı yevmi 47.5 akçe maaş almaktadır. Bu da döneme göre oldukça iyi bir ücrettir. Mehmed Esad Halife vefat edince yerine oğlu Musfata Halife tayin edilir.³²¹

Gazi Yahya Paşa Vakfı'nda vakfın işleriyle gereği gibi uğraşmayan mütevellilerin azledildiği görülür. Örneğin 1277/1861 yılında vakfın mütevellisi olan Salih b. Mustafa'nın vefatında sonra vakfın tevliyet görevine tayin edilen tüccardan Tahir adlı bir kişi, Tatarpazarı'nda ikamet ettiği, daha çok kendi işleriyle uğraştığı, vakfın işlerine zaman ayırmadığı, layıkıyla tevliyet görevini yerine getiremediği gibi sebeplerden dolayı görevinden azledilir ve yerine vakfın eski mütevellisi Mehmed b. Salih tayin edilir. Fakat babası Salih'in vakfa olan ihanetinden dolayı tevliyet görevi Mehmed'in elinden alınır ve Üsküp Evkaf Müdürünün uhdesine verilir.³²²

Gazi Yahya Paşa Vakfı'nın Üsküp'teki evkafı için bir müteveli, Belgrad'daki evkafı için ayrı bir müteveli ve İstanbul'daki evkafı için ayrı bir müteveli tayin edilmiştir. Farklı şehirlerdeki evkafın tevliyet vazifesi bazen tek bir kişide toplanmıştır. Örneğin Rûmî 1332/1916 yılında vakfın tevliyet görevine tayin edilen İstanbullu Hafız Hasan Bey, vakfın hem Üsküp, hem İstanbul ve hem de Belgrad'daki tüm evkafının mütevellisi olmuştur.³²³

1209-1216/1795-1802 yılları arasında vakfın Tatarpazarı'ndaki mevkûfundan hasıl olan gelirlerinin toplamı 1.243.300 kuruşu bulmuştur. Bu yıllar arasındaki vakfın

³²¹ BOA. A.DNVSRSK.D.153, s.180.

³²² BOA. EV.D. 17300, s.9; BOA. A.DVN.SRSK.D. 196, s.119.

³²³ BOA. 1996, s.30,

masrafları ise 1.109.720 kuruştur. Vakıf altı yılda 133.580 kuruş kâr elde etmiştir.³²⁴ 1858 yılında ise vakfın kârı 21.881 kuruş olarak kaydedilmiştir. Vakfın genel muhasebesine bakıldığında vakfın gelir ve giderlerinde bir sorun yaşanmadığı, vakfın ekonomik bir sıkıntı çekmediği ve vakfın hizmet esaslarına uygun şekilde harcamaların yapıldığı görülmektedir. 1302/1885 yılında vakfa ait Radişhan köyü ile Raşnak, Butin ve Kuçupeşte mezraaları, Üsküplü Ömer Ağa kefaletiyle İdris Ağa uhdesine ihale edilmiş ve buraların öşürü 37.000 kuruş tutmuştur.³²⁵

Gazi Yahya Paşa Vakfı'na karşı zaman zaman müdahaleler yapılmıştır. Bu anlamda vakfın Üsküp'teki, Sofya'daki ve Şumnu'daki mevkhuna yönelik müdahaleler olmuştur. Vakfın arazilerini gasp etmek isteyenlere karşı vakfın mütevellisi hukukî yönden çeşitli girişimlerde bulunarak bu müdahalelerin önüne geçmeye çalışmıştır. 1324/1907 yılında vakfın arazisini satmaya kalkan bir müteveli de görevden azledilmiştir.³²⁶

1.6.1. Gazi Yahya Paşa Camii

Gazi Yahya Paşa Cami Üsküp'ün halen ayakta kalan en önemli tarihi camilerinden birisidir. Cami Gazi Yahya Paşa tarafından 908/1503 yılında yaptırılmıştır. Caminin kitabesi mevcut olup kitabede caminin inşa tarihi rakamla değil “*lillahi hazel mescid*” sözlerinin ebced hesabıyla 908/1502-1503 olarak verilmiştir.³²⁷ Bu tarih caminin 912/1506 yılına ait vakfiyesiyle de uyumlu gözükmektedir.³²⁸ Gazi Yahya Paşa Vakfı'nın vakfiyesinde camiyle ilgili bir çok bilgilere ulaşmak mümkündür. Gazi Yahya Paşa, camide görev yapan imam ve hatibin Hanefî mezhebinden olmasına

³²⁴ BOA.EV.D.7196.

³²⁵ BOA. A.DVNSRSK.D.196, V.119; BOA. ŞD.133-65.

³²⁶ BOA. C.E.2864; BOA. C.E.26388; BOA.MV.119/93; BOA. TFR.I.KV. Dosya:154, Vesika 15343; BOA. İE.EV.6489.

³²⁷ E. Çelebi,1308, c.5, s.555.

³²⁸ VGMA. Defter no 629, Sahife 415, sıra 332.

ayrı bir önem vermiş ve camide görev yapmak üzere yevmî yedi akçe ile hatib, yevmî altı akçe ile imam, yevmî ikişer akçe ile iki müezzin, yevmî birer akçe ile iki salâhân, yevmî dört akçe ile sermahfil, yevmî bir buçukar akçe ile dört devirhân, yevmî ikişer akçe ile beş cüzhân, yevmî birer akçe ile dokuz devirhân, yevmî ikişer akçe ile iki namazgüzâr, yevmî iki akçe ile kayyım ve yevmî iki akçe ile çerakçı tayin etmiştir. Gazi Yahya Paşa camide 25 görevli istihdam etmiş ve bu görevliler için imaretten günlük yemek ayırmıştır. Caminin aydınlatılması noktasında çerağ, mum, kandil, kandil yağı gibi ihtiyaçları için günlük üç akçe ve ısınmak amacıyla odun ihtiyacı için günlük on akçe tahsis eden Gazi Yahya Paşa bu işleri takip edecek çerakçı adında bir görevli tayin etmiştir. Camide insanların biraraya gelerek toplanmasını ve burada dinî programların yapılmasını önemseyen Gazi Yahya Paşa, vakfiyesinde her yıl Rebiü'l-evvel ayının ilk Cuma gecesinde camide mevlüd okunmasını ve mevlüd okuyana elli akçe verilmesini şart koştur.³²⁹

Evliya Çelebi Üsküp'ü ziyaret ettiğinde Gazi Yahya Paşa Camii'ni görmüş ve bu cami hakkında şunları kayda geçirmiştir. *“Aşağı şehir içinde Yahya Paşa Camii (vezir ve damad-ı Sultan Bayezid) camiinin bab-ı ulyası kemeri üzere hattı celi ile bu tarih yazılmıştır.*

“Leyte elveğa Paşa kad sare ismuhu Yahya

Bi'l-hayri ammera camian li'l-abidi ve's-sacid

Lemma semitu itmamehu fi satin mubaraketin

Fekultu fi tarihihi: lillahi haze'l-mescidi” 908

Bir kubbe-i âli ve bir minaret-i ulyaya malikdir ki minaresi İstanbul'un Ayasofya minaresine benzer. Üstad bina-i icra-yı sanat edüb bu camiin harem-i aziminin ta

³²⁹ VGMA. Defter no 629, Sahife 415, sıra 332. Bu caminin vakfiyesi hakkında geniş bilgi ilk bölümde verilmiştir.

vasatında çınar ve servi dirahıtları sayesinde pür-makdur bir havz-ı masna inşa edüb bırakmışdır ki çeşm-i ibret-i sanatı önünde hayırlanır.”³³⁰

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Evliya Çelebi, caminin 908/1503 yılında inşa edildiğini, kubbesinin yüksek ve minaresinin İstanbul’daki Ayasofya Camii’nin minaresi gibi âli bir minare olduğunu, çınar ve servi ağaçları sayesinde harem kısmının çok geniş olduğunu belirtmiş ve ustasını övmüştür.

Evliya Çelebi’nin ifade ettiği kitabe ve kitabedeki mısralar caminin giriş kapısı üzerinde halen durmaktadır. Bunun yanısıra caminin giriş kapısının her iki yanında da ayet ve hadislerden bazı metinler yazmaktadır.

Cami giriş kapısının sağ üstünde yer alan ayetin anlamı şöyledir. “*Rahman ve rahim olan Allahın adıyla, Ey iman edenler Allah’ı çokça zikredin ve sabah akşam onu tesbih edin.*”³³¹

Caminin giriş kapısının sol üst tarafında Hz. Peygamberin bir hadisi yazmaktadır. Bu hadis-i şerifin manası şöyledir. “*Hz. Peygamber aleyhisselam şöyle buyurdu: Beş vakit namazın benzeri, sizden birinizin kapısı önünden akıp giden ve her gün içinde beş defa yıkandığı bol sulu bir ırmak gibidir.*”³³²

Camii giriş kapısının sağ ve sol tarafında alttaki kısımlarda ise başka bir hadis-i şerif yazmaktadır. Bu hadisin bir kısmı sağ alt kısımda diğer kısmı ise sol alt kısımda yazılmıştır. Burada yazan hadisin anlamı şu şekildedir.

“*Hz Peygamber aleyhisselam buyurdu: Kim beş vakit namaza ve cemaate devam ederse Allah ona beş haslet verir. Ondan kabir azabı kaldırılır. Dünyada geçim darlığı ondan kaldırılır. Kıyamet gününde amel defteri sağ tarafından verilir. Sırat köprüsünü*

³³⁰ E. Çelebi, 1314, c.5, s.555-556.

³³¹ Kur’an-ı Kerim, Ahzab, 42.

³³² Bu hadis Müslim’de geçmektedir. Müslim, Mesâcid, 284

*yıldırım gibi geçer. Cennete hesapsız (sorgusuz sualsiz) bir şekilde girer. Allahın rasulu doğru söyledi ve Allahın sevgili dostu doğru söyledi.”*³³³

Evliya Çelebi, Yahya Paşa Camii’nin kubbeli olduğunu ifade etmesine rağmen bu kubbeler zamanla hasar görmüş ve malesef bugün kalmamıştır. Caminin tek kubbeli olduğu ifade edilmektedir.³³⁴ Bugün caminin üzeri kubbe yerine piramid çatı ile örtülmüştür. Son cemaat kısmında kaldırılan kubbelerin yeri beşik çatı ile kapatılmıştır. Caminin, mimarî ve sanatsal bir değeri vardır. Minberi, mihrabı, minaresi ve taç kapısı olağanüstü güzelliktedir. Caminin giriş kapısı ceviz ağacından yapılmış ve künde-kârî tekniği ile işlenmiştir. İncelmiş kesme taştan yapılan ve 163 basamaktan oluşan süslemeli minaresi müzeyyendir. Son cemaat mahalli altı adet mermer sütun kullanılarak inşa edilmiştir. Son cemaat mahallinde sarkıtlarla süslenmiş iki dış mihrap bulunmaktadır. Avluda daha önceden imaret, mekteb, medrese ve bazı hayrat yapıların da olduğu ifade edilmektedir. Ama bunların hiçbirisi bugün mevcut değildir. Bugün avluda şadırvan, Osmanlı mezarlığı ve türbe mevcuttur. Avludaki mezarlıkta XVII. yüzyıla ait mezar taşları vardır.³³⁵

Gazi Yahya Paşa Camii zaman zaman tamir ve tadilattan geçmiştir. Bu tadilatlar arşiv belgelerine de yansımıştır. 1314/1896 yıllarında perişan durumda olan son cemaat mahallinin tavan ve sıva kısmı tamir edilmiştir. 7785 kuruş tutan tamirat masrafları, vakfın yıllık geliri olan 122.000 kuruştan tedarik edilmiştir. Yahya Paşa Camii’nin 1326/1908 yılında bir yangın geçirdiği ifade edilir.³³⁶

³³³ Bu hadis Semerkandi’nin eserinde geçmektedir. E.Semerkandi, **Tenbihu’l-gafilin Gaflettten Kurtuluş**, (Tercüme Yaman Arıkan), Uyanış Yayınevi, İstanbul 1987, c.1.s.298

³³⁴ Z. Pavlov, “Single Domed Mosques in Macedonia”, **İslamic Civilisation In The Balkans**, (Editör Ali Çaksu), IRCICA Yay., İstanbul 2006, s.35.

³³⁵ L. Kumbaracı, 2008, s.126-134.

³³⁶ BOA. İrade Evkâf, 1314-S-15, Vesika:7; BOA. ŞD.138-29, v.1; BOA. İrade Evkâf, 1314.S.07,Vesika No:14/ (3 Safer 1314/ 14 Temmuz 1896); M.Ünlü, 2012, s.179; M. Özer, 2006, s.90-91.

Gazi Yahya Paşa Camii ile ilgili Osmanlı arşiv belgelerinde bir çok bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu belgelerin bir kısmı camideki görevliler ve bu görevlilerin tayin ve tevcihleri ile alakalıdır. Camide imam, hatip ve müezzinlerin yanısıra devirhân, cüzhan, duâgû gibi görevlilerin olması camide günlük Kur'an- Kerim ve dua programlarının uygulandığını göstermektedir. Cenaze hizmetleri açısından ele alındığında Üsküp'teki Gazi İsa Bey, Gazi İshak Bey ve Gazi Mustafa Paşa Camiilerinin yanısıra Gazi Yahya Paşa Camii'nde sâlahân adlı müstakil bir görevlinin bulunduğu ve bu görevlilerin cenazelerin ilanlarını minarelerden okudukları salalar ile duyurdukları görülmektedir. Bu da Anadolu'daki sala geleneğinin Üsküp'te de yaşatıldığını göstermektedir. Camide Hanefi mezhebine ait imamların tayin edilmesi Anadolu'daki Hanefilik geleneğinin Üsküp'e de taşındığının bir göstergesidir.³³⁷

1.6.2. Gazi Yahya Paşa Medresesi

Yahya Paşa Medresesi, Üsküp'te Yahya Paşa Camii müstemilatı içinde bulunmaktadır. Evliya Çelebi Üsküp'ü ziyaretinde Yahya Paşa Medresesi'ni önemli medreseler arasında zikreder.³³⁸ 1280/1864 yılında Yahya Paşa Medresesi'nde ber-vechi hasbi dersiamlık cihetine mutasarrıf olan Üsküplü Salih Efendi-zade Mustafa Efendi vefat edince yerine lede'l-ımtihan ehliyeti zahir olan (ımtihan sonucunda ehliyetli

³³⁷ BOA.EV.D.287149,v.6; BOA.EV.D.16989; BOA.A.DVNSRSK.D.78,v.344,410,417; BOA.A.DVNSRSK.D.84,v.212; BOA.A.DVNSRSK.D.103,v.4; BOA.A.DVNSRSK.D.117,v.536. BOA.A.DVNSRSK.D.192,v.83; BOA.A.DVNSRSK.D.194,v.84,250,270; BOA.A.DVNSRSK. D.195,v.184; BOA.A.DVNSRSK.D.196,v.9; BOA.A.DVNSRSK.D.197,v.36; BOA.A.DVNSRSK.D.198-9,v.104; BOA.A.DVNSRSK.D.201,v.6,83; BOA.A.DVNSRSK.D.204,v.57; BOA.A.DVNSRSK.D.205,v.63; BOA.C.E.24088; BOA.C.E.29341; BOA.C.E.30264,v.1,2; BOA.A.MTK.DV.124-10,v.1-2; VGMA.1185-131,v.128, TSMA.E.7365/48; A. Şerif, 2003, s.47-56;

³³⁸ E. Çelebi, 1314, c.5, s.297.

olduğu ortaya çıkan) ve askerlik yaşını dolduran Eşref Efendi b. Tahir tayin edilir. Şeyhülislam Ömer Hüsameddin Efendi'nin işaretleriyle kendisine berât-ı şerif verilir.³³⁹

1.6.3. Gazi Yahya Paşa Mektebi

Gazi Yahya Paşa tarafından yaptırılan bu mekteb, Üsküp'te Gazi Yahya Paşa Camii müstemilatı içerisinde bulunmaktadır. Vakfın Receb 912/ Kasım 1506 tarihli vakfiyesinde, mektepte çocuklara ve yetimlere Kur'an-ı Kerim, hat, sosyal bilgiler gibi alanlarda eğitim verildiği ifade edilmektedir. Mekteb beyt-i talim olarak da adlandırılmaktadır. Gazi Yahya Paşa, mektebin yanısıra imaretin avlusunun içinde bir de muallimin kalabileceği bir muallimhane yaptırmış ve gerektiğinde tamir edilmesini şart koşturmuştur. Gazi Yahya Paşa kış aylarında mekteb, cami ve imaretin yakıt ihtiyaçları için yevmî 10 akçe tahsis etmiş ve mektepte okuyan öğrencilere imareten ücretsiz yemek, elbise ve ayakkabı verilmesini istemiştir.³⁴⁰ 1278/1861 yılında yevmî sekiz akçe ile muallimlik cihetine mutasarrıf olan İbrahim Halife ve yevmî on akçe ile halife-i mekteb olan Ömer Halife b. Mahmud bilâ-veled vefat edince yerlerine lede'l-imtihan eyliyeti zahir olan (imtihan sonucunda ehliyetli olduğu ortaya çıkan) Hasan Halife b. Ahmed tayin edilmiştir.³⁴¹

1.6.4. Gazi Yahya Paşa Dâru'l-kurrâsı

Üsküp'te Kur'an-ı Kerim ve hafızlık eğitiminin verildiği bir Dâru'l-kurrâ vardır. Bu Dâru'l-kurrâ Gazi Yahya Paşa Vakfı'na bağlı olarak hizmet vermektedir.³⁴² Dâru'l-kurrâ'nın Gazi Yahya Paşa Camii müstemilatı içinde olduğunu tahmin etmekteyiz. Dâru'l-kurrâlarda Kur'an-ı Kerim ve hafızlık eğitimi veren görevlilere şeyhu'l-kurra

³³⁹ BOA. A.DVNSRSK.D.205,v.6.

³⁴⁰ VGMA. Defter no 629, Sahife 415, sıra 332.

³⁴¹ BOA. A.DVNSRSK.D.196,v.156.

³⁴² BOA. C.E.23746.

denmektedir.³⁴³ 1194/1780 yılında Yahya Paşa Vakfı'nda şeyhu'l-kurralık vazifesine Osman Efendi'nin tayin edildiği görülür.³⁴⁴ 1273/1856 yılında Gazi Yahya Paşa Vakfı'nda yevmî beş akçe ile şeyhu'l-kurralık cihetine mutasarrıf olan Lütfullah Halife b. Sinan vefat edince yerine oğulları Mahmud Halife ve Abdurrahman Halife müştereken tayin edilir. Abdurrahman Halife'nin yaşı küçük olduğundan kardeşinin yerine niyabeten Mahmud Halife görevlendirilir.³⁴⁵ 1300/1883 yılında dâru'l-kurrâda yevmî beş akçe ile şeyhu'l-kurralık cihetine, Seyfi Lütfü'nün uhdesinde olmak üzere Hafız İsmail Efendi b. Bekir niyabeten tayin edilir. Hafız İsmail Efendi vefat edince yerine geçecek olan Seyfi Lütfü de henüz 16 yaşında olup bu vazifeyi yapabilecek durumda olmadığından, imtihan sonucu ehliyeti zahir olan Hafız Yahya Necati Efendi yine niyabeten tayin edilir ve eda-yı hizmet etmek üzere tebdilen berât-ı şerif verilir.³⁴⁶

1.6.5. Gazi Yahya Paşa İmareti

Gazi Yahya Paşa Vakfı İmareti Üsküp'te hizmet veren en önemli imaretlerden birisidir. İmareti, Gazi Yahya Paşa Camii müstemilatında bulunmaktadır. Gazi Yahya Paşa Vakfı'na ait 912/1506 yılına ait vakfiyede imaretle ilgili geniş bilgiler verilmektedir. Vakfiyeye göre imaretin dört tabhanesi, mutfağı, fırını, iki anbarı, mahzeni, misafirlerin hayvanlarını bağladığı ahır, tuvaleti ve ferrâş ile kayyumun oturacağı iki evi bulunmaktadır. İmarette imaret şeyhi, vekilharç, kilerci, anbarcı, imaret aşçısı, aşçı şakirdi, bulaşıkçı, çanakçı, ekmekçi şakirdi, imaret nakîbi, buğday döğücü, imaret ferrâşı, imaret bevvâbı, helacı, meremmetçi (usta), su yolu ustası ve buğdaycı kadrosunda görevliler çalışmaktadır. Bu görevlilerin herbirisinin maaşları vakfiyede tek tek açıklanmıştır. Görevlilere verilen maaşlar günlük 1 akçe ile 4 akçe arasında

³⁴³ S.M. Topçu, 2011, s.409.

³⁴⁴ BOA. C.E.24088; BOA. C.E.23746.

³⁴⁵ BOA. A.DVNSRSK.D.190, v.152.

³⁴⁶ BOA. EV.D.27149, v.12.

değişmektedir. Vakıf bünyesinde sadece imarette 16 görevlinin çalışması imaretin işleyişi ve hizmetleri hakkında ipuçları vermektedir.³⁴⁷ Vakfiyede, imarette pişen yemekten misafirlerin, fakirlerin ve imarette çalışanların yanısıra Gazi Yahya Paşa Camii'nde ve vakfın diğer hizmet birimlerinde çalışan hatip, imam, iki müezzin, namazgüzâr, kâtib, türbedâr, kayyım, çerakçı, muallim gibi görevliler ile muallimhanede okuyan yetimlerin ve fakir çocukların da istifade edebileceği özellikle belirtilmiştir. Gazi Yahya Paşa, imarette ekmek yapımı için hergün un alınmasını ve alınan bu undan ekmek yapıp ikram edilmesini ister. Vakfiyede belirtilen ifadeleri günümüze yorumladığımızda, imarete hergün yaklaşık 113 kilo un ve 55 kilo et alındığını, etin yarısının sabah kahvaltısında, diğer yarısının ise ikindi vaktinde sebze yemeğinde kullanıldığını, alınan undan herbiri 314 gram ağırlığında toplam 360 adet ekmek pişirildiğini ve her bir fakire bir ekmek verildiğini öğrenmekteyiz. Sonuçta Üsküp'te fakirler, misafirler ve ihtiyaç sahipleri için sadece Gazi Yahya Paşa Vakfı İmareti'nde hergün sabah kahvaltısı ve ikindi yemeğinde toplam 360 kişilik yemek hazırlanmaktadır. Bu da bir öğünde yaklaşık 180 kişiye yemek verildiğini göstermektedir. Ramazan aylarında, kandil gecelerinde, Cuma gecelerinde, bayram günlerinde ve aşure günlerinde bu ikramların miktarı daha da artmaktadır. Yahya Paşa Vakfı İmareti'nde ve Üsküp'teki diğer vakıfların imaretlerinde herhangi bir ücret alınmadan hergün yemek ikramlarının yapılması, ihtiyaç sahipleri için ne kadar önemli bir hizmetin yapıldığını göstermesi açısından kayda değer bir durumdur. Bu hizmetler Üsküp şehir hayatında insanların aç kalmayacağı bir ortamın oluşması için gayret gösterildiğini ifade etmektedir. Ayrıca imaretlerin bu hizmetleri, şehirde açlık nedeniyle oluşabilecek hırsızlık, gasp, yankesicilik gibi birçok suç unsurunun yok edilmesine veya en azından minimize edilmesine, Üsküp'te misafirperver ve cömert bir toplum yapısının öne plana çıkmasına, birlik beraberliğin artmasına, fakirlerin, yetimlerin, yoksulların,

³⁴⁷ VGMA. Defter no 629, Sahife 415, sıra 332.

muhtaçların, yolcuların ve misafirlerin korunup gözetilmesine ve toplumsal barış ve huzurun yaşandığı bir şehir hayatının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Dinî gün ve gecelerde bu ikramlara daha fazla önem verilmesi, Üsküp'te dinî programların daha etkili, daha coşkulu yapıldığına ve manevi bir atmosferin oluşması için gayret gösterildiğine işaret etmektedir.³⁴⁸

Gazi Yahya Paşa, vakfiyesinde imaret ve caminin aydınlatılma ihtiyaçları (hasır, çerağ, mum, kandil ve kandil yağı) için günlük 3 akçe ayırmış, kışın cami, mektep ve imaretin yakıt ihtiyaçları (odun) için yevmî 10 akçe tahsis etmiş ve imaretteki kap, kakak, tencere ve kazanların yılda iki defa kalaylanması ve her kalaylamada 150 akçe verilmesini istemiştir. Vakfiyede, imarete alınan döşek, kap, kakak, tencere, kazan gibi eşyaların zamanla eskiyip kullanılamaz hale gelmesi durumunda, mütevellî marifetiyle yenilerinin derhal alınması ve eski eşyaların fukaraya dağıtılması gerektiği ifade edilmiştir. Gazi Yahya Paşa, cami ve imarete gelen misafirlere ayrı bir önem vermiş, misafirlere ayrı bir ziyafet verilmesi için günlük 25 akçe ayırmış, hatta sadât, ulema ve fukaradan olan misafirlerin davarlarına yem verilmesini ve misafirlere özel olarak bal ikram edilmesini istemiştir. Gazi Yahya Paşa tüm bu hizmetleri karşılığında imareten nasiptar olanlardan tek bir şey istemiş ve bu isteğini şöyle açıklamıştır. “*yendikten sonra anlar dahi vâkıfın ruhuyçün ve evladı ve zürriyatı ervahiyçün dua edeler*”,³⁴⁹

1.6.6. Gazi Yahya Paşa Hanı

Üsküp'te Gazi Yahya Paşa tarafından bir han yaptırılmıştır. Gazi Yahya Paşa Vakfı'na ait 912/1506 yılına ait vakfiyesinde bu hanın iki katlı olarak inşa edildiği, hem zemin hem de üst katında odaların bulunduğu, hana ait bir ahır ve bir kuyunun mevcut

³⁴⁸ VGMA. Defter no 629, Sahife 415, sıra 332.

³⁴⁹ VGMA. Defter no 629, Sahife 415, sıra 332.

olduğu ve hana bitişik 12 adet dükkânın olduğu ifade edilmektedir.³⁵⁰ Evliya Çelebi Üsküp'teki meşhur hanlar arasında Gazi Yahya Paşa Hanı'nın ismini de zikreder.³⁵¹

1.6.7. Gazi Yahya Paşa Hamamı

Gazi Yahya Paşa Üsküp'te bir hamam yaptırmış ve gelirini camiine vakfetmiştir. Gazi Yahya Paşa Vakfı'nın 912/1506 yılına ait vakfiyesinde hamamın Paşa Mahallesi'nde vâkıfın evinin yanında bulunduğu, hamamdan sorumlu olan hamamcıya ev tahsis edildiği, hamamın yanında Pazarcıbaşı Ali'den satın alınan bahçenin vakfedildiği ifade edilmiştir.³⁵² Günümüzde bu hamamdan bir eser kalmamıştır.

1.6.8. Gazi Yahya Paşa Su Yolu

Gazi Yahya Paşa, Üsküp'te yaptırdığı cami ve imaret için su getirmiş ve bu su yolunun bakımıyla devamlı ilgilenen ustaya (meremmetçiye) yevmî bir akçe verilmesini istemiştir. 912/1506 yılına ait vakfiyede bu husus şöyle ifade edilmiştir. *“ve bir üstad fenninde kamil kimesne su yolcu olup mescidin ve imaretin suyu yolunda meremmete muhtac olan yerleri te'hir ve müsahele etmeyüp meremmet ede. Yevmî ana bir akçe ve şeyhe verildiği gibi taam verile.”*³⁵³

1.6.9 Gazi Yahya Paşa Vakfı Surre Yardımı

Surre, para kesesi anlamına gelmekte olup daha çok Haremeyn'e (Mekke ve Medine'ye) gönderilen para, altın ve hediyelere bu ad verilmiştir. Haremeyn'in ihtiyaçları, görevlileri, fakirleri, hacıları, hacıların ihtiyaçları için surre yardımları gönderiliyordu. Abbasi döneminde gönderilmeye başlayan surreler zamanla gelenek haline gelmiş ve Osmanlı döneminde de ihtişamlı bir şekilde devam etmiştir. Surre alayları teşrifat kaidelerinin uygulandığı önemli merasimlerle gönderilmiştir. Osmanlı

³⁵⁰ VGMA. Defter no 629, Sahife 415, sıra 332.

³⁵¹ E. Çelebi, 1314, s. 557.

³⁵² VGMA. Defter no: 629, sayfa 415, sıra 332.

³⁵³ VGMA. Defter no 629, Sahife 415, sıra 332.

döneminde padişahların gönderdiği Surre-i Hümâyûn bir devlet politikası haline gelmiştir.³⁵⁴ Gazi Yahya Paşa Vakfı, her yıl Üsküp'ten Mekke ve Medine'ye gönderilmek, Hz. Peygamberin ruhu için buradaki çeşitli görevlilere, fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere 200 sikke tahsis etmiştir. Mekke ve Medine'ye gönderilen yardımların ihtiyaç sahiplerine usulüne uygun olarak tevzi edilmesine ve tevzi edilen miktarların dağıtım defterine kaydolmasına önem verilmiştir. Gazi Yahya Paşa, Kasım 1506 tarihli vakfiyesinde, Mekke Medine Nazırına 10 sikke, Medine Naibine 10 sikke, Mescid-i Nebevi'nin hatibine 10 sikke, Mescid-i Nebevi'nin Hanefi imamına 10 sikke, Mescid-i Nebevi'nin iki müezzine 10 sikke, Hz. Peygamberinin kabrinin olduğu Ravza-yı Mutahhara hizmetkarlarına 20 sikke, Mescid-i Nebevi ve Ravza-yı Mutahhara ferrâşlarına (süpürgecilerine) 20 sikke, Medine'de salih, garip ve fakirlere 80 sikke, Mekke'de Harem-i Şerif'in (Kabe'nin) bevvâbına (kapıcısına) 5 sikke, Harem-i Şerif'in aydınlatılmasında gerekli olan kandil ve yağ ihtiyacı için 15 sikke, hacıların su ihtiyacının karşılanması için su dağıtımında çalışanlara 10 sikke ile toplamda 200 sikkenin yıllık dağıtılmasını ve dağıtım işinin tevzi defterine kaydedilmesini şart koşmuştur.³⁵⁵

1.6.10. Gazi Yahya Paşa Türbesi

Üsküp'te Yahya Paşa Camii avlusunun güney-doğu köşesinde kime ait olduğu tam olarak bilinmeyen ve halen kalıntıları ayakta kalan bir türbe vardır. Türbenin kitabesi kayıp/yok olduğundan ne zaman yapıldığı konusunda da net bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Yahya Paşa Vakfı'nın vakfiyesinde cami ve imaret avlusunda kendisinin

³⁵⁴ H. Aslan, **Tanzimatın İlk Beş Yılında Surre**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları İslam Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001, s.9-13; M. Akgündüz, "Surre-i Hümâyûn Geleneği Ve İslâm Toplumunu Kaynaştırmadaki Rolü", **D.E.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı XXII, İzmir 2005, ss.107-114; A. Uçman, XIX. Yüzyıla Ait Bir Destan Örneği: Surre-i Humayun Destanı, **İlmi Araştırmalar**, sayı 6, İstanbul 1998, s.263-270.

³⁵⁵ VGMA. Defter No:629, Sıra No:332, sayfa 415.

vefatından sonra bir türbenin yapılmasıyla ilgili bir kayıt mevcuttur.³⁵⁶ Receb 912/Kasım 1506 tarihli bu vakfiyeye göre bu türbenin XVI. yüzyılın başlarında yapıldığını ve bu türbede Gazi Yahya Paşa'nın yattığını söyleyebiliriz. Türbe dört ayaklı açık türbe mimarisinde olup tek kubbeli olarak inşa edilmiştir. Günümüzde kubbesi yıkılmış ancak taştan ve tuğladan örülü dört ayaklı duvarları halen ayakta durmaktadır. Türbenin içerisindeki sanduka halen durmaktadır. Mermerden yapılmış sandukada her hangi bir yazı veya kitabe bulunmamaktadır. Sanduka da gülbezek motifli bir rozet vardır.

Türbede Yahya Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'nın yattığı rivayet edilmektedir.³⁵⁷ Vakfiyede belirtildiğine göre türbede Kur'an okunması ve dua edilmesi için devirhânlar, ser-mahfiller, cüzhânlar, hafızlar ve türbedârlar tayin edilmiştir. Yahya Paşa, devirhânların, ser-mahfillerin hergün ikindi namazından sonra ve Cuma namazından önce hatim yapmalarını ve Hz. Peygamberin, aşere-yi mübeşşerenin, ashabın ve vâkıfın ruhu için hayır dua etmelerini istemiştir. Yahya Paşa, türbedârın vakit geldiğinde türbenin kapısını açmasını, cüzhânların türbedeki yerlerini alıp Kur'an okumalarını ve dua etmelerini, hergün namaz ehli, iki salih mütedeyyin kimsenin camide 20'şer rekat nafilâ namaz kılıp sevabını vâkıfa bağışlamasını, türbenin temiz tutulup silinip süpürülmesini, türbenin zamanında açılıp kapanmasını, bu görevleri yapan herkese maaş verilmesini vasiyet etmiştir. Yahya Paşa sadece türbenin yapılmasıyla kalmayıp onlarca kişinin türbede Kur'an okuyup dua etmelerini de istemiş ve türbe hizmetlerinin devam etmesini arzulamıştır.³⁵⁸

Yahya Paşa Türbesi'nde görev yapan duâgû ve devirhânların 1840 yıllarında görevlerini halen devam ettirdikleri görülür. Evkâf muhasebende 1256-1258/ 1840-1842

³⁵⁶ VGMA. Defter no 629, Sahife 415, sıra 332.

³⁵⁷ L. Kumbaracı 2008, s.137.

³⁵⁸ VGMA. Defter No: 629 Safife No: 415, Sıra No: 332 .

yıllarında duagûnun yıllık 100 kuruş ve devirhânın 65 kuruş maaş aldıkları kaydedilmiştir.³⁵⁹ 1276/1859 yılında yevmî dört akçe ile türbedâr olan Ali b. Mehmed bilâ-veled vefat edince yerine 7 Muharrem 1276/6 Ağustos 1859 tarihinde Üsküp Naibi Yusuf Agah Efendinin arzı, Evkâf Müdürü Hacı Hüseyin Efendi ve meclis azalarının inhası ve Evkâf-ı Hümâyûn Nazırının telhisiyle askerlik yaşını doldurmuş ve erbab-ı istihkaktan olan İbrahim Halife b. Emrullah tayin edilir ve yedine berât-ı şerif verilir.³⁶⁰

1.7. Hüseyin Bey b. Süleyman Vakfı

Üsküp'te Esmafiye Mahallesi sakinlerinden Yusuf Bey, Taş Köprü civarında bulunan bir bab dükkânı vakfeder. Ancak vakfını tescil ettiremeden vefat eder. Daha sonra torunları Hacı Hüseyin, Bekir ve Hafız Ali b. Süleyman, dedelerinin bu vakfını tescil ettirirler. Böylece vakfın 28 Safer 1319/16 Haziran 1901 tarihli vakfiyesi kaydedilmiş olur. Yusuf Bey dükkânını Üsküp'te medfun evliyâ-i izâmdan Lütfullah Efendi Türbesi için vakfetmiştir. Bu dükkândan elde edilecek gelirler, türbenin tamiri ve aydınlatılması ile görevlilere verilecek maaşlar için tahsis edilmiştir. Vakfiyede, Üsküp'teki Yoğurtçular Camii'nde günlük birer cüz Kur'an-ı Kerim okunup ayda bir hatim yapılması, sevabının Lütfullah Efendi'nin ruhuna bağışlanması, her Cuma ve Pazartesi gecelerinde ve mübarek kandil gecelerinde Lütfullah Efendi'nin kabrinde kandil yakılması şart koşulmuştur.³⁶¹ Günümüzde bu türbeden bir eser kalmamıştır.

Şeyh Lütfullah Efendi Türbesi Üsküp kalesinde inşa edilmiş olan zaviyenin içinde bulunmaktadır. Şeyh Lütfullah Efendi ve türbesiyle ilgili ilk bilgilere Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde rastlamaktayız. Buna göre Şeyh Lütfullah Efendi, Üsküp'te Yahya Paşa Camii'nde vaiz ve nâsih olarak görev yapmaktadır. Üsküp Kalesinde yaptırdığı

³⁵⁹ BOA. EV.D. 11438 v.2.

³⁶⁰ BOA. A.DVNSRSK.D. 192, v.287.

³⁶¹ VGMA. Defter No: 990, sayfa 48, sıra 39.

zaviyenin de şeyhidir. Vefat edince kaledeki zaviyenin içerisine defnedilmiştir. Üsküp'ün önemli ziyaretgahları arasındadır. Evliya Çelebi Şeyh Lütfullah Efendi'den şu şekilde bahseder. *“Bayezid-i Veli damadı Yahya Paşa Camiinde vaiz ve nasih olan Şeyh Lütfullah yine şehir-i Üsküb'den müştak olub Bayezid-i Veli'ye şeyh olmuş idi. Kendisi de şeyh-i ilahi-i semaviyyeden cihaz-ı fakri kabul edüb Üsküb kalesi zeylinde inşa eyledikleri zaviye derununda medfundurlar.”*³⁶²

1.8. Hüseyin Şah Vakfı

Üsküp'te kurulan vakıflardan birisi de Hüseyin Şah Vakfı'dır. Bu vakıf bünyesinde cami, mekteb, imaret ve türbe bulunmaktadır.³⁶³ Hüseyin Şah Camii Üsküp'ün 10 km. kadar dışında, Kalkandelen yolu üzerinde Saray köyü mevkiinde bulunmaktadır. Cami, kapısı üstündeki dört beyitlik Arapça kitâbeye göre 961/1554 yılında Hüseyin Şah tarafından yaptırılmıştır. Ancak kitâbede camiyi yaptıran Hüseyin Şah Bey için *“merhum”* ifadesi kullanılmıştır³⁶⁴. Bu da cami inşaatının, Hüseyin Şah Bey'in sağlığında başladığını ve vefatından sonra tamamlandığı fikrini akla getirir.³⁶⁵ Caminin banisi Hüseyin Şah, Karlı ili sancak beyliği yapmıştır. Karlılı lakabı kendisine buradan gelmektedir. Hüseyin Şah'ın annesi Hüma Şah Sultan'dır.³⁶⁶ Hüma Şah Sultan Üsküp'te bir vakıf kurmuştur. Bazı araştırmacılar Hüseyin Şah'ın, Karlılı lakabından hareketle yanlışlıkla Karlızade Ali Bey'in soyundan geldiğini ifade etmişlerdir. Yıldırım Bayezid devri umerasından ve Sultan Murad'ın oğlu Sultan Cem'in lalası olan Karlızade Ali Bey, Bulgaristan'da Filibe'ye tabi Karlova kasabasını fethetden ve burada

³⁶² E. Çelebi, 1314, c.5, s.560.

³⁶³ BOA. EV.D.1432; BOA. EV.D.16705; BOA.EV.D.27149; BOA.İrade Evkâf, 1314-N-26, Vesika No: 16; İrade Evkâf, 1314-R-14, Vesika No: 9; BOA.ŞD.138-93,v.1; BOA. ŞD.140-32.

³⁶⁴ “Hasan Telli, özel arşiv, 2011.

³⁶⁵ M. Özer, 2006, s.94-95.

³⁶⁶ L. Kumbaracı, 2008, s.140.

kendi adıyla anılan bir cami yaptıran kişidir. Ali Bey, babasının adı Karlı olduğu için Karlızade ismini almıştır. Halbuki Hüseyin Şah Karlı ili sancağında beylik yaptığı için “*Karlılı*” lakabıyla anılmıştır. Sadece kelime benzerliğinden dolayı böyle bir benzerlik kurulmuştur.³⁶⁷ 976/1569 yılına ait tahrir defterinde Hüseyin Şah Bey’den “*Merdum-ı Hüseyin Şah Bey*” ve “*Kethüda-i Hüseyin Şah Bey*” olarak bahsedilmiş ve “*hizmet erbabı*” sınıfında gösterilmiştir.³⁶⁸

Hüseyin Şah Camii’nin giriş kapısının üstünde bulunan Arapça kitabenin anlamı şöyledir. “*Merhum Emir Hüseyin Şah (bu camiyi) Alemlerin Rabbi olan Allah için bina etti. Hali hayatında iken bu evi secde edenler için mescit yaptı. Ey Rabbimiz onun yaptığı hayırları kabul eyle. Ona merhamet eyle Ey merhamet edenlerin en çok merhamet edeni. İyilerin toplandığı ve abidlerin evi olan bu caminin tarihi için şunu söyledi. Sene 961*”

Bu kitabeye göre caminin yapımına, Hüseyin Şah tarafından 961/1553-1554 yılında başlanmıştır. Caminin yanında medresenin olduğu ifade edilmiştir. Günümüzde bu medreseden bir eser kalmamıştır.³⁶⁹ Hüseyin Şah Camii kare planlı bir yapıdır. Üstünde sekizgen bir kasnağa oturan bir kubbesi vardır. Caminin kubbesi 1160/1747 yılına ait bir bilgiye göre kurşunla kaplı iken şimdi kiremitle örtülmüştür. Moloz taşlardan inşa edilen binanın dış cepheleri sıvalı vaziyettedir. Caminin giriş kısmındaki son cemaat mahallinin eskiden ahşaptan yapıldığı ifade edilir. 22.5 metrelik minarenin şerefesinin altında sarkıtlı süslemeleri vardır. 1963 Üsküp depreminde zarar gören cami 1977’de Tarihî Eserler Koruma Kurumu’nun hazırlattığı proje çerçevesinde yeniden restore edilmiştir. Bu restorasyondan sonra kubbesinin üzerine beton kaplama yapılmış,

³⁶⁷ H. Telli, **Osmanlı Döneminde Bazı Filibe Vakıflar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.

³⁶⁸ M. Özer, 2006, s.95.

³⁶⁹ L. Kumbaracı, 2008, s.140.

caminin duvarları elden geçirilmiş, son cemaat bölümü, minber, mihrap, vaaz kürsüsü, ve fevkane bölümü yenilenmiştir. Cami günümüzde ibadete açık durumdadır. Caminin yanında Hüseyin Şah'ın türbesi vardır. Türbenin 974/1566-67 yılına ait bir kitabesi vardır.³⁷⁰

Hüseyin Şah Cami ile ilgili bir çok arşiv belgesi bulunmaktadır. 1168-1190/1755-1776 yılları arasında camide hatiplik vazifesini sırayla Mustafa b. Osman, Süleyman b. Derviş Halife ve Ahmed Efendi yapar.³⁷¹ 1213/1799 yılında caminin yevmî iki akçe maaşla imamı ve yevmî iki akçe maaşla hatibi olan Ahmed Efendi kendi hüsnü rızasıyla bu iki görevini erbâb-ı istihkâktan Hasan Halife b. Feyzullah'a bırakır.³⁷² 1138/1726 yılında caminin yevmî 10 akçe vazife ile vaizi olan İshak Efendi vefat edince yerine Şeyh Mustafa Efendi tayin edilir. 1168/1725 yılı öncesinde vakfın günlük iki akçe vazife ile tevliyet görevini Seyyid Mehmed yürütmektedir. Tevliyet görevi Seyyid Mehmed'in refinden sahib-i evvel Haydar Ali'ye ibka olunur. Fakat Haydar Ali vakfın işleriyle pek ilgilenmez. İlgilenmediği için de vakıfta bir çok sıkıntılar çıkar. Vakıfta görev yapanlar bu ilgisizlikten dolayı madur durumda kalır. Vakıfta tamir edilmesi gereken yerlerle ilgilenilmediği için vakıf gün be gün harab olmaya başlar. Bu durumdan rahatsız olan ulema, suleha, imamlar, hatipler ve vakfın mutezikaşı (vakıfta çalışan görevliler ve vakıftan faydalanan kişiler) huzur-ı meclise gelerek vakfı külliye madur durumda bırakan Haydar Ali'nin tevliyet görevinin sonlandırılmasını, yerine vakfın işlerini düzenli yapabilecek Mahmud b. Mehmed'in getirilmesini talep ederler. Bu talep üzerine Üsküp Kadısı Mehmed Salih'in arzıyla yevmî bir akçe vazife ile vakfın tevliyet görevine 11 Rebiu'l-evvel 1138/17 Kasım 1725 tarihinde evlad-ı vâkıftan olan

³⁷⁰ S. Eyice "Hüseyin Şah Camii ve Türbesi" **DiA**, TDV Yay. c.19, s.13, M. Özer, 2006 s.92-96.

³⁷¹ BOA. A.DVNSRSK.D.78, v.259; BOA.A.DVN.SRSK.D.94, v.355.

³⁷² BOA.A.DVN.SRSK.D.124,v.208.

Mahmud b. Mehmed tayin edilir.³⁷³ 1221/1806'de tevliyet görevini yürüten ve evlad-ı vâkıftan olan Seyyid Mehmed vefat edince yerine oğlu Seyyid Mehmed Esad tayin edilir.³⁷⁴ 1249/1833 yılında Seyyid Ahmed'den sonra Mehmed İzzet Halife gelir.³⁷⁵

Üsküp'te bulunan Hüseyin Şah Medresesi'nin ismi 996/1588 yılına ait Kadiasker defterinde kayıtlıdır. Bu medresede yevmî 20 akçe ile müderrislik yapan Halil Efendi'den sonra 22 Cemaziye'l-ahir 996/19 Mayıs 1588 tarihinde yerine Muhyiddin Efendi, ardından 997/1589 yılında yine yevmî 20 akçe ile Abdullah Efendi müderris olur. Hüseyin Şah Medresesi yirmili medreseler sınıfında eğitim vermektedir. Yirmili medreseler sınıfında ise kelim ilminde Seyyid Şerif Cürcânî'nin "*Hâşiye-i Tecrîd*", Belagat ilminde Taftazânî'nin "*Mutavvel*" ve Fıkıh ilminde yine Seyyid Şerif Cürcânî'nin "*Şerh-i ferâiz*" adlı eserleri okutulmaktadır.³⁷⁶

1.9. İbrahim Bey b. Ali Bey Vakfı

İbrahim Bey b. Ali Bey Üsküp'e bağlı Kumanovo kasabası Kıratova kazasında bir cami ve mekteb yaptırmış ve bu caminin yanındaki on beş dükkânı, iki su değirmenini, Üsküp'te farklı yerlerde bulunan beş su değirmenini vakfetmiştir. İbrahim Bey Üsküp'te maden ve güherçile emini olarak görev yapmıştır. Kendisi hakkında "*ser-bevvabin-i dergah-ı âli*" sıfatı kullanılmıştır. Bu da İbrahim Bey'in saray eşrafından olduğuna delalet etmektedir. Üsküp'te Hacı Kasım Mahallesi'nde ikamet etmiştir. İbrahim Bey'in kurduğu vakfın 25 Şaban 1231/21 Temmuz 1816 tarihli vakfiyesi mevcuttur. Vâkıf, kiraya verilen dükkân ve değirmenlerden bir yılda elde edilecek 500 kuruş gelirin cami ve mektebin ihtiyaçları için harcanmasını istemiştir. Vâkıf, müteveli, imam, hatib, iki

³⁷³ BOA. A.DVNSRSK.D.78, v.158 ve 249

³⁷⁴ BOA. AE.III.SELİM, 19671.

³⁷⁵ BOA. A.DVNSRSK.D.153, v.99.

³⁷⁶ C. Baltacı, 2005, c.1.s.121-122 ve 202.

müezzin, kayyım ve muallim gibi görevlilere maaş bağlamıştır. Vakfın camisinde görev alacak imama hergün beş vakitte üç İhlas bir Fatiha, Cuma gecelerinde Yasin-i Şerif ve Ramazan ayında hatim okuması ve hasıl olan sevabı Hz. Muhammed'in, ashâbının ve vâkıfın ruhuna hediye etmesi vazifesi de verilmiştir. İbrahim Bey, caminin tamir, yakıt ve aydınlatma gibi ihtiyaçları için de tahsisatlar yapmıştır.³⁷⁷ Vakıf, camilerde Kur'an okuma programlarının düzenlenmesine ve din görevlilerinin maaşlarının karşılanmasına katkı sağlamıştır. Vakfın 1276/1859 yılında tevliyet görevini Abdulgalib Bey yürütmektedir. Bu yılda vakıf Kumanova'daki değirmenlerinden 2200 kuruş gelir elde etmiş, Üsküp'teki değirmenler ise kiraya verilemediğinden buradan herhangi bir gelir alamamıştır. Vakıf bu yılda mütevellîye 225 kuruş, imam, hatip ve muallim-i sıbyana 300 kuruş, müezzin-i evvele 112.5 kuruş, müezzin-i sâniye 112.5 kuruş, kayyıma 203.5 kuruş, caminin aydınlatılması için 180 kuruş, kandil masrafları için 180 kuruş dükkanların ve değirmenlerin tamiri için 878.5 kuruş vermiştir. Böylece toplamda 2200 kuruş masraf yapmıştır. Bu yılda vakfın muhasebesi incelendiğinde vakfın gelir ve giderinde tam bir dengenin olduğu görülmektedir.³⁷⁸

1.10. Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı

Üsküp'te kurulan önemli vakıflardan biri de Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı'dır. Vakfın Şaban 1017/Kasım 1608 tarihli bir vakfiyesi vardır. Vakfiye, 17 Cemaziye'l-evvel 1267/20 Mart 1851 tarihinde Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı Seyyid Abdurrahman Nâfiz Paşa tarafından yeniden kaydedilmiştir.³⁷⁹ Vakfiyesinde belirtildiğine göre Mehmed Paşa, Allah rızası için 10.000 altını (1.250.000 akçeyi), Üsküp'te Kâtib Şahin Mahallesi'nde kendisinin yaptırdığı konağını, gümüş kılıçlarını ve tüm malının üçte

³⁷⁷ VGMA.630-816,v.1339.

³⁷⁸ BOA.EV.D.16853,v.3

³⁷⁹ VGMA. Defter no: 633, sayfa 21, sıra 11.

birini vakfetmiştir. Üsküp'te bir çok dükkân, fırın, kahvahaneyi vakfeden Mehmed Paşa, ayrıca İzlikukan, Nerez, Aşkavudina, Vudine-zir köyündeki çiftliklerini, Lince ve Vardar nehri üzerinde kurulu 7 den fazla değirmeni, sahip olduğu bahçeleri, tarlaları, çayırları, bağları, hayvanâtı, otakhâneyi ve tarım aletlerini vakfetmiştir. Gübreşçiler Tekkesi yakınında müceddeden bina eylediği 20 adet bekar odalarını, Kačanik'te dört adet hanı, buradaki Nerudmiye nehri üzerine bina olunan köprüyü ve çeşmeyi de vakfetmiştir.³⁸⁰ Kačanikli Mehmed Paşa vakfettiği 10.000 altını (1.250.000 akçeyi) zayi edilmeden helal yolla (ala vecchi's-şer'iyyi'l-halâl) kullanılmasını ister. Bunun için mevkûf meblağın gerektiğinde elde tutulabileceğini ve gerektiğinde borç verilebileceğini söyler. Ancak sadata (seyyidlere), kuzata (kadılara), guzata (savaşan gazilere) ve tahsili mümkün olmayan kimselere vakfın parasının borç verilmemesini, buna mukabil vakfın parasının ehl-i tüccardan mün'im (ikram eden, cömert) ve mütemevvil (mal edinebilen) kimselere borç ve rehin olarak verilmesini şart koşar. Vakıf parasının bu şekilde kullanılmasındaki maksadın, bölgedeki ekonomiyi canlandırmak, iktisadî hayatı geliştirmek, iş yapabilecek teşebbüs ruhlu esnafa destek olmak, işletmeleri desteklemek, yeni iş alanları oluşturmak gibi hususlar olabileceğini düşünmekteyiz. Kačanikli Mehmed Paşa, yapmış olduğu yüksek miktardaki para vakfıyla bölgedeki halkın ekonomik seviyesinin yükselmesini amaçlamıştır. Bankaların ve banka kredilerinin olmadığı bir dönemde vakıflar eliyle esnafa böyle destekler verilmesi kayda değer bir durumdur. Kačanikli Mehmed Paşa Vakfı'ndaki bu uygulama, bir anlamda günümüzde iş alanlarının gelişmesi ve yeni iş alanlarının oluşması için esnafa verilen kredi ve çeşitli devlet teşvikleri gibi hizmetlerin o dönemde vakıflar tarafından yürütüldüğünü göstermesi açısından çok önemlidir.

³⁸⁰ VGMA. Defter no: 633, sayfa 21, sıra 11. Kačanikli Mehmed Paşa Vakfı'nın Vakfiyesinde vakfedilen mevkûfun yerleri etrafıca anlatılmıştır. Geniş bilgi için vakfiyeye bakılmalıdır.

Kaçanikli Mehmed Paşa Üsküp'te eskimiş durumda olan Kâtip Şahin Mescidi'ni yeniden inşa ederek bir cami yaptırır. Bu caminin yanında, zaviye, kütüphâne, imaret, mekteb ve türbe inşa eder. Tüm bu eserler bir külliye şeklinde hizmet vermektedir. Vakfiyede, cami, zaviye, kütüphâne, imaret, mekteb ve türbede görev yapan imam, hatip, sermahfil, salâhân, muhammediyehân, duâgû, sevâdhân, kayyım, hizmetkâr, muallim, mekteb halifesi, şeyh, aşçı, ekmekçi, su yolcusu, hâfız-ı kütüb, türbedâr gibi görevlilerin maaşları, görevleri, görev usul ve esasları etraflıca belirtilmiştir. Vâkîf, yaptırdığı kütüphâneye çok sayıda ciltli kitaplar vakfetmiş ve görevli tayin etmiştir. Vakfa ait müesseselerin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması için tahsisatlar yapılmıştır.³⁸¹

Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı'nın yönetim biriminde çalışan mütevellî, câbi ve kâtile alakalı arşiv belgelerinde bir çok bilgiye ulaşabilmekteyiz.³⁸²

Vakfın gelir ve giderleriyle ilgili muhasebesi hakkında arşiv kaynaklarında bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı, 1245/1829 senesinde değirmenlerin kirasından 881 kuruş, dükkan kirasından 57 kuruş, Kaçanik'teki han kirasından 43.5 kuruş, Üsküp'teki dükkânların mukattaasından 17.5 kuruş, Üsküp'teki çiftliklerin hasılatından 252 kuruşla toplam 1252 kuruş gelir elde etmiştir. Vakfın 1246/1830 senesinde aynı gayri menkullerden 1325 kuruş, 1247/1831 senesinde 1218 kuruş, 1248/1832 senesinde 1215 kuruş, 1249/1833 senesinde 1266.5 kuruş geliri olmuştur. 1245/1829 yılına ait vakıf defterinde vakıfta çalışan görevlilerin maaşları tek tek yazılmıştır. Bu yılda görevlilere 380 kuruş maaş dağıtılmıştır. 1247/1831,

³⁸¹ VGMA. Defter no: 633, sayfa 21, sıra 11.

³⁸² BOA.İE.EV.6462; BOA.C.E.20762; BOA.C.E.28442; BOA.A.DVNSRSK.D.84,v.234,317; BOA.A.DVNSRSK.D.123,v.91; BOA.A.DVNSRSK.D.94,v.657; BOA.A.DVNSRSK.D.103,v.16; BOA.A.DVNSRSK.D.120, v.239; VGMA. 1185-131,v.130.

1248/1832 ve 1249/1833 yıllarında vakıf çalışanlarına verilen maaşta herhangi bir değişiklik olmamıştır.³⁸³

Kaçanikli Mehmed Paşa Camii Vakfı'nın aydınlatılması ve tamiratları için 1245/1829 senesinde 840 kuruş, 1246/1830 senesinde 877 kuruş, 1247/1831 senesinde 830 kuruş, 1248/1832 senesinde 954 kuruş, 1249/1833 senesinde 789 kuruş masraf yapılmıştır. Böylece vakfın 1246-1249/1830-1833 yılları arasında 4 yıllık süre zarfında gelirlerinde ve giderlerinde bir eşitlik oluşmuştur.³⁸⁴ 1261/1844 yılında vakıf, değirmenlerin, Kaçanik'teki hanın, Üsküp'teki bahçelerin ve çiftliklerin kira ve hasılatından yıllık toplamda 21579 kuruş gelir elde etmiştir.³⁸⁵ Bu veriler bizlere vakfın giderlerine oranla gelirlerinin iyi bir seviyede olduğunu ve vakfın ekonomik bir sıkıntı çekmediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Rûmî 1322/miladî 1907 yılında Üsküp'te Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı ve Yahya Paşa Vakfı mütevellilerinin vakfa ait bazı yerleri sattığına dair bir şikayet gündeme gelir. Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti, Kosova Vilayeti'ne gönderdiği yazıyla durumun tespit ve teftiş edilmesini ve hukuka uygun olmayan bu satışın derhal iptal edilmesini ve vakıflara yapılacak müdahalenin önlenmesini ister.³⁸⁶

1.10.1.Kaçanikli Mehmed Paşa Camii

Kaçanikli Mehmed Paşa Camii Üsküp'ün Çayır semtinde Svetan Dimov caddesinde Yahya Paşa Camii'nin yaklaşık 400 metre ilerisinde bulunmaktadır. 1010/1601 yılında Yemen fatihi Sinan Paşa'nın oğlu Kaçanikli Mehmed Paşa, Kâtib Şahin Mescidi'ni yeniden yaptırarak bir cami inşa ettirmiştir. Cami 1955 yılında yıkılmış bir daha yenilenememiştir. Günümüzde caminin yerinde ev ve dükkân

³⁸³ BOA. EV.D. 9251, v.1-3.

³⁸⁴ BOA. EV.D.9251, v.1-3.

³⁸⁵ BOA. EV.D.12671.

³⁸⁶ BOA. TFR.I.KV.Dosya 154, vesika 15343.

yapılmıştır. Caminin kapısı üzerinde bulunan ve yapımına ait bilgileri veren kitabesi cami yıkıldıktan sonra günümüzde Üsküp'te Kurşunlu Han'da muhafaza edilmektedir. Bu kitabede şunlar yazmaktadır.“*Sahibu'l-cumati Mehmed Ağa kim. Hayır edib bu camii kıldı bina. Görücek hatif dedi tarihini. Mecma-i makam rana dil-güşa. Sene 1010(1601)*”³⁸⁷

Kaçanikli Mehmed Paşa Camii'nin ve türbesinin mimari planları, çizimleri ve fotoğrafları Üsküp Şehir Müzesi'nde korunmaktadır. Kaba taş ve tuğladan yapılan caminin, kareye yakın dikdörtgen bir planı ve ahşaptan yapılmış bir fevkanesi vardır. Mihrap nişi yarım daire şeklindedir. Cami duvarlarının her cephesinde bulunan ikişer pencerelerle aydınlatılma sağlanmıştır. Minare kuzeybatı cephesinde camiye bitişik ve tek şerefeli olarak inşa edilmiştir. Minare şerefesinin altında sarkıt süslemeler vardır. Caminin kubbeli olması muhtemeldir.³⁸⁸

Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı'na ait Şaban 1017/Kasım 1608 tarihli vakfiyede caminin gelirleri, görevlileri ve hizmetleri hakkında önemli bilgiler verilmiştir. Hatibe yevmi 4 akçe verilmiş ve hatibin ehl-i Kur'an, hoş elhan (güzel nağmeli-sesli), salih ve mütediyyin olması şart koşulmuştur. Caminin imamına yevmî 3 akçe, müezzin-i sabıka yevmî 2 akçe, müezzin-i ahara yevmî iki akçe ve sala okuyan salâhâna yevmî 1 akçe verilmiştir. Vâkıf, sabah namazından sonra Yasin-i şerifi, ikindi namazından sonra Nebe suresini ve yatsı namazından sonra Mülk suresini okuyup sevabını Hz.Peygambere bağışlayan imama ayrıca yevmî 3 akçe verilmesini istemiştir. Vâkıf, hergün üç ihlas ve bir fatiha okuyup vâkıfın ruhuna hediye eden müezzinlere ve salâhâna ayrıca günlük ikişer akçe, öğle namazından sonra Mülk suresini okuyup sevabını Hz.Peygambere bağışlayan müezzin-i sabıka yevmî 1 akçe tahsis etmiştir. Üç ihlas bir fatiha okuyup vâkıfın ruhuna hediye eden ser-mahfile yevmî 3 akçe, muarrife yevmî 2 akçe, hergün üç

³⁸⁷ L. Kumbaracı, 2008, s.206

³⁸⁸ M. Özer, 2006,s.193; M. Özer,“Kačanikli Mehmed Paşa Külliyesi” **DİA**, 2001,c.24, s.50.

ihlas ve bir fatiha okuyup vâkıfın ruhuna hediye eden kayyıma yevmî 3 akçe, Ramazan ayında, kandil gecelerinde vesair vakitte kandilleri yakan ve hergün üç ihlas ve bir fatiha okuyup vâkıfın ruhuna hediye eden hizmetkâra yevmî 2 akçe maaş bağlanmıştır. Pazartesi ve Perşembe günleri ikindi namazından sonra camide Muhammediye kitabını okuyan kişiye yevmî 2 akçe verilmiştir. Öğle namazından sonra camide ikişer rekât kılıp namazdan sonra üç ihlas ve bir fatiha okuyup Hz. Peygamberin ruhuna hediye eden iki salih insana ikişerden 4 akçe belirlenmiştir. Vâkıf, camiye vakfettiği otuz adet cüz kitaplarından her gün 15 cüz okuyup iki günde bir hatim yapıp, sevabını Hz. Peygambere, dört halifeye, ashaba ve tüm müminlerin ruhlarına hediye eden imam, müezzin-i sabık, müezzin-i ahâr ve mektep halifesine ayrıca yevmî ikişer akçe ayırmıştır. Camiye vakfedilen “*Hulviyat*” ve “*İmadu’l-İslam*” adlı kitapları mümkün mertebe Cumartesi ve Çarşamba günleri öğle namazından sonra okuyan sevâdhâna günlük birer akçe verilmesi şart koşulmuştur. Kaçanikli Mehmed Paşa vakfiyesinde, cami ve mektebe her sene kandil yağı alınmasını, özellikle Ramazan ayı gecelerinde kandillerin yakılmasını, camiye aldığı “*Mushaf-ı Şerif*”, “*Hulviyyât*”, “*İmadü'l-islam*” ve “*Muhammediye*” adlı kitapların okunmasını istemiştir.³⁸⁹

Arşiv belgelerinde Kaçanikli Mehmed Paşa Camii’nde görev yapan imamlar, müezzinler, devirhânlar, kayyımlar, cüzhânlar ve salâhânlar ile bunların aldıkları maaşlar ve tayinlerinde görülen usullerle ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır.³⁹⁰

Vakfın masraflarından bahseden 1261/1844 senesine ait bir muhasebe defterinde, vakıfta hitabet ciheti için 15 kuruş, imamet ciheti için 30 kuruş, cüzhân ve salâhân için 9 kuruş, muhammediyehân için 9 kuruş, muarriif için 6 kuruş, ser-mahfil için 9 kuruş, ihlashân için 12 kuruş, yasin-i şerif tilaveti için 6 kuruş, eda-yı salat için 6 kuruş,

³⁸⁹ VGMA. Defter no: 633, sayfa 21, sıra 11.

³⁹⁰ BOA. C.E.8975; VGMA. 1185-131,v.129; VGMA. 1185-131,v.130; VGMA.1185-131,v.136. BOA. 1996 (Makedonya’daki Osmanlı Evrakı), s.42; A. Şerif, 2003, s.54.

müezzin için 20 kuruş, kayyım için 20 kuruş, sadaka için 35 kuruşla toplamda 245 kuruş tahsis edildiği ifade edilir.³⁹¹

1261/1844 yılında caminin aydınlatılmasında kullanılan ravğ-ı zeyt için 127.5 kuruş, berât bahası için 29.5 kuruş, camiye serilecek hasır için 35 kuruş, mum için 22.5 kuruş, kandil, tel ve kutu vesair malzemeler için 36.5 kuruşla toplamda 251 kuruş masraf yapılmış ve caminin tamirâtı için 39.5 kuruş harcanmıştır.³⁹²

1275/1858 yılına ait bir ruus defterinde, Kaçanikli Mehmed Paşa Camii Vakfı'ndaki tüm görevlilere yeniden berât-ı şerif verildiği görülür. Bu defterde ifade edildiğine göre imam yevmî 12 akçe, hatib yevmî 5 akçe, cüzhân ve salâhân yevmî 10 akçe, muhammediyehân yevmî 2 akçe, muarriif yevmî 2 akçe, ser-mahfil yevmî 3 akçe, ihlashân yevmî 2 akçe, öğle namazından sonra yasin-i şerif, Nebe suresi ve ikinci namazından sonra Mülk suresi okuyan görevli yevmî 4 akçe, namaz sonunda Kur'an okuyan görevli yevmî 2 akçe almaktadır.³⁹³ Camideki görev ve görevli çeşitliliğine bakıldığında camide belli program dahilinde Kuran-ı Kerim ve çeşitli kitap okuma programlarının yapıldığı ve bu hususa oldukça önem verildiği görülmektedir.

1.10.2.Kaçanikli Mehmed Paşa Mektebi

Üsküp'te bulunan mekteplerden birisi de Kaçanikli Mehmed Paşa Mektebi'dir. Kaçanikli Mehmed Paşa, Şaban 1017/Kasım 1608 tarihli vakfiyesinde belirttiğine göre, yaptırdığı mektepe yevmî 4 akçe ile halife, yevmî 6 akçe ile muallim tayin etmiş ve mekteb-i mezkûrda fen ve kitabet derslerinin okutulmasını istemiştir. Kaçanikli Mehmed Paşa mektebe her sene kandil yağı alınmasını şart koşmuş ve gerektiği zaman mektebin tamirinin mutlaka yapılmasını arzulamıştır.³⁹⁴ 1184/1770 yılında mektepte

³⁹¹ BOA. EV.D.12671.

³⁹² BOA. EV.D.12671.

³⁹³ BOA. A.DVNSRSK.D.192, v.34.

³⁹⁴ VGMA. Defter no: 633, sayfa 21, sıra 11.

Halife olan olan Abdullah b. Hasan'dan sonra bu göreve vakfın mütevellisi Mehmed Arif'in arzıyla evladiyet ve meşrutiyet üzere İsmail b. Hasan tayin edilir. 1247/1831 yılında mektepte yevmî dört akçe ile muallim-i sıbyan olan Hasan Halife'nin mahlulünden sonra yerine oğlu Ahmed tayin edilir.³⁹⁵ 1261/1844 senesine ait bir muhasebe defterinde, vakfın mektebinde öğretmenlik yapan muallim-i sıbyana (ilkokul öğretmenine) 5 kuruş, ve müderrise 60 kuruş verildiği ifade edilmektedir.³⁹⁶ 1275/1858 yılına ait bir ruus defterinde ise muallim-i mektebe yevmî 5 akçe verildiği görülür.³⁹⁷

1.10.3.Kaçanikli Mehmed Paşa Kütüphanesi

Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı'nın Şaban 1017/Kasım 1608 tarihli vakfiyesinde kütüphanenin kuruluşu, vakfedilen kitapları ve kütüphane görevlisine verilen maaş hakkında bilgilere ulaşabilmekteyiz.³⁹⁸ Buna göre Kaçanikli Mehmed Paşa, Üsküp'te inşa ettiği zaviyesinin içinde bir kütüphane kurar. Bu kütüphaneye çok sayıda ciltli kitaplar vakfeder ve günlük iki akçe maaşla kütüphane görevlisi olarak hâfız-ı kütüb tayin eder.³⁹⁹ Kütüphanedeki kitaplardan özellikle dervişlerin istifade etmesini vasiyet

³⁹⁵ VGMA.1185-131,v.131 ve 140.

³⁹⁶ BOA. EV.D.12671.

³⁹⁷ BOA. A.DVNSRSK.D.192, v.34.

³⁹⁸ VGMA. Defter no: 633, sayfa 21, sıra 11.

³⁹⁹ Kaçanikli Mehmed Paşa'nın kütüphanesine vakfettiği eserler şunlardır. “-Tefsir-i Şerif-i Ebu's-Suud, -Tefsir-i Kadı,-Mesnevi-i Şerifin altı cildi; -Dürer ve Gürer, -Sahih-i Buhari (2 cilt) -Islah ve İzah ve Arabî ve Kudurî ve Türkî Kudurî; - Ravzatü's-Şüheda -Tezkiretu'l-Evliya, - Reşehat, - Nefchatü'l-Üns, - Tenbihü'l-Gafilîn, -Kitab-ı Cevahiri'l-Fıkıh; - Envarü'l- Aşıkîn, - Şir'atü'l-İslam, - Tevârih-i Taberiye'nin altı cild; -Tevarih-i Al-i Osman, - Hadikatü's-Süedâ; -Menâkib-i İmam-ı Azam, - Halviyyat bir cilde, - Mirsadu'l-İbâd, - Ahlak-ı Alaiyye, - Suret-i Fetava, - Hümayûnname, -Silsiletü'z-Zeheb, - Lügat-i Ahterî, - Şir'atü'l-İslam - Aşık Paşa, - Lügat-ı Mirkat, - Tezkiretü's-Şuarai'l-Aşık, - Şerh-i Şatibî, - Mantuku't-Tayr, - Ferah ba'de's-Şidde; - Yusuf ve Züleyha; - Kaside-i Molla Kâtibî, - Şerh-i Merah li Hasan Paşa, - Şerh-i Bostan li Sururî, - diğer Yusuf u Züleyha li Kaşir, - Kitab-ı Ebu'l-Müslim, - Kıssa-yı Kahraman-ı

eder. Bunun için zaviye şeyhinin dervişlere Tefsir-i Kadı, ehâdis, Mesnevi-i Şerif ve sair ulumdan ders yapmasını ister. Kaçanikli Mehmed Paşa yaptırdığı camide Cuma günlerinde tefsir, hadis ve ilmihal derslerinin yapılmasını istemiştir. Cuma derslerindeki bu uygulamanın, kütüphanedeki kitaplardan bir şekilde yararlanıldığı ve kütüphanenin daha aktif olarak kullanıldığını göstermesi açısından ayrı bir önem taşıdığını söylemek mümkündür.⁴⁰⁰ Kütüphanenin, cami ve zaviye ile iç içe bir durumda olduğunu ve bu şekilde hizmet verdiğini görmekteyiz.

1.10.4.Kaçanikli Mehmed Paşa Zaviyesi

Kaçanikli Mehmed Paşa Zaviyesi hakkında en önemli bilgilere vakfın Şaban 1017/ Kasım 1608 tarihli vakfiyesinde ulaşılmaktadır. Buna göre Kaçanikli Mehmed Paşa, yaptırdığı Kâtib Şahin Camii'nin yanında Solak Ali Çavuş oğlu Şah Bey ve veresesinden 120.000 akçeye satın aldığı arsaya 16 odalı geniş ve büyük bir zaviye yaptırır. Zaviyede hergün çorba pişirilemesini isteyen vâkıf, çorba yapımında gerekli olan malzemelerin temini için günlük 15 akçe tahsis eder. Zaviyede görevli olan zaviye şeyhine oda tahsis edilip yevmî 40 akçe, sufilere yevmî 2'şer akçe ve birer kile buğday, aşçıya yevmî 4 akçe, kilerciye yevmî 3 akçe, suyolcusuna yevmî 1 akçe ve zaviyenin temizliğini yapan kişiye yevmi 2 akçe verilir. Zaviyede görev yapan tüm görevlilerin sufiyundan olması şart koşulur. Her cuma gecelerinde ve bayram namazı gecelerinde sufiyuna, Ramazan-ı şerifte ise hem sufiyûna hem de fakirlere pilav pişirilip ikram edilmesi istenir.⁴⁰¹

Osmanlı Arşivi kayıtlarında Kaçanikli Mehmed Paşa Zaviyesi ile ilgili bazı belgeler bulunmaktadır. 1168/1754 yılına ait bir belgede, zaviyedarlık cihetine

Katil, - Şah u Geda, - Fezail-i Sureti'l-Kadr, -Lügat-ı Sıhah-ı Acem, - Sad Kelime-i Ali" VGMA. Defter: 633, sayfa 21, sr.11.

⁴⁰⁰ VGMA. Defter no: 633, sayfa 21, sıra 11.

⁴⁰¹ VGMA. Defter no: 633, sayfa 21, sıra 11.

mutasarrıf olan Mehmed Hüseyin'in bu yılda bila-veled vefatından sonra yerine yevmî iki akçe vazife ile Mustafa Halife'nin tevcih edildiği ifade edilir.⁴⁰² 1183/1770 yılında zaviyede ber-vech-i meşrut zaviyedar olan Şeyh Said b. Ataullah vefat edince yerine sulbî oğlu Ahmed Halife tayin edilir ve kendisine vakfın mütevellisi Mehmed Arif'in arzıyla 25 Şevval 1183/21 Şubat 1770 tarihinde berât-ı şerif verilir. Ahmed Halife'den sonra ise yerine Şeyh Yahya b. Mehmed tayin edilir.⁴⁰³ Tespit ettiğimiz belgeler zaviyenin XVIII. yüzyılda aktif olarak hizmet verdiğini göstermektedir.

Günümüzde Üsküp'ün Çayır semtinde bulunan Kaçanikli Mehmed Paşa Camii, yanındaki zaviyesi ve türbesi 1955 yılında yıkılmış bir daha da yenilenemeyerek tarihe karışmıştır.⁴⁰⁴

1.10.5.Kaçanikli Mehmed Paşa İmareti

Üsküp'te Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı'na ait bir imaret bulunmaktadır. İmaret vakfın zaviyesi ile bir bütün halinde hizmet vermektedir.⁴⁰⁵ 1183/1770 yılında imarette yevmî iki akçe ile marak (çorbacı) ve yevmî üç akçe ile imaret şeyhi olan Said Mehmed b. Ataullah vefat edince yerine sulbî kebir oğlu Ali Halife tayin edilir. Ali b. Ahmed'den sonra ise çorbacılık ve devirhânlık vazifelerine Hüseyin Halife tayin edilir. 1247/1831 yılında imarette yevmî üç akçe ile imaret şeyhi olan Hasan Halife'nin vefatından sonra yerine oğlu Ahmed Halife tayin edilir ve kendisine Üsküp Kadısı Feyzullah Efendi'nin arzıyla 27 Muharrem 1247/ 8 Temmuz 1831 tarihinde berât-ı şerif verilir.⁴⁰⁶ 1261/1844 senesine ait bir muhasebe defterinde, vakfın imaretinde çalışan gendüm-kûba (buğday dövücüye) yevmi 3 kuruş maaş verildiği ifade edilmektedir.⁴⁰⁷

⁴⁰² BOA. A. DVNSRSK.D.78, v.152.

⁴⁰³ VGMA.1185-131, v.129.

⁴⁰⁴ L. Kumbaracı, 2008, s.244.

⁴⁰⁵ VGMA. Defter no: 633, sayfa 21, sıra 11.

⁴⁰⁶ VGMA.1185-131,v.129 ve 140.

⁴⁰⁷ BOA. EV.D.12671.

1275/1858 yılına ait bir ruus defterinde ise gendüm-kûbun (buğday dövücüsünün) yevmî 1 akçe aldığı görülmektedir.⁴⁰⁸

1.10.6.Kaçanikli Mehmed Paşa Türbesi

Kaçanikli Mehmed Paşa, evail-i Şaban 1017/Kasım 1608 tarihli vakfiyesinde belirttiğine göre, kendisi vefat ettikten sonra Üsküp'te Kâtib Şahin Mahallesi'nde kendi adına yaptırdığı camiinin avlusunda Ömer Çelebi'nin kabrinin yanında bir türbe yapılmasını murat etmiş ve bu vasiyeti yerine getirilmiştir. Kaçanikli Mehmed Paşa Türbesi'nin, XVII. yüzyılın başlarında onun vefatından kısa bir süre sonra yapıldığını tahmin etmekteyiz. Kaçanikli Mehmed Paşa vakfiyesinde, kendisi için yapılacak türbede her gün altı cüz Kur'an okunmasını, Kur'an okuyacak şeyhe, hatibe ve dört salih kişiye günlük ikişer akçe verilmesini, türbede her Cuma günü hatim yapıp hatim duası okunmasını vasiyet etmiştir.⁴⁰⁹ 1252/1836 yılında türbedârlık cihetine mutasarrıf olan Mustafa b. Nezir bilâ-veled vefat edince yerinin boş ve hizmetinin muattal kalmasıyla Evkâf-ı Hümâyûn Nazırı Seyyid Mehmed Hasib Efendi'nin ilamıyla türbedârlık vazifesine erbab-ı istihkakdan Hacı Üzeyir Halife b. Arif tayin edilmiştir.⁴¹⁰

Kaçanikli Mehmed Paşa Camii ve Türbesi 1955 yılına kadar ayakta kalmış, 1955 yılında Yugoslavya Devleti'nin yeni imar planını uygulama çalışmaları sonucunda hem cami hem de türbe yıkılmış bir daha da yapılamamıştır.⁴¹¹ Kare planlı ve kübik gövdeli olarak yapılan türbenin kuzey cephesinde bir giriş kapısı ve kapı önünde dikdörtgen planlı bir tavan bulunmaktadır. Bu tavan üç sütun üzerinde oturmaktadır. Türbe düzgün

⁴⁰⁸ BOA. A.DVNSRSK.D.192, v.34.

⁴⁰⁹ VGMA. Defter no: 633, Sayfa 21, sıra 11.

⁴¹⁰ BOA. A.DVNSRSK.D.157, v.353.

⁴¹¹ L. Kumbaracı, 2008, s.208.

kesme taşla inşa edilmiştir. Türbenin oldukça yüksek, sağır ve sekizgen kasnağa oturan bir kubbesi vardır.⁴¹²

1.11. Karlılı Mehmed Paşa Vakfı

Karlılı Mehmed Paşa Üsküp'te cami, türbe, imaret ve medreseden oluşan bir külliye inşa ederek büyük bir vakıf kurmuştur.⁴¹³ Karlılı Mehmed Paşa'nın vakfiyla alakalı vakfiyeye ulaşamadık. Onun adıyla anılan bir vakfiye vardır ancak bu vakfiye daha çok tevliyet tayini ile ilgilidir.

Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti'nin Kosova Vilayeti'ndeki vakıflardan tahsil ettiği gelirleri beyan eden varidat ve tahsilat defterlerinde Karlılı Mehmed Paşa Vakfı'na tahakkuk eden ve bu vakıftan tahsil edilen vergiler hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Bununla ilgili bir çok vakıf defteri bulunmaktadır.⁴¹⁴ Bu anlamda 1299/1881 yılında vakfa tahakkuk eden 6024 kuruşun hepsi Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti'nce tahsil edilmiştir.⁴¹⁵ 1304/1886 yılında vakıf, 233 kuruş 4 pare,⁴¹⁶ 1309/1893 yılında ise 696 kuruş 30 pâre göndermiştir.⁴¹⁷ Karlılı Mehmed Paşa Vakfı tarafından Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti'ne gönderilen miktarların farklı olmasının en önemli nedeni gönderilen zaman dilimiyle alakalıdır. Kimi bir aylık, kimi üç aylık, kimi yıllık için gönderilmiştir. Bu yüzden de gönderilen miktarlarda farklı rakamlar ortaya çıkmıştır.

⁴¹² M. Özer, 2001, c.24, s.50.

⁴¹³ L. Kumbaracı, 2008, s.184.

⁴¹⁴ BOA.EV.D.26053; BOA.EV.D.26529; BOA.EV.D.26863; BOA.EV.D.26917; BOA.EV.D.27127; BOA.EV.D.27301; BOA.EV.D.27347; BOA.EV.D.27930; BOA.EV.D.28264; BOA.EV.D.28705; BOA.EV.D.28721.

⁴¹⁵ BOA.EV.D.26053.

⁴¹⁶ BOA.EV.D.26863

⁴¹⁷ BOA.EV.D.27930.

XIX. asrın sonlarında vakfin tevliyet görevini yürüten ve evlad-ı vâkıftan olan Ataullah Efendi b. Feyzullah vefat edince tevliyete tayin edilme konusunda 1302/1884-1322/1905 yılları arasında uzun süreli bir tartışma/çekişme yaşanmıştır. Ataullah Efendi'nin oğlu Kamil ile Hafız Mehmed Efendi arasında geçen bu tevliyet tartışması hukuki yönden çözüme kavuşturulmuştur. Olayın çözülmesinde Üsküp Kaymakamı Mehmed Efendi ile Üsküp Şer'iyye Mahkemesi'nin katkıları olmuştur. Sonuçta Kamil Efendi mütevellî tayin edilmiş ve mahkemenin bu kararı daha sonra vakfiyye makamına kaim olmak üzere 16 Cemaziye'l-üla 1331/23 Nisan 1913 tarihinde sudur eden irade-i aliyye mucibince kayda geçirilmiştir.⁴¹⁸

1.11.1.Karlı Mehmed Paşa Camii (Burmali Camii)

Burmali Camii, Üsküp'te Gazi Menteş Mahallesi'nde⁴¹⁹ Vardar Nehri'nin kıyısında Taş Köprü'nün sağ tarafında bulunmaktaydı. Cami, müstemilatındaki türbesi, imareti ve medresesiyle bir külliye şeklinde inşa edilmiştir.⁴²⁰ Burmalı Camii Karlızade Mehmed Bey tarafından 899/1494 yılında yaptırılmıştır. Üsküp halkı arasında, minaresinin helezonik ve burmalı bir görünüme sahip olmasından dolayı “*Burmali Camii*” diye meşhur olan cami, Osmanlı Arşiv kayıtlarında “*Karlı İli Mehmed Bey Camii*”⁴²¹, “*Karlızade Mehmed Bey Camii*”⁴²² veya “*Karlı İli Mehmed Paşa Camii*”⁴²³ olarak geçmektedir. Cami 1925 yılında Sırp'lar tarafından yıkılarak yerine ordu evi inşa edilmiştir. Bu ordu evi de 1963 Üsküp depreminde yıkılmıştır. Cami yıkıldıktan sonra

⁴¹⁸ VGMA. Defter No: 991, sayfa 53, sıra 70

⁴¹⁹ **Salname-i Vilayet-i Kosova**, 1310.

⁴²⁰ L. Kumbaracı, 2008, s.184.

⁴²¹ BOA. EV.D. 17300, v.9.

⁴²² BOA. İE.EV. 2036.

⁴²³ BOA. EV.D.16989,v.51; BOA. A.DVNSRSK.D.194,v.199. Vâkıfın adı arşiv belgelerinin bazılarında “Karlı İli” şeklinde, bazılarında “Karlızade” şeklinde bazılarında da “Karlılı” şeklinde geçmektedir. Biz “Karlılı” şeklinde yazılanı tercih ettik.

bir daha yeniden yapılamamıştır.⁴²⁴ Caminin kitabesi günümüzde Üsküp'te Kurşunlu Han'da muhafaza altına alınmıştır. Bu kitabeyi burada görme ve inceleme fırsatına sahip olduk. Kitabede şunlar yazılıdır.

“Bu camiye, başıslayanların en hayırlısı Allah'ın rahmetine muhtaç olan, gaza edenleri ve mücahidleri gözeten, kafirleri ve müşrikleri perişan eden Mehmed Bey, Alemlerin Rabbi olan Allah için bina etti. Ey Merhamet edenlerin en çok merhamet edeni bize de merhamet eyle. Zilhicce ayında doksan senesinde tamamlandı.” Kitabeden de anlaşıldığı gibi cami 900/1495 yılında Mehmed Bey tarafından yapılmıştır.

Evliya Çelebi “Seyahatname”de Üsküp'e geldiğinde bu cami hakkında “Vardar Nehri üzerinden geçen büyük köprüünün öte yanında Karlızade Camii bulunmaktadır.” demiş ve cami müstemilatındaki “Karlızade Medresesi”ni, Üsküp'ün tanınmış medreseleri arasında zikretmiştir.⁴²⁵

Cami kesme taşlar ve tuğlalarla inşa edilmiştir. Harimin üstü kuzey-güney yönünde boylamasına uzanan üç adet kubbemsi yarım silindirik tekne tonozla, son cemaat mahallinin üstü ise beş adet küçük yuvarlak kubbe ile örtülmüştür. Beş bölmeli son cemaat mahalli vardır. Caminin minaresi helezonik ve burmalı olarak inşa edilmiştir. Cami örtü sistemi ve mimarisinin farklılığı ile Üsküp ve Balkanlar'daki nadir eserlerden birisidir.⁴²⁶ Bu özelliği ile Burmalı Camii, Makedonya'da inşa edilen Osmanlı eserleri içinde Selçuklu mimarisine sahip tek camidir.⁴²⁷ Benzer minare şekli Edirne'deki Üç Şerefeli Camii'nde görülmektedir. Caminin bazı kalıntılarına Üsküp'teki kent parkında rastlamak mümkündür. Burmalı Camii avlusunda Hüma Şah Sultan

⁴²⁴ VGMA. Defter No: 989, sayfa 180, sıra 137.

⁴²⁵ E. Çelebi, 1314, s.284, L.Kubaracı, 2008, s.187.

⁴²⁶ M. Özer, 2006, s.183-186.

⁴²⁷ M. Özer, “Karlı-İli Beyi Mehmed Bey Külliyesi” **DİA**, TDV Yay., 2001, c.24, s.502-503.

Türbesi bulunmaktadır. Ancak bu türbe 1924 yılında yıktırılmıştır. Günümüzde Burmalı camii, medresesi, türbesi ve imareti tamamen ortadan kaldırılmış durumdadır. Bugün gelinen noktada Makedonya'da yaşayan tüm Müslümanlar, Burmalı Cami'nin yeniden inşa edilmesini talep etmektedirler. Bunun için yetmiş civarında Türk ve Arnavut sivil toplum kuruluşu güç birliği yapmış ve geniş bir platform oluşturulmuştur. Ama caminin yapımına devlet tarafından henüz izin verilmemiştir.⁴²⁸

Burmalı Camii ile ilgili Osmanlı arşivi kayıtlarında bir çok bilgiye ulaşmak mümkündür. 1077/1667 yılında caminin yevmî 5 akçe ile hatibi ve 4 akçe ile sermahfili olan Ahmed Efendi bu görevleri yapacak güç ve kuvveti kalmadığından görevlerinden ayrılır ve yerine Mahmud Efendi tayin edilir.⁴²⁹ Camide imamlik vazifesini yürüten Murad b. Osman'a ve yevmî 5 akçe ile hatiplik görevini yürüten Ahmed Halife'ye 1172/1559 yılında tecdid-i berât verilir. 1176/1762 yılında camide yevmî 4 akçe ile sermahfil olan Ali b. Mehmed vefat edince yerine kardeşi Osman Halife tayin edilir. Bu yılda camide yevmî iki akçe ile hatib olan Ahmed b. Mehmed'in mahlülünden sonra Üsküp Naibi Mehmed Efendi'nin arzıyla kardeşi Osman getirilir.⁴³⁰ 1276/1859 yılında caminin imamet ve hitabet cihetlerine mutasarrıf olan Feyzullah Efendi vefat edince yerine oğlu Ataullah Efendi tayin edilir.⁴³¹ Ertesi yıl 1277/1860 yılında Feyzullah Efendi caminin müezzinlik cihetine de atanır.⁴³² 1277/1861 yılında minaresi ve bazı mahalleri harabe olan caminin üstündeki kurşunları yıpranmış ve tamirata ihtiyaç duymuştur. Caminin tamiri için evkâf müdürü Üsküp valisine iki kıta tahrir yazmıştır.⁴³³

1.11.2.Karlı Mehmed Paşa Medresesi (Burmalı Medrese)

⁴²⁸ L.Kubaracı, 2008, s.187.

⁴²⁹ BOA. İE.EV.2036.

⁴³⁰ VGMA.1185-131, v.121 ve 123.

⁴³¹ BOA. EV.D. 16989, v.51.

⁴³² BOA. A.DVNSRSK.D.194, v.199.

⁴³³ BOA. EV.D.17300, v.9.

Karlılı Mehmed Paşa Medresesi veya diğeri adıyla Burmalı Medresesi Karlılı Mehmed Bey tarafından yaptırılmıştır. Medresenin Üsküp'te Burmalı Camii müstemilatı içinde olduğunu düşünmekteyiz. Medresenin ismi 1314/1896 yılına ait Kosova Vilayeti Salnamesi'nde "*Burmalı Medresesi*" olarak geçmektedir.⁴³⁴ Evliya Çelebi'nin "*Seyahatnâme*"sinde ise "*Karlızade Medresesi*" olarak anılır ve Üsküp'teki meşhur medreselerden biri olarak zikredilir.⁴³⁵

1.11.3.Karlılı Mehmed Paşa Kervansarayı

Karlılı Mehmed Bey Vakfı'na ait bir kervansaray bulunmaktadır. Misafirhane konumunda olan bu kervansaray Üsküp'te Burmalı Camii'nin yakınlarında inşa edilmiştir. Günümüzde bu kervansaraydan bir eser kalmamıştır.⁴³⁶

10.4. Karlılı Mehmed Paşa Türbesi

Üsküp'te Karlı ili Mehmed Bey'e ait bir türbe bulunmaktadır. Türbenin, Burmalı Camii'nin avlusunda olabileceği düşünülmektedir.⁴³⁷ Günümüzde bir eser kalmamıştır.

1.12. Kebîr Mehmed Çelebi b. İsa Bey Vakfı

Kebîr Mehmed Çelebi'nin babası İsa Bey ve dedesi İshak Bey Üsküp'te büyük vakıflar kurmuştur. Atasının yolundan giden Kebîr Mehmed Çelebi Üsküp'te kendi adıyla anılan cami ve imaret ile Kalkandelen'de cami, imaret ve hamam yaptırmıştır. Kebîr Mehmed Çelebi Vakfı'yla ilgili olarak iki vakfiye tespit ettik. Bu vakfiyelerden birisi 867/1463 yılına, diğeri ise 1282/1865 yılına aittir. Bu vakfiyelere göre Kebîr Mehmed Çelebi, Üsküp ve Kalkandelen'de sahip olduğu Uzguş, Galata, Bozarından ve Perşefce adlı köylerin ve Ululitrana Çiftliğininin tamamını, Uluköy, İrazdağ, Çahra,

⁴³⁴ M. Hızlı, 2011, s.88.

⁴³⁵ E. Çelebi, 1314, c.5, s.556.

⁴³⁶ L. Kumbaracı, 2008, s.301.

⁴³⁷ M. Özer, 2006, s.272.

Ninva, Loyşare, Peşter, Galata, Silişte, Dobradol, Karpinye, Neharce, Otuşşnink, İzlikukan, Kopanca, Prezde, Ziyu ve Ketuce gibi köylerde ve Üsküp içinde sahip olduğu arsalari, tarlaları, bağları, bahçeleri, çayırıları, evleri, değirmenleri Allah rızası için vakfetmiştir.⁴³⁸ Kebîr Mehmed Çelebi, zikr olunan evkâfın gelirlerinin Üsküp'te imaret ve mescidi ile Kalkandelen'deki imaret ve mescidine harcanmasını istemiştir. Buralarda görev yapan vakıf görevlilerine tahsisatlar yapmıştır. Mescitlerde ve imarette yapılacak görevleri vakfiyesinde tek tek anlatmış ve görevini yapmayanların cezalandırılmasını istemiştir.⁴³⁹ Kebîr Mehmed Çelebi Üsküp ve Kalkandelen'de bir çok çeşmenin tamiratını yaptırarak devam etmesini sağlamıştır. Vâkıf, vakfiyesinde belirttiği şartların korunması için konuyla ilgili manevi müeyyideleri esas alan ayet ve hadislerden bazı metinlere yer vermiş ve hatırlatmalarda bulunmuştur.⁴⁴⁰

Kebîr Mehmed Çelebi Vakfı'nın mütevellileri ve idari kadroda yer alan kâtib, nazır ve câbi gibi görevliler hakkında Osmanlı arşivinde bir çok belgeye ulaşmak mümkündür. Vakıfta 1079/1669'da Paşazâde Ahmed, 1135/1723'de Ataullah Efendi, 1137/1725'de Halil Efendi, 1174/1760'da İbrahim b. Mustafa, 1250/1834'de Ebubekir Efendi, 1282/1865'de Kadri ve Murteza Efendi, 1286/1869'da Abdulkadir b. Ebubekir ve Fatıma Hatun tevliyet görevini yürütmüşlerdir.⁴⁴¹ Vakıf mütevellileri "*müteveli*

⁴³⁸ VGMA. Defter No: 605, sayfa 271, sıra 358; VGMA. Defter no 633, sayfa 348, sıra 123.

⁴³⁹ VGMA. Defter No: 605, sayfa 271, sıra 358. "Her müteveli nevbetinde müstekelinin vazifehorlardan imamdan ve müezzinden vesairinden herbir riayet ede vazifelerden tehir edüb özür ve bahane eyleyüb vâkıfa mazleme olmalı etmeye ederse te'dib oluna"

⁴⁴⁰ VGMA. Defter No: 605, sayfa 271, sıra 358. Vakfiyede 5 ayete (İnsan 31, Hud 18, Nisa 197, Mümin 52 ve Ali-imran 130) ve şu hadise yer verilmiştir. "Kim bir müslümanın bir karış toprağını haksız here alırsa cehennem ateşinde yedi kat toprağı Allah onun boynuna dolar." (Müslim 139-1610, Buhari 3198)

⁴⁴¹ BOA.C.E.780; BOA.C.E.22546; BOA.C.E.32255; BOA.EV.D.8137,v.1; BOA.İE.EV.2031; BOA.İE.EV.3673; BOA.A.DVNSRSK.D.206,v.43; BOA.ADVNSRSK.D.214,v.77; A. Şerif, 2003, s.34-35.

öşrüyyesi” adıyla yıllık maaş almaktadır. Müteveli 1225-1238/1810-1822 yılları arasında yıllık 103 ile 126 kuruş, 1246/1830 yılında ise 400 kuruş maaş almıştır.⁴⁴²

Vakfın Üsküp’teki işlerini yürütmekten sorumlu bir nazırı vardır. Bu nazır Üsküp’teki ve Kalkandelen’deki cami, imaret, çeşme, hamam gibi hayratın hizmetlerine ve çalışmalarına nezâret etmekte ve vakfın gayri menkullerini idare etmektedir. 1225-1248/1810-1832 yılları arasında Üsküp nazırı 30 kuruş ve Kalkandelen nazırı yıllık 22 kuruş maaş almaktadır.⁴⁴³ Vakıfta çalışan kâtibler, mutemedler ve câbiler de vardır.⁴⁴⁴

Kebîr Mehmed Çelebi Vakfı’na ait ayrıca müstakil bir vakıf muhasebe defteri bulunmaktadır. 1225-1248/1810-1832 yılları arasındaki vakfın gelir ve giderlerini etraflıca belirten onbir sayfalık bu defterde vakfın, Kalkandelen’e bağlı Yuzeran, Beraşefçe, Galata köyü ve Lejine mezraası ile Üsküp’e bağlı Berazde köyünde bağ, bahçe ve tarlaları vardır. Vakfın bu mevkûfattan elde ettiği dört farklı ana gelir kalemi bulunmaktadır. Bunlar;

1.Öşür gelirleri: Vakfa ait tarlalarda çıkan buğday, çavdar, arpa, mısır, fasülye gibi ürünlerden alınan öşür gelirleri

2.Resm (Vergi) gelirleri: Resm-i ispençe, resm-i bağ, resm-i bahçe, resm-i asiyab (değirmen) gibi gelirler

3. İcar-kira gelirleri: Vakfa ait hamamın ve bazı tarlaların yıllık kira geliri

4. İltizam gelirleri: Vakfa bağlı Urgan köyünün bedeli iltizamı⁴⁴⁵

⁴⁴² BOA. EV.D.8137, sayfa 1-12. **Müteveli Öşrüyyesi:** vakıf arazilerinden elde edilen mahsulat gelirinin onda birinin müteveliye verilmesi anlamına gelmektedir. Müteveliye verilen bu oran, vakfiyede vâkıf tarafından konulan şart gereğince belirlenmiştir. VGMA. Defter No: 605, sayfa 271, sıra 358.

⁴⁴³ BOA. EV.D.8137, v.1-12.

⁴⁴⁴ BOA.A.DVNSRSK.D.78,v.255; BOA.A.DVNSRSK.D.84,v.159; BOA.A.DVNSRSK.D.129,v.178; BOA.A.E.III.OSMAN, Gömlek:4554; BOA. EV.D.8137, v.1-12;

⁴⁴⁵ BOA. EV. D. 8137.

Kebîr Mehmed Çelebi Vakfı'nın 1225-1248/1810-1832 yılları arasında yıllık 1134 kuruş ile 3227 kuruş arasında geliri bulunmakta, yıllık 937 kuruş ile 12646 kuruş arasında gideri bulunmaktadır. Vakfın bu yıllarda hayli bir bütçe açığı bulunduğu görülmektedir. Vakıf bu yıllarda bütçe açığını kapatmak için gelir kalemlerine zam yapar. Bu zamlardan sonra 1278/1862 yılında vakfın bir senelik geliri 14.810 kuruş 30 akçeye ulaşır. Böylece vakıf ekonomik sıkıntıdan kurtulmuş olur.⁴⁴⁶

1.12.1.Kebir Mehmed Bey (Çelebi) Camii

Kebir Mehmed Çelebi Camii Üsküp'te Kiril ve Metodi Üniversitesi'nin hemen bitişiğinde bulunmaktadır. Cami XV. yüzyılın ortalarında yapılmıştır. Üsküp'ün en eski camilerinden birisidir. Caminin kitabesi günümüze kadar korunmuştur. Kitabede caminin Üsküp'ün uçbeylerinden İshak Bey oğlu Mehmed tarafından 874/1469 yılında yaptırıldığı yazılmaktadır. Caminin giriş kapısı üzerindeki Arapça kitabenin anlamı şöyledir. “*Bu mescid-i şerifi İshak oğlu Mehmed bina etti. 4 Muharrem 874/14 Temmuz 1469*”⁴⁴⁷

Bazı Osmanlı arşiv kayıtlarında camii “*Üsküp'te Karşıyaka Mahallesi'nde vaki ashabı hayrattan Mehmed Bey Cami-i Şerifi*” olarak geçmektedir.⁴⁴⁸ Caminin 875/1470 yılına ait vakfiyesi de vardır. Kebîr Mehmed Çelebi, vakfiyesinde mescid-i şerifin imamına yevmî 4 akçe, müezzine üç akçe verilmesini, mescitte sabah namazından sonra imam ve müezzine tarafından 10 cüz Kur'an-ı Kerim okunmasını ve okuyan imama cüz akçesinden başka 4 akçe, müezzine cüz akçesinden başka 3 akçe daha verilmesini, ilaveten imam ve müezzine mescidin yanındaki imarette günlük yemek verilmesini şart koşturmuştur. Vâkıf, caminin aydınlatılması, mescit önünde olan çeşmenin suyolunun gerektiğinde tamir edilmesi, camide Mevlid kandili gecesi, üç namaz geceleri, bayram

⁴⁴⁶ BOA. EV. D. 8137; BOA. A.DVNSRSK.D.206, v. 43.

⁴⁴⁷ Hasan Telli, Özel arşiv, 2013.

⁴⁴⁸ BOA. EV.D.19722.

geceleeri, aşure günleri ve her cuma gecesinde zerde tatlısının ikram edilmesi konusunda şartlar belirlemiştir.⁴⁴⁹

Cami, 962/1555 ve 1963 depremlerinde hasar görmesine, ilk asli yapısında bazı değişiklikler geçirmesine rağmen günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Cami daha önceden kubbeli iken sonradan üstü kiremit çatı ile örtülmüştür. Eskiden kubbeli olan son cemaat yerinin ve revaklarının üzeri de ahşap çatı ile örtülmüş, revakın yanları kapatılmıştır.⁴⁵⁰ Minare caminin inşa edildiği tarzda taş ve tuğla ile örülerek yapılmıştır. Cami son dönemde Türkiye’den Bursa Büyükşehir Belediyesi’nin ve hayırseverlerin katkılarıyla restore edilmiş, avlusuna caminin tarihi dokusuna uygun yeni bir şadırvan yapılmıştır. Günümüzde cami beş vakit ibadete açık durumdadır.

Kebir Mehmed Çelebi Camii ile ilgili Osmanlı arşiv belgelerinde bir çok belgeye ulaşmak mümkündür. Bunlardan birisi caminin tamiriyle alakalıdır. 1282/1866 yılında caminin harabe haline gelen yerlerinin tamiri için çalışma başlatılır. Tamir masrafları 10.750 kuruş tutar. Vakfın geliri ise yıllık 500 kuruş civarındadır. Bu yüzden vakfın camiye tamir edebilecek bir imkanı yoktur. Bu durumda Üsküp’teki bazı hayır sahiplerinden 1000 kuruş toplanır. Üsküp’teki diğer vakıflar, bu caminin harabe olmasına kayıtsız kalmazlar ve yıllık gelirlerinin artan miktarlarını buraya yönlendirirerek 6750 kuruş yardım çıkarırlar. Vakfın kendi bünyesindeki miktarla beraber toplamda 9750 kuruş para toplanır. Evkâf-ı Hümâyûnla yapılan yazışmalar neticesinde kalan 1000 kuruş da bir şekilde tedarik edilerek caminin tamiratının yapılmasına karar verilir.⁴⁵¹ Bu durum Üsküp’teki vakıfların birbirlerine yardım etmesi açısından önemli ve kayda değer bir durumdur.

⁴⁴⁹ VGMA. Defter no 633, sayfa 348, sıra 123.

⁴⁵⁰ L. Kumbaracı, 2008, s.88-89.

⁴⁵¹ BOA. EV.D.19722.

1101/1690, 1111/1699, 1185/1772 ve 1187/1773 yıllarda camide müezzinlik, cüzhânlik ve ihlashânlik atamaları ile ilgili belgeler vardır.⁴⁵² 1260/1844 yılında caminin imamlığını Hüseyin Efendi b. Feyzullah, müezzinliğini Memiş b. Salih yapmaktadır. Kebir Mehmed Çelebi Mahallesi'nde oturan İmam Hüseyin Efendi sahip olduğu dükkânları ve malları sebebiyle bu yılda 570 kuruş vergi vermiştir. Müezzin Memiş'in vergisi ise 500 kuruş tutmuştur.⁴⁵³

1225-1248/1810-1833 yılları arasında Kebir Mehmed Çelebi Camii'nin masrafları yıllık yaklaşık 500-600 kuruşu bulmaktadır. Bir vakıf defterinde caminin masraflarıyla alakalı teferruatlı bilgiler bulunmaktadır. Bu vakıf defterindeki bilgileri tablo halinde şu şekilde verebiliriz.⁴⁵⁴

1225-1230 yılları arasında Kebir Mehmed Çelebi Camii ve İmaretinin giderleri. ⁴⁵⁵						
Maaş ve tahsisatlar	1225 yılı	1226 yılı	1227 yılı	1228 yılı	1229 yılı	1230 yılı
İmam	68 kuruş	68 kuruş	68 kuruş	68 kuruş	68 kuruş	68 kuruş
Müezzin	50 kuruş	50 kuruş	50 kuruş	50 kuruş	50 kuruş	50 kuruş
Kayyım	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş
Vakıf nazırı	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş
Ferrâş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş
Hakkı sukun	39 kuruş	39 kuruş	39 kuruş	39 kuruş	39 kuruş	39 kuruş
Cüzhân	12 kuruş	12 kuruş	12 kuruş	12 kuruş	12 kuruş	12 kuruş
Revğ-ı zeyt	49.5 kuruş	53.5 kuruş	53.5 kuruş	53.5 kuruş	53.5 kuruş	66 kuruş
Mum	36 kuruş	36 kuruş	36 kuruş	36 kuruş	36 kuruş	24 kıyye 36 kuruş
Kandil	5 kuruş	8 kuruş	10 kuruş	10 kuruş	20 kuruş	8 kuruş
Caminin tamiri	100 kuruş	160 kuruş	90 kuruş	70 kuruş	161 kuruş	160 kuruş
Toplam	449.5 kuruş	516.5 kuruş	448.5 kuruş	428.5 kuruş	529.5 kuruş	529 kuruş
1231-1236 yılları arasında Kebir Mehmed Çelebi Camii ve İmaretin giderleri						
Maaş ve tahsisatlar	1231 yılı	1232 yılı	1233 yılı	1234 yılı	1235 yılı	1236 yılı
İmam	68 kuruş	68 kuruş	68 kuruş	68 kuruş	68 kuruş	68 kuruş
Müezzin	50 kuruş	50 kuruş	50 kuruş	50 kuruş	50 kuruş	50 kuruş
Kayyım	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş

⁴⁵² BOA.II.Süleyman Gömlek 43; BOA. İ.E. EV.4090; VGMA.1185-131,v.135; VGMA.1185/131,v.128;

A. Şerif, 2003, s.30 ve 33.

⁴⁵³ A. Şerif, 2003, s.30 ve 33.

⁴⁵⁴ BOA. EV.D.8137, v.1,2,3.

⁴⁵⁵ BOA. EV.D.8137, v.1.

Vakıf nazırı	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş
Ferrâş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş
Hakkı sukun	39 kuruş	39 kuruş	39 kuruş	39 kuruş	39 kuruş	39 kuruş
Cüzhân	12 kuruş	12 kuruş	12 kuruş	12 kuruş	12 kuruş	12 kuruş
Revğ-ı zeyt	66 kuruş	66.5 kuruş	33 kıyye 67.5 kuruş	33 kıyye 70 kuruş	33 kıyye 70 kuruş	33 kıyye 72.5 kuruş
Mum	36 kuruş	36 kuruş	24 kıyye 36 kuruş	24 kıyye 37 kuruş	24 kıyye 39 kuruş	24 kıyye 36 kuruş
Kandil	12 kuruş	11 kuruş	11 kuruş	5 kuruş	15 kuruş	12 kuruş
Caminin tamiri	105 kuruş	120 kuruş	105 kuruş	130 kuruş	140 kuruş	161 kuruş
Toplam	468 kuruş	492.5kuruş	478.5kuruş	501 kuruş	524 kuruş	560 kuruş
1243-1248 yılları arasında Kebîr Mehmed Çelebi Camii ve İmaretin giderleri.						
Maaş ve tahsisatlar	1243 yılı	1244 yılı	1245 yılı	1246 yılı	1247 yılı	1248 yılı
İmam	68 kuruş	68 kuruş	68 kuruş	68 kuruş	68 kuruş	68 kuruş
Müezzin	50 kuruş	50 kuruş	50 kuruş	50 kuruş	50 kuruş	50 kuruş
Kayyım	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş
Vakıf nazırı	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş
Ferrâş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş	30 kuruş
Hakkı sukun	39 kuruş	39 kuruş	39 kuruş	39 kuruş	39 kuruş	39 kuruş
Cüzhân	12 kuruş	12 kuruş	12 kuruş	12 kuruş	12 kuruş	12 kuruş
Revğ-ı zeyt	33 kıyye 132 kuruş	33 kıyye 148.5 kuruş	33 kıyye 165 kuruş	33 kıyye 125 kuruş	33 kıyye 125kuruş	33 kıyye 125 kuruş
Mum	24 kıyye 60 kuruş	24 kıyye 72 kuruş	24 kıyye 84 kuruş	24 kıyye 84 kuruş	24 kıyye 96 kuruş	24 kıyye 96 kuruş
Kandil	20 kuruş	21 kuruş	18 kuruş	15 kuruş	11 kuruş	18 kuruş
Caminin tamiri	181 kuruş	155 kuruş	150 kuruş	185 kuruş	205 kuruş	150 kuruş
Toplam	652 kuruş	655 kuruş	676 kuruş	708 kuruş	736 kuruş	688 kuruş

Evkâf defterinde Kebîr Mehmed Çelebi Camii'nin masrafları ile ilgili bilgiler incelendiğinde giderlerin 1225/1810 yılında 449 kuruş olduğu, 1247/1831 yılında 736 kuruşa çıktığı görülür. Yıldan yıla az da olsa masraflarda belli bir oranda artışın olduğu görülmektedir. Bu artışın sebebi maaşların artmasından değil caminin tamir ve aydınlatma masraflarının artışından kaynaklanmaktadır. Caminin aydınlatma masraflarının artması ise bu dönemlerde görülen enflasyon artışından kaynaklanıyor olabilir.⁴⁵⁶

1.12.2.Kebir Mehmed Çelebi İmaretı

Üsküp'te Kebîr Mehmed Çelebi Vakfı'na bağlı bir imaret vardır. Kebir Mehmed Çelebi 1282/1865 yılına ait vakfiyesinde bu imaret, imaret görevlileri ve imaretin çalışma esaslarıyla ilgili bilgiler vermektedir. Buna göre vakfın gelirlerinin mütevellide

⁴⁵⁶ BOA. EV.D.8137, v.1,2,3.

toplanmasını, bu gelirlerin Üsküp'te olan imaretine, mescid-i şerifine, Kalkandelen'de olan imaretine, mescid-i şerifine ve gelen giden gureba, fukara ve mesakîne harcanmasını, imarethanede hergün yemek pişirilmesini ve bu yemek için gerekli malzemelerin satın alınmasını isteyen Kebir Mehmed Çelebi, imaret şeyhine günde üç akçe, aşçıya günde iki akçe, ekmekçiye günde 2 akçe ve çıkarcıya günde bir akçe verilmesini şart koşturmuştur.⁴⁵⁷

Vakfiyede, imarette günlük sabah ve akşam yemek pişirilmesi, Mevlid kandili gecesi, bayram geceleri, aşure günleri ve her Cuma gecesinde zerde tatlısı (safranla pişirilen pirinç tatlısı) yapıp ikram edilmesi istenmiştir. İmarette ahi ve aşçıların yemeğin iyisini kendilerine alıp işe yaramayanlarını başkalarına vermesi gibi olumsuzluklar yapmaması özellikle tenbih edilmiş ve böyle yapanların azledilmesi istenmiştir. Görevlerine riayet etmeyen görevlilerin, müteveli dahi olsa cezalandırılması ve gerekirse azledilmesi vâkıfın şartları arasında yer almıştır. Vakfın gelirinden artan miktarın, imarete lazım olan turşu ve pekmez yapımında ve imaretin tamir masraflarında kullanılması istenmiştir. Bu tamiratların masraf ve muhasebesinin imam, müezzin, kadı ve kethüda tarafından bilinmesi gerektiği de vakfiyede ifade edilmiştir. İmarette hergün bir vakit çorba pişirilmesi şart koşulmuş ve vakıfta çalışan ahiye, aşçıya, kayyıma ve ekmekçiye imarettten yemek yeme hakkı verilmiştir. Cami ve imaretin aydınlatılmasında kullanılan çerağ yağı için günde 2 akçe, imarette yemek için gerekli olan ete günlük 30 akçe, pirince günde 6 akçe, yağa 2 akçe, bala günde 4 akçe, tuza günlük 2 akçe, oduna günde 4 akçe, hasıra ve çanağa günde 1 akçe, bibere ve zaferana günde 1 akçe tahsis edilmiştir.⁴⁵⁸

⁴⁵⁷ VGMA. Defter no 633, sayfa 348, sıra 123.

⁴⁵⁸ VGMA. Defter No: 605, sayfa 271, sıra 358.

1185/1771 yılına ait bir belgede, imarette yevmî üç akçe ile imaret şeyhi olan Murteza'nın vefatından sonra yerine torunu Mehmed'in tayin edildiği ifade edilmiştir.⁴⁵⁹

1.12.3. Kebir Mehmed Çelebi Su Yolu

Kebir Mehmed Çelebi, 867/1462-1463 yılına ait vakfiyesinde belirttiğine göre Üsküp'te yaptırdığı caminin yanındaki çeşme için bir su yolu yaptırmış ve su yolunu tamir edecek meremmetçiye bir akçe verilmesini istemiştir.⁴⁶⁰

1.13. Koca Davud Paşa Vakfı

Koca ve Derviş lakabıyla anılan Davud Paşa Arnavut asıllı olup Enderun'da yetişen önemli devlet adamlarından biridir. Çirmen sancak Beyliği döneminde Macaristan topraklarına yapılan akınlardaki başarısından dolayı 1470 yılında Ankara sancak beyliğine, ardından Anadolu beylerbeyliğine terfi eder. Otlukbeli savaşında öncü kuvvetlerinin başında olur. 1477 yılında Tuna boyu seferinde yaralanarak gazi olur. Rumeli beylerbeyi olduğu 1478 yılında İşkodra'yı fetheder. Padişah II. Bayezid döneminde vezir olur. 1483 yılında veziriazamlığa yükselir. 14 yıl vezirazamlık görevinde bulunur. 1497 yılında bu görevinden azledildi. Ertesi yıl Dimetoka'da vefat eder. Naaşı İstanbul'da yaptırdığı külliyesine nakledilir ve mezarının üzerine türbe yapılır.⁴⁶¹

Davud Paşa'nın üç oğlundan biri olan Mustafa, II.Bayezid'in kızı ile evlenir. Hatırı sayılır bir servete sahip olan Davud Paşa servetini hayır işlerine sarfeder. Pek çok hayrat yaptırır. İstanbul'da Cerrahpaşa'da cami, türbe, medrese, imaret, mahkeme, çeşme ve mektep hayratını içeren büyük bir külliye yaptırır. Bu külliyenin yanında bir

⁴⁵⁹ VGMA.1185-131,v.133.

⁴⁶⁰ VGMA. Defter No: 605, sayfa 271, sıra 358 .

⁴⁶¹ Ş. Turan, "Davud Paşa, Koca", **DİA**, TDV Yay., c.9, s.38

de hamam yaptırır. İstanbul'un yanısıra Edirne, Manastır Bursa, İznik, Tekirdağ, Ferecik ve Vefre kasabasında bir çok hayratı ve vakfa ait gayrimenkulleri bulunmaktadır.⁴⁶²

Davud Paşa'nın Prizren ve Üsküp'te de hayratı vardır.⁴⁶³ Üsküp'te iki hamam, bir han ve bir darphane yaptırmıştır. Buralardaki hayratı için 8 dükkkanı ve bir asiyaı (değişmeni) vakfetmiştir. Vakıf bu akarlardan 1275/1858 yılında toplamda 19.827 kuruş 26 pare gelir elde edilmiştir.

1.13.1.Davud Paşa Hamamı

Üsküp'ün merkezinde Taş Köprü'nün yanında bulunan Davut Paşa Hamamı Üsküp'ün tarihi simge eserlerinden biridir. Davut Paşa tarafından yaptırılan bu hamam günümüzde sanat galerisi olarak hizmet vermektedir. İsabey Hamamı ile birlikte Üsküp'te ayakta kalabilen iki tarihi hamamdan birisidir. 900 m²'lik bir alan üzerinde bulunan hamam erkekler ve kadınlar olmak üzere iki ana kısımdan meydana gelir. Her iki kısım da soyunmalık, ılıkık ve sıcakık bölümlerinden oluşur. Hamamın üzeri kubbelelele örölüdür. Kubbelerin altında iç kısımda zengin sarkıt süslemeler mevcuttur. Kuzeybatı yönündeki kadınlar kısmı erkekler kısmından biraz daha küçüktür.⁴⁶⁴

Salih Asım, Davut Paşa Hamamı'nın Üsküp'ün en eski hamamı olduğunu ve içinde 99 çeşmesinin bulunduğunu ifade eder.⁴⁶⁵ Davut Paşa Hamamı'nın kitabesi mevcut değildir. Hamamla ilgili arşiv kaynaklarında bilgiye ulaşmak mümkündür. Hamamın varlığına ilk olarak Davut Paşa Vakfı'na ait vakfiyede ulaşılmaktadır. Bu vakfiyenin tarihi belli olmasa da Davut Paşa Hamamı'nın XV. yüzyılın sonlarında yapıldığını söylemek mümkündür. Vakfiyede hamam "*Hamam-ı çift-e-i büzür der piş-i*

⁴⁶² S. Gül, "Davud Paşa Sahrası ve İçinde Yer Alan Başlıca Yapılar", *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, Sayı 6, Aralık 2014, s.2

⁴⁶³ BOA, EV.D.15821,v.14

⁴⁶⁴ E.H. Ayverdi, 1981, c.3, s.297; L. Kumbaracı, 2008,s.330-338;.M. Özer, 2006,s.154-157.

⁴⁶⁵ S. Asım,2004,s.36.

cisr-i Vardar” olarak belirtilmekte ve hamamın 5838 akçe yıllık gelir getirdiği ifade edilmektedir.⁴⁶⁶ 11 Muharrem 1175/12 Ağustos 1761 tarihli belgede, Davut Paşa Vakfı’nın Üsküp câbisi olan Mehmed Emin Efendi’nin kendi rızasıyla cibâyet görevini erbab-ı istihkaktan Mahmud Halife’ye feragat ettiği anlatılır.⁴⁶⁷ 5 Şaban 1307/27 Mart 1890 tarihli belgede, Davut Paşa Hamamı’nın son dönemlerde Gazhane olarak kiraya verildiği, Gazhane olarak kullanıldığı, hamamın bu dönemde harabe haline geldiği ve acilen restore edilerek aslına uygun olarak hizmet vermesi gerektiği, bir önceki yılda çıkan gaz anbarları nizamnamesi gereğince Üsküp Belediyesi’nin başka bir yerde Gazhane yapmayı planladığı, bu yüzden tamir edildikten sonra burasının hamam olarak kullanılacağı ifade edilmektedir.⁴⁶⁸ 4 Rebiu’l-evvel 1309/8 Ekim 1891 tarihli bir belgede, Vilayet Maarif Müdürlüğü tarafından Davut Paşa Hamamı’nın gelirlerine müdahale edildiği, bu müdahale sebebiyle meselenin Vilayet Bidayet Mahkesi’ne sevk edildiği, mahkemenin kararıyla herhangi bir vekaletnamesi olmayan maarif müdürlüğünün bu müdahalesine son verildiği ve hamamın Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti’nin emrine verildiği ifade edilmektedir.⁴⁶⁹ Hamam 1948 yıllarında tamir edilmiştir. 1963 yılında Üsküp Depremi’nde hasar gören hamam 1980 yılında yeniden restore edilmiştir.⁴⁷⁰ Günümüzde sanat galerisi olarak kullanılmaktadır.⁴⁷¹

1.13.2.Davud Paşa Küçük Hamamı

Davut Paşa’nın Üsküp’te yaptırdığı ikinci hamamdır. Davut Paşa Vakfı’nın gelirlerini gösteren bir belgede hamamın ismi “*Küçük Hamam*” olarak zikredilmekte,

⁴⁶⁶ M. Özer, 2006, s.158-159.

⁴⁶⁷ BOA.ADVN.SRFSK.D.84,v.67.

⁴⁶⁸ BOA.MF.MKT, 117/29; BOA.MF.MKT.128/66; BOA.MF.MKT. 118/36.

⁴⁶⁹ BOA.ŞD.117-5; BOA.DH.MKT.1916/15; BOA.MF.MKT, 124/18.

⁴⁷⁰ M. Özer, 2006, s.158-159.

⁴⁷¹ K. Dojcinovski, **Skopje**, (Editör Niko P. Tozi) Matica Makedonska Publisher, 2003, s.39.

Vardar Nehri kenarında bulunduğu ve 1.256 akçe gelirinin olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷²

Günümüzde bu hamamdan bir eser kalmamıştır.

1.13.3.Davud Paşa Hanı

Üsküp'te Davud Paşa Hamamı'nın yanında Davud Paşa Hanı bulunmaktadır. 953-976/1546-1568 yılları arasında Davud Paşa Vakfı'na ait muhasebe kaydında hanın ismi “*Han-ı Esiran*” yani Esirler Hanı olarak geçmekte ve bu hanın 20.000 kuruş gelir getirdiği ifade edilmektedir.⁴⁷³ Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı'na ait Şaban 1017/Kasım 1608 tarihli bir vakfiyede Mehmed Paşa, vakfettiği bir fırının Davud Paşa Hanı'na bitişik olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷⁴ Etrafında dükkânların olduğu Davud Paşa Hanı 1961 yılında yıkılmış ve bir daha yapılamayarak yok olup gitmiştir.⁴⁷⁵

1.13.4.Davud Paşa Darphanesi (Üsküp Darphanesi)

Üsküp Darphanesi Davut Paşa Vakfı tarafından yaptırılmış ve geliri vakfa tahsis edilmiş bir darphanedir. Davut Paşa, İstanbul'daki hayratı için Üsküp'te inşa ettiği han, hamam, bir çok dükkân ve darphaneyi vakfetmiştir.⁴⁷⁶ Darphane'nin 1471 yılında Fatih Sultan Mehmed döneminde açıldığı tahmin edilmektedir. Darphanenin yeri günümüzde Aziz Dimitriya Kilisesi'nin tam karşısındadır. 1963 depremine kadar duvar kalıntıları hala mevcut olan darphanenin günümüzde herhangi bir eseri kalmamıştır. Darphanede altın, gümüş ve bakır sikkelerin yanısıra ağırlıklı olarak akçe adı verilen gümüş sikkeler basılmıştır. Bu sikkeler için gerekli olan gümüş ise Üsküp ve civarındaki maden ocaklarından temin edilmiştir. 1050-1052/1641-1643 yılları arasında Üsküp ve civarındaki maden ocakları gelirlerinin 3.593.485 akçe olduğu kayıtlarda yer almıştır. Üsküp ve civarının maden ocaklarından sorumlu olan ve devlet tarafından tayin edilen

⁴⁷² E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.299.

⁴⁷³ M.T. Gökbilgin, 1952, s.407.

⁴⁷⁴ VGMA. Defter no: 633, sayfa 21, sıra 11.

⁴⁷⁵ L. Kumbaracı, 2008, s.300-301.

⁴⁷⁶ M. Özer, 2006, s.296.

kişiyi “*emin*”, Üsküp Darphanesi’nin sorumlusuna ise “*âmil*” denmektedir. Âmiller bu darphaneyi kiralayarak işletmişlerdir. Darphanede ise sâhib-i ayar, maşacı, külpenci, tuğracı, çaynıkuyucu, akarcı ve demirci gibi görevliler çalışmıştır.⁴⁷⁷ 879/1475 ve 885/1481 yıllarında darphane eminliğini Taceddin ve Mahmud, sâhib-i ayarlık görevini ise Mehmed, Yusuf b. Bali ve Burak Çelebi yapmıştır. 1564 yıllarında darphanelerde hileli akçe basanların yakalanmasını ve cezalandırılmasını isteyen hükümler gönderilmiştir. 989/1582 yılında Üsküp Davut Paşa Darphanesi’nde darphane emini Receb ve sâhib-i ayarı Mehmed ile Üsküp Nazırı Emrullah Çavuş’un hileli akçe basım işine karıştıkları tespit edilmiştir.⁴⁷⁸

Makedonya Müzesi Koleksiyonu’nda Üsküp Darphanesi’nde basılan bir çok sikke örnekleri vardır. Bu sikkeler, Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, I. Selim, I. Süleyman, II. Selim, III. Murad, I. Ahmed, III. Mehmed ve II. Osman dönemine ait sikkelerdir. Üsküp Darphanesi’nin en faal dönemi, Kanuni Sultan Süleyman’ın ilk dönemlerinde yaşanmıştır. 950/1544 yılında Üsküp Darphanesi’nden elde edilen gelir 63.000 akçenin üzerinde, 975/1568 yılında ise 67.000 akçe civarında olmuştur.⁴⁷⁹

1.14.Mehmed Faik Paşa Vakfı

Mehmed Faik Paşa XIX. yüzyılda Osmanlı askeriyesinde yetişen önemli paşalardan birisidir. Uzun bir dönem ferik (tümen kumandanı- korgeneral) olarak çeşitli livalarda görev almıştır. Bir müddet çeşitli diyarlara hicret etmiş akabinde 1890 yılında vefat etmiştir. Sicilli Osmani’de Faik Mehmed Paşa hakkında şu ifadeler yer verilmiştir. “*Askeriyede yetişip hayli seneler liva-ı ferik olmuş ve mesele-i zâilede rütbesini bî-hak gaib ile bir müddet mehcûru’d-diyâr kalmış ve ba’de’l-afv 1308*

⁴⁷⁷ D. Gjorgiev, D.Nikolova, **Üsküp Osmanlı Darphanesi**, TİKA basımı, Üsküp 2008, s.53-80.

⁴⁷⁸ M. Özer, 2006, s.297.

⁴⁷⁹ D. Gjorgiev, D.Nikolova, 2008, s.53-80.

Rebiu'l-ahirinde fevt olmuştur."⁴⁸⁰ Faik Mehmed Paşa 1301/1884'lü yıllarda Üsküp sancağı mutasarrıflığı yapmıştır. Bu mutasarrıflığı döneminde Üsküp'te bir cami yaptırarak bir vakıf kurmuştur. Vakfının 11 Şevval 1301/4 Ağustos 1884 tarihli bir vakfiyesi vardır.

Mehmed Faik Paşa, Üsküp'te Vardar nehrinin kenarında Vardar ve Hamidiye mahallelerinin ortasında kendi adıyla anılan müceddeden bir cami bina etmiş ve bu caminin yanında 4 bab dükkânı caminin giderleri için vakfetmiştir. Mehmed Faik Paşa, dükkânların kirasından elde edilecek geliri caminin ihtiyaçları için ayırmış ve imama, hatibe, müezzine ve kayyıma maaşlar bağlamıştır. Vâkıf, caminin içinin ve mübarek gecelerde minarelerin aydınlatılması için senelik 300 kuruş, anne babasının ve kendisinin ruhu için camide her gün birer cüz Kur'an-ı Kerim okuyan imam ve hatib ile Miraç ve Kadir gecelerinde 70.000 kelime-i tevhid okuyan salih kişilere senelik 300 kuruş tahsis etmiştir.⁴⁸¹

Faik Paşa Camii'nin bulunduğu "*Hamidiye Mahallesi*",⁴⁸² "*Vardar Mahallesi*" olarak ve 1876-1878 Türk-Sırp savaşında Sırbistan'dan gelen Türklerin yerleşmesinden sonra "*Muhacir Mahallesi*" olarak da anılmıştır. Cami 1963 depreminde hasar görmüş, 1989 yılında yıkılmış ve bir daha yeniden yapılamayarak yok olup gitmiştir. Caminin II. Abdulhamid Han zamanından kalma bir resmi bulunmaktadır. Cami tek kubbeli olarak inşa edilmiştir. Giriş kısmında üzeri dairevî tonozla örtülü olan son cemaat mahalli bulunmaktadır. Caminin girişinde göz alıcı bir taç kapısı bulunmaktadır. Giriş kapısının iki kanadında zengin oymalı işlemler yer almaktadır. Caminin mihrabında kabartmalı süslemeler vardır. Caminin tek şerefeli uzun bir minaresi bulunmaktadır.⁴⁸³

⁴⁸⁰ M. Süreyya, 1308, c.4, s.4.

⁴⁸¹ VGMA. Defter no: 988, sayfa 237, sıra 144.

⁴⁸² E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.249.

⁴⁸³ L. Kumbaracı, 2008, s.210-213.

Faik Paşa tarafından 1301/1883 yılında inşa edilen caminin kitabesi ve vakfiyesi mevcuttur. Kitabede caminin bu yılda Faik Paşa tarafından bina edildiği açıkça ifade edilmektedir.⁴⁸⁴

11 Şevval 1301/4 Ağustos 1884 tarihli vakfiyeye göre, Faik Mehmed Paşa, cami hizmetlerinin devamı için 4 dükkân ile imam ve hatipe tahsisli camiye muttasıl bir menzil (ev) vakfetmiştir. Vâkıf, hatibe ayda 15 kuruş, imama ayda 35 kuruş, kayyımlık vazifesini de yapan müezzine ayda 25 kuruş verilmesini istemiştir. Miraç ve Kadir gecelerinde 70.000 kelime-i tevhid okunması için senelik 300 kuruş ayrılmış ve caminin aydınlatılması için mum, kandil, zeytinyağı alımı için senelik 300 kuruş tahsis edilmiştir.⁴⁸⁵

Üsküp'ün İbni Ömer Mahallesi'nde oturan Ayşe Hanım binti Mehmed Efendi 1320/1903 yılında sahip olduğu evini Faik Paşa Camii için vakfetmiş, evin kirasından elde edilecek gelirin, caminin tamir ihtiyaçları ve müezzinin maaşı için harcanmasını istemiştir.⁴⁸⁶

⁴⁸⁴ Kitabede'nin orijinali şöyledir. "Abdulhamid kamuran şan takva-nişan / Asar-ı hayr olmuş heman...

Hep bende-gan devleti olmuş onun sireti / Bezl eyle nakdini ba-kavl-ı mahbub-ı Hüda

Ez-cümle işte biri hem Faik Paşa'yı zi'l-kerem / Sarf eyleyüb nakid ve derim tehsil için haktan rıza

Yaptı nice hayr eser ol asaf ali Güher / Üsküb'ü kıla ... lutfi bi-rıza

Yine o merd rah hak manend envar-ı felek / Kalbine bilirim olucak ser-hadis-i "men bena"

Bir cami yaptı bi-misal kim mabed nur iştiğal / Emsalini etmek hayal-i alemde vehmi narva

Cami değil bir gülistan minber değil gülben-nişan / Layık hatib olsa hemen ona biraz huş neva

Ya mabede rahmet-karin daru'l-metaf-ı müslimin / Kim beyt-i mamur-ı zemin denirse şanında seza

Tuttukça bu mabedi karar ol asafı dergar / Kılsın cihanda payidar ve şerefle daima

Tarihini bi'l-intihab cevherle et memduh hesab /Faik Paşa'yı hayr-ı bab ve camiii kıldı bina. Sene 1301/miladi 1884" L. Kumbaracı, 2008, s.211.

⁴⁸⁵ VGMA. Defter no: 988, sayfa 237, sıra 144.

⁴⁸⁶ VGMA. Defter No: 989, sayfa 234, sıra 185.

1.15. Murat Paşa Camii (İbni Şahin Camii, Zeynel Bey Camii) Vakfı

Murat Paşa Camii Üsküp'te Türk Çarşısı'nın merkezinde, İsa Bey Çifte Hamamı'nın güneyinde bulunur. Caminin ismi Osmanlı arşivi kayıtlarda “*İbni Şahin Cami*” olarak⁴⁸⁷ veya “*Zeynel Bey Camii*” olarak da geçmektedir. Caminin banisi Murad Paşa'nın babası Şahin Bey'dir.⁴⁸⁸ Caminin girişindeki günümüz kitabesinde caminin XV. asrın başlarında yapıldığı yazmaktadır. 935/1529 yılına ait tahrir defterinde, Üsküp'ün tımar sahiplerinden Murad Paşa tarafından yaptırıldığı ifade edilen cami 1207/1793 yılında yanmış ve harap haline gelmiştir. 976/1569 yılında imamlığını Musli b. Mustafa ve müezzinliğini ise Cafer b. Abdullah yapmıştır.⁴⁸⁹ Kitabede caminin 1216/1802 yılında Üsküp Müfettişi Ali Bey tarafından onarıldığı ve temelden güzelce inşa edildiği yazmaktadır. Cami 1963 Üsküp depreminde oldukça hasar görmüş, 1982 yılında yeniden restore edilmiştir. Avlusunda 1937 yılında inşa edilen iyi korunmuş bir şadırvan vardır. Şadırvanın yanı başında üç mezar taşı vardır. Bu mezar taşlarından biri 1153/1741 yılına diğeri 1204/1790 yılına aittir.⁴⁹⁰ Şadırvandaki iki satırlık Arapça bir kitabede, şadırvanın 1131/1718 yılında Saatçi Rasim Efendi tarafından yaptırıldığı ifade edilmektedir.⁴⁹¹

Cami kible istikametine doğru uzanan dikdörtgen bir yapıya sahiptir. Doğu, batı ve kuzey yakasından üç giriş kapısı mevcuttur. Batı yakasındaki kapı tuvalet kısmına açılır. Duvarları taş yığma ile ve kemerleri tuğlayla yapılan cami kubbesiz olarak inşa edilmiştir. Tavanı altı adet ana ahşap direk tutmaktadır. Ahşaptan yapılan tavan kısmının üzeri kırma çatıyla örtülüdür. Caminin son cemaat mahalli harime dahil edilmiş vaziyettedir. Fevkanesine sağ ve soldan iki merdivenle çıkılmaktadır. Caminin

⁴⁸⁷ BOA.C.E.16047.

⁴⁸⁸ BOA.A.DVNSRSK.D.155,v.157; BOA.A.DVNSRSK.D.194,v.52; BOA.A.DVNSRSK.D.2015,v.183.

⁴⁸⁹ M. Özer, 2006, s.79 ve 271.

⁴⁹⁰ L. Kumbaracı, 2008, s.78-83.

⁴⁹¹ M. Özer, 2006, s.82.

batı yakasında tek şerefeli bir minaresi vardır. İki katlı olarak inşa edilen cami günümüzde 5 vakit ibadete açıktır. Caminin imamı ve vaizi Türk olup Cuma günleri Türkçe vaaz ve hutbe verilmektedir.⁴⁹²

Osmanlı arşivlerinde cami ile ilgili bir çok belgeye ulaşmak mümkündür. Üsküp'te vakıf kuran Şafizade Seyyid Sadi Efendi, 1131/1719 yılına ait vakfiyesinde, Murad Paşa Camii'nde öğle ve ikindi namazında 3 ihlas-ı şerife okuyup sevabını vâkıfın (kendisinin) ruhuna bağışlayan bu camii müezzinlerine yevmî 1 akçe verilmesini şart koşturmuştur.⁴⁹³ 1120/1708 ile 1277/1861 yılları arasında tespit ettiğimiz 14 belgede camide imamlık, hatiplik, müezzinlik, vaizlik ve cüzhânlik vazifelerinin tayinleriyle ilgili bilgiler bulunmaktadır.⁴⁹⁴ 1172/1758 yılına ait bir belgede, Murad Paşa Camii'nde vaizlik yapan Süleyman Halife'nin maaşının Boyacı Kara İbiş Ahmed Vakfı tarafından karşılandığı ifade edilmektedir.⁴⁹⁵

Murad Paşa Camii Vakfı'na ait bir medrese bulunmaktadır. Üsküp'ün Katip Şahin Mahallesinde bulunan bu medresenin Murad Paşa Camii'nin yakınlarında olduğu tahmin edilmektedir. Medresenin evkaf defterinde kaydı bulunmaktadır.⁴⁹⁶

1.16. Paşa Yiğit Bey Vakfı

Paşa Yiğit Bey Vakfı Üsküp'ün en eski vakıflarından birisidir. Zira Üsküp'ü fetheden ilk Osmanlı Beyi Paşa Yiğit Bey'dir. 1392 yılında Üsküp'ü fetheden⁴⁹⁷ ve

⁴⁹² L. Kumbaracı, 2008, s.78-83.

⁴⁹³ VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141.

⁴⁹⁴ VGMA.1185-131,v.121,123,126,129,139; BOA.A.DVNSRSK.D.155,v.157; BOA.A.DVNSRSK.D.192,v.84; BOA.A.DVNSRSK.D.194,v.52; BOA.A.DVNSRSK.D.195,v.109; BOA.A.DVNSRSK.D.205, v.183; BOA.C.E.16047; BOA.İ.E.EV.5530; BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.40; A. Şerif, 2003, s.61.

⁴⁹⁵ VGMA.1185-131, s.121.

⁴⁹⁶ VGMA.757/7; M. Özer, 2006, s.293

Üsküp'ün ilk uçbeyi olan Paşa Yiğit Bey⁴⁹⁸ Üsküp'te bir vakıf kurmuş ve bu vakıf bünyesinde kendi adıyla anılan bir cami ve medrese yaptırmıştır. Üsküp'ün fethi akabinde yapılan ve Üsküp'ün ilk camisi konumunda olan Paşa Yiğit Bey Camii varlığını 1943 yılına kadar devam ettirmiştir.⁴⁹⁹ Paşa Yiğit Bey Vakfı'nın vakfiyesi bulunamasa da vakıfla ilgili arşiv kaynaklarında bir çok bilgiye ulaşılmıştır. Vakfın tevliyet görevini 1073/1662'de Osman Efendi'nin ardından Mehmed Zekai Efendi, 1175/1761'de Ali b. İsmail'in ardından Gevher Hatun, 1185/1772'de Seyyid Abdalbaki'nin ardından Seyyid Mustafa Halife ve 1198/1784'de oğlu Numan yapmıştır.⁵⁰⁰ Vakfın câbisi Mustafa Efendi 1080/1669 yılında vefat edince yerine Mehmed Halife gelmiştir.⁵⁰¹

1. 16.1.Paşa Yiğit Bey Camii (Baba Meddah Camii)

794/1392 yılında kumandasındaki Osmanlı ordusu ile Üsküp'ü fetheden Paşa Yiğit Bey,⁵⁰² Üsküp'ün ilk uçbeyi olur⁵⁰³ ve burada kendi adıyla anılan bir camii ve medrese yaptırarak bir vakıf kurar. Üsküp'ün fethi akabinde yapılan ve Üsküp'ün ilk camisi konumunda olan Paşa Yiğit Bey Camii varlığını 1943 yılına kadar devam ettirir.⁵⁰⁴ Paşa Yiğit Bey Camii'ne Baba Meddah Camii de denmektedir. Arşiv kayıtlarında bu caminin ismi bazen “*Yiğit Paşa Cami-i Şerifi*”⁵⁰⁵ bazen “*Baba Meddah*

⁴⁹⁷ Aşıkpaşazade, 1333, s. 4.

⁴⁹⁸ N. Hoca, 1986, c.13, s.123.

⁴⁹⁹ L. Kumbaracı, 2008, s.168.

⁵⁰⁰ BOA. CE,13888; VGMA.1185-131,v.135; VGMA.1185-131,v.123.

⁵⁰¹ BOA. İE. EV 1459.

⁵⁰² Aşıkpaşazade, 1333, s. 4.

⁵⁰³ N. Hoca, 1986, c.13, s.123.

⁵⁰⁴ L. Kumbaracı, 2008, s.168.

⁵⁰⁵ BOA. A.DVNSRSK.D.198,v.78.

Mescidi”⁵⁰⁶ bazen “*Paşa Yiğit Baba Meddah Cami-i Şerifi*”⁵⁰⁷ bazen “*Paşa Yiğit Camii*”⁵⁰⁸ ve bazen de “*Paşa Yiğit Mescidi*”⁵⁰⁹ olarak geçmektedir. Eski Üsküp Çarşısında, Sulu Han ve Bitpazarı arasındaki mevkide bulunan Paşa Yiğit Bey Camii, 1943 yılında II. Dünya Savaşı sırasında Üsküp’ün bombardımanı esnasında tahrip olur ve bir daha yenilenemez. Ayakta kalan minaresi ise 1961 yılında yıkılır. Böylece cami tamamen yok olup gider. Cami asırlar boyunca hizmet ettiği süreçte çeşitli tamirler geçirir. Kargir malzemeden inşa edilen caminin ince, uzun, sarkıt süslemeli, tek şerefeli güzel bir minaresi vardır. Kubbeli olarak inşa edilen caminin son halinde üzeri ahşap kırma çatı ile örtülüdür. Caminin avlusunda Paşa Yiğit Bey Medresesi ve Türbesi vardır. Medrese ve türbe zaman içinde yıkılıp harap olmuştur.⁵¹⁰

Paşa Yiğit Bey Camii avlusunda medrese ve türbenin yanısıra bir de Meddah Baba Tekkesi de vardır.⁵¹¹ Külliye şeklindeki bu yapının 1961’e gelindiğinde mezar taşı hariç tamamı yıkılmıştır. Mezar taşı ise prefabrik evlerin içinde kalmıştır. Bu vakıf eserini yeniden ihya etmek için 2010 yılında Türkiye’nin destekleriyle çalışmalar başlatılmıştır. Türbe, kütüphane ve mescidi içeren Paşa Yiğit Bey Külliyesi 2016 yılında yeniden yapılmıştır. Böylece Paşa Yiğit Bey Camisi günümüzde mescit olarak yeniden ibadete açılmıştır.

Osmanlı arşiv kayıtlarında Paşa Yiğit Bey Camii ile ilgili bir çok belgeye rastlamak mümkündür. 1102-1278/1690-1862 yılları arasında tespit ettiğimiz bir çok

⁵⁰⁶ VGMA.1185-131.

⁵⁰⁷ BOA.A.E.II.SÜLEYMAN, 697.

⁵⁰⁸ VGMA.1185-131,v.123.

⁵⁰⁹ VGMA.1185-131,v.124.

⁵¹⁰ L. Kumbaracı, 2008, s.168.

⁵¹¹ VGMA.1185-131.

belge ve kayıta camide imamlık, hatiplik, müezzinlik ve duâgû cihetlerine tayin ve tevcihle alakalı bilgiler bulunmaktadır.⁵¹²

1.16.2.Paşa Yiğit Bey Medresesi (Meddah Baba Medresesi)

Meddah Baba, 1 Recep 791/26 Haziran 1389 yılında yapılan ve Priştine yakınlarında vuku bulan Kosova Savaşında Yiğit Bey’le aynı safta savaşmış ve Üsküp’ü fethinde Yiğit Paşa’ya eşlik etmiştir. Meddah Baba’nın ismi Muhiddin Hoca’dır.⁵¹³ Allahı çokça medh u sena eden anlamındaki Meddah ismiyle şöhret bulmuştur. Üsküp’ün fatihi olarak anılmaktadır. Günümüze kadar korunan mezar taşında “*Fatih-i Üsküb Eş-şeyh Meddah Baba*” diye yazmaktadır.⁵¹⁴ Meddah Baba Medresesi Paşa Yiğit Bey Camii’nin avlusunda bulunmaktadır.⁵¹⁵ Vakfiyesi bulunmamasına rağmen Üsküp’ün en eski medreselerinden birisi olarak bilinen Meddah Baba Medresesi eğitim hizmetlerini İkinci Dünya Harbine kadar devam ettirmiştir.⁵¹⁶ Evliya Çelebi, Meddah Baba Medresesi’ni kendi zamanında Üsküp’ün en ünlü medreseleri arasında zikreder.⁵¹⁷ “*Üsküb Tarihi ve Civarı*” eserinin yazarı Salih Asım Bey, Üsküp’te 1305-1313/1888-1896 yılları arasında Meddah Baba Medresesi’nin hala faaliyet gösterdiğini, medresede Arapça gramerin ve dinî ilimlerin okutulduğunu ifade etmektedir.⁵¹⁸ Meddah Baba Medresesi, Osmanlılardan sonra 1925 yılında Üsküplü Ataullah Kurtiş Efendi

⁵¹² BOA.A.DVNSRSK.D.159,v.26; BOA.A.DVNSRSK.D.198,v.78; BOA.A.E.II.SÜLEYMAN,697; VGMA.1185-131,v.121,123,124,126,127,129,135; BOA. 1996,(Makedonya’daki Osmanlı Evrakı), s.44; A. Şerif, 2003, s.17,81.

⁵¹³ G. Elezovic, 1926, s.400-401.

⁵¹⁴ 2009-2014 yılları arasında çok defa Meddah Baba’nın kabrini ziyaret edip incelemelerde bulunduk.

⁵¹⁵ E.H. Ayverdi, 1981, c.3,s.290; B. Saklan, **Makedonya’da Hadis Çalışmaları**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2008, s.35.

⁵¹⁶ M. Hızlı, 2011,s.86.

⁵¹⁷ E. Çelebi,1314,c.5, s.556.

⁵¹⁸ S. Asım, 2004,s31.

tarafından yeniden faaliyete geçirilmiştir. 1946'ya kadar Ataullah Efendi burada müderrislik yapmıştır. Osmanlı sonrasında Üsküp'ün dinî hayatında önemli katkılar sağlayan ve Fettah Efendi diye meşhur olan Abdulfettah Rauf Efendi, Kemal Aruçi ve Bekir Sadak gibi alimler bu medresede yetişmiş ve öğrenciler yetiştirmiştir.⁵¹⁹ Meddah Baba Medresesi 1946 yılında komünist rejim tarafından kapatılmıştır.⁵²⁰ Medrese 2016 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Türk işadamlarının desteğiyle yeniden yapılmıştır. Bu yeni yapı medrese olarak değil mescit olarak hizmet vermektedir.

1.16.3.Paşa Yiğit Bey Mektebi

Paşa Yiğit Bey Mektebi Üsküp'ün en eski mekteblerinden birisidir. Bu mekteple ilgili bulduğumuz 1278/1862 yılına ait bir belgede mektebin, Yiğit Paşa tarafından inşa edildiği, Üsküp'te serrac civarında çarşı bitişiğinde bulunduğu, sıbyan mektebi olarak hizmet verdiği ve Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn'a bağlı olduğu ifade edilmekte ve Yiğit Paşa Camii ile beraber anılmaktadır. Yiğit Paşa Camii'nde imam ve Yiğit Paşa Mektebi'nde muallim-i sıbyan olan Ali Halife b. Hasan, 1278/1862 yılının öncesinde vefat edince yerine lede'l-imtihan ehliyeti nümayan olan sulbî oğlu Hasan Halife tayin edilir. Üsküp Naibinin arzı, Üsküp Evkâf Müdürü ve Üsküp meclisi azalarının inhası ve Evkâf-ı Hümâyûn Nazırının ilamıyla Hasan Halife'ye berât-ı şerif verilir.⁵²¹

1.16.4.Baba Meddah Tekkesi

Baba Meddah Tekkesi, Üsküp'te Türk Çarşısı'nda Paşa Yiğit Bey Camii külliyesi içinde bulunmaktadır. Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Üsküp'te 20 tekkenin olduğunu ve bunlar arasında Mevlevîhane, Lokman Hekim Tekkesi ve Baba Meddah Tekkesi adlı üç tekkenin meşhur olduğunu ifade eder. Baba Meddah Tekkesi'ne Meddah Baba Tekkesi

⁵¹⁹ M. Hızlı, 2011, s.87.

⁵²⁰ S. Baki, "Üsküplü Şair Fettah Efendi'nin şiirlerinde Mehmet Akif'in vefaati", **Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik Ve Bütünlük Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yay., İstanbul 2011, s.320.

⁵²¹ BOA. A.DVNSRSK.D.199,v.57.

de denmiştir. Tekkenin kurucusu isminden de anlaşılacağı üzere Meddah Baba'dır. Meddah Baba'nın günümüze kadar korunan mezar taşında onun Üsküp'ün fatihlerinden olduğu ifade edilmektedir.

Tekkenin hangi tarikata bağlı olduğu ile ilgili kesin bir bilgi ve belgeye ulaşamadık. Meddah Baba mezarının yanında hem Müslümanlar hem de Hristiyanların şifalı olarak gördükleri ve teberrüken içtikleri Meddah Baba Suyu dedikleri bir suyun olduğundan bahsedilir. Ziyaretimiz sırasında günümüzde bu sudan bir eser kalmadığını ancak mezar taşının halen durduğunu müşahade ettik. 2014 yılında Meddah Baba Tekkesi'nin olduğu yerde yeniden bir kazı ve yenileme çalışma başlatılmış ve yok olan Meddah Baba Camisi (Yiğit Paşa Camisi) yeniden yapılmıştır.

Meddah Baba Tekkesi Üsküp'ün ilk ve en eski tekkesidir diyebiliriz. Tekkenin Üsküp'ün fethinden hemen sonra fethin ilk dönemlerde 15. asrın başlarında kurulduğu kanaatindeyiz. Tekkenin kurucusunun Meddah Baba olması, Meddah Baba'nın da mezartaşında belirtildiği gibi Üsküp'ün fatihlerinden olması ve Üsküp'ün 792/1392 yıllarında fethedilmesi bizi bu kanaate sevketmiştir. "*Üsküp'te Osmanlı Mimarı*" adlı kitabın yazarı Hüseyin Süleyman, Üsküp'ün fatihi olarak bilinen Paşa Yiğit Bey'in Üsküp'ü fethettikten sonra Üsküp Sancak Beyi olur olmaz intisap ettiği şeyhi Meddah Baba'yı (Meddah Mehmed Efendi'yi) Üsküp'e getirerek 815/1412 yılında şeyhinin adına Meddah Baba Tekkesi ve Medresesini inşa ettirdiğini belirtir.⁵²² Hüseyin Süleyman'ın bu iddiası bu kanaatimizi doğrular niteliktedir.

1175/ 1762 yılına ait bir arşiv belgesinde, tekkedeki zaviyedarlık (şeyhlik) ve türbedârlık vazifelerini Ali Halife'nin yürüttüğü ifade edilmektedir. Bu iki görevi yaptığına dair kendisine 8 Şevval 1174/13 Mayıs 1761 tarihinde berât-ı şerif verilir. Bu

⁵²² H. Süleyman, *Üsküp'te Osmanlı Mirası*, (Haz.: Fahri Kaya), Yeni Balkan Yay., Üsküp, tarihsiz.

tayin ve tevcih yazısında tekkenin ismi Baba Meddah olarak geçmekte ve tekkeyi Baba Meddah'ın bina ettiği açıkça belirtilmektedir.⁵²³

1260/1844 yılına ait Üsküp temettuat defterinde tekkede İsmail b. Süleyman Efendi'nin şeyh olduğu ifade edilmektedir. Üsküp'ün İshakiye Mahallesi'nde tekkeye ait bir vakıf evinde oturan ve lülecî esnafından olan Şeyh İsmail Efendi'nin yıllık geliri yaklaşık 800 kuruştur.⁵²⁴

Baba Meddah Tekkesi, Üsküp'ün fethedildiği ilk dönemde kurulduktan sonra varlığını ve hizmetlerini Osmanlıların Üsküp'ten çekildiği 1912 yılına kadar devam ettirmiştir. Paşa Yiğit Bey Camisi (Baba Meddah Camisi) II. Dünya Savaşı esnasında 1943'te Üsküp'ün bombalanması sırasında yıkılmış, kalıntıları 1963 yılındaki Üsküp depremine kadar kalmış, depremden sonra ise tamamen ortadan kalkmıştır. Paşa Yiğit Bey Camisi yıkıldığında müstemilatı içinde bulunan Baba Meddah Tekkesi de yıkılmıştır.

1.16.5.Baba Meddah Türbesi

Üsküp'ün fatihlerinden Paşa Yiğit Bey'in şeyhi ve hocası olan Baba Meddah Üsküp'ün ilk manevî büyüklerinden sayılmaktadır. Meddah Baba Mezarı, Üsküp Çarşısı'nın ortasında Sulu Han ile Bat Pazarı'nın arasındaki Meddah Baba Medresesi'nin avlusunda bulunmaktadır. Meddah Baba'nın mezarı uzun yıllar evlerin arasında neredeyse kaybolacak bir durumdayken 2016 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Türk işadamlarının katkılarıyla restore edilen bir külliye'nin içinde yeniden yapılarak ziyarete açılmıştır. Külliye'de Meddah Baba'nın mezarının yanısıra Paşa Yiğit Türbesi, Baba Meddah Medresesi'ni simgeleyen bir mescit ve şadırvan bulunmaktadır. Meddah Baba'nın mezar taşında şunlar yazmaktadır. “*Hüvel hallaku'l- baki El-Merhum el*

⁵²³ VGMA.1185/131, v.121.

⁵²⁴ A. Şerif, 2003, s.69.

Mağfur fatih-i Üsküb Eş-şeyh Meddah Baba ruhiçun el-fatiha” Mezar taşında Meddah Baba’nın Üsküp’ün fatihi olduğu yazmaktadır.

1.16.6.Paşa Yiğit Bey Türbesi

Paşa Yiğit Bey Türbesi Üsküp’te Paşa Yiğit Bey Camii avlusunda bulunmaktadır. Türbe 1963 Üsküp Depremi’nde yıkılmış ve uzun süre yok olup gitmiştir. Açık türbe tipinde, altıgen yapıda ve tek kubbeli olarak inşa edilen türbenin kitabesi korunamamıştır. Ama türbenin sütunlarından birinde “*Yiğit Mehmed Paşa Türbesi*” yazdığı ifade edilir.⁵²⁵ Türbe Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Türk işadamlarının destekleriyle 2016 yılında restore edilerek yeniden ziyarete açılmıştır.

Yiğit Paşa Türbesi’yle alakalı bazı arşiv belgelerine ulaşmak mümkündür. 1182/1768 yılına ait bilgileri içeren bir vakıf defterinde türbeyle ilgili “*Üsküb’de vaki Yiğit Paşa Türbesi’nde muayyene ile türbedâr olan Ali mahlul el-hac Mehmed Emin ibni Mustafa, Naib Ahmed arzıyla bilâ-veled deyu*” şeklinde ifade edilen bir kayıt yer almaktadır. Buna göre Yiğit Paşa Türbesi’nde türbedâr olan Ali’nin bilâ-veled vefatından sonra türbedârlık vazifesine Hacı Mehmed Emin b. Mustafa’nın tayin edildiği ve Üsküp Naibi Ahmed’in arzıyla 20 Receb 1182/30 Kasım 1768 tarihinde kendisine berât-ı şerif verildiği ifade edilmiştir.⁵²⁶

1.17. Ramiz Bey b. Hasan Bey Vakfı

Üsküp’ün Hüdaverdi Mahallesi’nde oturan Râmiz Bey b. Hasan Bey b. Ali Bey, Üsküp’te Meddah Baba Camii avlusu ve arsası içinde bir bab dükkân yaptırır ve bunu cami adına vakfeder. Üsküp hükümet konağındaki şer’i mahkemede şahitlerin huzurunda tescil edilen 13 Safer 1317/23 Haziran 1899 tarihli bu vakfiyede Ramiz Bey, yaptırdığı bir bab dükkânın kiraya verilmesini, bu kiradan elde edilecek gelirin Meddah

⁵²⁵ L. Kumbaracı, 2008, s.172.

⁵²⁶ VGMA.1185-131,v.128.

Baba Camii'nin tamir ve termim masraflarına harcanmasını, artan gelirden bu camide kayyım olarak görev yapan kişiye maaş verilmesini, kayyımlık vazifesinde kusur edilirse mütevellinin onayıyla başka bir kayyımın atanmasını şart koşturmuşur.⁵²⁷ Ramiz Bey kendisi bir cami yaptırmamış ancak daha önce başka bir vakıf tarafından yaptırılan mevcut bir vakıf eserini ve hizmetlerini daha da güçlendirmek için bir vakıf kurmuştur. Üsküp'te önceden kurulan vakıfları desteklemek amacıyla kurulan Ramiz Bey Vakfı gibi bir çok vakıf vardır. Belkıs Hanım Vakfı, Arife Hatun Vakfı, Ayşe Hatun Vakfı, Hacı Mahmud Vakfı, Hafız Sabri Vakfı, Memiş b. Osman Vakfı ve Hamid b. İsmail Vakfı gibi vakıflar bu tür vakıflardan bir kaçıdır.

1.18. Sağır Mehmed Bey b. İsa Bey Vakfı

Üsküp'ün en önemli vakıf kurucularından İsa Bey'in kendisi gibi vakıf kuran ve vakıf hizmetleri sunan iki oğlu vardır. İkisinin de adı Mehmed'dir. Büyük oğluna Kebîr Mehmed Çelebi denmektedir ki bunun kurduğu vakfı daha önce anlattık.⁵²⁸ Diğer küçük oğluna ise Sağır Mehmed Efendi denmektedir. Sağır Mehmed Bey Üsküp'te İsmail Voyvoda Mahallesi'nde Dellak Yusuf'tan bir ev satın almış ve bu evi imaret olarak kullanılmak üzere vakfetmiştir. Sağır Mehmed Bey, 867/1462-1463 yılına ait vakfiyesinde hududlarını tarif ettiği İsmail Voyvoda Mahallesi'ndeki evi ve iki tarafı Vardar Nehri'ne muttasıl olan çayırı, Üsküp'ün çeşitli yerlerindeki sekiz tarlayı, şehir içindeki çayırı, Irazdağ köyündeki içinde evi, tarlaları, bahçesi, avlusu olan bir çiftliği, Edirne'de babasından aldığı Orgaş adlı köyü, Kalkandelen'de annesinden miras kalan Galata, Bocran ve Puruce köylerini, çeşitli yerlerdeki dört değirmeni, üç mezrayı, bir çiftlik ve iki bağı vakfetmiştir. Üsküp'te bir mescit ve imaret yaptıran Sağır Mehmed

⁵²⁷ VGMA. Defter no:991, sayfa 58, sıra 75. Ramiz Bey'in bu vakfiyyesi hicrî 20 Şevval 1331 tarihinde kayd olunmuştur.

⁵²⁸ VGMA. Defter no 633, sayfa 348, sıra 123; VGMA. Defter No: 605, sayfa 271, sıra 358.

Bey, bu mescide iki Kur'an-ı Kerim ve bir cüz takımı ve imarete ise Evliya Tezkiresi'ni vakfetmiştir. Vâkıf, hergün sabah namazından sonra on kişinin birer cüz okumasını ve imarete gelenlerin “*Evliya Tezkiresi*”ni okumasını istemiştir. Bu anlamda vâkıfın kitap okumaya yönelik bir vakıfta bulunması oldukça dikkat çekmektedir. Tevliyet görevini kendisinden sonra evladlarına bırakan Sağır Mehmed Bey, vakıf gelirlerinin imaret ve mescidin ihtiyaçları için harcanmasını ve buralarda çalışan imama günlük dört akçe, müezzine üç akçe, ekmekçiye iki akçe, aşçıya iki akçe, kayyıma bir akçe, cüz okuyan imama, müezzine ve sekiz fakire birer akçe, kadiya bir akçe, meremmetçiye iki akçe ve Üsküp'teki meremmetçiye bir akçe verilmesini istemiştir.⁵²⁹

1.18.1.Sağır Mehmed Bey Mescidi

Sağır Mehmed Bey, Üsküp'te İsmail Voyvoda Mahallesi'nde Dellak Yusuf'tan satın aldığı ve imarete çevirdiği evin arsasında bir mescit yaptırmış ve bu mescidin ihtiyaçlarının karşılanması için Üsküp'te, Edirne'de, Kalkandelen'de ve İstanbul'daki bir çok malını vakfetmiştir. Bu mescidin adına Sağır Mehmed Bey Vakfı'nın 867/1462-1463 yılına ait vakfiyesinde rastlamaktayız. Bu vakfiyede belirtildiğine göre mescit için iki adet Kur'an-ı Kerim ve cüzler vakfedilmiştir. Vâkıf, mescitte biri mescidin imamı, biri müezzini ve sekizi de fakirlerden olmak üzere on kişinin her gün sabah namazından sonra on cüz Kur'an-ı Kerim okumasını istemiştir. Cüz okuyanlara günlük birer akçe, imama cüz akçesinden ayrı günlük dört akçe, iki çanak aş ve iki ekmek, müezzine cüz akçesinden başka günlük üç akçe, iki çanak aş ve iki ekmek, kayyıma günlük bir akçe, iki çanak aş ve iki ekmek ve mescidin önündeki su yolunun tamircisine günlük bir akçe tahsis edilmiştir. Mescidin aydınlatılması için gerekli olan kandil yağına günlük bir akçe ayrılmıştır.⁵³⁰ Bu vakıfta mescit ile imaretin birbirini bütünler bir tarzda hizmet verdiği,

⁵²⁹ VGMA.605-358,v.272-275.

⁵³⁰ VGMA.605-271,v.358.

mescitte Kur'an okuma programlarının düzenlendiği ve vakıf görevlilerinin de imareten faydalanabildiği görülmektedir.

1.18.2.Sağır Mehmed Bey İmareti

Sağır Mehmed Bey, Üsküp'te İsmail Voyvoda Mahallesi'nde Dellak Yusuf'tan satın aldığı evi imarete çevirmiş ve bu evi imaret olarak kullanmak üzere vakfetmiştir. Sağır Mehmed Bey, 867/1462-1463 yılına ait vakfiyesinde anlattığı gayrimenkul gelirlerin bu imaretin ihtiyaçları için kullanılmasını istemiştir. Sağır Mehmed Bey, imarete Evliya Tezkiresi'ni vakfetmiş ve imarete gelenlerin bu kitabı okumasını arzulamıştır. Vâkıf, imarette çalışan aşçı, ekmekçi, kayyım ve Üsküp'teki meremmetçi için maaş bağlamış, imaretin kandil yağı, günlük et, pirinç, yağ, bal, tuz odun, hasır, çanak, biber, zaferan gibi ihtiyaçları için tahsisatlarda bulunmuş ve imarette pişen yemekten imamın, müezzinin, fakirlerin, ahinin, kayyımın, ekmekçinin ve aşçının istifade etmesini murad etmiştir. Sağır Mehmed Bey, Uluköy'de Nevkeri Mustafa'dan satın aldığı tarlayı imaretin turşuluk ve yemişlik ihtiyacı için tahsis etmiş ve has çubuklar toplayıp bir bağ dikerek imaretteki üzüm ihtiyacının karşılanmasını sağlamıştır. İmaratin çalışma usulleri ve imarette pişirilen yemek hakkında vâkıf şunları söylemiştir. *“Aşı günde iki kere pişe. Bir nevbet sabah ve bir nevbet akşam. Her fasılda ne münasib ise onunla bişireler havâic-i mevcûdeden ve şart eylediğim Hazreti Rasül'ün sallallahu Teala aleyhi ve sellem mevlid-i şerif gününde ve üç namaz gecelerinde ve iki bayramda ve aşüre gününde dane ve zerde pişe ve her Cuma gecesinde dane pirinç pişe. Emma riayetle pişe, gözden savmayalar. Şart eyledim; ahi ve aşçı yemeğin iyisini kendülerin alıb yaramazını vermeyeler. Eğer öyle ederler ise mütevellî anları giderib yerlerine gayri emin kimseleri nasb ede. Meyl ve muhaba etmeyeler. Eğer anların da müttefik olub mukayyed olmazsa mütevellî azl ola ve aş ve ekmeğe buğday bitince*

mahsûlât-ı evkâfdan verile ve dahi şart eylediğim; mahrûse-i Üsküp'teki imarete turşu için varan şileyi kaynatub iyletler ve pekmez dahi kaynatub iyletler."⁵³¹

1.19. Yemen Fatihî Gazi Sinan Paşa Vakfı

Yemen Fatihî Gazi Sinan Paşa, Arnavud asıllı olup Enderun'da yetişen önemli devlet adamlarından birisidir. "*Koca Sinan Paşa*" ve "*Tunus Fatihî Sinan Paşa*" olarak da anılır. 1580 yılında sadrazam olmuştur.⁵³² Sinan Paşa Üsküp ve Kaçanik'te kurduğu vakfın Recep 994/Haziran 1586 tarihli vakfiyesi 1326/1909 yılında yeniden kaydedilmiştir. Vakfiyede belirtildiğine göre Sinan Paşa Üsküp'e bağlı Kaçanik'te bir cami, bir han, bir imaret ve bir mektep yaptırmıştır. Bu hayrattaki hizmetlerin devam etmesi için Üsküp'te bir hamamı, bir evi, Lepence Nehri üzerinde bir değirmeni, 12 dükkânı, bir kahvehaneyi, Vardar Nehri üzerindeki beş değirmeni, Üsküp'e bağlı Emin Paşa, Esce, Tabanofça, Yenice köylerindeki sahip olduğu evlerini, değirmenlerini, çiftliklerini, tarlalarını ve yaylaklarını vakfetmiştir. Bunun yanısıra Priştine, Kaçanik ve Köstendil'de de mevkûfatı bulunmaktadır. Sinan Paşa, vakfın idaresinde, Kaçanik'teki cami ve imaretinde çalışan görevlilere maaş takdir etmiştir. Sinan Paşa, imarete pişirilen yemeklerden, fakirlerin, miskinlerin, zengin fakir gözetmeden yolda kalmış herkesin ve misafirlerin istifade edebileceğini ifade etmiştir.⁵³³ 1260/1844 yılında vakfın tevliyet görevini Hıfzı Bey, cibâyet görevini ise Mehmed yapmıştır.⁵³⁴ Vakfa bağlı tarlalar ve gayri menkuller ahalinin tasarrufuna verilerek işletilmiştir. Bu vakıf arazilerini işleten mutasarrıflardan yıllık gelirler elde edilmiştir. Mutasarrıf değişikliğinde ise yeni mutasarrıflardan ferağ ve intikal harcı adı altında bir bedel

⁵³¹ VGMA.605-358, v.271.

⁵³² M. İpşirli, "Koca Sinan Paşa", **DİA**, TDV Yay., Ankara, 2002, c.26, s.137.

⁵³³ VGMA.598-135,v.104.

⁵³⁴ A. Şerif, 2003, s.58,71.

alınmıştır. 1273/1856 yılında çeşitli köylerde bulunan vakfa bağlı onbir farklı tarlaların mutasarrıflarının değişikliği sırasında 167 kuruş 10 pare ferağ ve intikal harcı tahsil edilmiştir.⁵³⁵ Rûmî 1274/miladi 1858 yılında ise vakfın Kaçanık köylerinden 2937 kuruş, Üsküp'ün çeşitli köylerinden 4725 kuruş ve Kalkandelen köylerinden 2830 ferağ ve intikal harcı kuruş gelir elde edilmiştir. Böylece toplamda bu kalemde vakfa 7555 kuruş gelir gelmiştir.⁵³⁶ Vakfın ferağ ve intikal harçlarıyla ilgili bu bilgiler, bize vakfın Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne mülhak vakıflardan olduğunu ve iş ve işlemlerinde bu nezaretçe uygulanan resmi yazışmalara, usul ve esaslara riayet ettiğini göstermektedir. Vakfın, Evkaf-ı Hümayun Nezareti ve bu nezarete bağlı olan Üsküp Evkaf Müdürlüğü olan ilişkilerinde resmiyete uygun hareket ettiğine işaret etmektedir.⁵³⁷

Üsküp'te Veziriazam Yemen Fatihi Sinan Paşa'nın vakfına ait bir hamam bulunmaktadır. Bu hamamın varlığı söz konusu vakfiyesinde rastlanmaktadır.⁵³⁸

1.20. Zeynelabidin Bey Vakfı

Zeynelabidin bey Üsküp'te müstakil bir Mevlevihane yaptırarak bir vakıf kurmuş ve Üsküp'teki Mevlevîlik yapılan bu yeni yerde hizmetlerini devam ettirmiştir. Zeynelabidin Bey yaptırdığı Üsküp Mevlevîhanesi için nakdi vakıfta da bulunarak mevlevîhanenin faaliyetlerinin daha da aktif devam etmesini sağlamıştır. Üsküp Kadısı Abdülkerim Bey, Üsküp Mevlevîhanesi'ne kâtib tayin edilmesiyle ilgili yazdığı 17 Safer 1086/13 Mayıs 1675 tarihli tayin yazısında mevlevîhanenin Zeynel Bey tarafından yaptırıldığını ve Zeynel Bey'in vakfi olduğunu açıkça ifade etmiştir.⁵³⁹ 1152/1740

⁵³⁵ BOA.EV.D.15821,v.27 ve 38.

⁵³⁶ BOA.EV.D.16394,v.1-6

⁵³⁷ H. Telli, 2017, ss.221-239

⁵³⁸ M. İpşirli, 2002, s.137.

⁵³⁹ BOA. C.E. 25909.

yıllarında Üsküp Mevlevîhanesi'nin Zeynelabidin Bey Vakfı olarak devam ettiği görülmektedir.⁵⁴⁰

1.20.1.Üsküp Mevlevihanesi

Üsküp Mevlevîhanesi, şehir merkezinde Karakapucu Mahallesi'nde, “*Bitpazarı*” denilen mevkide şimdiki Lirja ilkokulu avlusunda bulunmaktaydı.⁵⁴¹ Evliya Çelebi, “*Seyahatnâme*” adlı eserinde, Üsküp'te Mevlevîlerin, Rumeli Valisi Melek Ahmed Paşa'nın konağını “*Mevlevîhane*” olarak kullandığını, daha sonradan 1059/1650 yılında Paşa'nın fermanıyla bu Mevlevîhane'nin Asitane-i Mevlana'ya çevrildiğini, “*Mevlevîhane henüz mamur olmakla âbâdandır. Mukaddemen Paşa'nın hanedanı idi. Melek Ahmed Paşa'nın fermanıyla asitane-i mevlana oldu*” sözleriyle anlatmaktadır.⁵⁴² Mevlevîhane öncelikle Rumeli Valisi Melek Ahmed Paşa'nın şahsi konağında kurulmuş daha sonra ise müstakil bir binaya kavuşmuştur. Mevlevîhanenin yeni bir binaya kavuşması Zeynelabidin Bey tarafından gerçekleştirilmiştir.⁵⁴³

Osmanlı arşiv belgelerinde mevlevihaneye ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu belgelerde mevlevihanenin şeyhi, görevlileri, işlevi, tamiri gibi hususlara da değinilmektedir. 1152/1740 yılında vakfın tevliyet vazifesini mevlevîhanenin şeyhi yürütmektedir. 1152/1740 yılı öncesinde vakfın mütevellisi ve aynı zamanda mevlevîhanenin şeyhi olan Şeyh Feyzullah Efendi vefat edince, evlâd-ı vâkıftan olmayan Derviş Mehmed adlı birisi vakfın tevliyet görevine ve mevlevîhanenin şeyhlik görevine kendisini bir şekilde tayin ettirerek berât-ı şerifi kendi üzerine yaptırır. Bu ise vakfın kurucusu Zeynelabidin Bey'in koymuş olduğu şartlara muğayir bir durum arzirmektedir. Resmi bir şikayetin olmamasından cesaretlenen Derviş Mehmed dört

⁵⁴⁰ BOA. A.DVNSRSK.D.78, v.256.

⁵⁴¹ M. Özer, 2006, s.284.

⁵⁴² E. Çelebi, 1314, cilt 5, s.556.

⁵⁴³ BOA. C.E. 25909.

sene bu şekilde mevlevîhanenin şeyhliğini devam ettirir ve 1157/1744 yılında vefat eder. Ancak Meşayih-i Mevlevîden olan Şeyh Hacı Şehabeddin b. Şeyh Bahaeddin, Üsküp kadısına başvurarak mevlevîhanenin şeyhi Feyzullah Efendi'nin vefatından sonra Derviş Mehmed'in hılâf-ı şart-ı vâkıf üzere posta oturduğunu, 4 yıl haksız yere bu makamı işgal ettiğini, bu kişinin zaten vefat ettiğini, halbuki bu vazifeye kendisinin gelmesi gerektiğini ifade eden bir dilekçe yazar ve mevlevîhanenin şeyhlik ve tevliyet görevlerine tayin edilmesini talep eder. Yapılan değerlendirmeler sonunda Üsküp ahalisinin cemm-i gafirinin de ihbarları ve şهادetleri ile Üsküp Naibi Mustafa Efendi'nin arzıyla 22 Receb 1168/4 Mayıs 1755 tarihinde Üsküp Mevlevîhanesi'nin şeyhlik ve tevliyet görevlerine Mevlevî şeyhi Şeyh Şehabeddin Efendi tayin edilir.⁵⁴⁴

1183/1769 yılına ait evkâf defterinde mevlevîhanede bir müezzinin görevli olduğu ifade edilmektedir. Bu da mevlevîhanenin bünyesinde bir mescidin olduğu fikrini akla getirmektedir. Yevmî bir akçe ile mevlevîhanede müezzin olan İbrahim b. Ali vefat edince yerine Muharrem 1183/Mayıs 1769 tarihinde Üsküp Naibi Ahmed Efendi'nin arzıyla merhumun kardeşi Mehmed tayin edilir.⁵⁴⁵

Üsküp Mevlevîhanesi sadece tasavvufî ayinlerin icrasının yapıldığı bir yer değildir. Aynı zamanda mevlevîhanede yoksullar, fakirler, miskinler, yolcular ve misafirler için yemekler hazırlanır, toplumdaki fakirlere sahip çıkılır ve gelip geçen yolculara da hizmet edilir. Tabi bu yemeklerin masraflarının karşılanması için vakfın devamlı suretle bir akarı, bir geliri olması icap etmektedir. Bu sebeple mevlevîhanenin hizmetlerinin devamı için Üsküp'ün değişik yerlerinde bulunan bağlar, bahçeler, dükkânlar vakfedilmiştir. Bu gayrı menkullerden elde edilen gelirler bu hizmetlere kanalize edilmektedir. Ne varki mevlevîhaneye gelir getiren bu gayrı menkullerin işletilmesinde bazı sıkıntılar da yaşanır. 1199/1785 yılında Üsküp Mevlevîhanesi'nin

⁵⁴⁴ BOA. A.DVNSRSK.D.78, v.256.

⁵⁴⁵ VGMA. 1185/131, v.129.

karşı karşıya kaldığı bu sıkıntıların başında ise Mevlevîhaneye ait gayri menkullere yapılan müdahaleler gelmektedir. Mevlevîhaneye ait olan bağ, bahçe ve dükkânların işletilmesi mevlevîhanenin şeyhi ve mütevellisi tarafından yapılır. Ancak mevlevîhaneye ilgisi olmayan ashab-ı arazdan bazı kimseler, hilaf-ı şer' ve bilâ-senedle 2 yıldan beri vakfın gelirlerine hile ve taarruzla müdahale ve istihlak etmeye devam edince bu mudahalenin önüne geçmek için mevlevîhanenin şeyhi Şeyh Abdurrahman tarafından şikayet dilekçesi yazılır. Bunun üzerine 19 Cemaziye'l-evvel 1199/ 30 Mart 1785 tarihinde verilen ve müdahalenin men'ini beyan eden emr u fermanla Mevlevîhaneye yapılan haksızlıkların önüne geçilmeye çalışılır.⁵⁴⁶

1233/1818 yıllarında mevlevîhanede günlük 20 akçe maaşla şeyhlik yapan Şeyh Abdurrahman vefat edince yerine bu işi yapmaya ehil ve müstehik olan oğlu Derviş Abdulgani'nin tayin edilmesi teklif edilir. Bu durum değerlendirilir ve 24 Şevval 1234/16 Ağustos 1819 tarihinde Üsküp Mevlevîhanesi'nin şeyhliğine günlük 20 akçe maaşla Derviş Abdülgani tayin edilerek eline berât-ı şerif verilir.⁵⁴⁷

17 Cemaziye'l-evvel 1261/24 Mayıs 1845 tarihinde çıkan bir emirle Üsküp Mevlevîhane'sine ayda 150 kuruş taamiyye verilmesi emredilir.⁵⁴⁸ 1260/1844 yılına ait temetuat kaydına göre bu yılda mevlevîhanenin postnişini Şeyh Abdulfettah Efendi b. Ali Efendi'dir. Kâtib Şahin Mahallesi'nde tekkeye ait vakıf evinde ikamet eden Şeyh Abdulfettah sahip olduğu çerçi dükkânı ve bakkal nedeniyle devlete yıllık 350 kuruş vergi vermektedir.⁵⁴⁹ Şeyh Abdulfettah 1859 yılında vefat edince yerine Konya Dergahından Niyazi Dede Üsküp Mevlevîhanesi'ne şeyh olarak tayin edilir.⁵⁵⁰ Başka bir belgede Şeyh Niyazi'nin 15 Zilhicce 1286/ 18 Mart 1870 tarihinde şeyh olarak tayin

⁵⁴⁶ BOA. C.E. 30211.

⁵⁴⁷ BOA. C.E. 12912.

⁵⁴⁸ BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.41.

⁵⁴⁹ A. Şerif, 2003, s.55.

⁵⁵⁰ BOA. A.MKT.UM.372-50.

edildiği ifade edilmektedir.⁵⁵¹ Bu durum Üsküp Mevlevîhanesi ile merkezdeki Konya Mevlevîhanesi'nin yakın ve sıcak bir ilişkide olduğunu ve Üsküp'teki Mevlevî postuna kimin oturacağını Konya Mevlevîhanesi tarafından belirlendiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Niyazi Dede'den sonra Mevlevîhane'nin postnişinlik vazifesine oğlu Şeyh Ali Efendi gelir. Şeyh Ali Efendi Üsküp'te Şuhudi Mahallesi'nde sahip olduğu değirmenini mevlevîhaneye vakfeder. 3 Rebiu'l-evvel 1310/25 Eylül 1892 tarihli vakfiyesinde, Şeyh Ali Efendi'nin mevkûf değirmenden elde edilecek gelirin mezkur mevlevîhanenin tamir ve diğer ihtiyaçları için ayırdığı görülür.⁵⁵²

1266/1850'lerden sonra Üsküp Mevlevîhanesi'nin binası ve müştemilatı yavaş yavaş yıkılmaya yüz tutmuş ve bakımsız hale gelmiştir. Her ne kadar mevlevîhanede zikirler ve ayinler devam etse de mevlevîhanenin gelirlerinin çok sınırlı ve oldukça yetersiz olması, uzun yıllar hizmet eden ve yıpranan binanın yenilenmesine imkan vermemiştir. Bu bakımsızlık yaklaşık 50 yıl kadar sürmüş ve nihayet 1307/1890'lı yıllara gelindiğinde mevlevîhane binası hepten yıkılmaya yüz tutmuştur.

Kosova Vilayeti Baş Mühendis Muavini Mustafa b. İhsan Efendi eski mevlevîhane binasının yıkılıp yeniden iki katlı, güzel bir mevlevîhane binasının yapılması için bir proje hazırlamıştır. Bu projede mevlevîhane bir külliye şeklinde ele alınmış ve bu külliyenin müştemilatında iki ayrı binaya yer verilmiştir. Projede semahanenin olduğu binanın iki katlı, avludaki diğer binanın ise tek katlı ve dört odalı olduğu görülmektedir. Ayrıca projede mevlevîhanedeki türbenin tamiri ve şeyh odasının tamiri de tadilat kapsamına alınmıştır.⁵⁵³

⁵⁵¹ BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.42.

⁵⁵² Üsküp Devlet Arşiv Merkezi, Vakfiye No: 16.

⁵⁵³ BOA. Y.PRK.MŞ. Dosya 6, gömlek, 36, BOA. Y.MTV., Nr. 62/24, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti**, BOA.Yay., İstanbul, 2007, s. 274-275.

Rûmî 25 Mart 1312 /miladî 6 Nisan 1896 tarihinde hazırlanan projede inşaatın maliyeti ile ilgili olarak bir çok teknik detaylara yer verilmiş ve inşaatın toplamda 54.158 kuruş 18 pare paraya mal olacağı ifade edilmiştir.⁵⁵⁴ Proje maddi imkansızlık ve ödeneksizlikten dolayı aradan 16 yıl geçmesine rağmen bir türlü hayata geçememiştir. 1330/1912 yılında Osmanlı Padişahı Sultan Mehmed V. Reşat, Üsküp'e geldiğinde mevlevîhanenin bu zor durumuna vakıf olmuş ve tamiratın başlanması için ikiyüz lira ihsanda bulunmuştur. Bu tahsisatla beraber mevlevîhanenin inşaatına başlanmıştır. Uzun uğraşlar sonunda mevlevîhanenin semahanesiyle bazı yerleri yıkılarak yeniden bir semahane, dervişlere ait bir daire ve mutfak inşa edilerek hizmete kazandırılmıştır.⁵⁵⁵

1330/1912 yılına kadar Mevlevîhanenin gelirini, hazineden taamiye olarak gönderilen aylık 108 kuruş ile Üsküp'e bağlı İzlukukan köyünde bir miktar arazinin öşrü olan yıllık 700 okka zahire oluşturmaktadır. Mevlevîhanin en önemli iki gelirini bunlar teşkil etmektedir.⁵⁵⁶ Üsküp Mevlevîhanesi, 1330/1912 yılında Osmanlı Devleti'nin Üsküp'ten çekilmesinden sonra hizmetlerini 1955 yılına kadar devam ettirmiştir.⁵⁵⁷ 1939 yılında Üsküp Meşayih Meclisi'nin hazırladığı raporda, XIX. yüzyılın başlarında Konya Mevlevî Asitane'sinde türbedâr olan Hüseyin Dede'nin Üsküp Mevlevîhanesi'ne postnişin olarak gönderildiği, Hüseyin Dede'den sonra Konya'dan Mustafa Dede ve Abdülbaki Dede'nin gönderildiği, mevlevîhanenin Doğancık köyünde 35000 dönümlük arazisi, Üsküp'te kale arkasında üç taşlı değirmeni, Köse Kadı Camii civarında bir dükkânı, mevlevîhanede çalışanlara tahsis edilen evi,

⁵⁵⁴ BOA. Y.PRK.MŞ. Dosya 6, gömlek, 36.

⁵⁵⁵ BOA. Y.MTV., Nr. 234/14; BOA. DH.İD. 33/34; M. Ünlü, 2012, s. 165-186; S. ARSLAN, **Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları**, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2008, s.20; A. Gerolymat, "**The Balkan Wars**", Bacis books Yay., New York 2002, s.211.

⁵⁵⁶ M. Ünlü, 2012 s. 165-186.

⁵⁵⁷ L. Kumbaracı, 2008, s.244.

İpek'te sekiz dükkânı, Bodur Mahallesi'nde iki taşlı değirmeni, Tropoyça ve Bulaga köylerinde birer çiftliği olduğu ifade edilmiştir.⁵⁵⁸

Mevlevîhanenin son şeyhi Şeyh Hakkı Efendi Türkiye'ye göç etmiş ve Türkiye'de vefat etmiştir.⁵⁵⁹ Şeyh Hakkı Efendi 1954 yılında Türkiye'ye göç ettikten sonra Mevlevîhane 1955 yılında yıktırılmıştır.⁵⁶⁰ Üsküp Mevlevîhanesi'nin son şeyhinin Türkiye'ye göçünden sonra Üsküp'te mevlevîlik tarihe karışmıştır. 2009-2015 yılları arasında yaptığımız gözlemlerde günümüzde Üsküp'ün dinî-tasavvufî hayatında Mevlevîliğin olmadığını müşahade ettik.

1.20.2.Daru'l-mesnevi

Zeynelabidin Bey mevlevihaneden ayrı olarak bir de daru'l-mesnevi yaptırmıştır. Arşiv kayıtlarında bu daru'l-mesnevi'den bahsedilir. Hazreti Mevlana'nın eseri Mesnevi'nin okunduğu yer anlamına gelen Darul-mesnevi ile ilgili belge 14 Cemaziye'l-ahir 1263/miladi 30 Mayıs 1847 tarihine aittir. Bu belgede “*Üsküb'de Cafer Efendi Mahallesi'nde kâin dâru'l-mesnevi durûnunda ashâb-ı hayrâtın bina eylediği mesâcid-i şerifelerin kurb ve civarlarında...*” diye bahsedilir.⁵⁶¹ Bu belgede “Mevlevihane” değilde direk “darul-mesnevi” ifadesinin geçmesi Üsküp'te müstakil bir mesnevi okuma-dinleme mekanının olduğunu akla getirmektedir. Bu ifadelerden Mevlevihane kastedilse bile daru'l-mesnevi adlı mekanın en azından mevlevihanenin avlusu/müştemalatı içinde ayrı bir mekan olarak yer aldığını düşünmek mümkündür.

⁵⁵⁸ M. İzeti, **Balkanlar'da Tasavvuf**, İstanbul, Gelenek Yayıncılık, 2004, s.135.

⁵⁵⁹ E.H. Ayverdi, 1981, c.3, s.292; M. Özer, 2006, s.285.

⁵⁶⁰ M. İzeti, 2004,s.135.

⁵⁶¹ BOA. C.E, 7025

İKİNCİ BÖLÜM

HANIMLAR TARAFINDAN KURULAN VAKIFLAR

2.1. Arife Hatun Binti Abdulkadir Vakfı

Üsküp'te Cami-i Atik Mahallesi'nde oturan Arife Hatun binti Abdulkadir Efendi, sahip olduğu ve sınırlarını etrafıca anlattığı bir bab evini Allah için vakfetmiş ve bu vakfı için bir vakfiye düzenlemiştir. Arife Hatun'un 18 Zilhicce 1326/11 Ocak 1909 tarihli vakfiyesi daha sonra 2 Rebiu'l-evvel 1328/14 Mart 1910 tarihinde sâdır olan irade-i aliyye mûcibince kayd olunmuştur. Arife Hatun, vakfettiği bir bab evin mütevellî tarafından kiraya verilmesini, bu kiradan elde edilecek gelirin Üsküp'te Sultan Murad Camii'nde imam olan kişiye maaş olarak tahsis edilmesini istemiş ve vefatından sonra Hacı Ahmed Efendi'nin, sonrasında ise erkek evladının mütevellî olmasını şart koşturmuştur.⁵⁶² Vakfiyede, mevkûf evin Atik Mahallesi'nde olduğu ve Hacı Efendi b. Kara Mustafa'nın vakfa mütevellî olarak tayin edildiği ifade edilmektedir.⁵⁶³

2.2. Atiyye Hanım binti Arslan Bey Vakfı

Üsküp'de Atiyye Hanım binti Arslan Bey, Debbag Şahin Mahallesi Mescidi'nin avlusunda bir medrese yaptırmış ve bunu vakfetmiştir. Vakfın 3 Zilhicce 1324/ 18 Ocak 1907 tarihli bir vakfiyesi bulunmaktadır. Bu vakfiyede Atiyye Hanım mezkur medresenin inşa edilmesi ve vakfedilmesiyle ilgili olarak şunu söylemiştir. “*Debbag Şahin Mescid-i Şerîfi avlusunda malımdan müceddeden bina ve inşa eylediğim bir bab etmekçi fırınından her birini vakf-ı sahih-i müebbet ve habs-i sarih-i muhalled edüb vakf ve habs edüb... Beş bab odayı müstemil olan ebniyede bir müderris efendi tarafından ale'l-kaide tedris edilmek üzere medrese ola...*” Atiyye Hanım vakfiyesinde tevliyet vazifesinin evvelen kendisinde olmasını, kendisinden sonra oğlu İsmail Bey'in

⁵⁶² VGMA. 605-271,v.358; VGMA. Defter No: 990, sayfa 53, sıra 47.

⁵⁶³ BOA. 1996, (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.47.

mütevelli olmasını, sonrasında batnen ba'de batnin (nesileden nesile) erkek evladının mütevelli olmasını, erkek evlâdı kalmazsa Üsküp'te hâkim ve müftü efendiler taraflarından salih bir kişinin mütevelli tayin edilmesini şart koşturmuşur.⁵⁶⁴

Atiye Hanım'ın 1324/1906 yılında yaptırdığı medreseye Debbağ Şahin Mescidi Medresesi denmektedir. Debbağ Şahin Mahallesi Mescidi'nin avlusunda bulunduğundan dolayı bu adı almıştır. İki katlı olarak inşa edilen medresenin üst katı 5 odadan oluşmaktadır. Alt katı ise fırıncı dükkanı'dır. Bu fırıncı dükkanı medresenin vakfına aittir. Fırıncı dükkanının kiraya verilmesinden dolayı elde edilen gelir, fırının tamir masraflarından sonra medresede müderris olan kişinin maaşına tahsis edilmiştir. Medresenin banisi olan Atiye Hanım, vakfiyesinde, medresede Üsküp müftüsü Arslan Fehmi Efendi'nin müderris olmasını ve ondan sonra ulema efendilerin seçecekleri ehil bir kimsenin müderris olmasını şart koşturmuşur.⁵⁶⁵

2.3. Ayşe Hanım İbneti Mehmed Efendi Vakfı

Üsküp'te Hamidiye Mahallesi'nde Faik Paşa Cami-i Şerifi bulunmaktadır. Bu cami-i şerif için Üsküp'ün İbni Ömer Mahallesi'nde oturan Ayşe Hanım binti Mehmed Efendi bir vakıf yapmıştır. Ayşe Hanım, vakfiyesinde hududlarını tarif ettiği ve sahip olduğu evini mezkur cami-i şerif için vakfetmiştir. Bu evin vakfın mütevellisi tarafından uygun bir kişiye kiraya verilmesini, bu kiradan elde edilecek gelirle, caminin tamir ve termim işlerine harcama yapılmasını, arta kalan miktarın ise Faik Paşa Camii'nde müezzinlik görevini yapan kişiye maaş verilmesini isteyen Ayşe Hanım, meclis-i şer'ide kadı ve şahitlerin huzurunda 17 Zilkade 1320/15 Şubat 1903 tarihli vakfiyesini tescil ettirir. Ayşe Hanım, kendisinden sonra tevliyet görevine Faik Paşa Camii'nde görevli

⁵⁶⁴ VGMA. Defter No:991, sayfa 59, sıra 76

⁵⁶⁵ VGMA. Defter No:991, sayfa 59, sıra 76

olan müezzinin gelmesini ister.⁵⁶⁶ Vakfiyenin aslı Cemaziye'l-evvel 1004/ Ocak 1596 tarihine aittir. Bu vakfiyede Ayşe Hanım'ın sahip olduğu dükkânı, tarlayı ve Üsküp'ün köyünde bulunan bahçesini vakfettiği görülür.⁵⁶⁷

2.4. Ayşe Hatun binti Sağır Mehmed Bey b. İsa Bey Vakfı

Üsküp'te bulunan vakıflardan birisi de Ayşe Hatun binti Sağır Mehmed Efendi Vakfı'dır. Ayşe Hatun, Üsküp'ün en önemli vâkıflarından birisi olan Gazi İsa Bey'in torunudur. Ayşe Hatun, Üsküp'te Alaca Camii yakınında babası Mehmed Efendi'den miras kalan 7 bab dükkânını, şehir civarındaki kırk dönüm tarlalarını, Hatuncuklar Mahallesi'nde birbirine bitişik iki evini, Yiğitpaşa Mahallesi'nde bir kıta bahçesini, Üsküp'ün Pusadır köyü sınırı dahilinde Ebşene Nehri üzerindeki 6 gözlü ve 1 bab odalı asiyabını (değirmenini) ve 14.000 nakit akçesini Allah için vakfetmiştir. Ayşe Hatun Vakfı'nın Cemaziye'l-ahir 1004/Şubat 1596 yılına ait vakfiyesi, Üsküp Naibi Kadızâde Halil Rüşdü Efendi'nin arzı ve Evkâf Nazırı Ahmed Zebur Efendi'nin fermanı üzerine 4 Safer 1269/11 Ocak 1848 tarihinde kaydedilmiştir. Ayşe Hatun vakfettiği 14.000 kuruşun ihtiyaç sahiplerine borç olarak verilmesini ve borcun vakfa iade edilirken %10 oranında bir artışla geri ödenmesini istemiştir. Verilen borcun geri alımında böyle bir artışın talep edilmesinin bazı nedenleri vardır. Bu nedenlerin başında borç verilen paranın zaman içinde alım değerinin düşmesi ve vakfın zarara uğraması endişesi yattığı düşünülebilir. Ayşe Hatun paranın askerlere ve müflis insanlara borç olarak verilmemesini özellikle şart koşturmuştur. Ayşe Hatun, kendisinden sonra tevliyet görevini oğlu Mehmed Tahir'e ve nesline bırakmıştır. Ayşe Hatun, Üsküp'te Hatuncuklar Mahallesi'nde Celvetîye tarikatına bağlı bir zaviye ve mescit bina etmiştir.

⁵⁶⁶ VGMA. Defter No: 989, sayfa 234, sıra 185.

⁵⁶⁷ BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.45.

Mevkûfundan elde edilen gelirin bu mescit ve zaviyenin ihtiyaçları ve tamiri için sarf olunmasını, arta kalan miktarının ise mütevellîye verilmesini istemiştir.⁵⁶⁸

Hacı Ayşe Hatun Vakfı'nda mütevellî, zaviyedar, kâtib, câbi gibi kişiler görev yapmaktadır. Vakfın kurulduğu 1596 yılında vakfın ilk mütevellîsi ve kurucusu Hacı Ayşe Hatun'dur. Hacı Ayşe Hatun'dan sonra tevliyet görevine oğlu Mehmed Tahir gelmiştir. Mehmed Tahir'den sonra evlad-ı vâkıf olan Mehmed Tahir'in neslinden birisi tayin edilmiştir. Vakfın tevliyet görevini 1600'lü yılların başından itibaren 1759 yılına kadar pek çok kişi üstlenmiştir. 1172/1759 yıllarında zaviyenin tevliyet görevi Hacı Efendi tarafından yürütülmüştür. Bundan sonra belli bir dönemde tevliyet görevi ile zaviyedarlık görevi tek kişi tarafından idare edilmiştir.⁵⁶⁹

Vakfın 1272-1274/1855-1858 yılları arasında tevliyet görevini Sadeddin Efendi yürütmektedir. Bu üç yıl zarfında vakfa ait bahçelerin ve değirmenlerin kirasından toplamda 2175 kuruş gelir elde edilmiştir. Elde edilen gelir vakfa ait cami ve türbenin aydınlatılması, tamirâtı vb. ihtiyaçları için harcanmıştır. Bu üç yılda vakfın giderleri 1875 kuruş tutmuştur. Vakıf bu üç yılda 300 kuruş kâr elde etmiştir. Bu miktar da mütevellîye bırakılmıştır.⁵⁷⁰

1276/1859 yılında tevliyet görevini halen Sadeddin Efendi yürütmektedir. Bu yılda vakfa bağlı bahçelerden ve gayri menkullerden 1450 kuruş gelir elde edilmiştir. Caminin tamiri, aydınlatılması ve görevlilerin maaşları için toplamda 1343 kuruş masraf yapılmıştır. Geriye kalan 106 kuruşluk fazla miktar ise mütevellîye bırakılmıştır. Bu yılda vakfın gelirlerinin giderlerinden daha fazla olduğu ve vakfın ekonomik bir sıkıntı yaşamadığı görülmektedir.⁵⁷¹

⁵⁶⁸ VGMA. Defter No: 987, sahife 274, sayfa 95.

⁵⁶⁹ VGMA. 1185-131, v. 121.

⁵⁷⁰ BOA.EV.D.15821, v.11.

⁵⁷¹ BOA.EV.D.16853,v.3.

Vakfın kâtiblik ve câbilik cihetiyle ilgili arşiv kaynaklarında bir çok belge bulunmaktadır. Bu belgelerin çoğu XVIII. yüzyıla aittir.⁵⁷²

2.4.1. Ayşe Hatun Mescidi

Üsküp'te Hatuncuklar Mahallesi'nde bulunan Ayşe Hatun Mescidi, Ayşe Hatun binti Sağır Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştır. Ayşe Hatun, bu mescidin giderleri için için bir çok gayrimenkul vakfetmiş ve bunları Cemaziye'l-ahir 1004/Şubat 1596 yılına ait bir vakfiyesinde izah etmiştir. Bu vakfiyede yaptırdığı bu mescitten açıkça bahsetmiştir. Ayşe Hatun vakfettiği nukûdunu oğlu Mehmed Tahir Efendi'ye teslim etmiştir.⁵⁷³ 1177/1764 yılına ait vakıf defterinde mescidin ismi “*Üsküb dūrûnunda vaki Hacı Ayşe Hatun Cami-i Şerifi*” olarak zikredilmiş ve mescidin daha sonradan camiye tahvil olunduğu ifade edilmiştir. Bu yılda Hacı Ayşe Hatun Camii Vakfı'nın mütevellisi olan Ali'nin vefatından sonra yerine Hüseyin Halife tayin edilmiş ve kendisine 18 Şevval 1177/ 20 Nisan 1764 tarihinde berat-ı şerif verilmiştir.⁵⁷⁴

2.4.2. Ayşe Hatun Zaviyesi

Üsküp'te Celvetî tarikatına bağlı olarak faaliyet gösteren tek zaviye Hacı Ayşe Hatun Zaviyesi'dir. İsminden de anlaşılacağı üzere Hacı Ayşe Hatun tarafından kurulmuştur. Zaviyeye ait bir vakfiye bulunmaktadır. Bu vakfiyede zaviyenin Celvetîye tarikatına bağlı olduğu açıkça yazılıdır.⁵⁷⁵ Ancak konuyla ilgili bazı belgelerde zaviyenin Halvetîye tarikatına bağlı olduğu ifade edilmektedir.⁵⁷⁶ Bazı araştırmacılar tarihi bir belge sunmadan zaviyenin kurucusu Hacı Ayşe Hatun'un Sultan Mehmed Çelebi'nin (1413-1421) kızı olduğunu⁵⁷⁷ ifade etseler de bunun doğru bir değerlendirme

⁵⁷² VGMA.1185-131, v.128; VGMA.1185-131, v.126; VGMA.1185-131, v.139; VGMA.1185-131,v.121.

⁵⁷³ VGMA. Defter No: 987, sahife 274, sayfa 95

⁵⁷⁴ VGMA. 1185-131,s.124

⁵⁷⁵ VGMA. Defter no: 987, sayfa 274, sıra 95.

⁵⁷⁶ VGMA. 1185, v.121.

⁵⁷⁷ L. Kumbaracı, 2008, s.182 ve s.243, G. Elezoviç, 1925, s. 468-472.

olmadığı kanaatindeyiz. Şayet Üsküp'te zaviye kuran Hacı Ayşe Hatun, Sultan Mehmed Çelebi'nin kızı olsa, ki bu durumda XV. asrın ortalarında yaşamış olması gerekirdi. Celvetîyye tarikatı ise XVI. yüzyılın sonlarında Aziz Mahmut Hüdayi (1544-1630) tarafından kurulmuştur.⁵⁷⁸ Bu durumda Hacı Ayşe Hatun, Celvetîyye tarikatı kurulmadan yaklaşık bir asır önce Celvetîyye tarikatına mensup bir zaviye açmış olurdu ki bu da tarihi açıdan muhal bir durumdur. Bizim kanaatimize göre Hacı Ayşe Hatun, Sultan Mehmed Çelebi'nin kızı değildir. Bilakis vakfiyesinde ve pek çok arşiv belgesinde Hacı Ayşe Hatun'un, Mehmed Efendi adlı bir zatın kızı olduğu ve Üsküp'ün mimarlarından Gazi İsa Bey'in birinci torunu olduğu görülmektedir.⁵⁷⁹

Hacı Ayşe Hatun, sahip olduğu dükkânlarını, değirmenlerini, bahçelerini, iki evini ve 14.000 nakid akçe parasını Allah rızası için vakfetmiştir. Hacı Ayşe Hatun, Cemâziye'l-ahir 1004/ Şubat 1596 tarihli vakfiyesinde evkâfının amacını şöyle ifade etmiştir. “*Bu zikr olunan evkâfımı Hatuncuklar Mahallesi'nde tarik-i celvetîyyeye meşruta olmak üzere bina eylediğim zaviye ve mescid-i şerif tamir ve termimine harc ve sarf oluna. Fazlasını mütevellî olan alıp kendü umur-i mesalihine harc ve sarf ede.*”⁵⁸⁰

Vakfiyede Hacı Ayşe Hatun tarafından kurulan zaviyenin Celvetîyye tarikatına bağlı olduğu, 15 Cemaziye'l-evvel 1172/14 Ocak 1759 tarihine ait vesikada “*Üsküb'te tarik-i Halvetîyyeye meşrut Hacı Ayşe Hatun Zaviyesi'nin muayyene ile zaviyedarlığı Ali üzerinde iken tecdid-i berât*” şeklinde kayıt düşülerek zaviyenin Halvetîyye tarikatından olduğu ve meşihatlık cihetine Ali Efendi'nin tayin edildiği ifade edilmektedir.⁵⁸¹ Burada zaviyenin Halvetî tarikatına mı yoksa Celvetî tarikatına mı bağlı

⁵⁷⁸ M. Ünal, N. Çalışkan, “17-18. Yüzyıl Balkanlarda Divan Sahibi Şairlerin Tarikat Bağlantıları”, **Turkish in Europa, 3rd International Conference On Language And Literature (Uluslararası Dil Ve Edebiyat Konferansı Bildiri Kitabı)** ss.132-178,Tirana, 2014.2014, s.139.

⁵⁷⁹ VGMA. Defter no: 987, sayfa 274, sıra 95 , VGMA. 1185, v.125.

⁵⁸⁰ VGMA. Defter no: 987, sayfa 274, sıra 95 , VGMA. 1185, v.125.

⁵⁸¹ VGMA. 1185,v.121.

olduğu konusunda bir tereddüd oluşmaktadır. Burada Üsküp bölgesinde Halvetîlikle Celvetîliğin birbirine yakın ve birbiriyle iç içe bir tarikat olarak yorumlandığı hususunun göz önünde bulundurulması gerektiği kanaatindeyiz. Zaten Halvetîlik ile Celvetîlik birbirine yakın tarikatlardandır.⁵⁸² Bu yüzden Üsküp'teki Hacı Ayşe Hatun Zaviyesi için Osmanlı arşiv vesikalarında bazen Celvetî, bazen de Halvetî nitelemesinin yapılması yadırganmamalıdır.

Hacı Ayşe Hatun Zaviyesi'nde 1172/1759 yılında zaviyedarlık görevini yapan Ali b. Mehmed Efendi bu görevini 1178/1764 yılına kadar devam ettirir. Bu yılda vefat edince yerine oğlu Mustafa Efendi tayin edilerek yedine berât-ı şerif verilir. 1172/1759 yıllarında zaviyenin tevliyet görevi Hacı Efendi tarafından yürütülür. Hacı Efendi'den sonra zaviyenin tevliyet ve zaviyedarlık görevine Mustafa b. Ali gelir. Mustafa b. Ali vefat ettiği 1186/1772 yılına kadar görevini devam ettirir. Vefatından sonra yerine 2 Safer 1186/5 Mayıs 1772 tarihinde Şeyh Yahya Halife b. Mehmed geçer. Bir ara vakfın tevliyet ve zaviyedarlık görevlerine 13 Zilhicce 1186/7 Mart 1773 tarihinde Arif Ahmet geçse de Arif Ahmet kendi hüsnü rızasıyla 8 Şevval 1187/23 Aralık 1773 tarihinde görevlerini Şeyh Yahya Halife'ye ferağ eder.⁵⁸³ Zaviyenin hem mütevellisi hem de zaviyedarı olan Şeyh Yahya Halife, 1188/1774 yılına kadar bu iki görevi yürüttükten sonra bu yılda görevlerini kendi hüsnü rızasıyla Mustafa Halife b. Maksud'a devreder. Mustafa Halife b. Maksud vazifesine 17 Muharrem 1188/30 Mart 1774 tarihinde tayin edilir.⁵⁸⁴ Arşiv belgelerinde görüldüğü üzere hem tevliyet görevinin hem de

⁵⁸² M. Ünal, "Tasavvuf Tarihi İçinde Celvetîlik", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ağustos 2012, Sayı:26, ss.91-104; S. Uludağ, "Celvet." **DİA**, TDV Yay. İstanbul 1993, c.7, s.273; M. Kara, **Bursa'da Tarîkatlar ve Tekkeler**, Uludağ Yay. Bursa 1993, s. 143; H. K.. Yılmaz, **Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetî Tarîkatı**, Erkam Yay., İstanbul 1982, s. 143.

⁵⁸³ VGMA. 1185-131, v. 121, 125, 127, 128, 136

⁵⁸⁴ VGMA. 1185-131, v.139.

zaviyedarlık görevinin aynı kişi tarafından yürütülüyor olması kayda değer önemli bir durumdur.

Üsküp'te Celvetî tarikatının en önde gelen isimlerinden birisi İsmail Hakkı Bursevi olmuştur. İsmail Hakkı intisap ettiği Celvetî şeyhi Osman Fazlı'nın halifesi olarak Üsküp'e gelir ve Üsküp'te vaaz etmeye ve insanlara zahiri ilimlerde ders vermeye başlar. Bir süre Üsküp'te kaldıktan sonra bazı anlaşmazlıklar sonrasında Veles'e oradan da Usturumca'ya geçer.⁵⁸⁵ Üsküp'te Celvetî tarikatının en önde gelen şeyhlerinden biri olan Üsküp doğumlu Vahdeti Osman, Üsküp'te bulunduğu dönemde İsmail Hakkı Bursevi'den ders almış ve onun yanında yetişmiştir.⁵⁸⁶

2.5. Belkıs Hanım Binti Mahmud Pertev Paşa Vakfı

İstanbul Erenköy'de mukim olup bir vesileyle Üsküp'te Gazi Menteş Mahallesi'ndeki İbrahim Bey'lere misafir olarak gelen İlbasanlı Mehmed Pertev Paşa'nın kızı ve Hasan Sadi Paşa'nın karısı Belkıs Hanım, Üsküp'te Oruç Paşa Mahallesi'nde bulunan Kadirî tarikatına bağlı Elaldı Sultan Tekkesi'nin harabe olduğunu öğrenince bu tekkeyi yeniden inşa etmiştir. Bu anlamda bir bab semahane, bir bab şeyh odası, bir bab kahve odası ve bazı odalar yaptırmıştır. Belkıs Hanım tekkeyi yeniden inşa ettikten sonra bir vakıf kurmuş ve Üsküp'te meclis-i şeri'de şahitlerin huzurunda vakfiyesini düzenlemiştir. 22 Muharrem 1328/3 Şubat 1910 tarihli bu vakfiyede Belkıs Hanım, tekkenin tarikat-ı aliyye-i Kadirîyyeye mahsus bir dergah-ı şerif olarak hizmet etmesini, tevliyet görevine kendisinin vefatından sonra oğlu Saib Bey'in, kızı Zeliha Hanım'ın, manevi evladı Arif Hikmet Bey'in, merhum Şeyh Ali Baba'nın torunu Emine Nimet Hanım'ın müştereken gelmesini ve tekkenin meşihat cihetine ise merhum Şeyh Ali Baba'dan sonra oğlu Abdulkadir Efendi'nin tayin

⁵⁸⁵ A. Namlı, "İsmail Hakkı Bursevi, **DİA**, c.23, 2001,s.102.

⁵⁸⁶ M. Ünal, N. Çalışkan, 2014, s.146.

edilmesini istemiştir. Belkıs Hanım, tekkenin meşihat cihetine sonradan müdahale eden Süleyman Efendi'nin uzaklaştırılmasını sağlayarak tekke hizmetlerini yeniden hayata geçirmiştir.⁵⁸⁷

2.6. Beyhan Sultan Vakfı

Beyhan Sultan Üsküp'te bir mektep yaptırmış ve bu mektebin ayakta kalması ve hizmetlerini devam ettirebilmesi için gayrimenkuller vakfederek Üsküp'ün eğitim hayatına katkı sağlamıştır. Beyhan Sultan'ın kimliği hakkında farklı görüşler ortaya konya da⁵⁸⁸ onun Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim'in kızı olduğu kanaati ağır basmaktadır.⁵⁸⁹ Beyhan Sultan'a ait Üsküp'teki türbenin tarihi ile Yavuz Sultan Selim'in kızı olan Beyhan Sultan'ın ölüm tarihi arasında bir uyumluluk da bunu doğrulamaktadır.⁵⁹⁰

Beyhan Sultan Vakfı'nın vakfiyesine ulaşılmasa da arşiv kaynaklarında bu vakıftaki görevler, görevliler ve muhasebe kayıtlarıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Beyhan Sultan Vakfı'na ait Terne karyesi sınırında 9 ayrı yerde on buçuk dönüm tarla ve 6 ayrı yerde sekiz buçuk dönüm bağ bulunmaktadır. Bu gayrimenkuller vakfın en önemli gelirlerini oluşturmaktadır. Belgelerde vakfın mütevellileriyle ilgili bilgiler de bulunmaktadır. 1084/1673 yılında Beyhan Sultan Vakfı'nın tevliyet görevini yürüten Mustafa'nın aynı zamanda Üsküp'teki Elaldı Sultan Vakfı'nın tevliyetini de üstlendiği görülmektedir.⁵⁹¹ Ancak vakfın mürtezikası Mustafa'dan pek de memnun gözükmemektedir. Bu memnuniyetsizlik resmiyete de yansır. Vakfın mürtezikası onun

⁵⁸⁷ VGMA. Defter No 990, sayfa 74, sra 62.

⁵⁸⁸ Y.K.Beyatlı, **Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hatıralarım**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul. 1986, s.22; H. Süleyman, Tarihsiz, s.10; Lidija Kumbaracı, 2008,s.55.

⁵⁸⁹ Y. Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2006, S.237-240.

⁵⁹⁰ L. Kumbaracı, 2008, s.55.

⁵⁹¹ BOA. EV.D. 14341; BOA. İE. EV. 986.

kötü halinden şikayet ederek görevden alınmasını talep ederler. Bu şikayet üzerine Mustafa, Şeyhülislam tarafından görevinden alınarak yerine 23 Safer 1084/9 Haziran 1673 tarihinde Abdurrahman tayin edilir. Vakfın tevliyet görevini 1116/1704'de Ebu Bekir, 1212/1797'de Hacı Abdurrahman Efendi,⁵⁹² 1844'de Hıfzı Bey b. Receb Paşa yapmaktadır. Hıfzı Bey aynı zamanda Gazi Sinan Paşa Vakfı'nın da tevliyet görevini yürütmektedir.⁵⁹³ Beyhan Sultan Vakfı mütevellisinin aynı zamanda Üsküp'teki başka vakıfların da tevliyet görevlerini yürütmeleri dikkate değer bir husustur. Beyhan Sultan Vakfı'nda süvari câbisi, kâtib ve türbe cüzhânı olarak çalışan görevliler vardır. Bu görevlilerle alakalı arşiv belgelerinde bazı bilgiler bulunmaktadır.⁵⁹⁴

Evkâf defterlerinde vakfın ferağ gelirleriyle ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür. 1084/1673 yılında vakıftaki ferağ gelirlerinin toplamda 290 kuruş olduğu görülür. Bu yılda vakfın gayrimenkullerinin genellikle Hristiyan tebaa tarafından işletildiği daha sonra ise çoğunun Müslüman ahaliye kiralandığı görülmektedir.⁵⁹⁵ Vakıf yöneticileri mevkûfu Müslüman veya Gayrimüslim halka kiralamakta sakınca görmemiş ve vakfın kârını hesap ederek mevkûfu gerektiğinde Gayrimüslümlere ve gerektiğinde de Müslümanlara tahsis edebilmiştir. Bu durum, hem vakıf-Gayrimüslim ilişkileri açısından hem de Müslüman ve Gayrimüslim halkın bir arada yaşadığı Üsküp'te vakıfların birlikte yaşama kültürüne verdiği katkı açısından çok önemlidir.

Rumi 1281/miladi 1865 yılında Aralık ayı başından 1866 yılı Şubat ayının sonuna kadarki Üsküp vakıflarında vuku bulan ferağ ve intikalat harcı ile rub' (çeyrek) hisse malî maktu'u beyan eden muhasebe defterinde Beyhan Sultan Vakfı'nda ferağ ve intikalat harcının 317 kuruş tuttuğu görülür. Bu defterde görevlilere verilen maaşlar,

⁵⁹² BOA. İE. ENS. 239; BOA. İE. ENS. 721; BOA. ADVNSRSK.D. 120, v.279.

⁵⁹³ A. Şerif, 2003, s.58.

⁵⁹⁴ BOA.C.E.11855; BOA.ADVNSRSK.D.120,v.279; BOA.ADVNSRSK.D.162,v.235; BOA.İE.EV.986.

⁵⁹⁵ BOA. EV.D.16394; BOA. Ev. D. 14341.

muhasabe harcı ve mahlûl harcı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.⁵⁹⁶ Evkaf defterlerinde bu vakfa ait ferağ ve intikallerden bahsedilmesi, Beyhan Sultan Vakfı'nın Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne mülhak vakıflardan olduğunu da göstermektedir.

2.6.1.Beyhan Sultan Mektebi

Üsküp'te kurulan en önemli mekteplerden birisi Beyhan Sultan Mektebi'dir. Mektepte halife-i mekteb adlı görevliler bulunmaktadır. Beyhan Sultan mekteb-i şerifi vakfında yevmi 4 akçe vazife ile halife-i mekteb olan Mustafa bin Hacı Mahmud hacc-ı şerifde vefat edince yerine Üsküp Naibi Abdulfettah Efendi'nin ve Şeyhulislam Mevlana Mehmed Emin Efendi'nin ilamıyla 18 Recep 1190/25 Ağustos 1776 tarihinde merhumun oğlu Abdulgani Halife tevcih edilir.⁵⁹⁷

2.6.2.Beyhan Sultan Türbesi

Beyhan Sultan Türbesi Üsküp'te Sultan Murat Camii avlusu içerisinde caminin kible yönündeki güney duvarının bitişiğinde bulunmaktadır. Yahya Kemal Beyatlı halk arasında türbeye “*Beyan Baba*” dendiğini ifade eder ve Üsküp'ten ayrıldıktan 39 yıl sonra Sırbistan idaresindeki Üsküp'e geldiğinde Beyhan Sultan Türbesi'ni ziyaret eder. Türbe mimarisi ve lahitlerin güzelliği kendisini çok etkiler.⁵⁹⁸ Nihat Sami Banarlı Üsküplülerin, Beyhan ismini erkek adı sandıkları için bu türbeye zamanla Beyan Baba Türbesi demiş olabileceklerini ifade etmiştir.⁵⁹⁹ Kanaatimize göre Üsküp'te yaşayan Türkler kelime başında ve ortasında çoğu zaman “h” harfini yutarak telaffuz ettiklerinden dolayı “Beyhan” kelimesine “Beyan” demişlerdir.

⁵⁹⁶ BOA.EV.D.15390, v.70

⁵⁹⁷ BOA. ADVNSRSK.D. 94, s.274

⁵⁹⁸ Y.K.Beyatlı, **Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hatıralarım**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul. 1986, s.23; S.N.İşıksalan, “Yahya Kemal'in Ahmet Agah'lı Yılları ve Üsküp”, **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2015,s.1.s.1-24.

⁵⁹⁹ S.N. Işıksalan, 2015,s.16, N.S. Banarlı, 1997, s.22.

Türbenin, özellikle eşyası veya bazı şeyleri çalınanlar, çocukları olmayanlar, kocaya varmak isteyen kızlar ve muratlarına nail olmak isteyenler tarafından ziyaret edildiği ve bu kimselerin türbenin toprağından bir parça almayı adet edindikleri ancak son yıllar da ise bu adetlerin bittiği anlatılmaktadır. Beyhan Sultan Türbesi'nin kitabesi mevcuttur. Kitabesinden anlaşılacağı üzere 964/1556-1557 yılında yapılmıştır. 840/1436 yılında inşa edilen Sultan Murat Camii'nin yapımından yaklaşık 120 yıl sonra bu türbe yapılmıştır. Kapalı türbe modelinde, kübik gövdeli, dıştan kare içten sekizgen yapıda ve kubbeli olarak inşa edilen türbe, cesamet bakımından Makedonya'nın en büyük türbelerinin başında gelir.⁶⁰⁰ Türbenin içinde girişin ön kısmında sıra halinde üç lahit, arka kısmında mermerden iki sanduka vardır. Beyhan Sultan'ın mezarı bunlardan birisine ait olmalıdır. 1963 Üsküp depreminde büyük hasara uğramış, 1977 yılında restore edilmiştir.⁶⁰¹

964/1556-1557 yılını gösteren türbenin kitabesi giriş kapısının hemen üzerindedir. Taş levha üzerine Osmanlıca yazılmış kitabede şöyle yazmaktadır.

*“Bu meşhed-i şerif şemim ile perran ide / Her dem nesim-i ravza-i dâru's-salam ola
Tarihi bu türbenin ol kim diler desun/ Envar-ı lütf-i razıka daim makam ola 964”*⁶⁰²

Türbede duâgûlar ve cüzhânlar görev yapmıştır. 1175/1761 yılına ait bir belgede, Beyhan Sultan Vakfı'nda günlük bir akçe maaşla duâgû ve iki akçe maaşla cüzhânlık vazifelerine mutasarrıf olan Mehmed b. Emin'in vefatından sonra yerine 10 Cemaziye'l-evvel 1175/7 Aralık 1761 tarihinde Arif Mehmed b. Mustafa'nın tayin edildiği ve yedine berât-ı şerif verildiği ifade edilmektedir.⁶⁰³

⁶⁰⁰ L. Kumbaracı, 2008, s.55-56.

⁶⁰¹ M. Özer, 2006, s.119.

⁶⁰² Anlamı: Bu kıymetli şehidin bulunduğu yer güzel koku ile uçsun. Her zaman cennet bahçesinin rüzgarı essin. Bu türbenin tarihini kim ister söylesin. Rızık veren Cenab-ı Hakk'ın lütfunun nuru daima makamı olsun. 964 /1556-1557

⁶⁰³ VGMA.1185-131,v.4.

2.7. Esmâ binti Mustafa Çelebi Vakfı

Hayır sahibi bir hanımefendi olan Esmâ binti Mustafa Çelebi, Üsküp'te İpekçiler Çarşısı'nda bulunan dükkânını vakfederek bir vakıf kurmuştur. Vakfının 20 Zilkade 1115/26 Mart 1704 tarihli vakfiyesi mevcuttur. Vakfiyede, dükkânın kirasından elde edilecek gelirin, hatim okunması için tahsis edildiği görülür. Berât gecesinde iki defa ve diğer zamanda bir defa olmak üzere yılda üç defa okunacak hatm-i şerifin sevabının vâkıfın ruhuna hediye edilmesi istenmiştir. Ebubekir Efendi b. Şeyh Adem Efendi vakfın mütevellisi olarak tayin edilmiştir.⁶⁰⁴ Bu vakıf, sadece Kur'an okunması için yapılan vakıflara bir örneklik teşkil eder.

2.8. Hani Hatun (Hatuncuklar Camii) Vakfı

Hani Hatun Üsküp'ün en önemli vâkıflarından biri olan Yahya Paşa'nın kızıdır. Babasının yolundan giden Hani Hatun Üsküp'te bir camii, bir hamam ve bir türbe yaptırarak bir vakıf kurmuştur. Hani Hatun'un yaptırdığı camiye "*Hatuncuklar Camii*", hamama ise "*Hatuncuklar Hamamı*" veya "*Kızlar Hamamı*" denmektedir. Vakfın 917/1511 yılına ait vakfiyesi olduğu ifade edilir ancak biz bu vakfiyeye ulaşmadık. 1290/1874 yılı Tuna Vilayeti Salnâmesi'nde, Rusçuk sancağına bağlı olan ve 46 köyü bulunan Plevne'de 17 vakıf köyünün bulunduğu ifade edilir.⁶⁰⁵ 1188/1744 yılına ait bir belgede bu vakıf köylerinden Digen köyünün Hani Hatun Mescidi Vakfı'na ait olduğu

⁶⁰⁴ M. Dede, 2015, s. 141; Üsküp Devlet Arşiv Merkezi, Vakfiye No: 13.

⁶⁰⁵ **Salnâme-i Vilâyet-i Tuna**, Defa 6, Sene 1290, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1290, s. 106-309.

A. Koyuncu, "Tuna Vilâyeti'nde Nüfus Ve Demografi (1864-1877)", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 9/4 Spring Ankara 2014, s. 675-737.

ifade edilir.⁶⁰⁶ Söz konusu belgenin devamında Digen köyünde yaşanan, savaştan ve ordu seferlerinden olumsuz etkilenecek köyü terkeden reayanın tekrar köye döndürülmesiyle ilgili bir sorundan bahsedilir. Bu olay 1736-1739 yılları arasındaki Osmanlı-Rus savaşlarının yapıldığı döneme denk gelmektedir.⁶⁰⁷ Bu savaşların sonunda Osmanlılar, zafer elde ederek bölgedeki toprak bütünlüğünü korumuş ve telaş içinde olan bölge insanını rahatlatıcı adımlar atmaya çalışmıştır. Bu adımlarla Digen köyünden göç eden ahalinin yeniden köye dönmesi sağlanarak buradaki vakfa ait arazilerin sorunsuz bir şekilde işletilmesi ve böylece vakfa tekrar gelir elde edilmesi temin edilmiştir.⁶⁰⁸

Hani Sultan tarafından yaptırılan Hatuncuklar Camii, arşiv kayıtlarında “*Nefsi Üsküb kasabasında Yahya Paşa kızı Hani Hatun’un bina eylediği mescid-i şerif evkâfi...*” ifadeleriyle yer almakta ve mescid olarak zikredilmektedir.⁶⁰⁹ 917/1551 tarihli belgede mescidin XVI. yüzyılın başlarında yapıldığı ve Üsküp’te Rufaî Tekkesi’nin batısında, Yahya Paşa Camii’nin doğusunda yer aldığı ifade edilmektedir.⁶¹⁰ Camide imamlik görevini 1075/1664’de günlük 7 akçeyle Hasan Efendi’den sonra Mahmud Efendi, 1189/1776 yılında Abdullah Halife’den sonra Hasan Halife, 1210/1796 ve 1211/1797 yıllarında Ataullah Halife, Lütfullah Efendi ve İsmail Halife, 1114/1702 yılında müezzinlik görevini Hüseyin’in vefatından sonra günlük 3 akçeyle Kadri yapmaktadır.⁶¹¹ 1124/1712 yılında Hani Sultan Vakfı’nın tevliyet görevini herhangi bir

⁶⁰⁶ BOA.C.E.20548. Belgede Digen köyü olarak geçen köy günümüzde Plevne’ye bağlı Gigen adıyla anılan köy olsa gerektir.

⁶⁰⁷ İ.H.Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi VI**, TTK Basımevi, Ankara 1988,c.6.s.180.

⁶⁰⁸ BOA. C.E.20548.

⁶⁰⁹ BOA. C.E.26863.

⁶¹⁰ G. Elezović, 1925, 262-264, L. Kumbaracı, 2008, s.159.

⁶¹¹ BOA. AE,IV.MAHMUD,2595; BOA. A.DVNSRSK.D.94,v.124; BOA. A.DVNSRSK.D.117,v.506; BOA. İE,EV.3902.

ücret almadan (ber-vech-i hasbi) yürüten Seyyid Mehmed'e berât-ı şerif verilir.⁶¹² 1844 yılında mescidin imamlığını Molla İlyas b. Abdullah, müezzinliğini de Hacı Abdulgani b. İsmail yapmaktadır.⁶¹³

Hatuncuklar Camii'nin olduğu Hatuncuklar Mahallesi'nde Hacı Ayşe Hatun Mescidi de bulunmaktadır. Ayşe Hatun'un yaptırdığı bu mescit yıkılmış günümüze kadar gelmemiştir. Hatuncuklar Camii bu mescit ile karıştırılmamalıdır. Hatuncuklar Camii 1963 depreminde hasar görmüştür. Devlet tarafından tamamen yıkılmak istenmiş ancak Müslüman ahalinin karşı çıkmasıyla durdurulmuştur. Duvarları taş ve tuğladan örülen cami, 3 kubbeli olarak inşa edilmiştir. Caminin işlemeli ahşap kapısı vardır. Son dönemde restore edilen cami günümüzde halen ibadete açıktır.⁶¹⁴

Hani Hatun Üsküp'te Hatuncuklar Hamamı'nı (diğer adıyla Kızlar Hamamı'nı) da yaptırır. Bu hamam kiraya verilerek vakfa gelir elde edilir. Evliya Çelebi, Kızlar Hamamı'nın Üsküp'ün meşhur hamamları arasında olduğunu, Yahya Paşa Camii'nin yakınında bulunduğunu, bu hamama genellikle kadınların girdiğini, buna mukabil bölgedeki kadınların hamama girmesinin pek hoş görülmediğini ifade eder.⁶¹⁵ Salih Asım ise Kızlar Hamamı'nın ismini Hatuncuklar Hamamı olarak zikreder.⁶¹⁶

Üsküp'te Hatuncuklar Camii yanında bir türbe vardır. Bu türbede Hatuncuklar Camii'nin banisi Hani Hanım yatmaktadır. Cami ve türbe 1963 depreminde büyük hasar görmüş ve caminin büyük bölümü yıkılmıştır. Türbe ise tamamen ortadan kalkmıştır. 2008 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin katkılarıyla Hatuncuklar Camii yeniden restore edilmiş ve cami ibadete açılmıştır. Ancak türbe yeniden yapılamamıştır. Günümüzde türbenin eski resimleri kalmıştır. Türbe altı ayaklı, açık ve tek kubbeli

⁶¹² BOA. C.E. 26863.

⁶¹³ A. Şerif, 2003, s.78.

⁶¹⁴ L. Kumbaracı, 2008, s.159.

⁶¹⁵ E. Çelebi, 1314, c.5, s.556

⁶¹⁶ S. Asım, 2004, s.36

türbe örneklerindendir. Altı ayağın üzerinde sekizgen bir kasnak, bu kasnağın üzerinde de kubbe bindirilmiştir. Türbenin alt kısımları kesme taştan, kubbe ise tuğladan inşa edilmiştir.⁶¹⁷ Günümüzde türbenin bulunduğu yerden yol geçmektedir.

2.9. Hüma Şah Sultan Vakfı (Hüma Sultan, Hümayûn Şah Sultan)

Üsküp'te vakıf kuran hanımefendiler arasında Hüma Şah Sultan da vardır. Hüma Şah Sultan Vakfı'na ait 1772 yılına ait bir ilamda kendisinden “*Hüma Şah Sultan binti Sultan Mehmed*” olarak bahsedilmekte,⁶¹⁸ ve 1706 yılına ait bir vakıf defterinde ise “*Hüma Şah Sultan tabe serahâ veca'li'l-cennete mesvaha*” olarak zikredilmektedir.⁶¹⁹ Sicilli Osmani'de Hüma Şah Sultan hakkında şu ifadeler yer verilir. “*Hüma Şah Sultan Şehzade Mehmed bin Sultan Süleyman-ı evvelin kerimesidir. Ferhad Paşa'ya tezvic olundu. Sultan Murad Han-ı sâlis asrı evailinde irtihal olmuştur. Kerime ve mahdumları vardır.*”⁶²⁰ Bu ifadelerden hareketle Hüma Şah Sultan'ın, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed'in kızı olduğunu, Ferhad Paşa ile evlendiğini ve Sultan Üçüncü Murad (saltanatı 1574-1595) döneminin sonlarında vefat ettiğini söyleyebiliriz. Hümaşah Sultan'ın kocası Ferhad Paşa, Enderun'da yetişmiş, 960/1552'de yeniçeri Ağası, 965/1557'de Kastamonu sancağı ile Beylerbeyi, 972/1564'de üçüncü vezir olmuş ve 974/1566'de Hüma Şah Sultan ile evlenmiştir. Ferhat Paşa bu evlilik sonrasında kendileri için İstanbul'da Sultan Bayezid Camii'nin haremine nazır bir saray inşa ettirmiştir. Doktorun cehli sebebiyle 982'de vefat ettiği ifade edilen Ferhat Paşa Eyüp'te defnedilmiştir. Hüsnü hatta merakı olan Ferhat Paşa çok sayıda Mushaf-ı Şerif (Kur'an-ı Kerim) yazmıştır. Bunları yüz altına satarak elde

⁶¹⁷ L. Kumbaracı, 2008, s.160.

⁶¹⁸ VGMA.Defter No:776; Gömlek No:104,v.116.

⁶¹⁹ BOA. EV.D.1432, v.1.

⁶²⁰ M. Süreyya, 1308, c.1, s.87-88

ettiği helal paranın teçhiz ve tekfini için kullanılmasını vasiyet etmiştir. Yazdığı bir Mushaf-ı şerif, Sultan Bayezid Türbesine konmuştur. Hüma Şah Sultan'ın Ferhat Paşa'dan beş oğlu ve bir kızı olmuştur. Büyük oğlu Mustafa Bey 1001/1592'de Kapucu başı olmuştur. Bolu Beyi olan ikinci oğlu Osman Bey ise Bağdad muharebesinde İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin türbesini ziyaretten gelirken 1037/1627'de top atışı saldırıları sonucu şehit düşmüştür. Bilinen diğer oğullarının isimleri ise İbrahim Paşa ve Hüsnü Bey'dir.⁶²¹

Arşiv kayıtlarında bu vakfın ismi bazen Hüma Sultan Vakfı,⁶²² bazen Hümâyûn Şah Sultan Vakfı,⁶²³ çoğu zaman da Hüma Şah Sultan Vakfı⁶²⁴ olarak geçmektedir. Bu isimdeki vakıfların hepsi aynı vakıftır. Bazı araştırmacılar isimlerinin farklı yazılmasından dolayı bu vakıfları birbirinden ayrı vakıflar olarak düşünmüşlerdir. Ancak isimleri farklı yazılsa da vakıf hakkındaki arşiv belgelerini incelediğimizde bunların hepsinin tek bir vakfı işaret ettiğini anlayabiliriz.⁶²⁵

Hüma Şah Sultan Üsküp'te camii, imaret zaviye ve mektep yaptırmış ve bu eserlerle hizmet sunmaya çalışmıştır. Vakfa ait bir de türbe bulunmaktadır.⁶²⁶ Hüma Şah Sultan ayrıca Üsküp'te Vardar Köprüsü adıyla bir köprü bina etmiştir.⁶²⁷ Vakıf bünyesinde mütevellî, nazır, imaret şeyhi, kâtib, câbi, türbedâr, iki muallim, vekilharç, kilarî, üç cüzhân, iki müezzin, duâgû, kayyım gibi görevliler çalışmıştır.⁶²⁸ 1767'de

⁶²¹ M. Süreyya, 1308, c.4, s.16

⁶²² BOA.EV.D.15821,v.9,35; BOA.EV.D.30652; BOA.EV.D.30399; BOA.EV.D.31000; BOA.EV.D.21525.

⁶²³ BOA.EV.D.15821,v.14.

⁶²⁴ BOA.C.E.25307; BOA.EV.D.1432; BOA.EV.D.16705; BOA.EV.D.27149.

⁶²⁵ BOA.EV.D.15821,v.9,32; BOA.EV.D.27149.

⁶²⁶ BOA.İrade Evkâf, 1314-N-26, Vesika No: 16; BOA. EV.D.1432, v.1-4.

⁶²⁷ BOA.EV.D.15821. Vardar Köprüsü'nden kastedilen Üsküp'teki Taş Köprü'dür.

⁶²⁸ BOA. EV.D.1432, v.1-4; BOA.EV.D.16705, sıra 83.

vakfın tevliyet görevine Sacid Mehmed Ağa'dan sonra oğlu Sacid Tahir Ağa,⁶²⁹ cüzhânlık vazifesine ise 1111/1700 yılında İsmail Halife'den sonra Hasan Halife gelmiştir.⁶³⁰

1118/1706 yılına ait bir vakıf defterinde vakfın gelirleriyle alakalı önemli bilgiler bulunmaktadır. Buna göre bu yılda Hüma Şah Sultan Vakfı, Şişova köyündeki arazilerinden 5.640 kuruş, Markova köyündeki arazilerinden 10.080 kuruş, Kurşova köyündeki arazilerinden 3.600 kuruş, Galomova ve Papazciyan köyündeki arazilerden 2.800 kuruş, Arnavud bağlarından 2.630 kuruş, Sırlarova köyü arazilerinden 1.738 kuruş ve Yovalı köyündeki arazilerinden 1.200 kuruş gelir elde etmiştir. Elde edilen bu gelirlerin yanısıra ispence, öşür, resm-i yaylak, resm-i kettan ve baha-yı saman gibi gelirlerle birlikte vakfın bir yıllık toplam geliri 64.590 kuruşa ulaşmıştır. 1706 yılında vakıf, imaretin yemek ihtiyacı için 11.860 kuruş harcama yapmıştır. Vakıfta çalışan görevlilere ise bu yılda 55.440 kuruş maaş ödenmiştir. Böylece vakfın toplam gideri 67.300 kuruşu bulmuştur. Bu yıldaki vakfın gelir gider dengesine baktığımızda vakfın 64.590 kuruş geliri, 67.300 kuruş gideri olmuş ve vakfın 2.710 kuruş açığı olmuştur. 1270/1853 yılında vakfın Şişova köyündeki arazilerinin tasarrufu Süleyman b.Süleyman'ın ferağından Selim ve Yakub'a intikal etmiş ve bu intikalden 12.5 kuruş resmi ferağ alınmıştır. Yine bu yılda vakfın Akbekar mezarası Selim'in oğulları Şaban, Abdulfettan ve Sinan'dan Seyfullah b. Selim'e intikal etmiş ve 13.5 kuruş resmi feağ tahsil edilmiştir.⁶³¹ Bu bilgiler Şişova köyü Akbekar mezaraasındaki vakıf arazilerine Müslümanların mutasarrıf olduğunu göstermekte dolayısıyla bu köyde Müslümanların yaşadığına işaret etmektedir.

⁶²⁹ VGMA. 779-14,v.16.

⁶³⁰ BOA.İE.E.3278.

⁶³¹ BOA. EV.D.15173,,v.1-3

1194/1780 yılında vakfın tevliyet görevini yürüten Fatıma Hanım Üsküp valisine sunduğu bir arzda, kardeşi Seyyid Hasan'nın vakfın malından beşyüz kuruşu zimmetine geçirdiğini ifade etmiş, bu miktarın tekrar vakfa iade edilmesi için ricada bulunmuş ve kardeşi tarafından da olsa vakfa yapılan müdahalenin önüne geçmeye çalışmıştır.⁶³²

1260/1844 yılında vakfın tevliyet görevini Yetim Receb b. İsmail,⁶³³ 1274/1857 yılında Mehmed İzzet Bey, Timur Bey ve Receb Beyler ifa etmektedir. Bu yılda vakıf, Şişova, Gotova, Kondova, Hüseyin Şah köyleri, Akbekar ve Dabile mezrası ile diğer köy ve mezralardan toplamda 26.250 kuruş gelir elde etmiştir. Yine bu yılda vakfın, nazır, kâtib, câbi, vekilharç, hizmetçi gibi görevlilerin maaşları, kâtib ve câbi bedeli, hatmi şerif vazifesi, Kurban bayramında alınan kurbanlar, türbe-i şerifin aydınlatılması, senede dört defa mübarek kandil gecelerinde pişirilen pilavlar, dellaliye bedeli, maaş-ı muharrer ve harac bahası için toplamda 7.576 kuruş masraf yapmıştır. Vakıf bu yılda 18.674 kuruş kâr elde etmiştir.⁶³⁴ Bu da vakfa ait gayrimenküllerden elde edilen gelirlerin, görevlilerin maaşları, imaret hizmetleri ve türbe hizmetleri için harcandığını göstermektedir. Vakfın gelir ve giderleri karşılaştırıldığında bu yılda gelirlerin giderlerinden yaklaşık 3.5 katı oranında fazla olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Masraflar arasında tamiratla ilgili bir kalemin olmaması da bu dönemlerde vakfa ait mekteb, imaret ve türbe binasının sağlam olduğu düşüncesini akla getirmektedir.

1277/1861 yılına ait evkaf defterinde, Hüma Şah Sultan Vakfı'nın tevliyet istilamına dair bir tahrir kaydı yapılmış ancak bu kayıta mütevellinin ismi zikredilmemiştir.⁶³⁵

⁶³² BOA.C.E.25037.

⁶³³ A. Şerif, 2003, s.23.

⁶³⁴ BOA.EV.D.15821.

⁶³⁵ BOA.EV.D.16705,sıra 83

Rumi 1280/miladi 1864 yılı Haziran ayı başından Ağustos ayının sonuna kadar Üsküp vakıflarında vuku bulan ferağ ve intikalat harcı ile rub' (çeyrek) hisse malî maktu'u beyan eden muhasebe defterinde Hüma Şah Sultan Vakfı'nda varakiyye ve kalemiyye (kağıt, kalem) bahasının 162 kuruş, görevlilere verilen maaşların 5593 kuruş, muhasebe harcının 1397 kuruş ve rub' (çeyrek) hisse mal-i maktu' bedelinin 5241 kuruş tuttuğu görülmektedir.⁶³⁶

Vakıflar her yıl gelirlerinden bir kısmını Evkâf-ı Hümayûn Nezâretine göndermeleri gerekiyordu. Hüma Şah Sultan Vakfı, Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti'ne Rumi 1280/miladi 1864 yılında 2370 kuruş, 1317/1900 yılında ise 1.648 kuruş göndermiştir.⁶³⁷

2.9.1.Hüma Sultan Camii

Üsküp'te bulunan Hüma Sultan Vakfı'na ait bir cami olduğu kayıtlarda yer almaktadır. Hüma Sultan Vakfı ile ilgili bir çok belgede Hüma Sultan Camii'nin ismi geçmese de⁶³⁸ 1844 yılına ait Üsküp Temettuat kayıtlarında Hüma Sultan Camii'nin ismi açıkça geçmektedir. Buna göre camide bu yılda Hafız Feyzullah b. Şeyh Ataullah camide imamlık ve tevliyet görevini yapmaktadır. Hafız Feyzullah, Üsküp'ün İbni Muhtesib Mahallesi'nde oturmakta ve 1844 senesinde 430 kuruş vergi vermektedir. Bu yılda Hüma Sultan Camii'nin yıllık masraflarının 50 kuruş olduğu ifade edilmektedir.⁶³⁹

2.9.2.Hüma Şah Sultan Mektebi

⁶³⁶ BOA.EV.D.15390, v.67

⁶³⁷ BOA.EV.D.15390, v.67; BOA.EV.D.29404,v.3.

⁶³⁸ VGMA.776-116, Gömlek:104; BOA.EV.D.1432,v.1-4; BOA.EV.D.15821,v.9,14,35; BOA.EV.D.16705; BOA.EV.D.21525; BOA.C.E.25307; BOA.EV.D.27149; BOA.EV.D.29404,v.3; BOA.EV.D.30399; BOA.EV.D.30652; BOA.EV.D.31000; BOA.İ.EV.1314-N-26, Vesika: 16; BOA.İE.EV.3278; VGMA. 779-14,v.16; BOA.EV.D.29404,v.3.

⁶³⁹ A. Şerif, 2003, s.24.

Üsküp'te Hüma Şah Sultan Vakfı'na ait bir mekteb bulunmaktadır.⁶⁴⁰ 1118/1709 yılında bu mektebde iki muallim görev yapmaktadır. Bu yıla ait vakıf muhasebesini beyan eden bir defterde, vakıf tarafından muallime yevmî 6 akçeden bir yılda 2160 akçe, diğer ikinci muallime ise yevmî 3 akçeden bir yılda 1080 akçe maaş verildiği ve mektebin tamir masrafları için 500 kuruş tahsis edildiği ifade edilmektedir. 1185/1771 yılında mekteb-i şerifte yevmî 3 akçe ile muallim-i sıbyan olan Feyzullah Halife'nin vefatından sonra yerine Üsküp Kadısı Derviş İbrahim'in arzıyla oğlu Ali Halife tayin edilir ve yedine 5 Cemaziye'l-evvel 1185/16 Ağustos 1771 tarihinde berât-ı şerif verilir. Ne varki Ali Halife görevine başladıktan bir ay sonra vefat eder. Yerine Üsküp Naibi Hüseyin'in arzıyla Mustafa b. Abdullah tayin edilir.⁶⁴¹ Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin Şura-yı Devlete havale ettiği 26 Şaban 1314/30 Ocak 1897 tarihine ait bir takrirden, Hüma Şah Sultan Vakfı'na ait olan ve yıkılmış durumda bulunan mektebin yeniden eğitim hayatına kazandırılması için yapılan çalışmalardan bahsedilmektedir. Buna göre vakfın mütevellileri, bir bab haneyi satın alarak mektebe dönüştürmek, bu mektebi iptidaiye mektebi olarak kullanmak, mektepte görev yapan ve 250 kuruş maaş alan muallim ile 50 kuruş maaş alan bevvâbın maaşlarına 200 kuruş daha fazla zam yapmak isterler. Bu istekleri için Şura-yı Devlet'ten izin isterler. Mekteb konusundaki bu yeni çalışmaya Şura-yı Devlet'in Dahiliye Dairesi Reisi ve 19 azası onay ve izin verir.⁶⁴² 1314/1897 yılında Hüma Şah Sultan Mektebi'nin yıkılıp yeniden yapılmasının ne kadar tutacağı ile ilgili bir keşf yapılır ve bu keşf sonunda yeni mekteb binasının 44.355 kuruşa mal olacağı hesaplanır. Bu yeni binanın yapımı için vakfın maddi imkanları ise yeterli durumdadır. Zira Şura-yı Devlet'e gönderilen bir yazıda, vakfın 38.316 kuruşu

⁶⁴⁰ BOA.İrade Evkâf, 1314-N-26.

⁶⁴¹ BOA.EV.D.1432.v.2-3; VGMA. 1185/131, v.134-135.

⁶⁴² BOA.İrade Evkâf, 1314-N-26, Vesika No:16; BOA.ŞD.138-93,v.2.

olduğu ve mütevellilerin elinde ise 43.942 kuruşun bulunduğu ifade edilmektedir.⁶⁴³

Hüma Şah Sultan Mektebi, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda eğitim hizmetlerini devam ettirmiş, Osmanlıların Üsküp'ten çekildiği dönemden sonra da yok olmuştur. Günümüzde bu mektepten bir nesne kalmamıştır.

2.9.3.Hüma Şah Sultan İmareti

Üsküp'te fakirlerin, yaksulların, yetimlerin, yolcuların, misafirlerin ve ihtiyaç sahiplerinin yemek yeme imkanı bulduğu imaretlerden birisi de Hüma Şah Sultan İmareti'dir. Hüma Şah Sultan Vakfı bünyesinde müteveli, kâtib, câbi, türbedâr, iki muallim, vekilharç, üç cüzhân, iki müezzin, duâgû ve kayyım gibi görevliler bulunmaktadır. Bunlardan hariç olarak vakfın imaretinde imaret şeyhi, imaret nazırı, aşçı başı ve kılari adlı görevliler çalışmaktadır. 1118/1706 yılında imaret nazırı yevmî 6 akçeden yıllık 2160 kuruş, imaret şeyhi yevmî 5 akçeden yıllık 1800 akçe, aşçı başı Ahmed Halife yevmî 6 akçeden yıllık 2160 kuruş ve kılari yevmî 10 akçeden 3600 kuruş maaş almaktadır. Yine bu yılda Hüma Şah Sultan İmareti'nde yemek ihtiyacı için 5400 kuruş, pilav için 4800 kuruş, aşure için 800 kuruş, aydınlatma için 360 kuruş harcama yapılmıştır.⁶⁴⁴

1274/1857 yılında tevliyet görevlerini Mehmed İzzet Bey, Timur Bey ve Receb Bey'in ifa ettiği Hüma Şah Sultan Vakfı İmareti'nde görevli olan vekilharç için 30 kuruş, hizmetçi için 30 kuruş, Kurban bayramında alınan kurbanlar için 50 kuruş, senede dört defa mübarek kandil gecelerinde pişirilen pilavlar için 294 kuruş dellaliye bedeli için 100 kuruş maaş-ı muharrer ve harac bahası için 6224 kuruş masraf yapılmıştır.⁶⁴⁵

⁶⁴³ BOA.İrade Evkâf, 1314-R-14, Vesika No:9.

⁶⁴⁴ BOA. EV.D.1432, v.1-4.

⁶⁴⁵ BOA.EV.D.15821.

Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin Şura-yı Devlete havale ettiği 2 Safer 1314/13 Temmuz 1896 tarihli bir yazıda, Hüma Şah Sultan İmareti'nin tamire ihtiyacı olduğu ifade edilmiş,⁶⁴⁶ altı ay sonra yine Şura-yı Devlet'e havale edilen 26 Şaban 1314/30 Ocak 1897 tarihli bir takirde ise imaretinin bazı mahallerinin tamire ihtiyaç duyduğu tekrar edilerek vakfın mütevellileri tarafından imaretin tamir edileceği ve vakfın tamir masraflarını karşılayabilecek durumda olduğu beyan edilmiştir.⁶⁴⁷

2.9.4.Hüma Şah Sultan Zaviyesi

Hüma Şah Sultan Üsküp'te bir zaviye yaptırmıştır. Zaviye, Üsküp'te günümüzde Taş Köprü'nün başında bulunmaktadır. Hüma Şah Sultan, zaviyenin masraflarının karşılanması için bir çok gayrı menkulü vakfetmiştir. Bu mevkuf muhitte yaşayan ahali, zaviyenin yanında bulunan Taş Köprü'nün bakım ve onarım masraflarını üstlendikleri için vergiden muaf tutulmuştur. 932/1526 yılına ait bir tahrir defterinde zaviyenin kaydı bulunmaktadır. Zaviyenin ne zaman yok olduğu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.⁶⁴⁸

2.9.5.Taş Köprü

Üsküp'te Vardar Nehri üzerinde bulunan Taş Köprü Hümâyûn Şah Sultan tarafından yaptırılmıştır.⁶⁴⁹ Kayıtlarda bazen Vardar Köprüsü olarak, bazen de Taş Köprü olarak geçmektedir.⁶⁵⁰ Köprüden bahseden en eski belge Gazi İsa Bey Vakfı'nın 866/1462 yılına ait bir vakfiyesidir. Bu vakfiyede “*Tuz Pazarı'ndan Vardar Köprüsü'ne giden yolda on iki zimmiden alınan dükkân*” ifadeleri kullanılmış ve köprü'nün ismi Vardar Köprüsü olarak geçmiştir.⁶⁵¹ 1276/1859 yılına ait bir vakıf defterinde “*Medine-i Üsküb'te kain Hümâyûn Şah Sultan tabe seraha Hazretleri'nin bina ve ihya eylediği*

⁶⁴⁶ BOA.ŞD.138-93,v.1.

⁶⁴⁷ BOA.İrade Evkâf, 1314-R-14, Vesika No:9; BOA.ŞD.138-93,v.2.

⁶⁴⁸ M. Özer, 2006, s.282, BOA. TD, 4, 677-678

⁶⁴⁹ BOA.İrade Evkâf, 1314-N-26, Vesika No: 16; BOA. EV.D.1432, v.1-4.

⁶⁵⁰ BOA.EV.D.15821,v.9 ve 32; VGMA. Defter no: 631, sayfa 25 sıra 10.

⁶⁵¹ E.H. Ayverdi, 1956, c.3, s.252.

*nehr-i vardar köprüsü ve türbe-i şerifi vakfı*⁶⁵² şeklinde geçmektedir. Evliya Çelebi köprünün Fatih Sultan Mehmed döneminde yapıldığını, on dört gözden oluştuğunu, harap olan dört gözün 987/1579 yılında tamir edildiğini söyler ve “*Bu kantara-i vacibu’s-seyr (seyredilmesi gereken bu köprü) Ebu’l-feth Sultan Mehmed’in binasıdır ve bu cisrin karşı tarafında imaristan şehir-i azim vardır*” der. Evliya Çelebi bu dönemde tamir edilen köprünün kitabesinde şunların yazılı olduğunu beyan eder.

“Tamirini görenler bu cistr bi-nazarın

Tahsin edib dediler : Evvelkiden çok ala

Tamir olmak ile yapıldı gönlü halkın

*Oldu hilali tarih : Termim-i cistr-i bâlâ (hicrî 987/miladî1579-1580)”*⁶⁵³

1128/1716 yılına ait Abdalbaki Efendi Vakfı’nın vakfiyesinde köprünün ismi Taş Köprü olarak geçmektedir.⁶⁵⁴ Rûfâî Tarikatı şeyhlerinden olan Şeyh Mehmed Efendi’nin, 13 Cemâziye’l-Ahir 1233/20 Nisan 1818 tarihli vakfiyesinde bu köprünün ismini Taş Köprü olarak adlandırır.⁶⁵⁵ 1310/1892-1893 yılı Kosova Vilayeti Salnamesi’nde köprünün ismi Taş Köprü olarak zikredilmektedir.⁶⁵⁶

Evliya Çelebi Taş Köprü’nün Fatih Sultan Mehmed tarafından yapıldığını ifade ederken Taş Köprü’nün 1307/1909 yılına ait tamirat kitabesinde ise köprünün II.Murad döneminde yapıldığı yazılıdır. Bu kitabe şöyledir.

“Sultan Murad-ı sâni, yapıdı bu cisri evvel/ Tevsi etti ferman Sultan Reşad a’dal

*İmar olundu köprü hakkan pek mükemmel/ Ünvanına denilse şayan-ı cistr-ı ecme’l”*⁶⁵⁷

⁶⁵² BOA.EV.D.15821,v.9 ve 32.

⁶⁵³ E. Çelebi, 1314, c.5, s.558.

⁶⁵⁴ VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184.

⁶⁵⁵ VGMA. Defter no: 631, sayfa 25 sıra 10.

⁶⁵⁶ **Kosova Vilayeti Salname**, 1310. s.120

⁶⁵⁷ L. Kumbaracı, 2008, s.400.

Tüm bu bilgilerden hareketle taş köprü'nün tarihi ve vakıf durumuyla ilgili olarak şunları söyleyebiliriz. II.Murad döneminde köprü'nün yapımına başlanmış daha sonra Fatih Sultan Mehmed döneminde köprü'nün inşaatı tamamlanmıştır. Bu da köprü'nün XV. yüzyılda yapıldığı sonucunu ortaya koymaktadır. Köprü daha sonra Hüma Şah Sultan tarafından yeniden yapıp ihya edilmiştir. Hüma Şah Sultan köprü'nün varlığını devam ettirmek ve gerektiğinde tamiratını yaptırmak için köprüyü kendi vakfı bünyesine almıştır.

Hüma Şah Sultan, Şişova köyündeki vakfa ait arazilerini bu köprü için tahsis etmiştir. Bu köydeki vakıf arazilerinde çalışan ahali, köprü'nün tamir ve bakımını yapmaları karşılığında vergiden muaf tutulmuştur. Nitekim 951/1545 yılına ait kayıtlarda vakfa ait Şişova köyü ahalisinin Taş Köprü'nün bakım ve onarımını yapmaları karşılığında vergiden muaf tutulduğu açıkça ifade edilmiş ve bu muafiyet Sultan III. Ahmed döneminde 1132/1719-1720 yılında çıkarılan fermanla yenilenmiştir. Vergi muafiyetinin Şişova köyü haricinde Hüma Şah Sultan'a ait Glumova, Kondova, Sviları gibi köyleri için geçerli olduğu ifade edilmiştir. Ne varki köylüler bu hizmetlerini yapmış ancak bölgenin idarecileri vergi almaya devam edince köylüler köylerinden göç ederek bölgeyi terketmiştir. Bu durum vakfa zarar verince 1136/1724 yılında çıkarılan fermanla mezkur köylülerin vergiden muaf tutuldukları tekrar hatırlatılmıştır.⁶⁵⁸

1307/1890 yıllarında Üsküp Belediye Başkanlığı yapan Salih Asım, Taş Köprü'nün II.Murad'ın eseri olduğunu, köprü'nün ortasında bulunan mihrabın sağ ve sol yanındaki tarihi kitabelerin 1100/1689 yılında Üsküp'ü işgal eden Avusturya askerleri tarafından çıkarıldığını ve bir daha yerine konulmadığını, daha öncesinde köprü'nün yıkılmış olan dört kemerinin yerine ağaçtan bölüm yapıldığını, bu ağaçlı bölümün ise 1888 yılında yenilenerek tekrar taştan yapılarak restore edildiğini ifade etmektedir.

⁶⁵⁸ L. Kumbaracı, 2008, s.392-393; E.H. Ayverdi, 1981, c.3, s.301-302.

Salih Asım, Rufaî Şeyhi Sadeddin Efendi'nin Taş Köprü hakkında yazdığı kitabelik şiiri şöyle nakleder.

“Görüp tevsî-i cisri söyledim cevher gibi tarih

Mehmed Han-ı hâmisdir vere bu cisre âbâdı” (Mali 1326/miladî 1910-1911)⁶⁵⁹

Değişik iddialara ragmen tamamıyla bir Osmanlı eseri olan Osmanlı mimarisinin bütün özelliklerini taşıyan Taş Köprü (КамеH мост) Üsküp'ün simge yapılardan biridir. 13 kemer üzerine oturan, 12 ayaklı olarak inşa edilen köprü, 214 metre uzunluğunda ve 6 metre genişliğindedir. Köprünün ortasında bir mihrap ve gelip geçenlerin dinleneceği ve etrafı seyredeceği bir balkon çıkıntısı bulunmaktadır. Bu mihrabın altında Osmanlı taş süsleme sanatına özgü zengin sarkıt süslemeler mevcuttur. Köprünün orta ayağının iç kısmında bölmeler vardır. Ayrıca köprünün üzerinde zengin rozetler, gülbezekler, bezemeli süslü yuvarlak kabartmalar, oyuklar ve mühürler de vardır. Balkon çıkıntısı günümüzde mevcut değildir. 1963 depreminde yıkılan mihrap yeniden restore edilmiştir. Bu mihrapta bulunan tarihi kitabe maalesef yerinde yoktur. Taş Köprü tarihi içerisinde birkaç kez yıkılma tehlikesi geçirmiştir. 1944 yılında Nazilerin köprüye yerleştirdiği patlayıcılar şehrin kurtuluşu ile etkisiz hale getirilmiştir. Büyük depremten sonra da yenileme çalışması ile korunmuştur. Üsküp'ün iki kıyısı arasında ulaşım sağlayan köprü günümüzde sadece yayalara açıktır.⁶⁶⁰

2.9.5.Hüma Şah Sultan Türbesi

Üsküp'te Karlılı Mehmed Bey Camii (Burmali Camii) avlusunda Hüma Şah Sultan Türbesi bulunmaktadır. Bu türbe son dönemlere kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Ancak daha sonra türbe yıkılmış sadece resimleri kalmıştır. Türbe altı köşeli ve sivri külahlı olarak yapılmıştır. Külah kısmı ise kurşundandır. Kumbaracı'nın ifadelerine göre Sırp araştırmacı Glişa Elizevoç, türbenin ahşap bir kitabesi olduğunu ve

⁶⁵⁹ S. Asım, 2004, s.38.

⁶⁶⁰ L. Kumbaracı, 2008,s.394-397.

kitabede Osmanlıca olarak türbenin Hüma Şah Sultan'a ait olduğunu beyan etmiştir.⁶⁶¹ Türbe hakkında Osmanlı arşiv belgelerinde bir çok bilgiye ulaşmak mümkündür. 1111/1700 yılına ait bir belgede, Hüma Şah Sultan Türbesi'nde türbedâr olan İsmail Halife'nin vefatından sonra yerine Üsküp Kadısı Hasan'ın arzıyla Hasan Halife'nin tayin edildiği ifade edilmektedir.⁶⁶² 1118/1706 yılında türbede görevli olan türbedâr ve hatm-i şerif görevlisi yevmî 13 kuruştan yıllık 4680 kuruş, duâgû cihetine mutasarrıfı olan Ahmed Halife yevmî 3 akçeden yıllık 1080 kuruş, kayyım olan Hasan Efendi yevmî bir akçeden yıllık 360 kuruş, birinci cüzhân Hüseyin Halife yevmî 60 kuruştan yıllık 2160 kuruş, ikinci cüzhân Yusuf Halife yevmî 3 kuruştan yıllık 1080 kuruş ve üçüncü cüzhân Mustafa Halife yevmî 3 kuruştan yıllık 1080 kuruş maaş almaktadır. 26 Zilkade 1192/16 Aralık 1778 tarihinde türbede yevmî sekiz akçe ile türbedârlık ve yevmî iki akçe vazife ile bevvâblık cihetine Osman Efendi b. Ahmed tayin edilir. 1274/1857 yılında türbede hatmi şerif vazifesi için 20 kuruş ve türbe-i şerifin aydınlatılması için 114 kuruş ödenmiştir.⁶⁶³

XIX. yüzyılın sonunda Hüma Şah Sultan Türbesi'nin tamir edilmesiyle ilgili çalışmalar başlatılmıştır. 1314/1897 yılında türbenin tamir edilmesi için Şura-yı Devlet'ten izin istenir. Bu dönemde Hüma Şah Sultan Vakfı'na ait yıkılan mektebin yerine yeni bir mektebin yapılması ve tamire ihtiyaç duyan imaretin de tamir edilmesine izin verilir. 72.258 kuruş parası bulunan vakfın bu tamirleri yapmaya imkanı vardır.⁶⁶⁴

⁶⁶¹ L. Kumbaracı, 2008,s.188.

⁶⁶² BOA.İE.E.3278.

⁶⁶³ BOA. EV.D.1432,v.3; BOA.EV.D.27149; BOA.EV.D.15821.

⁶⁶⁴ BOA.İrade Evkâf, 1314-R-14, Vesika No:9.

2.10. Fatıma Hatun Vakfı

Üsküp'te Fatıma Hatun adlı hayır sahibi bir hanımefendi parasını vakfederek bir nukûd vakfı kurmuştur. 1185/1771 yılında vakfın hem mütevellisi, hem nazırı, hem de kâtibi olan Feyzullah Halife vefat edince yerine Üsküp Kadısı Derviş İbrahim'in arzıyla sulbî oğlu Ali Halife tayin edilmiştir.⁶⁶⁵ Rumi 1291/ miladi 1875 yılında meşihat ve tevliyet cihetlerine mutasarrıf olan Hacı İslam Efendi'nin vefatından sonra bu görevlere oğlu Mehmed Efendi tayin edilmiştir.⁶⁶⁶ Evkâf defterinde kayda geçen bu meşihat ataması bilgisi bize Fatıma Hatun Vakfı'na bağlı bir zaviyenin de olduğunu göstermektedir.

2.11. Hatice Hatun binti Nuh Efendi Vakfı

Üsküp'te Karakapucu Mahallesi sakinlerinden hayır sahibi Hatice Hatun binti Nuh Efendi mezkur mahallede oturduğu evini, Alaca Camii yakınındaki bir bab ekmekçi dükkânını, At Pazarı Çarşısı'nda vaki bir bab berber dükkânını ve 200 kuruş akçeyi vakfederek bir vakıf kurmuştur. Hatice Hatun, vefatından sonra vakfettiği paranın bir kısmının techiz ve tekfini için harcanmasını, kalan 90 kuruşun ise müteveli olarak tayin ettiği Molla İsmail b. Hüseyin'e bırakılmasını istemiştir. Tevliyet görevini kendisinden sonra Molla İsmail'e, ardından da bu kişinin evladına bırakmıştır. Vakfın evkâf defterine kaydı 25 Cemaziye'l-evvel 1183/26 Eylül 1769 tarihinde yapılmıştır. Molla İsmail vakfın tevliyet görevini yevmî dört akçe ile 1188/1774 yılına kadar devam ettirmiş ve bu yılda vefat edince yerine Üsküp Naibi Abdulfettah Efendi'nin arzıyla oğlu Rüstem Halife tayin edilmiştir. Rüstem Halife'den sonra yerine 1195/1781'de Fatıma binti Süleyman gelmiştir.⁶⁶⁷ Vakıf gelirlerinin nerelere hangi amaçla

⁶⁶⁵ VGMA.1185-131,v.133.

⁶⁶⁶ BOA.EV.D.23072,v.185-187.

⁶⁶⁷ VGMA. 1185/131, v.131 ve 139.

kullanılacağına dair bir bilgiye ulaşılmasa da Hatice Hatun'un tevliyet görevini kendi nesline değil de eğitim camiasından olduğu anlaşılan molla birisine ve onun nesline bırakması, vâkıfın eğitime verdiği önemi göstermektedir.

2.12. Kemya Hatun Vakfı

Kemya Hatun Üsküp'te bir mektep yaptırarak bir vakıf kurmuştur. Arşiv kayıtlarında bu vakfın ismi “*Kemya Hatun Mekteb-i Şerifi Vakfı*” veya “*Kemya Hatun Muallimhanesi Vakfı*” olarak geçmektedir.⁶⁶⁸ 1214/1799 yılında mektepte muallim-i sıbyan olan Hüseyin b. Abdurrahman vefat edince yerine Üsküp Naibi Mehmed Salih Efendi'nin arzıyla erbab-ı istihkaktan ve öğretmenlik yapabilecek bilgi ve birikime sahip olan Hüseyin b. Mehmed tayin edilmiştir.⁶⁶⁹

2.13. Rabia Hatun Vakfı

Üsküp'te hayır sahiplerinden Rabia Hatun, Tahta Kale denilen mahalde bir cami bina eylemiş, bir su kuyusu kazmış ve bunları Allah için vakfederek bir vakıf kurmuştur. Bu vakfın adı kayıtlarda “*Rabia Hatun hafr eylediği bi'r-i vâfi vakfı*” yani Rabia Hatun'un kazdığı, suyu bol kuyu vakfı olarak da geçmektedir. Rabia Hatun kurduğu vakfın idamesi için mütevelliler tayin etmiştir. 1176/1762 yılında vakfın tevliyet görevini yürüten Süleyman'a Sultan Mehmed Han berâtıyla tecdid-i berât verilmiştir. 1177/1763 yılında vakfın tevliyet görevini yürüten Haydar Ali, bu vazifesini kendi hüsnü rızasıyla Hacı Mehmed b. İbrahim'e feragat etmiştir. Hacı Mehmed bu görevini 1182/1768 yılına kadar devam ettirmiş, daha sonra yerine oğlu İbrahim tayin edilmiştir. 14 Safer 1182/30 Haziran 1768 tarihinde İbrahim'e berât verilmiştir.⁶⁷⁰ Rabia

⁶⁶⁸ BOA. A.DVNSRSK.D.123, v.73; BOA.C.M.1385.

⁶⁶⁹ BOA.C.M.1385.

⁶⁷⁰ VGMA.1185-131, v.123,124,131 ve 136.

Hatun Üsküp'te su kuyusu açarak insanların su ihtiyacının giderilmesi konusunda önemli bir hizmet sunmuştur. Üsküp'te su kuyusu konusunda yapılan/kurulan tek vakıftır.

Rabia Hatun'un yaptırdığı cami hakkında arşiv kayıtlarında şu ifadelere yer verilir. “*Üsküb'de Tahta Kale sukunda merhume Rabia Hatun bina eylediği cami-i serif*”. Caminin ne zaman yapıldığını tam bilemiyoruz ama cami 1176/1762 yılına gelindiğinde zamanla harabe haline gelmiş ve tamire ihtiyaç duymuştur. Caminin bânisi Rabia Hatun'un akrabalarından Hacı Mehmed harab olan bu camiyi yeniden tamir ve ihya etmiştir. Bu yılda camiye minber vaz' edilerek mescit konumundan cami konumuna getirilmiş ve yevmî iki akçe ile camide imamlık yapan Haydar Ali b. Hacı Mehmed'in mahlulünden sonra yerine kardeşi İbrahim tayin edilmiştir. 1182/1768 yılında bu camide yevmî bir akçe ile hatiplik görevini yürüten Hasan kendi hüsnü rızasıyla görevini oğlu Mehmed'e feragat etmiştir.⁶⁷¹

⁶⁷¹ VGMA.1185-131,v.124 ve 127.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALK TARAFINDAN KURULAN VAKIFLAR

3.1. Abdalbaki Efendi Vakfı

Üsküp'te kurulan vakıflardan birisi Abdalbaki Efendi Vakfı'dır. Vâkıfın tam ismi Müfdizade Abdalbaki Efendi ibni Müftü Hacı Mustafa Efendi'dir. Abdalbaki Efendi Vakfı'na ait vakfiye 1128/1716 yılında kaydedilmiştir. Abdalbaki Efendi Üsküp'te 9 dükkânı, 7 papuccu odasını, 3 mumhaneyi, bir fırını, kahvehaneyi, odunluğu, 4 değirmeni, Kara Hacı nâm mahaldeki binayı ve mülkü, Yahya Paşa Asiyabı'nda vâki Bülbüllü Bahçe demekle maruf bahçeyi ve bir çok gayrimenkulünü vakfetmiştir. Vakfettiği dükkânların, değirmenlerin ve bahçelerin kiraya verilmesini, bu kirayla elde edilecek gelirden vakıf görevlilerinin maaşlarının ödenmesini isteyen Abdalbaki Efendi, Üsküp'te Sabbağhane meydanında bir eczahane binası yaptırmış ve bu eczahaneyi vakfetmiştir. Bu eczahane günümüzde kullanılan ilaçların satıldığı bir işyeri anlamına gelmemektedir. Eczahane, Kur'an-ı Kerim cüzlerinin okunduğu ve dinlendiği bir Kur'an odası mahiyetindedir. Bu eczahanede vâkıfın şartı gereğince 10 cüzhân görevlendirilmiş, her bir cüzhan günde bir cüz okumuş ve üç günde bir hatim yapılmıştır. Hatmin sevabı ise Hz. Peygamberin, ashabın, Hz. Hasan'ın tüm mümin ve müminatın, vâkıfın ve anne babasının ruhuna hediye edilmiştir. Abdalbaki Efendi, tevliyet durumu, cüzhânede çalışan görevlilerin durumu ve cüzhânenin çalışma disiplini ile ilgili bilgileri vakfiyesinde açıklamıştır.⁶⁷²

3.3.1. Üsküp Cüzhanesi

Osmanlı döneminde cami dışında ibadet mekanları arasında tekke ve zaviyenin yanında cüzhâneler de bulunmaktadır. Cüzhâneler, içinde Kur'an-ı Kerim'in düzenli olarak okunduğu camiden ayrı mekanlardır. Burada ehli Kur'an kimseler, ki çoğu zaman bulunduğu şehirdeki önemli camilerin imam-müezzinleri tarafından günlük

⁶⁷² VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184.

Kur'an-ı Kerimden cüzler okunmakta, okunan cüzler dinleyiciler tarafından takip edilmektedir. Kur'an-ı Kerim okunup hatmedildiği zaman, hasıl olan sevabı Hz. Peygamberin, bütün peygamberân-ı izamın, dört büyük halifenin, ezvâc-ı tâhiratın, ashâb-ı güzînin, bütün ehli imanın ve hâsseten vakfı kuran kişinin ve geçmişlerinin ruhlarına hediye edilerek dua edilmektedir. Cüzhâneler Kur'an-ı Kerim okumanın toplumda yaygınlaşmasında önemli görevler üstlenmiştir. Cüzhânelerde Kur'an-ı Kerim okumanın dışında öğretiminin olduğuna dair bir belgeye rastlayamadık. Ancak bu, cüzhânelerde Kur'an eğitimi yapılmadığı anlamına da gelmemektedir. Cüzhânelerin işlevselliğinin devam etmesi için gayri menkul malların gelirlerinin cüzhâneye vakfedildiğini görmekteyiz. Kur'an okuyan kimselere vakfın gelirinden aylıklar tahsis edilmiş, cüzhânenin ısı ve ışık masrafları da bu gelirlerden karşılanmıştır.⁶⁷³

Üsküp Cüzhânesi Abdülbaki Efendi tarafından 1128/1716 yılında yaptırılarak vakfedilmiştir. Abdülbaki Efendi Sabbağhane Meydanı'nda bulunan Çavuşzade Mahmud Edendi'den satın aldığı bahçede bir cüzhâne binası yaptırmıştır. Cüzhânenin giderleri için 22 dükkân, 5 değirmen ve bahçeler vakfetmiştir. Üsküp Cüzhânesi'nin 20 Zilkade 1128/5 Kasım 1716 tarihli vakfiyesi vardır. Vakfiyede vakfın kurucusu Abdülbaki Efendi "*iftiharü'l-müderrişin ve'l-ekarim mecme'il-mehasini ve'l-mekarim zü'l-kadri'r-rasihi ve's-şerefi's-şamihi Müfdizade*" sıfatıyla anılmıştır. Buna göre Abdülbaki Efendi'nin şerefli, kadir-şinas, güzel ahlaklı ve müderrislerin iftihar ettiği müderris bir kişi olduğu ifade edilmiş ve Müftüzade olduğu da kaydedilmiştir. Abdülbaki Efendi, Üsküp'te Müftü Hacı Mustafa Efendi'nin saadethanelerine varıp şahitlerin huzurunda, yaptırdığı cüzhâneyi vakfederek tescil ettirmiş ve asıl amacının Allah'ın rızasını kazanmak, elîm cehennem azabından kurtulmak, Rasulullah'ın şefaatinin ummak ve ahirete hazırlık yapmak olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷⁴

⁶⁷³ VGMA. Defter No: 988, Sayfa 286, sıra 184.

⁶⁷⁴ VGMA. Defter No: 988, Sayfa 286, sıra 184.

Abdalbaki Efendi, vakfiyesinde cüzhânedede hergün ehl-i Kur'an'dan on kişinin Kur'an-ı Kerim okuyup üç günde bir hatim yapılmasını ve sevabının Hz. Peygamberin, Hulefa-yı Raşidinin, sahabelerin, kendisinin, anne-babasının ve tüm müminlerin ruhuna bağışlanmasını istemiştir. Vâkıf, Kur'an-ı Kerim okuyan kişilerin her birine günlük 6'şar akçe verilmesini, Üsküp'te Mustafa Paşa Camii'nin imamlarının hergün sabah namazından sonra mihrapta kendi ruhu için Bakara suresinin son ayetlerinin (Âmener'-Resûlü ile başlayan ayetlerin) okumasını ve bunun karşılığında mezkur imamlara yevmî 3 akçe verilmesini şart koşmuştur. Vakfa nezâret etmeleri karşılığında Üsküp kadılarına yevmî 2 akçe verilmesini isteyen vâkıf, hatim ve dua merasimlerinde kendi ruhu için Kur'an okuyup dua edenlere de yevmî 2 akçe tahsis etmiştir. Abdalbaki Efendi, ailesi için de bazı tahsisatlarda bulunmuştur. Bu anlamda vakfa nezâret etmeleri karşılığında kardeşi Yahya Efendi'nin oğulları Mehmed Çelebi ve Mustafa Çelebi'ye ve kardeşi merhum Müfti Sadık Mehmed Efendi'nin kerimeleri Fatma Hatun'a ve Ayşe Hatun'a hayatta oldukları müddetçe yevmî dörder akçe verilmesini, vefat ettiklerinde ise evladlarına verilmesini, kendi eşleri olan Ayşe Hanım, Hatice Hanım ve Fatma Hanım'ın herbirine günlük 8'er akçe verilmesini ve vefat ettiklerinde ise bu miktarın evlatlarına verilmesini şart koşmuştur. Vâkıf, dükkânların, asiyabların tamiri için günlük 2 akçenin mütevellinin elinde hıfz edilmesini, Mevlid Kandili gecelerinde Mustafa Paşa Câmi-i Şerifi'nde cümle ulema, süleha ve fukaranın davet edilip, mevlid-i şerif okunmasını ve bunu okuyanlara bir miktar ödeme yapılmasını istemiştir. Vakfın mütevellisine günlük 10 akçe verilmesi şart koşulmuştur.⁶⁷⁵

Üsküp Cüzhânesinin ilk mütevellisi Mehmed Ağa b. Mustafa Ağa'dır. Mehmed Ağa, vakfın kurucusu Abdalbaki Efendi'nin akrabasıdır. Abdalbaki Efendi vakfiyesinde mütevelliyeye yevmî 10 akçe verilmesini şart koşmuştur.⁶⁷⁶ 1178/1765 yılında cüzhânedede

⁶⁷⁵ VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184.

⁶⁷⁶ VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184.

yevmî altı akçe ile cüzhân olan Ömer'in ferağından sonra yerine Ali b. Receb tayin edilir. Ali Halife 1181/1767 yılında bilâ-veled vefat edince yerine Mustafa b. Mehmed tayin edilir. Cüzhânlık görevi 1187/1774 yılında Mehmed b. Mustafa'nın vefatından sonra Eyüb b. Mehmed'e geçer. Eyüb bu görevini 1194/1780 yılına kadar devam ettirir ve bu yıldan sonra yerine Ali b. Ahmed atanır.⁶⁷⁷

1255-1260/1839-1845 yıllarında vakfın mütevellisi Ahmed Ataullah Efendi'dir. Vakfın bu yıllardaki muhasebe defterinde Ahmed Ataullah Efendi'nin isminin yazıldığı mühür bulunmaktadır. Vakfın 1256-1260/1840-1845 yılları arasında 5 senelik gelirleri, görevlilerin aldığı maaşları ve masrafları şöyledir.⁶⁷⁸

Üsküp Cüzhânesi'nin 1256-1260 yılları arasındaki yıllık kira gelirleri						
Sıra	Gelir	1256 yılı kuruş	1257 yılı kuruş	1258 yılı kuruş	1259 yılı kuruş	1260 yılı kuruş
1	Ekmekçi fırını	350	350	400	400	400
2	Kovacı dükkânı	75	75	75	75	75
3	Diğer ekmekçi fırını	300	300	400	400	400
4	Terzi dükkânı	100	130	70	100	180
5	Diğer terzi dükkânı	130	200	200	200	200
6	İpekçi dükkânı	180	180	180	280	280
7	Bıçakçı dükkânı	60	60	60	60	150
8	Bakkal dükkânı	100	100	100	100	100
9	Diğer bıçakçı dükkânı	120	120	120	140	70
10	Diğer bakkal dükkânı	100	100	100	100	150
11	Diğer ekmekçi fırını	400	400	400	400	400
12	Karaçne köyünde asiyab-değirmen	800	800	700	700	900
	TOPLAM	2715	2715	2805	2955	3325

1256-1260 yılları arasındaki Cüzhâne görevlilerinin maaşları						
Sıra	Gelir	1256 yılı kuruş	1257 yılı kuruş	1258 yılı kuruş	1259 yılı kuruş	1260 yılı kuruş
1	Cüz okuyan murtezika	650	650	650	650	650
2	Vazife-i nazır	90	90	90	90	90
3	Vazife-i duâgû	25	25	25	25	25
4	kurban	30	30	30	30	30
5	Cüzhâne kış için kömür masrafı	20	20	20	20	20
	TOPLAM	815	815	815	815	815

⁶⁷⁷ VGMA.1885-131,v.125, 127 ve 128.

⁶⁷⁸ BOA. EV.D. 11437.

Üsküp Cüzhânesi'nin 1256-1260 yılları arasındaki yıllık masrafları			Toplam
Yıl	Gelir	kuruş	
1256 yılı	Kovacı dükkânının tamiri	210	440
	Cüzhâneye tahta döşeme masrafları	100	
	Asiyabın harkının tahliyesi diğer masrafları	130	
1257 yılı	Terzi dükkânların harabe yerlerinin tamiri	750	1150
	Bakkal dükkânlarının tamiri	250	
	Ekmekçi fırınının tamiri	65	
	Asiyabın tamiri	75	
1258 yılı	Ekmekçi fırınının tamiri	268	613
	Bakkal dükkânının tamiri	85	
	Cüzhânenin tamiri	60	
	Diğer ekmekçi fırınının tamiri	150	
	Asiyab tamiri	50	
1259 yılı	Bakkal dükkânının tamiri	432	707
	Ekmekçi dükkânların tamiri	210	
	Asiyabın tamiri	65	
1260 yılı	Ekmekçi fırınına tanzim olunan oda	480	750
	Diğer dükkânlara kiremit masrafları	210	
	Asiyab tamiri	750	

Üsküp Cüzhânesi'nin 1256-1260 yılları arasındaki icmal muhasebesi ⁶⁷⁹			
Yıl	gelirler	masraflar	Kalan
1256	2715 kuruş	1255 kuruş	
1257	2715 kuruş	1965 kuruş	
1258	2805 kuruş	1428 kuruş	
1259	2955 kuruş	1522 kuruş	
1260	3325 kuruş	1565 kuruş	
Toplam	14515 kuruş	7735 kuruş	6780
Kalan miktar			6780
Evkâf-ı Humayun Hazinesine ait 1250 kuruş hesabıyla maaş-ı muharrer hali			1356
Evkâf-ı Humayun Hazinesine ait 1250 kuruş hesabıyla haraç muhasebesi hali			271
Mütevelliye ait olan miktar			5153

3.2. Ahmed Ağa b. Hacı Hasan b. Abdullah Vakfı

Üsküp'te bulunan vakıflardan birisi de Gazi Menteş Mahallesi sakinlerinden Ahmet Ağa b. Hacı Hasan'ın vakfıdır. Ahmet Ağa Üsküp'te Haraççı Salahaddin Mahallesi'nde bir mescid-i şerif yaptırmış ve bunun için vakıf kurmuştur. Ancak kurduğu bu vakfın vakfiyesini tescil ettiremeden vefat etmiştir. Ahmet Ağa'nın torunları dedelerinin kurduğu vakfın tescil işlemlerini Üsküp mahkemesinde tamamlamış ve vakfiyesini düzenlemiştir. 22 Rebiü'l-evvel 1328/3 Nisan 1910 târihli bu vakfiyeye göre

⁶⁷⁹ BOA. EV.D. 11437.

Ahmet Ağa'nın torunları Sakıb Ağa, Abdulhamid Ağa ve Raife Hanım, meclis-i şeri'de dedelerinden kendilerine miras yoluyla kalan ve Haraççı Salahaddin Mahallesi Mescidi avlusunda bulunan 3 bab dükkânı mezkur mescit için vakfetmişlerdir. Vâkıflar, vakfettikleri 3 bab dükkânın kiraya verilmesini, elde edilecek gelirle bu dükkânların tamir masraflarının karşılanmasını, baki kalacak bedelin 3 kısımda harcanmasını, üçte biriyle Haraççı Selahaddin Mahallesi Mescidi'nde imam olan kişiye maaş verilmesini, üçte biriyle müezzin maaşının verilmesini ve diğer üçte biriyle de mescidinin kandil (aydınlatma) masraflarının karşılanmasını istemişlerdir.⁶⁸⁰

Haraççı Salahaddin Mahallesi Mescidi'nin Ahmed Ağa tarafından yaptırıldığı mezkur vakfiyede “*Hacı Ahmed'in hayatında müstakillen mülkü bulunduğu halde binâ ve ihyâ eylediği mescid-i şerifi*” şeklinde açıkça ifade edilmiştir.⁶⁸¹ Vakfiye 1328/1910 yılına ait olmasına rağmen mescidin ismi 860/1455 yılına ait tahrir defterinde geçmektedir. Bu da Ahmed Ağa'nın XV. yüzyılda yaşamış olabileceğine delalet etmekte ve vakfiyenin ise daha sonradan tekrar kaydedildiğini ifade etmektedir. Mescit asırlarca ayakta kalmayı başarmış ve Üsküp'teki Müslüman topluma hizmet sunmuştur. 977/1569 yılına ait bir belgede mescitte Mustafa b. Sinan'ın imamlık ve Mustafa b. Yusuf'un ise müezzinlik yaptığı görülmektedir.⁶⁸² Haraççı Selahaddin Mescidi bir vakıf olarak hizmetlerini XX. Yüzyıla kadar devam ettirmiş ve mütevelliler tarafından idare edilmiştir. 1176/1762 yılında yevmî bir akçe maaş ile mescidin vakfında tevliyet görevini yürüten ve beratı olmayan Hacı Mehmed'e 30 Cemaziye'l-evvel 1176/17 Aralık 1762 tarihinde berat-ı şerif verilmiştir. 1182/1768 yılında mescitte yevmî bir akçe ile imamlık vazifesini Hacı Mehmed b. İbrahim yürütmüştür. Hacı Mehmed 1182/1768 yılında vefat edince yerine Ahmed tayin edilmiştir. Başka bir kayıta ismi

⁶⁸⁰ VGMA. Defter No: 607, sayfa 44, sıra 65.

⁶⁸¹ VGMA. Defter No: 607, sayfa 44, sıra 65.

⁶⁸² M. Özer, 2006, s.265.

Paşa Ahmed Halife olarak geçen bu kişi görevini üç yıl kadar sürdürmüş ve 1185/1771 yılında vefat etmiştir. Yerine aynı yıl kardeşi İbrahim Halife tayin edilmiştir.⁶⁸³ Haraççı Salahaddin Mahallesi Mescidi günümüzde yok olan mescitlerden birisidir.

3.3. Arap Mahmud Efendi Vakfı

Arap Mahmud Efendi Üsküp'te Oruç Paşa Mahallesi'nde bir mescit inşa ederek bir vakıf kurmuştur. Arşiv kaynaklarında bu mescit, Arab Mahmud Efendi Mescidi veya Oruç Paşa Mahallesi Mescidi⁶⁸⁴ olarak geçmektedir. 1569 yılında Oruç Paşa Mahallesi Mescidi'nde Süleyman Receb imamlik ve Hasan b. Üveys de müezzinlik yapmıştır.⁶⁸⁵ 1173/1760 yılında mescitte günlük 4 akçe maaşla müezzinlik yapan Mustafa b. Osman vefat edince vazifesi boş kalmış ve yerine 29 Zilkade 1173/13 Temmuz 1760 tarihinde erbab-ı istihkaktan Hüseyin Halife tayin edilmiştir.⁶⁸⁶ Hüseyin Halife 1178/1764 yılında görevini Salih Halife'ye feragat etmiştir.⁶⁸⁷ 1180/1766 yılında Hüseyin Halife bilâ-veled vefat edince yerine kardeşinin oğlu Yusuf Halife 14 Receb 1180/ 6 Aralık 1766 tarihinde müezzinlik için tayin talebinde bulunmuştur. 4 ay kadar süren resmi işlemlerin tamamlanmasının ardından Üsküp kadısının 16 Zilkade 1180/15 Nisan 1767 tarihli inhasıyla Yusuf Halife, Oruç Mahallesi Mescidi'ne günlük 4 akçe vazife ile müezzin olarak tayin edilmiştir.⁶⁸⁸ 1175/1762 yılında mescidin imamlığını ise yevmî bir akçe ile Feyzullah b. Mustafa yapmıştır. Feyzullah vefat edince yerine 8 Şevval 1175/2 Mayıs 1762 tarihinde Mehmed b. Mustafa tayin edilmiştir.⁶⁸⁹ 1844 yılında mescidin

⁶⁸³ VGMA.1185-131,v.123, 128 ve 134.

⁶⁸⁴ VGMA.1185-131, v.121 ve 125.

⁶⁸⁵ M. Özer, 2006,s.269-270.

⁶⁸⁶ BOA.A.DVNSRSK.D.82-13 v.183.

⁶⁸⁷ VGMA.1185-131, v.121.

⁶⁸⁸ BOA. C.E.32674.

⁶⁸⁹ VGMA.1185-131, v.121.

imamlığını İbrahim Efendi b. Seyid yapmıştır.⁶⁹⁰ Günümüzde Arap Mahmud tarafından yaptırılan bu mescitten bir eser kalmamıştır.

3.4. Cafer Baba Zaviyesi Vakfı

Üsküp'te faaliyet gösteren Bektaşî tekkelerin başında Cafer Baba Zaviyesi gelmektedir. Cafer Baba Zaviyesi, Üsküp'ün Vardar Nehri'nin güney yakasında, Burmalı Camii'nin kuzeybatısı cephesinde caminin yanında bulunmaktadır. Zaviye aynı zamanda Karakapıcı Mahallesi Mescidi cemaatine de hizmet vermektedir. Zaviye tek katlı ve dikdörtgen olarak inşa edilmiştir. Çatısı beşik çatıyla örtülüdür. Kurucusu Cafer Baba'nın türbesi Üsküp Kalesi'nin içinde bulunmaktadır.⁶⁹¹ Cafer Baba Zaviyesi'nin XVIII. yüzyılda var olduğunu gösteren bir belgede zaviyede zaviyedarlık vazifesine kimin tayin edileceği konusu ele alınmaktadır. Bu konuda Üsküp ahalisinden Bayram b. Ali, kardeşi Hacı Mehmed b. Ali, Osman b. Mustafa ve Sinan b. Hüseyin'in şahitliklerine başvurulur. Bu kişiler, zaviyedarlık vazifesinin Derviş Halife'ye ait olduğunu beyan ederler. Yapılan çalışma ve incelemeler sonunda 9 Zilhicce 1190/19 Ocak 1777 tarihinde Cafer Baba Zaviyesi'nin zaviyedarlık vazifesine Derviş Baba tayin edilir ve eline berâtı şerif verilir.⁶⁹²

Cafer Baba'nın türbesi Üsküp Kalesi'de bulunmaktadır. Evliya Çelebi Cafer Baba Türbesi'ni Üsküp'ün ziyaretgahları arasında saymaktadır.⁶⁹³ Salih Asım, Cafer Baba'nın Hz. Muhammed'in neslinden geldiğini, Üsküp Kalesi içindeki türbesinin 1932 yıllarında yıkılmış vaziyette olduğunu ifade eder.⁶⁹⁴ Yahya Kemal Beyatlı bu türbe hakkında şu ifadelere yer verir. “*Kale içinde yatan Cafer Baba'nın kabri gülleden bir*

⁶⁹⁰ A. Şerif, 2003, s.43.

⁶⁹¹ M. Özer, 2006, s.281.

⁶⁹² BOA.A.DVNSRSK.D. 94 v.225.

⁶⁹³ E. Çelebi 1314,c.5.s.562.

⁶⁹⁴ S. Asım,2003,s.45.

duvarla örülüydü. Düşman Üsküp'ü sardığı zaman topa tutmuş, Cafer Baba da şehrin üstüne düşürülen gülleleri daha havadayken elma tutar gibi eliyle tutar, üstüste yığar, kabrinin etrafına güllenden bir duvar örermiş."⁶⁹⁵ Günümüzde bu türbeden geriye bir şey kalmamıştır.

3.5. Celiliye Hacı Bey Vakfı

Üsküp'te Celiliye Hacı Bey adlı hayır sahibi bir medrese yaptırarak bir vakıf kurmuştur. Celiliye Hacı Bey Medresesi'yle alakalı tespit ettiğimiz bir belge medresenin bağlı olduğu vakfın tevliyet cihetiyle alakalıdır. Söz konusu bu belgeye göre 1277/1860 yılında Üsküp'te Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn'a bağlı Celiliye Hacı Bey Medresesi Vakfı'nın tevliyet cihetinin üçte bir hissesi Mustafa b. Hüseyin ve Veli b. Veli Halife uhdelerinde, tevliyetin diğer iki hissesi ise Ali b. Yusuf üzerindedir. Veli b. Veli Halife ve Ali b. Yusuf vefat edince tevliyet hissesinin tamamı Mustafa b. Hüseyin'e tevcih edilir. Mustafa'nın evlad-ı vâkıftan olmadığı ve tevliyet cihetinin iptal edilmesinin gerektiği ile ilgili bir şikâyet olsa da yapılan inceleme ve teftişten sonra bu kararda bir değişiklik yapılmaz. Evkâf-ı Hümâyûn Nazırı Şefik Paşa'nın telhisiyle, Mustafa b. Hüseyin vakfın tevliyet cihetine 21 Safer 1277/8 Eylül 1860 tarihinde tayin edilir ve yedine berât-ı şerif verilir.⁶⁹⁶

3.6. Elaldı Sultan Vakfı

Üsküp'te kurulan vakıflardan birisi de Elaldı Sultan Vakfı'dır. Vakfın vakfiyesi mevcut olmadığından dolayı hangi yılda kurulduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Elaldı Sultan Vakfı'yla ilgili kayıtlar 1175/1761 yılı öncesine kadar uzanmakta ve vakfın adı arşiv kayıtlarında "*Üsküb'de Elaldı Sultan Vakf-ı İmaret-i*

⁶⁹⁵ Y.K. Beyatlı, 1986, s.46.

⁶⁹⁶ BOA. A. DVNSRSK. D. 197.

Amiresi” olarak geçmektedir. Vâkîf, Üsküp’te bir imaret ve bu imaretin yanında bir mekteb yaptırmış⁶⁹⁷ ve bu şekilde Üsküp halkına hizmet sunmaya çalışmıştır.

1266/1850 yılında vakıfta, imaret şeyhi, imaret nazırı, imaret câbisi, gendüm-kub, kilari, gırbali, gassal-ı hinta, türbedâr, duâgû, ve ihlashân gibi görevliler görev yapmıştır. İmarette fakirler, yolcular, misafirler ve ihtiyaç sahipleri için düzenli olarak çorba ve yemek pişirilmiş ve ikram edilmiştir. Bu yılda çorba ve yemek masrafları ile imaretin tamir ihtiyaçları için 1239 kuruş harcama yapılmıştır.⁶⁹⁸

Vakıf defterlerinde, vakfa ait Üsküp’e bağlı Nerez köyünde 10 dönümlük bir tarlanın olduğu ve 1269/1853 yılında bu tarlanın ferağ ve intikalat hasılatının 18 kuruş tuttuğu kaydedilmiştir.⁶⁹⁹ Rûmî 1284/miladi 1868 yılının Ağustos ayında vakfın bir aylık ferağ, intikalat vesair hasılatı 163 kuruş tutmuştur. Aynı yılın Temmuz ayında bir aylık mezkur hasılat ise 1674 kuruşa çıkmıştır.⁷⁰⁰ Meblağlardaki bu farklılık, vakıftaki ferağ ve intikalat işlemlerinin daha çok Temmuz ayında cerayan ettiğini göstermektedir.

3.6.1.Elaldı Sultan Mektebi

Elaldı Sultan Mektebi Üsküp’te Elaldı Sultan Vakfı tarafından kurulan bir mekteptir. 1175/1762 yılında Elaldı Sultan Mektebi’nde yevmî üç akçe ile halife-yi mekteb olan Abdulkadir vefat edince mahlul olan yerine Üsküp Naibi Ali Efendi’nin arzıyla Osman Halife tayin edilir ve kendisine 5 Receb 1175/30 Ocak 1762 tarihinde berât-ı şerif verilir. Osman Halife’den sonra bu göreve önce İbrahim b. İlyas, İbrahim’in vefatından sonra da 21 Muharrem 1180/29 Haziran 1766 tarihinde Hüseyin Halife tayin edilir. Mekteb-i şerifte yevmî altı akçe ile muallim-i sıbyan olan İbrahim Halife’ye 12 Ramazan 1174/17 Nisan 1761 tarihinde tecdid-i berât verilir. İbrahim Halife 1180/1766

⁶⁹⁷ VGMA. 1185/131, v.121.

⁶⁹⁸ BOA.EV.D.13059; VGMA. 1185/131, v.121; BOA.EV.D.13059.

⁶⁹⁹ BOA.EV.D.15041.

⁷⁰⁰ BOA.EV.D.13719, v.56.

yılında vefat edince yerine yine yevmî altı akçe ile Üsküp Kadısının arzıyla Hüseyin Halife tayin edilir.⁷⁰¹

3.6.2.Elaldı Sultan Dergahı

Üsküp'te Kadirî tarikatına bağlı olarak kurulan en eski dergahlardan birisi de Elaldı Sultan Dergahı'dır. Dergah, Elaldı Sultan tarafından Üsküp'ün Oruç Paşa Mahallesi'nde inşa edilmiş ve Kadirî tarikatı üzerine faaliyetlerini XX. yüzyılın başlarına kadar sürdürmüştür. Dergahın tam olarak ne zaman kurulduğu bilgisine ulaşamadık.⁷⁰²

Elaldı Sultan'ın kimliği hakkında çok az bir bilgi bulunmaktadır. Onun hakkında Üsküp'te bir Kadirî Dergahı yaptırdığı ve harap vaziyetteki bir tabhanenin de sahibi olduğu bilgilerine sahibiz. Bazı kayıtlarda Kratova Kazasına bağlı Reççe köyü gelirlerinin bu dergaha vakfedildiği, zaman zaman bu gelirlerin toplanmasında sıkıntılar ve problemler yaşanması üzerine meselenin halli için Üsküp Bey'i ve kadısına hükümler gönderildiği yer almıştır. Elaldı Sultan Dergahı'nda zaman zaman bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Bu sıkıntılardan birisi de dergahın kullandığı suyun bazı kimseler tarafından kesilerek evlere nakledilmesi olayıdır. Dergaha giden suyun kesilerek dergaha zarar verilmesi üzerine Üsküp Kadısına gönderilen hükümle Üsküp beyi ve Üsküp kadısından bu durumun men edilerek dergaha zarar verenlerin cezalandırılması istenmiştir. Dergahın karşılaştığı diğer bir sorun da dergahın zamanla yıkılmaya yüz tutmuş olmasıdır. Dergahın tamiri için gerekli çalışmalar yapılmış ve Recep 990/ Temmuz 1582 tarihli bir hükümde ifade edildiğine göre dergahın tamiri gerçekleştirilmiştir. 1059/1650'li yıllarda yevmî 25 akçeyle dergahın zaviye-nişini olan Mustafa Halife vefat edince yerine Kadı Seyyid Mustafa'nın arzıyla 23 Rebiu'l-evvel

⁷⁰¹ VGMA. 1185/131, sayfa 121; VGMA. 1185/131, sayfa 126.

⁷⁰² VGMA. Defter No: 990, sayfa 74, sıra 62.

1070 /8 Aralık 1659 tarihinde Kadirî tarikatı usûllerine göre dergahın hizmetlerini yürütmek üzere aynı ücretle oğlu Şeyh Hüseyin Halife tayin edilmiştir.⁷⁰³

1317/1900'lü yılların başlarında dergahın şeyhi olan Şeyh Ali Baba meşihatlık vazifesini yürütürken vefat etmesi üzerine yerine Şeyh Süleyman Efendi namında bir kimse şeyhlik makamına geçmiştir. Merhum Şeyh Ali Baba'nın oğlu Şeyh Abdulkadir ise bu durumu şikayet eden ve meşihatlık vazifesinin kendisine verilmesi gerektiğini ifade eden arzuhalini yetkililere bildirmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonunda Elaldı Sultan Dergahı'nın şeyhlik vazifesine Şeyh Abdulkadir geçmiştir. Şeyh Abdulkadir'in uğraşmak zorunda kaldığı en büyük sıkıntısı ise harap olan dergahın yeniden yapılması olmuştur. Tam bu sırada dergahın imdadına İlbasanlı Mehmed Pertev Paşa'nın kızı Belkıs Hanım yetişmiştir. İstanbul'da Erenköy mevkiinde oturan ve Hasan Sadi Paşa'nın hanımı olan Belkıs Hanım, Üsküp'te Gazi Menteş Mahallesi'nde oturan müteveffa İbrahim Bey'lere misafirlğe gelmiştir. Misafirlği sırasında Oruç Paşa Mahallesi'ndeki Kadirî tarikatına bağlı Elaldı Sultan Dergahı'nın harabe olduğunu öğrenir. Kadirî tarikatının mensubu veya en azından muhibbi olduğu anlaşılan Belkıs Hanım harap olan bu dergahı kendi malından harcayarak sil baştan tamamen yeniden yaptırmıştır. Dergah semahane denilen zikir odası, şeyh odası ve bir de kahve odası olmak üzere 3 ana bölümde inşa edilmiştir. Dergahı yeniden yaptıran Belkıs Hanım 22 Muharrem 1328/3 Şubat 1910 tarihinde vakfiyesini tescil ettirmiştir. Belkıs Hanım, dergahın tevliyet görevine öncelikle kendisini, vefatından sonra evlatlarını tayin etmiş ve dergahın şeyhinin mütevelliler tarafından belirlenmesini ve tayin edilmesini şart koşturmuştur.⁷⁰⁴ Tekke 1940'lı yıllara kadar faaliyetlerini devam ettirmiştir. İkinci Dünya

⁷⁰³ M. Özer 2006, s.280.

⁷⁰⁴ VGMA. Defter No: 990, sayfa 74, sıra 62.

Savaşı yıllarında Vranje'den gelen muhacirler tekkenin etrafına yerleştirilmiştir. Tekkenin şeyhi Şeyh Selim Kadirî bu muhacirlerle zikir yapmıştır.⁷⁰⁵

3.6.3.Elaldı Sultan İmareti

El Aldı Sultan Vakfı'na bağlı bir imaret bulunmaktadır. Arşiv belgelerinde bu imaretle ilgili bazı bilgilere rastlamak mümkündür. 1175/1761 yılında imaretin yöneticisi konumunda olan imaret şeyhi Mehmed Emin Efendi vefat edince yerine Arif Mehmed bin Mustafa tayin edilerek kendisine 16 Cemaziye'l-evvel 1175/13 Aralık 1761 tarihinde berat-ı şerif verilir.⁷⁰⁶

1266/1850 yılına ait evkaf defterinde Elaldı Sultan İmareti'nde, imaret şeyhi, imaret nazırı, imaret cabisi, kendum-kuy, kilari, gırbali ve gassal-ı hinta gibi görevlilerin çalıştığından bahsedilmektedir. Bu yılda imaretin şeyhliğini Salih Efendi, imaret nazırlığını ve gendum-kuy vazifesini (buğday temizleyiciliği görevini) Ali bin Abdurrahman, imaret cabiliğini Veli Efendi, imaretin kilerinden sorumluluğu anlamına gelen kilari vazifesini, gırbali yani elek ve kalburculuk vazifesini ve buğday yıkayıcılığı anlamına gelen gassal-ı hinta görevini de Şakir bin Hacı Mehmed tek başına yürütmektedir. Vakıf, 1266/1850 yılında bu görevliler için 133 kuruş tahsis etmiş, vakıftaki duagû, ihlashân, türbedâr gibi görevliler için 133 kuruş ayırmış, imarete çorba ve yemek pişirilmesi masrafları ile imaretin tamir masrafları için 1239 kuruş harcama yapmıştır.⁷⁰⁷

3.6.4.Elaldı Sultan Türbesi

Üsküp'te bulunan türbelerden birisi de Elaldı Sultan Türbesi'dir. Türbe Elaldı Sultan Vakfı bünyesinde bulunmakta ve vakıf tarafından korunup gözetilmektedir. Türbede vakıf tarafından görevlendirilen türbedâr, duâgû ve ihlashân görev

⁷⁰⁵ M. İzeti, 2004,s.206.

⁷⁰⁶ VGMA. 1185/131, sayfa 121

⁷⁰⁷ BOA.EV.D.13059

yapmaktadır. Rûmî 1263/miladî 1263 senesinde Elaldı Sultan Türbesi'nde türbedârlık vazifesini Hüseyin b. Ömer, ihlashân ve duâgû vazifelerini ise Osman Efendi yapmaktadır.⁷⁰⁸ 1181/1767 yılında türbede yevmî 5 akçe ile ihlashân olan Ali bilâ-veled vefat edince yerine Üsküp Naibi Mehmed Efendi'nin arzıyla Mehmed b. Ahmed tayin edilir ve yedine 29 Cemaziye'l-ahir 1181/22 Kasım 1767 tarihinde berât-ı şerif verilir.⁷⁰⁹

3.7. Emir Sultan Tekkesi Vakfı

Üsküp'te Kadirî tarikatına mensup olan Emir Sultan Tekkesi, Emir Buhari Tekkesi adıyla da anılmakta ve Üsküp'ün kuzeydoğusunda Pazarbaşı Mahallesi'nde bulunmaktadır.⁷¹⁰ Tekkenin olağanüstü tekkeler arasında yer aldığı,⁷¹¹ Kadirî tarikatına bağlı olduğu ve 950/1544 yılında tekkede dokuz dervişin devamlı surette kaldığı ifade edilmektedir.⁷¹² Tekke “*Hazreti Emir Sultan kuddise sırrehu'l-Aziz*” ismiyle tevkir edilmektedir. 1209/1794 yılında bu tekke'de tekkenişin olan Şeyh Seyyid Ali, bu vazifesini maaş almaksızın yerine getirmektedir. Şeyh Seyyid Ali, diğer tekke ve zaviyelerde aynı vazifeyi yapanların maaşlarının olduğundan hareketle kendisine de maaş bağlanmasını talep eder. Üsküp Nezâreti mukataası malından verilmek üzere günlük 30 akçe maaş bağlanması yönünde Üsküp Nazırı Ser-bevvâbin-i dergah-ı ali Hüseyin Ağa'ya arzuhalde bulunur ve bu talebi olumlu karşılanır. Anadolu Muhasebesine berâtıyla beraber kaydı yapılır. 4 Rebiu'l-evvel 1209/29 Eylül 1794 tarihinde verilen Ruus-ı Hümayûn gereğince Üsküp Emir Sultan Tekkesi'nde tekkenişin olan Şeyh Seyyid Ali Efendi'ye ömrü devaminca Üsküp Nezâreti mukattasından

⁷⁰⁸ BOA.EV.D.13059.

⁷⁰⁹ VGMA. 1185/131, v.127

⁷¹⁰ M. Özer, 2006, s.281.

⁷¹¹ J. Pavlovsky, **Makedonia yesterday and today**, Mian Publishing, Skopje 2004, s.83.

⁷¹² M. İzeti, 2004, s.206.

günlük 30 akçe maaş verilmesi kararlaştırılır. Ayrıca geçen yılki 1208/1793 yılından kalan 66 kuruş 45 akçe miktar da kendisine ödenir. Süleyman Beşir, Müezzîn Hacı Mehmed ve Emin Süleyman Ağa bu duruma şahitlik yaparlar.⁷¹³

Şaban 1236/Haziran 1820-21 tarihinde Sultan Mahmud II tarafından Üsküp kadısına gönderilen bir berâtta, Emir Sultan Tekkesi'nde meşihatlık cihetine mutasarrıf olan Şehabeddin b. Ali'nin kendi hüsnü rızasıyla görevinden ayrılıp yerini Sadık Halife b. Ali'ye bıraktığı ifade edilmektedir.⁷¹⁴ Başka bir belge de bu tayini doğrular.⁷¹⁵

1260/1844 yılında tekkenin şeyhi olan Şeyh Sadık Efendi b. Şeyh Ali 1843 yılında vergiden muaf tutulur. 1260/1844 yılında ise 86.5 kuruş temettuat vergisi öder. Şeyh Sadık Efendi'nin yıllık 66.5 kuruş maaş aldığı, bir ineği, iki buzağısı ve bir çiftliği olduğu temettuat kayıtlarında görülmektedir.⁷¹⁶ Şeyh Sadık Rûmî 1292/miladi 1876 yılında vefat edince yerine Şeyh Abdullah Efendi tayin edilir.⁷¹⁷ Günümüzde Stevan Deşanski Mahallesi'nde bulunan tekkenin son dönemdeki şeyhi Şeyh Rahmi Efendi'dir.⁷¹⁸

3.8. Goloşlu Hacı Mustafa Vakfı

Üsküp'te hayır ehlinde Goloşlu Hacı Mustafa, sahip olduğu parasını Allah rızası uğrunda aşure yapmak için vakfederek bir vakıf kurmuştur. Vakfın mahiyeti, kayıtlarda “Üsküp'de vaki Goloşlu El-hac Mustafa nam sahibu'l-hayrın tabh-ı aşure için vakf eylediği nukûd” şeklinde geçmiştir. 1160/1747 yılında yevmî iki akçe ile vakfın kâtibi Feyzullah b. Ebubekir'dan sonra bu göreve Murad b. Osman gelmiştir. Ancak İsmail b.

⁷¹³ BOA. C.E. 7603.

⁷¹⁴ M. Özer, 2006, s.281.

⁷¹⁵ BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.44.

⁷¹⁶ A. Şerif, 2003, s.42.

⁷¹⁷ BOA.EV.D.23072.

⁷¹⁸ M. İzeti,2004,s.206.

Hüseyin adlı kişi kitabet görevini gadr-i külli ile (haksızlıkla) kendi üzerine yaptırmıştır. Yapılan itirazlardan sonra kitabet görevine tekrar Murad b. Osman tayin edilmiş ve kendisine 17 Cemaziye'l-ahir 1185/27 Eylül 1771 tarihinde berât verilmiştir.⁷¹⁹ Goloşlu Hacı Mustafa, yaptığı bu vakıfla Anadolu'daki Aşure geleneğinin Üsküp'te yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır.

3.9. Hacı Ali Vakfı

Üsküp'te Hacı Ali adlı hayır sahiplerinden birisi sahip olduğu dükkânlarını ve bu dükkânların gelirlerini Allah rızası için vakfederek bir vakıf kurmuştur. Vakfın ismi 1175/1761 yılına ait bir vakıf defterinde “*Üsküb'de vâki Hacı Ali Vakfı*” olarak kayda geçmiştir. Hacı Ali vakfettiği dükkânların gelirlerini Üsküp'teki Lepence (Lepenac) nehrinin üzerindeki köprünün tamiri için tahsis etmiş ve bunun için mütevellî tayin etmiştir.⁷²⁰ Lepence nehri günümüzde Kosova'dan Makedonya'ya akıp Üsküp'te Vardar Nehri'ne karışan bir nehirdir.⁷²¹ 1175/1761 yılında vakfın evladiyet ve meşrutiyet üzere yevmî bir akçe ile mütevellisi olan Ümmühan Hatun vefat edince yerine büyük kızı Fatıma Hatun gelmiştir. 1185/1772 yılında Fatıma Hatun vefat edince yerine Emetullah Hatun ve Hibetullah Hatun tayin edilmiştir. Emetullah Hatun /1187/1774 yılında vefat edince tevliyet hissesinin tamamı Hibetullah Hatun'a kalmıştır.⁷²²

3.10. Hacı Bekir Vakfı

Üsküp'te bulunan vakıflardan birisi de Hacı Bekir Vakfı'dır. Hacı Bekir adlı hayır sahibi Üsküp'te cami, mektep, han ve çeşme yaptırarak bir vakıf kurmuş ve vakfın

⁷¹⁹ VGMA. 1185-131,v.135.

⁷²⁰ VGMA. 1185-131,v.121.

⁷²¹ F. İlievska, “Lepeneç Nehrinin Ekolojik Restorasyonu”, **Hikmet Dergisi**, Sayı 26 -Kasım 2015, Gostivar, Makedonya, s.90-100.

⁷²² VGMA. 1185-131,v.121; VGMA.1185-131,v.135.

masraflarının karşılanması için vakfa bağlı hanın yakınlarında bulunan altı adet dükkânı vakfetmiştir. Hanın ve dükkânların kirasından elde edilen gelirler cami, mektep ve çeşmenin tamir masrafları ile vakıfta çalışan görevlilerin maaşları için harcanmıştır.⁷²³ 1273/1856 yılında vakfın mütevellisi Fatıma Hatun'dur. Fatıma Hatun tevliyet işlerini yürütmek üzere yerine Hurşid Bey'i vekil tayin eder. Hurşid Bey vekaleten baktığı 1273-1275/1856-1878 yılları arasında vakfın üç yıllık muhasebesini çıkarmıştır. Bu üç yılda icare-i vahideli olarak kiraya verilen handan 3300 kuruş, birinci dükkândan 490 kuruş, ikinci dükkândan 410 kuruş, üçüncü dükkândan 300 kuruş, dördüncü dükkândan 360 kuruş, beşinci dükkândan 300 kuruş ve altıncı dükkândan 300 kuruşla toplamda 5460 kuruş gelir elde edilmiştir. Bu üç yılda imamın maaşı için 900 kuruş, cüzhan maaşı için 760 kuruş, berat bahsı için 120 kuruş, cami ve mektebin aydınlatılması için 189 kuruş, mektep ve çeşmenin tamiri için 1225 kuruş, hanın tamiri için 600 kuruş, mevlid-i nebi okutulması için 300 kuruş, hasır vb ihtiyacı için 240 kuruş, maaş ve haraç muhasebesi için 107 kuruşla toplamda 4366 kuruş masraf yapılmıştır. Masraflar gelirlerden çıkınca vakfa 1093 kuruş kalmış ve bu miktar da mütevelliyeye bırakılmıştır.⁷²⁴

1276/1859 yılında vakfın tevliyet görevini yine Fatıma Hatun ve vekalet görevini Hurşid Bey yürütmektedir. Bu yılda vakıf 1819 kuruş gelir elde edilmiştir. İmam için senelik 300 kuruş, cüzhân için 240 kuruş ve berât için 40 kuruş verilmiş, dükkân ve hanın tamiri için 912.5 kuruş ve diğer giderler için 173 kuruş harcanmış ve toplamda 1665 kuruş masraf yapılmıştır. Vakfın daha önceki muhasebesine bakıldığında görevlilere verilen maaşların miktarında herhangi bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Vakfın bu yıllarda gelirlerinin masraflarından daha fazla olduğu ve vakfın harabına

⁷²³ BOA.EV.D.15821,v.35

⁷²⁴ BOA.EV.D.15821,v.35.

sebepe olabilecek bir ekonomik sıkıntı yaşamadığı bilakis ekonomisinin iyi durumda olduğu görülmektedir.⁷²⁵

Hacı Bekir'in yaptırdığı cami, arşiv kayıtlarında “*Üsküb’de kain Hacı Bekir bina eylediği cami-i şerif vakfı*” olarak geçmektedir.⁷²⁶ Caminin tam olarak ne zaman yapıldığını bilemiyoruz. Caminin ismi Rûmî 1316/miladi 1900 yılına ait bir vakıf defterinde Hacı Bekir Mescidi olarak zikredilmektedir. Bu defterde Hacı Bekir Mescidi’ne ait han ve dükkânlarının olduğundan ve bunların icaresinden dolayı 2159 kuruş vergi alındığından bahsedilir.⁷²⁷

3.11. Hacı Hasan b. Ali Vakfı

Hacı Hasan b. Ali Üsküp’te bir medrese yaptırarak bir vakıf kurmuştur. Hacı Hasan Medresesi Üsküp’ün Hacı Kasım Mahallesi’nde bulunmaktadır. Hacı Hasan’ın aynı mahallede oturan oğlu Mehmed Ali Bey bu medresenin devam edebilmesi için bir vakıf kurmuştur. Bu vakfın 15 Ramazan 1254/2 Aralık 1838 tarihli bir vakfiyesi mevcuttur. Vakfiyede medresenin Hacı Hasan tarafından yaptırıldığı ve Üsküp’ün Hacı Kasım Mahallesi’nde bulunduğu tevliyet görevinin Mehmed Ali Bey’in uhdesine verildiği açıkça ifade edilmiştir. Mehmed Ali Bey medrese için sahip olduğu evini, bir bab kovacı dükkânını ve Üsküp’ün Güreler köyündeki hanını vakfetmiştir. Mehmed Ali Bey’in vakfettiği dükkân, Üsküp’te Müderris Mehmed Said Efendi’nin sakin olduğu tekke civarında, evi ise Üsküp’teki Dervişan Mahallesi’nde bulunmaktadır.⁷²⁸

⁷²⁵ BOA.EV.D.16853, v.4.

⁷²⁶ BOA.EV.D.16.

⁷²⁷ BOA. EV.29404,v.1-3.

⁷²⁸ VGMA. Defter No: 988, sayfa 142, sıra 56.

3.12. Hacı Hasan Rıza b. Numan Efendi Vakfı

Hacı Seyyid Hasan Rıza Efendi b. Numan Efendi, Üsküp'te sahip olduğu arsasının üzerine bir hamam yaptırmış ve hamamın gelirini Üsküp'teki Yelen Kuban Camii'nin ihtiyaçları için vakfetmiştir. Hacı Seyyid Hasan Rıza Efendi Vakfı'nın 25 Şaban 1311/3 Mart 1894 tarihli vakfiyesi mevcuttur.⁷²⁹ Aslen Eğri Palanka'lı olan Hasan Rıza Efendi, Üsküp'te hamamın yanısıra sahip olduğu evini de vakfetmiştir.⁷³⁰ Hacı Seyyid Hasan Rıza Efendi, hamam ve evin kirasından elde edilecek gelirle Yelen Kuban Camii'nin tamir ve bakım masraflarının karşılanmasını, vâkıfın eşlerine bir miktar para verilmesini, camide görev yapan imam ve hatibe günlük 10 lira verilmesini, müezzin ve kayyım günlük 6 lira ödenmesini şart koşmuş ve caminin aydınlatılması adına gerekli olan mum ve yağ alınması için günlük 4 lira tahsis etmiştir.⁷³¹ 1944 yılına kadar hizmet veren bu hamam Vardar'ın karşı yakasında Muhacir Mahallesi'nde bulunmaktadır.⁷³²

Hasan Rıza Efendi'nin, adına vakıfta bulunduğu Yelen Kuban Camii hakkında arşiv belgelerinde bazı bilgiler bulunmaktadır. “*Pehlivanlar*”, anlamına gelen yelen kelimesi ve “*dövüşçüler ve vurucular*” anlamına gelen kuban kelimesinden meydana gelen Yelen Kuban terkihi “*pehlivan dövüşçüler*” anlamını taşımaktadır.⁷³³ Yelen Kuban Camii Üsküp'ün büyük camilerindendir. Halk arasında Yelen Kapan Camii olarak bilinir. Caminin yapılış tarihi tam bilinmez ama avlusundaki 984/1576 tarihli Ahmed adlı kişiye ait bir mezar taşı, caminin XVI. yüzyılda yapılmış olabileceğini gösterir niteliktedir. Cami 1975 yılında yıkılmış ve yerine mahkeme binası yapılmıştır. Kubbesiz olarak yapılan caminin, süslemeli mihrabı ve taç kapısı vardı. Minaresinin

⁷²⁹ Üsküp Devlet Arşiv Merkezi, Vakfiye No:12; E.H. Ayverdi. 1981, c.3.s.299.

⁷³⁰ BOA. 1996,(Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.46.

⁷³¹ M. Dede, 2015,s.130,Üsküp Devlet Arşiv Merkezi, Vakfiye No:12.

⁷³² L. Kumbaracı, 2008,s.363.

⁷³³ <http://www.osmanlicaturkce.com/?k=kuban&t=%40> Erişim Tarihi: 15.05.2017

nişinde süslemeler mevcuttur. Caminin taç kapısında “*Accilû bi’s-salâti kable’l-fevt (Vakti kaçırmadan evvel namazı kılmakta acele ediniz)*” yazısı vardır. Günümüzde cami yok edilmiş durumdadır.⁷³⁴

Yelan Kuban Camii’nin diğer adı Hasan Çavuş Camii’dir. Arşiv belgelerinde bu açıkça zikredilmiştir. Cami, Hasan Çavuş tarafından yaptırıldığı için bu ismi almıştır. 1176/1763 yılına ait belgede “*Üsküb’de vaki Hasan Çavuş nam-ı diğer Kuban cami-i şerifinde yevmî bir akçe ile müezzin olan Abdalbaki mahlul Mehmed Halife’ye Naib Mehmed arziyle tevcih ve berât*” şeklinde geçmekte ve caminin isminin Hasan Çavuş olduğu, müezzinlik görevine Abdalbaki’den sonra Mehmed Halife’nin atandığı ifade edilmektedir. 1172/1759 yılına ait bir belgede, caminin hatiplik vazifesini Abdülkerim Efendi’nin yaptığı ve kendisine hatiplik berâtı verildiği yazılmaktadır.⁷³⁵ Abdülkerim Efendi’nin hatiplik vazifesine 1176/1762 yıllarında halen devam ettiği görülür.⁷³⁶ 1185/1771 yılında camide yevmî iki akçe ile devirhân olan Ahmed bu görevinden ayrılır ve yerine Üsküp Kadısı Derviş İbrahim’in arzıyla Osman b. Musalla Halife tayin edilir.⁷³⁷ Yelan Kuban Camii Vakfı, Nezâret-ı Evkâf-ı Hümâyûna bağlı bir mülhak bir vakıftır. 1275/1859 yılında camiinin imamı Abbas Halife’dir. Abbas Halife kendi hüsn-i rızasıyla imamlık vazifesini Hafız Süleyman Halife’ye bırakır.⁷³⁸ Üsküp’te Gazi İshak Bey Vakfı’na Hüseyin Bey’in mütevellî olarak tayin edildiğini anlatan tarihsiz bir belgede, Hasan Çavuş Camii’nin hatibi Abdülkerim Efendi’nin de mührü bulunmaktadır.⁷³⁹ 1260/1844 yılına ait temettuat kaydında, bu camide Yahya b. Şaban’ın müezzin olduğu, aynı zamanda sergicilik esnaflığı yaptığı, vakfa ait bir evde

⁷³⁴ L. Kumbaracı, 2008,s.202-205.

⁷³⁵ VGMA. 1185-131, v.121.

⁷³⁶ TSMA. E.7365/48.

⁷³⁷ VGMA. 1185-131, v.133.

⁷³⁸ BOA. A. DVNSRSK.D. 194 v.38.

⁷³⁹ TSMA. E.7365/48.

ikamet ettiği ve yıllık 100 kuruş vergi verdiği ifade edilmektedir.⁷⁴⁰ Günümüzde Yelan Kuban Camii yıkılmış ve yerine Üsküp Üniversitesi'nin binaları yapılmıştır.⁷⁴¹

3.13. Hacı Hürrem Vakfı

Hacı Hürrem adlı hayır sahibi Üsküp'te kendi adıyla anılan bir cami yaptırarak bir vakıf kurmuştur. Hacı Hürrem Camii'nin ne zaman inşa edildiğini bilemiyoruz. Cami Hacı Hürrem tarafından bina edilmiştir. Camiyle ilgili olarak 1146/1734 yılına ait bir arviş belgesinde “*Üsküb'de vaki el-Hac Hürrem bina eylediği cami-i şerif*” şeklinde bir kayıt yer almaktadır.⁷⁴² 977/1569 yılına ait vakıf defterinde, caminin imam ve hatipliğini Bakkal Hacı Mustafa Mahallesi'nde ikamet eden Şeyh Mehmed b. Ali'nin ifa ettiği ve müezzinliğini ise Hacı Ramazan b. Hüseyin'in yaptığı ifade edilmektedir.⁷⁴³

1146/1734 yılında Hacı Hürrem Camii'nin mütevellisi ve hatibi olan Hacı Mahmud vefat edince yerine 2 Zilkade 1146/6 Nisan 1734 tarihinde erbab-ı istihkakdan Ahmed Halife tayin edilir.⁷⁴⁴ 1176/1762 yılında camide yevmî 6 akçe ile hatib ve vakfın mütevellisi olan Mustafa b. Mehmed Üsküp'teki Murad Paşa (Zeynel) Camii'nde imamlık da yapmaktadır. Mustafa vefat edince Hacı Hürrem Camii'ndeki hatiplik ve vakfın tevliyet vazifesine büyük oğlu Ali, Murad Paşa Camii'ndeki imamlık vazifesine ise küçük oğlu Abdalbaki tayin edilir. 1180/1766 yılına kadar camide yevmî üç akçe ile hatiplik yapmaya devam eden Ali b. Mustafa bu yıldan itibaren vazifesini kardeşi Abdalbaki'ye devreder.⁷⁴⁵ Burada Mustafa b. Mehmed'in hem Hacı Hürrem Vakfı'nda

⁷⁴⁰ A. Şerif, 2003,s.15.

⁷⁴¹ B. Bank, “Poulantzas'ın Kapitalist Devlet Kuramı: Sivil Toplum Ve Devlet Arasındaki İkiliğin Aşılması”, **Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences**, cilt V, sayı 2, Ekim 2012, s.66.

⁷⁴² BOA. C.E. 25866, v.1-2.

⁷⁴³ M. Özer, 2006,.s.257.

⁷⁴⁴ BOA. C.E. 25866, v.1-2.

⁷⁴⁵ VGMA.1885-131,v.123 ve 126.

mütevelli olması hem bu vakfa ait camide hatiplik yapması, hem de Murat Paşa Camii'nde imamlik yapması kayda değer önemli bir durumdur. Bir kişinin birden fazla vakıfta görev almasının o dönemde vakıflarda yadırganan bir durum olmadığını gösterir.

3.14. Hacı Hüseyin Vakfı

Üsküp'te ashab-ı hayrattan Hacı Hüseyin adlı kişi bir mescit ve bir medrese yaptırmış ve bunların ihtiyaçları için para vakfederek bir vakıf kurmuştur.⁷⁴⁶ Vakfa ait bir vakfiyeye ulaşılamamıştır. Vakıfla ilgili ulaşılan en eski belge 988/1581 yılına aittir.⁷⁴⁷ Vakfın 1172/1758 yılında vakfın yevmî iki akçe ile nezâret görevini Hüseyin b. Murad yürütmüştür. Osmanlı Padişahı Sultan Mahmud'un berâtıyla Hüseyin'e 25 Safer 1172/28 Ekim 1758 tarihinde berât verilmiştir.⁷⁴⁸ 992/1587 yılında Kadıasker defterinde, Üsküp'te Hacı Hüseyin Medresesi adında bir medresenin kaydedildiği görülmektedir. Medresede yevmî 20 akçe ile müderrislik vazifesini yapan Muhyiddin Efendi'den sonra 988/1581 yılında yerine yevmî 25 akçe ile Abdulhalim Efendi tayin edilmiştir. 992/1587 yılında ise Hasan Efendi'nin ardından Muhyiddin Efendi müderris olmuştur.⁷⁴⁹ Bu yıllarda Hacı Hüseyin Medresesi kırklı medreseler sınıfında eğitim vermektedir. Bu tip medreselerde belagat ilminde Seyyid Şerif Cürcânî'nin "*Miftâhu'l-ulûm*", usulü fıkıh ilminde Teftazânî'nin "*Tavzîh*", fıkıh ilminde Sadru's-Şeri'a ve İmam Râdiyuddin Hasan Es-Sagani'nin "*Meşârik*" ve hadis ilminde Bağavî'nin "*Mesâbih*" adlı eserleri okutulmaktadır.⁷⁵⁰

⁷⁴⁶ VGMA.1185-131,v.124; VGMA. 1185-131,v.121.

⁷⁴⁷ C. Baltacı, 2005, c.1.s.327-328.

⁷⁴⁸ VGMA. 1185-131,v.121.

⁷⁴⁹ C. Baltacı, 2005, c.1.s.327-328.

⁷⁵⁰ C. Baltacı, 2005, c.1.s.123.

Hacı Hüseyin Mescidi'nde 1180/1767 yılında imamlık yapan Hasan vefat edince yerine sulbî (öz) oğlu Mustafa tayin edilir ve kendisine Üsküp Naibi Emrullah Efendi'nin arzıyla 28 Şaban 1180/29 Ocak 1767 tarihinde berât-ı şerif verilir.⁷⁵¹

3.15. Hacı Hüseyin Bey b. Süleyman Bey ve kardeşleri Vakfı

Üsküp'ün Esmafiye Mahallesi sâkinlerinden Hacı Süleyman Bey b. Yusuf'un oğulları Hacı Hüseyin Bey ile kardeşleri Bekir Bey ve Hafız Ali Bey, Vardar Nehri üzerindeki Taşköprü civarında sahip oldukları bir bab dükkanını vakfederek bir vakıf kurmuşlardır. Vakfın 1329/1909 yılına ait vakfiyesinde mevkûf dükkanın, bir taraftan Yahudi Mahallesi ve bir taraftan cüzhan vakıf dükkânı ve bir bab Kasacı dükkanı ve bir taraftan Yahudi Mahallesi'ne giden cadde ve bir taraftan tarik-i âmm ile mahdûd olduğu ve aslında bu dükkanın ilk olarak dedeleri Yusuf bey tarafından vakfedildiği ifade edilmiştir. Yusuf Bey, bu dükkanı günlük bir cüz Kur'ân-ı Kerim tilavet edilerek ayda bir hatm-i şerif yapılmak ve sevabı hassaten Üsküp'te Bademlik diye tabir edilen mahalde medfun olan evliya-i izamdan Lütfullah Efendi Hazretleri'nin ervah-ı tayyibelerine hediye olunmak ve Cuma ve Pazartesi geceleri ile mübarek kandil gecelerinde müşarûn ileyhin kabr-i âlilerinde birer kandil yakılmak üzere vakfetmiştir. Bu minval üzere dedelerinden kendilerine intikal eden dükkanı resmi olarak vakfeden Hüseyin Bey ile kardeşleri Bekir Bey ve Hafız Ali Bey vakfiyelerinde, dükkanın öncelikle tamir edilmesini, dükkanın kiraya verilmesini, kiradan elde edilecek gelirle, Yoğurtçular Camii'nde günlük birer cüz Kuran-ı Kerim okunup ayda bir hatim yapılmasını, sevabının Lütfullah Efendi'nin ruhuna bağışlanmasını, her Cuma ve Pazartesi gecelerinde, mübarek kandil gecelerinde kabrinde kandil yakılmasını,

⁷⁵¹ VGMA.1185-131,v.124.

kendilerinin mütevellî olmalarını, kendilerinden sonra evladlarının ve ardından batnen ba'de batnin neslinin mütevellî olmasını şart koşmuşlardır.⁷⁵²

3.16. Hacı Kasım Camii Vakfı

Üsküp'te Hacı Kasım adlı bir hayır sahibi kendi adıyla anılan bir cami ve mekteb yaptırarak bir vakıf kurmuştur. Hacı Kasım Camii Üsküp'ün en eski camilerindendir. Hacı Kasım tarafından 822/1419-1420 yılında yaptırılan cami, Gazi İsa Bey Camii'nin doğusunda, Tuz Pazarı Hamamı'nın kalıntılarına yakın bir yerde bulunmaktadır. Cami 1963 depreminde hasar görmüş ve ertesi yıl tamamen yıkılmıştır. Caminin günümüzde iki kitabesi ve bir kaç resmi kalmıştır. Arapça olarak yazılan birinci kitabenin anlamı şu şekildedir. *“Huzura ve temizliğe erişilen bu ibadethaneyi her şeyi bilen ve affedici olan Allah rızası için Hacı Mustafa oğlu Hacı Kasım yaptırdı. Sene 822 (1419-1420)”*⁷⁵³

1937 yılına ait ikinci kitabede ise Osmanlıca olarak şunlar yazılıdır. *“İşbu mescid, Osmanlı fütuhâtı devirlerinde Hacı Kasım nam zatın hayratı olub 1307 tarihinde merhum Hacı İbrahim Bey tarafından ve müehhîran 1356 senesinde vakıf mutemedi Şevki Bey nezâretinde İmam Hafız İrfan Efendi'nin himmetiyle tamir olundu.”* Buradan da anlaşılacağı üzere Hacı Kasım Camii 1307/1890 yılında Hacı İbrahim Bey tarafından tamir edilmiş, ardından 1356/1937 yılında vakıf mutemedi Şevki Bey nezâretinde imam Hafız İrfan Efendi'nin gayretleriyle tekrar onarılmıştır. Camiinin daha önceden kubbeli olduğu tahmin edilmekte ancak resimlerde ise ahşap ve kırma çatısı olduğu görülmektedir. Son cemaat mahallinde kuzeyinde üç gözlü, doğusunda ise iki gözlü revaklı bölüm vardır. Caminin kuzey batı köşesinde taştan yapılmış güzel bir minaresi vardır. Şerefenin altında zengin sarkıt süslemeler mevcuttur.⁷⁵⁴

⁷⁵² VGMA.990-48,s.39

⁷⁵³ L. Kumbaracı, 2008,s.173.

⁷⁵⁴ L. Kumbaracı, 2008,s.174.

1172/1759 yılında Hacı Kasım Camii Vakfı'nda tevliyet görevinin Salih Efendi'nin üzerinde olduğu görülür. Aynı yıl camide yevmî 12.5 akçe ile imamet, cibâyet ve muallim-i sibyanlık cihetlerine mutasarrıf olan Salih'e 1172/1759 yılında tecdid-i berât verilir. 1187/1773 yılında camide yevmî dört akçe ile müezzin olan Hacı Abdullah vefat edince yerine oğlu Salih tayin edilir.⁷⁵⁵ 1260/1844 yılında caminin imamlığını Molla Seyyid b. Ahmed yapmaktadır. Molla Seyyid sahip olduğu çarıkçı dükkânı nedeniyle yıllık 200 kuruş vergi vermektedir.⁷⁵⁶

Hacı Kasım Mektebi, Üsküp'te Hacı Kasım Camii Vakfı'na bağlı olarak hizmet veren bir mekteptir. Tapu tahrir kayıtlarında mektebin ismine rastlanmaktadır.⁷⁵⁷ Evkaf kayıtlarında 1172/1759 yılında Hacı Kasım Mektebi'nde yevmi 12.5 akçe ile muallim-i sibyanlık cihetine Salih'in mutasarrıf olduğu ve kendisine 5 Cemaziye'l-evvel 1172/4 Ocak 1759 tarihinde tecdid-i berat verildiği ifade edilir. Salih vakfa ait camide imamet ve cibayet cihetlerine de mutasarrıftır.⁷⁵⁸ Hacı Kasım tarafından yaptırılan cami ve mektep, günümüzde yok olan vakıf eserlerindendir.

3.17. Hacı Mahmud Efendi b. Hacı Kara Mustafa Vakfı

Üsküp'te Sultan Murad Camii'nin hatibi olan Hacı Mahmud Efendi b. Hacı Kara Mustafa sahip olduğu Cami-i Atik Mahallesi'ndeki evini Allah rızası için Sultan Murad Camii'nin hatibine meşruta olmak üzere vakfetmiştir. Hacı Mahmud Efendi, 5 Ramazan 1308/14 Nisan 1891 tarihli vakfiyesinde vakfettiği evin tasarruf hakkının ve vakfın tevliyetinin yaşadığı müddetçe kendisinde olmasını, kendisi vefat ettikten sonra bu evde, Sultan Murad Camii'nde hatip olan kimsenin oturmasını, kendisinden sonra

⁷⁵⁵ VGMA. 1185/131, v.121 ve 128.

⁷⁵⁶ A. Şerif, 2003, s.33.

⁷⁵⁷ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.291.

⁷⁵⁸ VGMA. 1185/131, s.121.

tevliyet görevinin oğulları Hacı Mahmud Efendi ve Ahmed Efendi tarafından yürütülmesini ister. Hacı Mahmud Efendi, vakfiyesinde Sultan Murad Camii'nde her gün bir cüz Kur'an-ı Kerim okunmasını ve bir ayda hatim yapılmasını, hatmin sevabının Hazreti Muhammed'in, ashabının, tüm Müslümanların ve vâkıfın ruhuna hediye edilmesini talep eder.⁷⁵⁹

3.18. Hacı Muhyiddin Efendi b. Abdulvahhab Vakfı

Üsküp'te İbni Payko Mahallesi sâkinlerinden Hacı Muhyiddin Efendi b. Abdulvahhab, 1583 yılında Dikilitaş civarında kendi adıyla anılan bir cami-i şerif, bir mekteb ve yine Demirciler başında Körükçü Hanı demekle maruf bir han yaptırmış ve bunları Allah için vakfetmiştir. Hacı Muhyiddin Efendi Vakfı'nın 10 Safer 1001/16 Kasım 1592 tarihli vakfiyesi vardır. Bu vakfiye 21 Cemaziye'l-ahir 1325/1 Ağustos 1907 tarihinde sâdır olan irade-i aliyye mücebince yeniden kaydedilmiştir. Hacı Muhyiddin Efendi'nin 2 katlı olarak müceddeden yaptırdığı Körükçü Hanı'nın yeri vakfiyede ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.⁷⁶⁰ Hacı Muhyiddin Efendi, vakfettiği musakkafâtın⁷⁶¹ yangın ve afet gibi sebeplerle yok olması durumunda vakfa halel gelmemesi şartıyla mevkûf yapının başka bir akarla değiştirilebileceğini, buna mukabil caminin avlusunda mektep, müezzin odaları gibi yeni binaların yapılmamasını ve avlunun daraltılmamasını vakfiyesinde açıkça belirtmiştir. Hacı Muhyiddin Efendi, cami görevlileri ve bunların yapacakları görevler hakkında vakfiyesinde etraflıca bilgiler sunmuştur.⁷⁶²

⁷⁵⁹ M. Dede, 2015, s. 129; Üsküp Devlet Arşiv Merkezi, Vakfiye No: 15.

⁷⁶⁰ VGMA. Defter No: 990, sayfa 3, sıra 3.

⁷⁶¹ Müsakkaf: Üstü dam veya tavanla örtülmüş yapı.

⁷⁶² VGMA. Defter No: 990, sayfa 3, sıra 3.

1260/1844 yılına ait temettuat kaydında, vakfın mütevellisinin Mustafa b. İsmail olduğu, vakfa ait hanın bir yıllık kira bedelinin 1080 kuruş tuttuğu, camide görev yapan imama yıllık 200 kuruş ve müezzine ise 100 kuruş verildiği, camideki görevlilere verilen maaşların dışında vakfın yıllık 480 kuruş masrafının olduğu ifade edilmiştir.⁷⁶³ 1117/1705 yılında vakfın mütevellisinin, Üsküp'teki Şeyh Ramazan Mescidi'ne imam tayin edilmesi için çeşitli girişimlerde bulunduğu ve bunun ise söz konusu vakfa bir müdahale olarak anlaşıldığı bir vakıf belgesinde kayda geçmiştir.⁷⁶⁴

1132/1719 yılında vakfın tevliyeti konusunda bir ihtilaf çıkmıştır. Tevliyet ihtilaflarına örnek olması açısından bu ihtilafı ayrıntılı anlatmak istiyoruz. Vakfın tevliyet görevini 1123/1719'lu yıllarda Koca Mehmed Bey yapmaktadır. Koca Mehmed Bey bu yılda vefat edince tevliyete tayin konusunda bir ihtilaf çıkar. Koca Mehmed Bey'in oğlu Abdalbaki vakfın tevliyet görevinin babasından sonra kendisine geçmesi gerektiğini, lakin bu göreve Maksud kızı Vasıfcan'ın tayin edildiğini, Vasıfcan'ın hakkını gasp ettiğini, bu haksızlığın giderilerek tevliyet görevine kendisinin tayin edilmesi gerektiğini ifade eden itiraz dilekçesini Üsküp Mahkemesine iletir. Mahkeme Abdalbaki'nin itirazını incelemeye alır. İncelemede öncelikle vakfın vakfiyesine bakılır. Vakfiyesinde tevliyete tayin hususunda “*evladına evlad-ı evladına batnen bade batnin*” ifadelerine yer verildiği ve tevliyetin evlada meşruta olduğu görülür. Yani vakfiyede evlad-ı vâkıftan sadece erkeklerin tayin edileceğini beyan eden bir şart konulmamıştır. Vakfiyedeki bu ifadeler kız çocuklarının da müteveli olabileceğini göstermektedir. Vakfiyeye bakıldıktan sonra daha önce kimlerin müteveli olarak tayin edildikleri incelenir. Tevliyet görevini daha öncesinde şart-ı vâkıf üzere Şeyh Maksud yapmaktadır. Şeyh Maksud vefat edince yerine kızı Refiye Hanım müteveli olur. Refiye Hanım bu görevi yürütürken aherden Koca Bey Mehmed adlı kişi “*Ben de evlad-*

⁷⁶³ A. Şerif, 2003, s.18.

⁷⁶⁴ BOA. C.E.18583.

ı vâkıfdanım. Refiye Hanım'ın babası Şeyh Maksud ile tevliyet derecesinde eşidim. O vefat edince tevliyet hakkı bana geçmiştir.” diyerek bir şekilde tevliyet berâtı alır ve Refiye Hanım'ı tevliyetten uzaklaştırarak hilaf-ı şart-ı vâkıf üzere tevliyeti zabteder. Bunun üzerine Şeyh Maksud'un diğer kızı Vasıfcan Hanım dava açarak Koca Bey Mehmed'in nesebinin vâkıfın soyundan gelmediğini iddia eder. Bu iddiasını ispat edecek bir delil getiremese de kendi soyunun evlad-ı vâkıftan olması ve babasının vakfın mütevellisi olması hususu sabit olduğu için Vasıfcan Hanım'ın müteveli olması ve yedine berât-ı şerif verilmesi için Üsküp Kadısı Sunullah Efendi tarafından arz yazılır. Ne varki işler iyice karışmıştır. Bu arz yazısı incelendiğinde Şeyh Maksud'un diğer kızı Beygu Hanım'ın müteveli olduğu görülür. Hatta tevliyet görevi Beygu Hanım'ın elinden alınarak evlad-ı vâkıftan olduğu ifade edilen Mehmed b. Hasan b. Mehmed'e tevcih edilmiştir. Son durum olarak tevliyetin 1 Ağustos 1718 tarihli Ruûs-ı Hümâyûn gereğince evlad-ı vâkıftan olan Mehmed b. Hasan b. Mehmed'de olduğu görülür. Sonuçta vakfın tevliyet görevine Koca Bey Mehmed'den sonra oğlu Abdalbaki Bey, 21 Muharrem 1123/4 Aralık 1719 tarihinde tayin edilir.⁷⁶⁵ Vakfın tevliyetinde görülen bu çok başlılık bir müddet devam eder ve sonunda Vasıfcan Hanım vakfın tekrar mütevellisi olur. Vasıfcan Hanım bu görevini 1176/1762 yılına kadar devam ettirir. Bu yılda Vasıfcan Hanım binti Şeyh Maksud vefat eder. Yerine Üsküp Naibi Mehmed Efendi'nin arzıyla evlad-ı vâkıftan Hacı Şeyh Şehabeddin ibni Şeyh Bahaeddin tayin edilir.⁷⁶⁶ Şeyh Şehabeddin bu görevini vefat ettiği 1189/1775 yılına kadar devam ettirir. Yerine oğlu Hüsameddin ve kızı Hacı Fatma Hanım gelir. 19 Şevval 1189/13 Aralık 1775'te Üsküp Naibi Abdulfettah Efendi'nin arzıyla kendilerine berât-ı şerif verilir.⁷⁶⁷

⁷⁶⁵ BOA.C.E.21603.

⁷⁶⁶ BOA.A.DVNSRSK.D.486,v.84.

⁷⁶⁷ BOA.A.DVNSRSK.D.94,v.101.

Vakfın tevliyet görevini 1185/1771'de Hacı Şeyh Şehabeddin, Lütfullah Halife ve Mustafa Halife,⁷⁶⁸ 1260/1844'te Mustafa b. İsmail,⁷⁶⁹ 1275/1859'da Osman Halife,⁷⁷⁰ 1325/1907'de Osman b. Mustafa'dan sonra oğulları Mehmed Şerif, İsmail ve Ahmed⁷⁷¹ yaparlar.

3.18.1.Hacı Muhyiddin Camii (Arif Hoca Camii, Fergana Camii)

Hacı Muhyiddin Camii, Cedid İsa Bey Camii ile Hacı Hayreddin Camii yakınlarında bulunmaktadır. Caminin kitabesi ve vakfiyesi mevcuttur. 10 Safer 1001/16 Kasım 1592 tarihli vakfiyesine göre cami Abdulvehab oğlu Hacı Muhyiddin tarafından bu yılda Üsküp'ün Dikilitaş mevki civarında inşa edilmiştir. Hacı Muhyiddin, caminin giderleri için Üsküp'te Demirciler başında Kürkçü Hanı'nı vakfetmiştir.⁷⁷² Vakfiyede, Hacı Muhyiddin Cami-i Şerifi'nde günde 5 vakit namaz kıldırان ve imamlık vazifesini yapan Ahmed Efendi'ye yevmî üç akçe verilmesi, vefatından sonra vera' ve diyanet sahibi olma şartıyla erkek evladının imam olması, camide Cuma namazı kıldırıp hatiplik yapan Necmeddin Efendizâde Necip Efendi'ye yevmî 1 akçe verilmesi ve vefatından sonra diyanet ile muttasıf olması şartıyla evladının hatip olması şart koşulmuştur. Vâkıf, vakfiyede caminin müezzinlik cihetine Murad Paşazâde Müezzin Ömer Efendi'nin tayin edilmesini, müezzine yevmî 3 akçe maaş verilmesini ve vefatından sonra güzel sesli, liyakatlı ve ehl-i diyanet olma şartıyla erkek evladının müezzin olmasını şart koşmuştur. Vakfiyede camide Kur'an okuma ve Mevlid-i şerif okuma programlarının yapılmasıyla ilgili şartlar da yer almıştır. Bu anlamda vakfiyede senede bir defa camiide Mevlid-i Nebi okunması, Mevlid-i şerif okuyana 3 dirhem sırma gümüş (veya bedeli) verilmesi, mevlidin sonunda aşırhan ile selavat-ı şerife getiren müezzin efendilere birer dirhem

⁷⁶⁸ VGMA.1185-131,v.134.

⁷⁶⁹ A. Şerif, 2003, s.18.

⁷⁷⁰ BOA. A.DVNSRSK.D.194.

⁷⁷¹ BOA.ŞD.182-59.

⁷⁷² VGMA. Defter No: 990, sayfa 3, sıra 3.

sırma gümüş (veya bedeli) ödenmesi, Ramazan aylarında camide hergün sabah, öğle ve ikindi namazlarından önce bir hafızın bir cüz Kur'an-ı Kerim okuyup sonunda hatim yapması, mesail-i şer'iyye üzerine okunan Kur'ân için ücret tesmiye olmadığından bu hafızlara hediye namıyla münasib bir miktar akça verilmesi şart koşulmuştur. Vakfiyede mütevellinin, kendi hanesinde senede bir kerre aşure taamı pişirip fakirlere dağıtması, leyalı-i mübarekelerde cami-i şerifin tezyinat suretiyle mu'tad üzere ikâd-ı kanadil ile tenvir edilmesi, Ömer Efendi'nin harem-i kayyım ve Cuma günlerinde okunacak salâ hizmetlerini yapması karşılığında yevmî 3 akçe verilmesi, gibi hususlar da dile getirilmiştir.⁷⁷³ 1260/1844 yılına ait temettuat kaydında, camide görev yapan imama yıllık 200 kuruş ve müezzine ise 100 kuruş verildiği ifade edilmiştir.⁷⁷⁴

Camiye Üsküplüler arasında “*Arif Hoca Camii*” veya “*Fergana Camii*” de denmektedir. Günümüzde halen ibadete açık durumdadır. Zaman içinde hasara uğrayan camide hayli değişiklikler yapılmıştır. Günümüzdeki haliyle duvarları taş ve tuğladan yapılan caminin üzeri kiremet çatı ile kaplıdır. Caminin pencereleri duvarla örülmüştür. Minaresi oldukça kısadır ve şerefesi külahla direkt kapatılmıştır. 1963 Üsküp depreminden sonraki onarımda caminin son cemaat yeri ibadet mekanına eklenerek cami genişletilmiştir. Caminin tarihi orjinal ahşap kapı kanatları, sarkıt süslemeli mihrabı, işlemeli pencere kapakları ve kitabesi malesef yağlı boya ile boyanarak sanatsal yönleri tahrip edilmiştir. Caminin geniş bir avlusu vardır. Avluda tarihi üç mezar taşı bulunmaktadır. 1028/1619 yılına ait mezar taşında Müftü Ahmed Efendi ve 1033/1624 yılına ait mezar taşında Ahmed Efendi b. Veli yatmaktadır. Caminin giriş kapısının üzerinde bulunan kitabesinde şunlar yazılıdır.

“Ve temmet buka'tun lehâ elhamdü lillah./ Eta ecrun li-sahibiha minallah.

⁷⁷³ VGMA. Defter No: 990, sayfa 3, sıra 3.

⁷⁷⁴ A. Şerif, 2003, s.18.

*Zaten ve min ledunhu kâle tarih./ Lenâ innehâ cinânü'l-adni mesvâhu*⁷⁷⁵

Camiyle ilgili olarak Osmanlı arşivlerinde bir çok belgeye rastlamak mümkündür. Bu belgelerde camide imamlık, hatiplik, müezzinlik ve temcidhanlık görevlerine atanan kişiler, görevlilere verilen maaşlar, atama usul ve esaslarıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır.⁷⁷⁶ Diğer camilerden farklı olarak bu camide temcidhânlar da görevlendirilmiştir. 1175/1762 yılında yevmi bir akçe ile temcidhân olarak görevlendirilen Eyüb b. Mehmed bu görevini 15 yıl kadar yapmıştır. Sabah namazı vaktinden evvel minarelerde belli makamlarda ilahi söyleyen ve niyazda bulunan temcidhânlar Üsküp'ün dinî hayatına ayrı bir renk katmıştır.⁷⁷⁷

3.18.2.Hacı Muhyiddin Mektebi

Üsküp'te öğrenci okutan mekteplerden birisi de Hacı Muhyiddin Vakfı Mektebi'dir. 1181/1767 yılında mektepte yevmî 4 akçe ile muallim-i sıbyan olan Ali Halife bilâ-veled vefat edince yerine Abdullah b. Abdurrahman Halife tayin edilir ve kendisine Üsküp Naibi Mehmed Efendi'nin arzıyla 23 Cemaziye'l-ahir 1181/16 Kasım 1767 tarihinde berât-ı şerif verilir. 1183/1769 yılında mekteb-i şerifte yevmî üç akçe ile halife-i mekteblik görevini yürüten Mehmed b. Halil'in mahlulünden sonra yerine Üsküp Kadısının arzıyla Hüsameddin b. İbrahim tayin edilir. Sultan I. Abdulhamid döneminde culûs nedeniyle Hüsameddin Halife'ye 4 Cemaziye'l-ahir 1191/10 Temmuz 1777 tarihinde tecdid-i berât verilir.⁷⁷⁸

3.18.3.Hacı Muhyiddin Hanı (Körükçü Hanı)

⁷⁷⁵ L. Kumbaracı, 2008, s.146-147. Manası “Allah’a hamdolsun (caminin) binası tamamlandı. (Bu camiyi) yaptıran Allah’tan sevaplar gelsin. Zaten ecirler onun katındandır. İnşa tarihini bize söyledi. onun kaldığı yer Adn cennetleridir.”

⁷⁷⁶ BOA.İE.EV.3942,v.1,2; BOA.İE.EV.4791; BOA.A.DVNSRSK.D.159,v.261; BOA.C.E.8621; VGMA.1185-131,v.121; VGMA. Defter No:1185, sayfa 36, sıra 121; A. Şerif, 2003, s.54.

⁷⁷⁷ VGMA. Defter No:1185, sayfa 36, sıra 121

⁷⁷⁸ VGMA. 1185/131, v. 127 ve 129.

Hacı Muhyiddin Üsküp'te Demirciler başında “Körükçü Hanı” demekle maruf olan hanı yaptırmış ve bunu vakfetmiştir. Hacı Muhyiddin Efendi Körükçü Hanı'nı 2 katlı olarak müceddeden yaptırmış ve 1001/1592 yılına ait vakfiyesinde şu şekilde anlatmıştır. “Körükçü Hanı demekle maruf han-ı mezbûru menalimden kendi yed-i marifetimle tahtâni ve fevkâni bab odayı hâvî müceddeden bina ettiğim hanın bir tarafı Gazi Mustafa Paşa vâkıfı harap haneleri mahdûd, bir taraf Pazar meydanında vâki müteaddid dükkânlar ile mahdûd ve bir taraftan Pazar tarafından çarşuya girilir tarik-i sol tarafında müteaddid demirci dükkanları ile mahdûd...” Hacı Muhyiddin Efendi, vakfettiği müsakkafâtının yangın, afet gibi sebeplerle yok olması durumunda vakfa hâlel gelmemesi şartıyla mevkûf yapının başka bir akarla değiştirilebileceğini ifade etmiştir.⁷⁷⁹

1260/1844 yılında Körükçü Hanı vakfın mütevellisi Mustafa bin İsmail tarafından bir yıllığına kiraya verilmiş ve bu kiralamadan 1080 kuruş gelir elde edilmiştir.⁷⁸⁰ Körükçü Hanı günümüzde yok olan vakıf eserlerinden birisidir.

3.19. Hacı Mustafa Vakfı

Üsküp'te Hacı Mustafa adında bir zat bir cami yaptırarak bir vakıf kurar. Hacı Mustafa Camii Üsküp'ün Serova Mahallesi'nin üst kısmında bulunmaktadır. Tarihi evlerin ve sokakların bulunduğu Serova Mahallesi günümüzde aynı adla Üsküp'ün Çayır belediyesine bağlı bir mahalle olarak varlığını devam ettirmektedir. Evkâf defterinde caminin Serova Mahallesi'nde Atpazarı mevkiinde bulunduğu ifade edilmektedir.⁷⁸¹ Camiinin kaç yılında yapıldığına dair bir kayıda rastlayamadık. Hacı Mustafa Camii'yle alakalı bulduğumuz en eski belge 1569 yılına aittir. Bu yılda

⁷⁷⁹ VGMA. Defter No: 990, sayfa 3, sıra 3.

⁷⁸⁰ A. Şerif, 2003,18

⁷⁸¹ BOA. EV. D.27149.

caminin imamlığını Muslihiddin Halife b. Yusuf, müezzinliğini ise İbrahim Dede b. Ahmed yapmaktadır.⁷⁸² 1172/1759 yılına ait bu belgede camide yevmî iki akçe ile hatiplik görevini yapan Ahmed'e, 15 Cemaziye'l-evvel 1172/14 Ocak 1759 tarihinde tecdid-i berât verildiğinden bahsedilmektedir.⁷⁸³ 1182/1769 yılına ait bir belgede ise camide vaiz olan Şeyh Mustafa Efendi'nin vefatından sonra vaizlik cihetine Şeyhülislam Osman Efendi'nin işaretleriyle erbab-ı istihkaktan Eyüb Efendi b. Mustafa'nın tayin edildiği ifade edilmektedir.⁷⁸⁴

Cami, XIX. yüzyılın ortalarında bir ara mescit konumuna düşmüş, daha sonra 1852 yılında ashâbı hayrâtta Mehmed Salih Efendi'nin minber vaz' etmesiyle bu yıldan itibaren tekrar camide cuma ve bayram namazları kılınmaya başlanmıştır. 1268/1852 yılından itibaren camiinin günlük 1 akçe vazife ile imamlık, 1 akçe ile müezzinlik ve ücretsiz olarak (hasbeten lillah) hatiplik vazifelerini Abdulgani b. Mustafa yapmaktadır. 1304/1888 yılında Abdulgani Hocaefendi vefat edince lede'l-imtihan ehliyetleri zahir olan büyük oğlu Mustafa Efendi imamlık vazifesine, diğer büyük oğlu Abdulvahid ise hatiplik cihetine tayin edilir.⁷⁸⁵ Rumi 7 Eylül 1288/19 Eylül 1872 tarihinde camide Mustafa adlı bir kişi imamlık yapmaktadır. İmam Mustafa, Üsküp Belediyesine gönderdiği bir yazıda, cami vakfına ait ve camiye bitişik durumda olan dükkânın kepenklerinin düşme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını ve acilen tamir edilmesi gerektiğini ifade etmiş ve bu tamirat için kendisine izin verilmesini talep etmiştir. Üsküp Belediye yönetimi de durumu inceledikten sonra İmam Mustafa'ya tadilat ruhsatı vermiştir.⁷⁸⁶

⁷⁸² M. Özer, 2006, s.264.

⁷⁸³ VGMA.1185-131, v.121.

⁷⁸⁴ BOA.A.DVNSRSK.D.91,v.2.

⁷⁸⁵ BOA. EV. D.27149.

⁷⁸⁶ BOA. YB.021, Dosya No: 68, Gömlek No: 38.

3.20. Hacı Mustafa Baba Zaviyesi Vakfı

Hacı Bektaş Veli Hazretleri'nin tarikatına bağlı olarak hizmet eden zaviyelerden birisi de Üsküp'te bulunan Hacı Mustafa Baba Zaviyesi'dir. Hacı Mustafa Baba bölgede “*Büyük Başlı Dede*” olarak da bilinmektedir.⁷⁸⁷ Hacı Mustafa Baba Zaviyesi'nin ne zaman kurulduğu ve kurucusunun kimliği ile ilgili sarıh bilgilere ulaşamamak da mezkur zaviye ile ilgili sahip olduğumuz bir kaç belge hem zaviyenin varlığı, hem zaviyenin fonksiyonları hem de zaviyede görev alan kişiler hakkında bazı bilgiler sunmaktadır. 1176/1763 yılında zavideye Şeyh Adem şeyhlik yapmaktadır. Şeyh Adem'e bu yılda tecdid-i berât verilir. Şeyh Adem zaviyedeki şeyhlik vazifesinin yanısıra aynı zamanda Üsküp'teki İsa Bey Camii'nde vaizlik ve Debbağ Hoca Mescidi'nde müezzinlik görevlerini de yürütmektedir. Bu görevleri karşılığında kendisine günlük 7 akçe maaş tahsis edilmiştir. Bu maaşların 5 akçesi Hacı Ali Vakfı, 2 akçesi ise Debbağ Hoca Vakfı tarafından kendisine ödenmektedir. Hacı Mustafa Zaviyesi'nde günlük 2 akçe vazife ile zaviyenin nazırı olan İshak Efendi bilâ-veled (çocuğu olmadan) vefat etmesi üzerine yerine Kadı Mehmed Salih'in arzıyla 15 Şevval 1176/29 Nisan 1763 tarihinde zaviyenin şeyhi Şeyh Adem tayin edilir.⁷⁸⁸

Hacı Mustafa Baba Zaviyesi'nde günlük 2 akçe maaşla müezzinlik vazifesini yapan Osman Halife, 1181/1768 yılında vefat etmesi üzerine görevinin boş kalmaması ve hizmeti lazimesinin muattal kalmaması için yerine Üsküp Naibi Seyyid Yakub'un arzıyla 12 Şevval 1181/2 Mart 1768 tarihinde merhumun oğlu Şeyh Ali Halife tayin edilir ve eline berâtı şerif verilir. Bu tarihten itibaren günlük 2 akçe maaşla müezzinlik görevine başlayan Ali Halife'ye maaşı Üsküp'teki Debbağ Hoca Vakfı tarafından

⁷⁸⁷ BOA.A.DVNSRSK.D. 173 v.35; BOA. C.E. 9094.

⁷⁸⁸ VGMA. Defter no: 1185, v.123.

ödenir.⁷⁸⁹ Bu belgeler, XVIII. asrın sonlarında Bektaşî tekke şeyhlerinin şeyhliğinin yanı sıra müezzinlik ve vaizlik vazifelerini de yaptığını göstermektedir.

1233/1817 yılına ait bir belgede ise, Hacı Mustafa Baba Zaviyesi'nin hatt-ı hümayûn ve celalet-makrun ile Hacı Bektaş Veli tarikatına bağlı olduğu, zaviyenin meşihatlık vazifesini İshak Halife'nin biraderi Abdullah Efendi'nin yürüttüğü, Abdullah Efendi'nin 1817 yılında vefat ettiği, Hacı Bektaş Veli'nin soyundan gelen Şeyh Fezullah Efendi'nin arzıyla 11 Safer 1233/21 Aralık 1817 tarihinde yerine erbab-ı istihkaktan olan ve vâkıfın soyundan gelen Eyüp Efendi'nin tayin edildiği ifade edilmektedir.⁷⁹⁰

3.21. Hacı Ömer Ağa Vakfı

Üsküp'te önemli vakıflardan birisi de Hacı Ömer Ağa Vakfı'dır. Hacı Ömer Ağa Üsküp'te bir cami, imaret ve zaviye yaptırarak bir vakıf kurmuştur. Vakıfla ilgili ulaştığımız en erken bilgi 1109/1697 yılına aittir. Bu yıla ait vakıf defterinde vakfın mahsulâtı ve ihracatıyla ilgili bilgilerden bahsedilmekte ve vakfa ait camide iki hatibin, bir imamın, iki müezzinin, bir kayyımın ve bir halife-i mektebin görevli olduğu ifade edilmektedir. Halife-i mekteb görevlisinin olması vakfa ait bir mektebin de olduğuna işaret etmektedir.⁷⁹¹ 1116/1705 yılında vakfın mütevellisinin Ali Efendi olduğu ve vakfın gelirlerinin toplamda 104.446 akçeye ulaştığı vakıf kayıtlarda yer almaktadır. Bu yılda 53.518 akçe cami ve zaviyede görev yapan görevlilere maaş olarak dağıtılmıştır. 45.516 akçenin bir kısmı camiin aydınlatılması ihtiyaçları için sarfedilmiş, bir kısmı Medine-i Münevvere şehrinin fakirlerine dağıtılmak üzere surre-i şerif akçesi olarak gönderilmiş ve bir kısmı da mâl-ı murabaha tahsili için mübaşir ücretine, hüccet-i

⁷⁸⁹ BOA.A.DVNSRSK.D. 173 v.35.

⁷⁹⁰ BOA. C.E. 9094

⁷⁹¹ BOA. EV.1000.

şeriyeye harçlarına ve mühim olan harçlara sarf edilmiştir. Geriye kalan 5.412 akçe ise caminin tamir ve tadilat işleri için ayrılmıştır.⁷⁹² Başka bir kayıta ise 1125/1713 yılında vakıfta tevliyet görevini Ali Efendi'nin yaptığı ve vakfın gelirinin 92.090 akçe olduğu görülür.⁷⁹³

1117/1705 yılına ait bir arşiv belgesinde “*Üsküb kasabasında vaki merhum Hacı Ömer Ağa Cami-i Şerifi ve Zaviyesi evkâfına müteveli olan Ali Efendi dailerinin kaimmakamı olan İbrahim Efendi kullarının binyüzyedi senesi muharremi gürresinde sene-i mezbura zilhiccesi gayetine gelince hala görülen bir yıllık muhasebesinin irad ve masarîfidir.*” şeklinde bir kayıt geçmekte ve bu yılda vakfın 104.446 akçe geliri olduğu belirtilmektedir.⁷⁹⁴

1175/1762 yılına ait bir belgede, Hacı Ömer Ağa Camii'nde yevmî dört akçe ile müezzin olan İsmail Efendi'nin vefatından sonra yerine Süleyman b. Ahmed'in tayin edildiği, yevmî 2 akçe ile devirhânlık görevine Süleyman Efendi'nin mahlulünden yerine oğlu Mustafa'nın atandığı, 1177/1763 yılında Süleyman Efendi'nin vefatından sonra müezzinlik vazifesine Hasan Efendi'nin tevcih edildiği ifade edilmektedir.⁷⁹⁵

1178/1764 yılına ait bir belgede ise caminin hatiplik cihetine Salih Efendi'nin vefatından sonra Mustafa Halife'nin tayin edildiği görülmektedir.⁷⁹⁶ 1185/1771 yılında camide yevmî iki akçe ile cüzhân olan Feyzullah Halife vefat edince yerine oğlu Ali Halife tayin edilir. 1187/1774 yılında camide yevmî dört akçe ile kayyım olan Mehmed b. İsmail vefat edince yerine Üsküb Naibi Abdulfettah Efendi'nin arzıyla Hasan b. Hüseyin atanır.⁷⁹⁷ 1251/1835 yılında Ömer Ağa Camii Vakfı'nda yevmi 6 akçe maaşla

⁷⁹² TSMA. E.71-39.

⁷⁹³ BOA. EV.D.1840.

⁷⁹⁴ TSMA. E.71-39.

⁷⁹⁵ VGMA. 1185-131.

⁷⁹⁶ BOA..İE.EV. 2500.

⁷⁹⁷ VGMA.1185/131,v.128 ve 133.

mutemetlik görevine Osman Halife'nin vefatından sonra yerine oğlu Abdurreşid tayin edilir.⁷⁹⁸ Hacı Ömer Ağa tarafından yaptırılan camii, imaret ve zaviyeden günümüzde bir eser kalmamıştır.

3.22. Hacı Taceddin Vakfı

Hacı Taceddin Üsküp'te bir mescit yaptırarak bir vakıf kurmuştur.⁷⁹⁹ Bu mescit daha sonradan camiye çevrilmiş ve Hacı Taaceddin Camii olarak anılmıştır. Camii, başlangıçta Eski Yeni Hamam'ın yanında bulunmaktadır. Cami yıkılmış ve arsasına Üsküp Kril ve Metodi Üniverisitesi yapılmıştır. Caminin kitabesi günümüze ulaşmadığından ne zaman yapıldığına dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak caminin adı 951/1544 yılı kayıtlarında yer almaktadır.⁸⁰⁰ 977/1569 yılında camide Hüseyin b. Mehmed imamlık yapmakta ve Mehmed b. Mustafa ise müezzinlik vazifesini yürütmektedir.⁸⁰¹

1260/1844 yılında Hacı Taceddin Mescidi'nde Molla Abdullah b. Mehmed imamlık yapmaktadır. Molla Abdullah imamlık görevinin yanısıra aynı zamanda kahveci esnafındandır. Kendi evinde oturan ve ayrıca kiraya verdiği bir terzi dükkânı olan Molla Abdullah, bu yılda devlete 300 kuruş temettuat vergisi vermiştir.⁸⁰²

1273/1856 yılında Hacı Taceddin Mescidi'nde günlük 3 akçe maaşla Mahmud Efendi ve küçük kardeşi İdris Efendi müştereken imamlık vazifesini yapmaktadır. Berâtlarını kaybeden bu iki kardeşe Evkâf-ı Hümâyûn Nazırı Seyyid Mehmed Paşa'nın telhisiyle 27 Receb 1273/23 Mart 1857 tarihinde imamlık berâtı tekrar verilir.⁸⁰³

⁷⁹⁸ BOA. A.DVNSRSK.D.155, v.287.

⁷⁹⁹ BOA. İE.EV.2881.

⁸⁰⁰ L. Kumbaracı, 2008, s.193-194.

⁸⁰¹ M. Özer, 2006, s.265.

⁸⁰² A. Şerif, 2003,s.26.

⁸⁰³ BOA. A.DVNSRSK.D. 190, v.73 ilk paragraf.

Mescidle alakalı diğerk bir belgede ise müezzinlik vazifesini yürüten görevliye günlük iki akçe verildiğı ifade edilir.⁸⁰⁴

Hacı Taceddin Camii'nin oldukça geniş bir ibadet alanı vardır. Kargir bir yapıdan oluşan caminin ahşap minaresi ve kirmitle örtülü bir çatısı bulunmaktadır. Camide “*Molla Davud Vakfı*” yazılı bir şamdan yer almaktadır. Cami avlusunda bulunan biri Yusuf oğlu Hacı Zeynel'e (1224/1810) diğeri İmam İdris Efendi'ye ait iki mezar taşı caminin yıkılmasından sonra Kurşunlu Han'a taşınmıştır. Cami günümüzde tamamen yıkılmış ve yerine üniversite yapılmıştır.⁸⁰⁵

3.23. Hafız Sabri Efendi b. Şeyh İdris Şevki Efendi b. Mustafa Vakfı

Üsküp'te İsmail Hazinedar Mahallesi'nden Hafız Sabri Efendi b. Şeyh İdris Şevki adında bir hayır sahibi, Köse Kadı Camii yakınında sahip olduğı bir bab dükkânını bu camii için vakfetmiştir. Hafız Sabri Efendi, 2 Rebiu'l-ahir 1123/20 Nisan 1711 tarihli vakfiyesinde, vakfettiğı dükkânın kiraya verilmesini, kiradan elde edilecek gelirin Köse Kadı Camii'nde imamlık yapan zata maaş olarak verilmesini, kendisinden sonra bu camide imam olan kişinin mütevellî olmasını şart koşmuştur.⁸⁰⁶ Üsküp'te Türk Çarşısı'nın ortasında Bedesten'e ve Murat Paşa Camii'ne yakın bir yerde bulunan cami hakkında ileride daha geniş bilgiler verilmiştir.

3.24. Haydar Baba Zaviyesi Vakfı

Haydar Baba Zaviyesi ve Türbesi Üsküp'te Gaziler yolunda bulunmaktadır. Zaviye Hacı Bektaş Veli'nin tarikatına bağılı olarak hizmet vermektedir.⁸⁰⁷ Zaviyenin

⁸⁰⁴ BOA. İE.EV.2881.

⁸⁰⁵ L. Kumbaracı, 2008, s.193-194.

⁸⁰⁶ VGMA. Defter No: 989, sayfa 180, sıra 137.

⁸⁰⁷ BOA. ADVNSRSK.D.117, v. 230.

Üsküp'ün Tophane Mahallesi'nde olduğu, ilk şeyhi Haydar Baba'dan sonra zaviyede Feyzullah Efendi'nin ve sonrasında İbrahim Efendi'nin şeyh olduğu ifade edilir. Zaviyenin Sadiye tarikatına bağlı olduğu söylene⁸⁰⁸ de bu görüşün yanlış olduğu kanatındeyiz. Zira bu zaviyenin Bektaşî tekkesi olarak kurulduğu arşiv kayıtlarında açıkça yazılıdır. XVIII. yüzyılın sonlarında faaliyetlerine devam eden Haydar Baba Zaviyesi, Hacı Bektaş Veli Asitanesi'ne kayıtlı ve müsecceldir. 1210/1796 yıllarında zaviyede türbedârlık ve zaviyedarlık görevlerini yürüten Derviş Ahmetzade'nin bilâveled vefatından sonra yerine Hacı Bektaş Veli Asitanesi'nde seccade-nişin olan Şeyh Abdullatif Efendi'nin arzıyla 28 Şevval 1210/6 Mayıs 1796 tarihinde Derviş Selman b. Mustafa tayin edilir. Ancak bu iki vazifeye tayin edilmesinin ön şartı olarak ayende ve revendeye (gelip geçene) yedirip içirmesi ve her gece zaviyede kandil yakması şart koşulur. Bu tayin, Osmanlı evrakında hem Ruus defterlerinde hem de Cevdet Evkâf tasnifinde yer almaktadır.⁸⁰⁹ 1284/1867 yılında zaviyede türbedârlık ve zaviyedarlık görevlerini yapan Derviş Mustafa b. Mehmed vefat eder. Üsküp Naibi Seyyid Mehmed Emin Efendi, Üsküp Evkâf Müdürü ve muhasebe azalarının ayrı ayrı arz ve inhaları ile boş kalan vaziyedarlık ve türbedârlık vazifesine Derviş Mustafa'nın oğlu İbrahim Halife tayin edilir.⁸¹⁰ Haydar Baba Zaviyesi 1963 yılındaki Üsküp depremine kadar ayakta kalır. Bu depremde yıkıldıktan sonra bir daha yeniden yapılamaz.⁸¹¹

3.25. Hazinedar İsmail Efendi Vakfı

Hazinedar İsmail Efendi Üsküp'te bir mescit yaptırarak bir vakıf kurmuştur. Arşiv belgelerinde “*Üsküb'de vâki merhum Hazinedar İsmail nâm sâhibu'l-hayrın bina*

⁸⁰⁸ M. Özer, 2006, s.282.

⁸⁰⁹ BOA. ADVNSRSK.D.117; v. 230, BOA. C.E. 14188.

⁸¹⁰ BOA. ADVNSRSK.D.211, v. 65.

⁸¹¹ M. Özer, 2006, s.282.

eylediği mescid-i şerif” olarak yer almaktadır.⁸¹² 1103/1691 yılında Hazine­dar İsmail Mescidi’nde günlük bir akçe ile müezzinlik görevini yapan İbrahim Efendi terk-i diyar eder. Bu yüzden mescitteki boş kalan müezzinlik görevine erbab-ı istihkaktan Hacı Receb tayin edilerek yedine berât-ı şerif verilir ve evkâf defterine ismi kaydedilir.⁸¹³ 1126/1714 yılında vakfın mütevellisi olan Fatıma Hatun vefat edince vazifesi boş kalır. Bunun üzerine vakfın madur olmaması ve vakıf işlerinin aksamaması amacıyla Üsküp Kadısı Seyyid Ahmed tarafından 22 Rebü’l-evvel 1126/7 Nisan 1714 tarihinde erbab-ı istihkaktan güvenilir bir kişi olan Şeyh Mehmed Efendi b. İsmail emaneten tevliyet görevine tayin edilir ve yedine (eline) berât-ı şerif verilir.⁸¹⁴

Hazine­dar İsmail Vakfı’na ait bir bağ, mescidde imam olana meşruta kılınmış ve bu bağ imamın tasarrufuna bırakılmıştır. İmam bu bağ ister kendisi kullanmış isterse de kiraya vererek kira geliri elde etmiştir. Ancak kiraya verdiği zaman kendisinden de temettuat vergisi alınmıştır. Bu anlamda vakfa ait bağ, 1260/1844 yılında mescitte imamlık yapan ve ilim talebesi olan Molla Haydar b. Selim’in tasarrufuna bırakılmıştır. Molla Haydar da bağ kiraya vermiş, bu kiradan elde ettiği gelirden dolayı devlete yıllık 65 kuruş vergi vermiştir.⁸¹⁵

1283/1866 yılında mescidin imamlığını yapan Hüseyin Halife b. Şeyh Hasan bilâveled vefat edince mescitte gönüllü olarak Hafız Ebubekir Halife b. Halid imamlık yapmıştır. Mahalleli ve cami cemaati Hafız Ebubekir’in imamlığından ve hizmetlerinden memnun kalmış ve bu göreve resmi olarak atanması için yetkililere başvuruda bulunmuştur. Üsküp Evkâf Müdürlüğü’nün teklifi ve Evkâfı Hümâyûn Nazırı Mecid Efendi Hazretleri’nin ilamıyla, askerlik yaşını geçen ve imamlık

⁸¹² BOA.İE.EV.5877.

⁸¹³ BOA. AE. II.SÜLEYMAN, 696.

⁸¹⁴ BOA.İE.EV.5877.

⁸¹⁵ A. Şerif, 2003, s.77.

yapabilecek ehliyeteye sahip olan Hafız Ebubekir Halife 11 Muharrem 1283/26 Mayıs 1866 tarihinde mescide imam olarak tayin edilmiştir.⁸¹⁶ Günümüzde bu mescitten bir eser kalmamıştır.

3.26. Hüdaverdi Camii Vakfı

Hüdaverdi Camii Üsküp'te Bitpazarı ve Kurşunlu Han'ın yakınlarında bulunmaktadır. Cami, Hüdaverdi adlı bir hayır sahibi tarafından bina edilmiştir. Arşiv belgelerinde “*Üsküb’de vaki Hüdaverdi nam sahibu’l-hayrın bina eylediği cami*” olarak geçmektedir.⁸¹⁷ Caminin kitabesi olmadığından inşa tarihi net olarak bilinmemektedir. Caminin XV. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Hüdaverdi Camii taş ve tuğladan sağlam bir şekilde yapılmıştır. Cami 1963 depreminde hasar görmüş, 1995 yılında tekrar yapılmıştır. Eskiden caminin altıgen kasnak üzerine oturmuş bir kubbesi bulunmaktadır. Caminin mermerden yapılmış güzel bir cümle kapısı vardır. Minarenin yarısı yıkılmıştır. Caminin son cemaat revakları iki sokoğa bakmaktadır. Küçük şirin bir mimarisi olan Hüdaverdi Camii halen vakit namazlarında ibadete açıktır.⁸¹⁸

1175/1762 yılında Hüdaverdi Camii’nde yevmî dört akçe ile imam olan Hasan b. İbrahim kendi isteğiyle bu görevden feragat eder. Yerine Üsküp Naibi Mehmed’in arzıyla kardeşi İsmail Efendi tayin edilir.⁸¹⁹

Vakfın 1276/1859 yılında tevliyet görevini Hasan Ağa yürütmektedir. Bu yılda vakfa bağlı dükkanlardan toplamda 2520 kuruş gelir elde edilmiştir. Caminin imamına 600 kuruş, caminin tamiri, aydınlatılması ve muhasebe harcı için 987 kuruş masraf yapılmıştır. Böylece vakfın masrafları 1587’ye ulaşmıştır. Vakıf bu yılda 936 kuruş kar

⁸¹⁶ BOA. A.DVNSRSKD. 2009 v.68.

⁸¹⁷ VGMA. Defter No: 1185, Vesika No: 131.

⁸¹⁸ L. Kumbaracı, 2008, s.124.

⁸¹⁹ VGMA. Defter No: 1185, Vesika No: 131.

elde etmiştir. Bu miktar da mütevellîye bırakılmıştır. Bu yılda vakfın gelirlerinin giderlerinden daha fazla olduğu ve vakfın ekonomik bir sıkıntı yaşamadığı görülmektedir.⁸²⁰

1844 yılında caminin imamlığını Hacı Salih b. Haydar yapmaktadır.⁸²¹ 1176/1763 ve 1182/1769 yılları arasında camide Ahmed, Abdullatif b. İbrahim, Osman ve Mehmed b. Süleyman kayyımlık yapmıştır. Kayyıma günlük bir akçe maaş verilmiştir.⁸²²

3.27. Hüseyin Ağa b. Salih Vakfı

Hüseyin Ağa b. Salih Üsküp'te bir camii yaptırarak bir vakıf kurmuştur. Bu camii "Hüseyin Ağa Camii" olarak adlandırılmıştır. Vakfın vakfiyesine ulaşamamıştır. Ancak arşiv belgelerinde yaptırdığı camii ile alakalı bir çok bilgi bulunmaktadır. Camii Üsküp'te Veliyüddin Efendi Tekkesi'nin yakınında bulunmaktadır.⁸²³ Bu tekke ise Üsküp'te Vardar Nehri'nin kenarında bulunmakta ve Pazarbaşı Mahallesi halkına hizmet vermektedir.⁸²⁴ Caminin ne zaman yapıldığına dair 1172/1759 yılına ait bir belge bize ışık tutmaktadır. Söz konusu belgede "*Üsküb'de merhum Hüseyin Ağa Camii-i cedidde vazife-i muayyene ile müezzin olan Ali b. Mustafa üzerinde iken tecdid-i berât. 15 Cemaziye'l-evvel 1172/14 Ocak 1759*" ifadelerine yer verilmiştir. Bu da Hüseyin Ağa Camii'nin bu yıllarda yeni yapıldığını ve müezzinlik görevine Ali b. Mustafa'nın tayin edildiğini göstermektedir.⁸²⁵ 1261/1845 yılında yevmî 10 akçe ile caminin hatipliğini yapan Ahmed Halife bilâ-veled (çocuğu olmadan) vefat edince imamlık ve hatiplik vazifesi üç yıl kadar gelişigüzel kişiler tarafından yapılmıştır. 1264/1848 yılında

⁸²⁰ BOA.EV.D.16853,v.5

⁸²¹ A. Şerif, 2003, s.79.

⁸²² VGMA.1185-131,v.123; VGMA.1185-131,s128.

⁸²³ BOA.C.E. 8882, v.2.

⁸²⁴ M. Özer, 2006, s.287.

⁸²⁵ VGMA. 1185-131.

caminin imamlık ve hatiplik görevine Üsküp evkâf müdürünün inhasıyla Şeyh Ömer b. Ahmed Halife tayin edilmiştir.⁸²⁶ Cami zamanla yıkılıp yok olmuştur.

3.28. İbiş Ağa Vakfı

İbiş Ağa Üsküp'te bir cami yaptırarak bir vakıf kurmuştur. 1260/1844 yılında İbiş Ağa Camii'nde Edhem b. İsmail hem imamlık hem de hatiplik yapmaktadır.⁸²⁷ Cami ile ilgili ulaştığımız 1277/1860 yılına ait bir belgede, caminin hitabet cihetine mutasarrıf olan Mehmed b. Hayreddin'in bilâ-veled vefatından sonra yerine Edhem Halife b. İsmail'in tayin edildiği ve bu tayinin Üsküp Naibi Mehmed Emin Efendi'nin arzı, Üsküp Evkâf Müdürü Hacı Hüseyin Efendi'nin inhası, aza-yı meclisin mazbatası ve Evkâf-ı Hümayûn Nazırı Ali Şefik Paşa'nın onayı ile gerçekleştiği ifade edilir.⁸²⁸ İbiş Ağa Camii'nde hatip olan Edhem Efendi'nin vefatından sonra yerine 27 Receb 1293/18 Ağustos 1876 tarihinde Abdurrauf Efendi tayin edilir.⁸²⁹ Günümüzde bu camiden bir eser kalmamıştır.

3.29. İbni Payko Vakfı

Üsküp'te İbni Payko Vakfı'na ait bir cami bulunmaktadır. İbni Payko Camii Üsküp'ün en eski camilerinden birisidir. 859/1455 yılına ait tahrir defterinde ismi mescit olarak geçmektedir.⁸³⁰ 871/1467 yılına ait bir arşiv belgesinde İbni Payko'nun mescit için vakfettiği mülklerden bahsedilir.⁸³¹ 976/1569 yılında mescidin imamı Emir

⁸²⁶ BOA.C.E. 8882 v.2.

⁸²⁷ A. Şerif, 2003, s.21.

⁸²⁸ BOA. A.DVNSRSK.D.196, v.16.

⁸²⁹ BOA.EV.D.23072.

⁸³⁰ M. Özer, 2006, s.267.

⁸³¹ L. Kumbaracı, 2008, s.179.

Halife, müezzini ise Hacı Mustafa b. Kasım'dır.⁸³² 1172/1759 yılında İbni Payko Camii'nde imam olan Adbulkerim'e tecdid-i berât verilir.⁸³³ 1237/1822 yılında caminin müezzini olan Mehmed Halife b. Ahmed'in vefatından sonra Üsküp naibinin arzıyla yerine oğlu Abdullatif Efendi tayin edilir.⁸³⁴ 1264/1847 yılında caminin imamlık vazifesini Murteza Efendi yapmaktadır.⁸³⁵ 1272/1855 yılında hatiplik vazifesini yapan Ömer b. İsmail vefat edince yerine Hasan b. Ömer tayin edilir.⁸³⁶ Bir yıl bu görevi ifa eden Hasan b. Ömer 1273/1856 yılında bilâ-veled vefat edince yerine askerlik yaşını geçen ve ehliyeti zahir olan erbab-ı istihkaktan Murteza Efendi tayin edilir. Murteza Efendi bu göreve geldiğinde 41 yaşındadır.⁸³⁷ 1292/1875 yılında caminin imamlık ve hatiplik cihetine Abdulhalim Efendi tevcih edilir.⁸³⁸ Abdulhalim Efendi'nin bu görevlerine 1310/1892 yılında devam ettirdiği görülür.⁸³⁹

Temettuat kayıtlarında 1260/1844 yılında İbni Payko Camii'nde imamlık yapan Mevla Ahmed b. Ali'nin Üsküp'ün Tahta Ilıca denilen yerinde ikamet ettiği ve 300 kuruş yıllık vergi verdiği ve yine caminin hatibi olan Hüseyin b. Ömer'in, bıçakçı, attar ve çerçi dükkânlarına sahip olduğu, yıllık 945 kuruş vergi verdiği ifade edilir.⁸⁴⁰

Cami avlusunda İbni Payko'nun türbesi de bulunmaktadır. Türbenin dört ayaklı, tek kubbeli ve açık türbe modelinde yapıldığı bilinmektedir.⁸⁴¹ Bugün İbni Payko

⁸³² M. Özer, 2006, s.267.

⁸³³ VGMA.1185-131,v.121.

⁸³⁴ BOA. C.E.11106.

⁸³⁵ BOA. EV.D.13431, v.1-6.

⁸³⁶ BOA. A.DVNSRSK.D.157, v.278.

⁸³⁷ BOA. A.DVNSRSK.D.186.

⁸³⁸ BOA. EV.D.23072, v.185-187.

⁸³⁹ BOA.EV.D.27876, v.3.

⁸⁴⁰ A. Şerif, 2003, s.13.

⁸⁴¹ L. Kumbaracı, 2008, s.179-181.

Camisi ve Türbesi tamamen yok olmuş durumdadır. Cami ve türbeden geriye eski fotoğraflar kalmıştır.⁸⁴²

3.30. İbni Ömer Vakfı

Hoca Ömer olarak da bilinen İbni Ömer adlı bir hayır sahibi Üsküp'te bir mescit inşa ederek bir vakıf kurmuştur. Mescit, Üsküp'te İbni Ömer Mahallesi'nde bulunmaktadır. Arşiv kayıtlarında “*Üsküb'de vâki İbni Ömer bina eylediği mescid-i şerif*” olarak geçer.⁸⁴³ Bazı kaynaklarda bu mescide “*Hoca Ömer Mescidi*” veya “*İbni Ömer Şah Mescidi*” de denir.⁸⁴⁴ 977/1569 yılına ait Tahrir Defteri'nde mescidin imamı Ali b. Mehmed ve müezzini de Ali b. Ömer olarak görülmektedir.⁸⁴⁵ 1175/1762 yılında mescidin imamı Mehmed Emin vefat edince yerine Ahmed Efendi gelir. Ahmed Efendi bir müddet görev yaptıktan sonra yerini Hacı Mehmed'e bırakır. Aynı yıla ait kayıтта İbni Ömer Mescidi'nde imam olanların namazdan sonra üç ihlas okumaları karşılığında kendilerine Kapucu Receb Evkâfı'ndan yevmî üç akçe verileceği ifade edilir. 1175/1762 yılında mescidin imamı Hacı Mehmed görevinden feragat ederek yerini Seyyid Ali b. Seyyid Mehmed'e bırakır. Üsküp Naibi Mehmed Efendi'nin arzıyla göreve yeni başlayan Seyyid Ali'ye 12 Muharrem 1176/3 Ağustos 1762 tarihinde tecdid-i berât verilir. 1179/1766 yılında mescidin imamı ve vakfın mütevellisi olan Ali Halife vefat edince yerine Mustafa b. Mahmud Halife tayin edilir.⁸⁴⁶ 1187/1773 yılında ise mescitte imam ve vakfın mütevellisi olan Mustafa b. Maksut kendi rızasıyla bu görevlerinden ayrılır ve yerine Üsküp Naibi Hüseyin Efendi'nin arzıyla Abdullah Halife b.

⁸⁴² Hasan Telli, özel arşiv 2014.

⁸⁴³ VGMA.1185/131,v.121.

⁸⁴⁴ VGMA. Defter No 758 Varak No:65; E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.250.

⁸⁴⁵ M. Özer, 2006, s.266.

⁸⁴⁶ VGMA.1885-131,v.121, 123 ve 126.

Abdurrahman atanır.⁸⁴⁷ 1260/1844 yılında mescidin imamlığını Molla Süleyman b. Cafer yürütmektedir. Molla Süleyman imamlığın yanısıra çarıkçı esnaflığı da yapmaktadır. Bu işinden dolayı da yıllık 300 kuruş vergi vermektedir.⁸⁴⁸ Bu mescit günümüzde yok olan mescitler arasında yerini alır.

3.31. İbrahim Çavuş Vakfı

Üsküp'te İbrahim Çavuş adlı ashab-ı hayrattan bir kişi sahip olduğu parasını vakfederek bir vakıf kurmuştur. İbrahim Çavuş, Üsküp'te Yoğurtçular Camii'ni inşa etmiş ve mevkûf nukûdunu bu cami için tahsis etmiştir. Bu anlamda vakfın gelirlerinden 1177/1764 yılında Yoğurtçu Pazarı Camii'nin kayyımı Hüseyin'e ve vefatından sonra da yerine gelen Ali b. Kuru'ya yevmî iki akçe maaş ödenmiştir.⁸⁴⁹

Yoğurtçular Camii, Bitpazarı'nda Yoğurtçular Çarşısı'nda bulunduğundan bu adı almıştır. Caminin ismi çeşitli kayıtlarda “Mahmud Çavuş Camii,”⁸⁵⁰ “Yoğurtçu Pazarı Camii”,⁸⁵¹ “İbrahim Çavuş Camii”,⁸⁵² ve “Yoğurtçular Camii”⁸⁵³ olarak da geçmektedir.

“Üsküp Tarihi ve Civarı” kitabının yazarı Salih Asım Bey, 1932 yıllarında caminin durumuyla alakalı olarak bizlere şu bilgileri aktarır. “Yoğurtçular Camii'nin de döşemesi çimento ve çakıl karışımından beton olup, bu yapay taş üzerinde serilmiş birkaç adi ottan yapılı hasır üzerinde namaz kılındığını söylersek, ne kadar sağlığa

⁸⁴⁷ VGMA.1185-131,v.127.

⁸⁴⁸ A. Şerif, 2003, s.57.

⁸⁴⁹ VGMA. 1185/131, v.124; L. Kumbaracı, 2008,s.198.

⁸⁵⁰ L. Kumbaracı, 2008,s.198.

⁸⁵¹ VGMA. 1185-131, v.124.

⁸⁵² E.H. Ayverdi, 1981,s.250.

⁸⁵³ S. Asım,2003,s.33.

*zararlı olduğunu anlatmakta güçlük yoktur. Bu caminin de devamlı giderlerinden fazla geliri olduğu sağlam rivayetlerce zikredilir.”*⁸⁵⁴

Cami İkinci Dünya Savaşı’nda yıkılmıştır. Camiden günümüze sadece resimleri kalmıştır. Resimlere bakıldığında caminin iki katlı olduğu, muhtemelen içinde fevkane bölümünün yer aldığı, çatısının kiremitle örtüldüğü, minaresinin kütük kısmına kadar yıkıldığı, minare kütüğünün üzerine ahşaptan bir uzatma ve külahla örtülmüş bir şerefenin yapıldığı görülür.⁸⁵⁵

İbrahim Çavuş Vakfı’na ait bir hamam da bulunmaktadır. Bu hamama “*Tuz Pazarı Hamamı*” denmektedir. Tuz Pazarı Hamamı, Gazi İsa Bey Camii’nin güneydoğusunda, Sultan Murat Camii’nin olduğu tepenin eteklerinde bulunmaktadır. Hamam yıkıntı halindedir. Hamamın olduğu yerlere evler yapılmış ve bazı ev sahipleri, hamamın kalıntı duvarlarını kendi ev duvarları olarak kullanmıştır. Tuz Pazarı Hamamı’na halk arasında “*Gelin Hamamı*” veya “*Lonca Hamamı*” da denmektedir. Bazı kaynaklarda “*İbrahim Çavuş Hamamı*” olarak da geçmektedir. Ayverdi’nin bahsettiği, Tuz Pazarı’nda Kara Kapıcı arasındaki İbrahim Çavuş’un nam-ı diğer Mangazade’nin yaptırdığı hamamın bu hamam olduğunu söyleyebiliriz.⁸⁵⁶

3.32. İbrahim Efendi Vakfı

Üsküp’ün İbni Kocacık Mahallesi sakinlerinden olan İbrahim Efendi, ikamet ettiği mahallede bir tarafı Zeynelabidin’in menziline, bir tarafı Ahmed Sipahi’nin menziline ve diğer tarafı da yola dayanan evini Allah için vakfetmiş, bu evde kendisinden sonra evladının ve neslinin oturmasını, neslinin tükenmesi durumunda ise salihlerden bir kişinin oturmasını şart koşmuş ve evinde oturacak kişilerin kendi ruhu için hergün üç

⁸⁵⁴ S. Asım, 2003, s.33.

⁸⁵⁵ L. Kumbaracı, 2008, s.198.

⁸⁵⁶ L. Kumbaracı, 2008, s.344-345; E.H. Ayverdi, 19581, c.3, s.299.

ihlas-ı şerif okumalarını istemiştir. İbrahim Efendi vefat ettikten sonra evladı bu evde oturmuş, daha sonra nesli tükenince 1177/1764 yılında şart-ı vâkıf üzere salihlerden bir kişi olan Pîrî Efendi oturmuştur. Pîrî Efendi'nden sonra evin sükna (oturma) hakkına Ahmed Efendi, ardından Üsküp Naibi Hacı Emrullah Efendi'nin arzıyla Ali b. Mehmed Halife sahip olmuş ve kendisine 21 Şevval 1181/11 Mart 1768 tarihinde berât verilmiştir. Ali b. Mehmed'den sonra eve vâkıfın şartına uygun olmak üzere salihlerden Mehmed b. Hacı Salih oturmuştur. Mehmed vefat edince yerine hilaf-ı inha üzere ecanibten Rüstem adlı birisi Mehmed'in çocukları yoktur diyerek evin sükna berâtını bir şekilde kendi üzerine yaptırmıştır. Halbuki merhum Mehmed'in Ahmed adında bir oğlu ve Güher adında bir kızı bulunmaktadır ve bunların da vakıf evine oturma önceliği bulunmaktadır. Bu durum ortaya çıkınca Üsküp Naibi Abdulfettah Efendi'nin arzıyla vakıf evinin sükna hakkına 3 Cemaziye'l-ahir 1188/11 Ağustos 1774 tarihinde Merhum Mehmed'in çocukları Ahmed ve Güher Hanım müştereken tayin edilmiştir. Aradan 7 yıl geçince evin sükna hakkını 9 Receb 1195/1 Temmuz 1781 tarihinde Rüstem b. Muharrem tekrar kendi üzerine yaptırmıştır.⁸⁵⁷

3.33. İplikçi Hasan Efendi Tekkesi Vakfı

Üsküp'te tasavvufî hizmetlerde bulunan tekkelerden birisi de İplikçi Hasan Efendi Tekkesi'dir.⁸⁵⁸ Tekke, İbrahim Ümmi Sinan Tekkesi şeyhlerinden olan Veli Dede'nin müridi İplikçi Hasan Efendi tarafından kurulmuştur.⁸⁵⁹ Tekkenin vakfiyesi mevcut değildir. Tekkenin ilk şeyhi kurucusu İplikçi Hasan Efendi'dir. Ondan sonra meşihatlık görevi “*batnen ba'de batnin*” usuluyle evladiyelik yoluyla devam etmiştir. Meşihatlık görevi, sadece evlad-ı vâkıftan olana değil aynı zamanda imtihan sonucu ehliyeti zahir

⁸⁵⁷ VGMA. 1185/131, v.124 ve 127; VGMA.1185-131,v.131.

⁸⁵⁸ BOA. EV.D. 27876, v.11.

⁸⁵⁹ M. İzeti, 2004,s.182.

olan ve yaşça daha büyük olanlara tevdi edilmiştir. Bu usul ile meşihatlık görevi kuruluşundan itibaren İplikçi Hasan Efendi'nin soyundan gelenler tarafından ifa edilmiştir.⁸⁶⁰

İplikçi Hasan Efendi Tekkesi'yle ilgili ulaşabildiğimiz en eski kayıt 1184/1770 yılına ait bir vesikadır. Buna göre tekkenin mutasarrıfı olan Şeyh Ali vefat edince yerine Şeyh Hacı Abbas geçer. Bu yıllarda tekkenin post-nişinlik vazifesini ise tekkenin bağlı olduğu Ümmü Sinan Hazretleri'nin evladından olan Şeyh Hasan Efendi yürütmektedir. Bu vesikada tekkenin mutasarrıfı ile tekke şeyhinin ayrı ayrı kişilerden olduğu görülmektedir. Ertesi yıl tekkenin mutasarrıfı olan Şeyh Abbas Efendi vefat eder. Yerine ise 28 Zilkade 1184/15 Mart 1771 tarihinde Bekir-zade Derviş İbrahim arzıyla Şeyh Abbas'ın sulbî (öz) oğlu İbrahim Halife tayin edilerek eline berât-ı şerif verilir.⁸⁶¹ 1276/1859 yılına gelindiğinde meşihatlık cihetini Şeyh Hüseyin Efendi yürütmektedir. Şeyh Hüseyin Efendi ba-mazbata ve ilam-ı şer'i ile yürüttüğü bu görevi vefatına kadar sürdürür. Şeyh Hüseyin Efendi meşihatlık görevinin yanısıra kahvecilik ve zabtiyecilik yaparak geçimini temin etmektedir. 1276/1859 yılında vefatından sonra meşihatlık görevine evlad-ı vakıftan Şeyh Halid Efendi ve Bahaeddin b. İbrahim Efendi müştereken gelmiştir. Bahaeddin'in vefatından sonra meşihatlık görevine oğulları Şeyh Esad, İbrahim Efendi, Şehabeddin Efendi ve Halid Efendi geçer.⁸⁶² 25 Muharrem 1279/23 Temmuz 1862 tarihinde Şeyh Esad, Şeyh İbrahim, Şeyh Şehabeddin ve Şeyh Halid'in berâtları yenilenir.⁸⁶³ Rûmî 7 Mart 1309/miladi 19 Mart 1893 tarihli kayıta şeyhliğin hala bu kişilerin üzerinde olduğu görülür.⁸⁶⁴

⁸⁶⁰ BOA. EV.D. 27876, v.11.

⁸⁶¹ VGMA. 1185, sayfa 131-132; BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.40.

⁸⁶² BOA. EV.D. 27876, v.11.

⁸⁶³ BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.37.

⁸⁶⁴ BOA. EV.D. 27876, v.11.

Üsküp'ün Gazi Mahallesi'nde kurulan bu tekkede İplikçi Hasan Efendi'den sonra Şeyh Derviş Efendi, Şeyh Şit Efendi, Şeyh Terzili Ali Efendi, Şeyh İbrahim Bukagılı, Hacı Abbas Baba, Şeyh İbrahim, Şeyh Bahaeddin, Şeyh Halid, Şeyh İbrahim, Şeyh Abbas ve Şeyh Kadri Efendi şeyhlik yapmıştır.⁸⁶⁵

Bukağılı Tekke olarak da bilinen tekke, Üsküp'te Gazi Yahya Paşa Camii'nin yakınlarında bulunmaktadır. Tekke 1963 yılındaki Üsküp Depremi'ne kadar ayakta kalmayı başarmış ve bu depremde yıkıldıktan sonra bir daha da yapılamayarak tarihe karışmıştır. İplikçi Hasan Efendi Tekkesi'nden geriye arşiv belgeleri ve bir kaç resim kalmıştır.⁸⁶⁶ Tekke, tek katlı olarak uzunlamasına inşa edilmiştir. Üzeri kiremit çatı ile örtülmüş, ahşap kapı ve pencereleriyle bina edilmiştir.

3.34. İsmail Voyvoda Vakfı

İsmail Voyvoda Üsküp'te kendi adıyla anılan bir mescit yaptırarak bir vakıf kurar. Konuyla ilgili bir arşiv belgesinde “*Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn-ı mülûkaneye mülhak evkâftan Medine-i Üsküb'de vaki İsmail Voyvoda nam sahibu'l-hayrın bina eylediği mescid-i şerif*”⁸⁶⁷ ifadeleri yer almaktadır.

1172/1759 yılında mescitte yevmî iki akçe ile imam olan Ahmed b. Murad'a ve müezzin olan İbrahim b. Murad'a tecdid-i berât verilir. 1176/1763 yılında mescidin imamlığını yapan Ahmed b. Murad'ın berâtı tekrar yenilenir. 1185/1771 yılında mescitte yevmî iki akçe ile müezzin olan İbrahim'in mahlulünden yerine İsmail b. Mustafa tayin edilir.⁸⁶⁸ 1260/1844 yılına ait temettuat kaydında bu mescitte imamlık vazifesini Hafız Hüseyin Efendi b. Mustafa'nın yaptığı, Hafız Hüseyin'in vakfa ait bir

⁸⁶⁵ M. Özer, 2006, s.282-283, M. İzeti, 2004, s.183.

⁸⁶⁶ L. Kumbaracı, 2008, s. 243.

⁸⁶⁷ BOA.C.E.21320, v.1.

⁸⁶⁸ VGMA.1185-131, v.121, 123 ve 133.

hanede ikamet ettiği, ashab-ı çiftlikten olduğu, doğramacı, etekçi, bakkal, attar, berber, kuyumcu, yorgancı, helvacı, nalbant, demirci gibi bir çok dükkâna sahip olduğu ve yıllık 1279 kuruş vergi verdiği ifade edilmektedir. Bu belgede camiye ait bir müezzin lojmanının olduğundan da bahsedilir.⁸⁶⁹

1280/1864 yılında uzun bir süre resmi görevli olmadığından dolayı mescitte gönüllü olarak imamlık yapan Ahmed b. Hüseyin, 5 Cemaziye'l-ahir 1264/9 Mayıs 1848 tarihinde meclis-i şeriye müracaatta bulunarak mescide imam olarak tayin olunmak ister. Evkâf idaresi mescidin ve Ahmed Efendi'nin durumunu tahkik eder. Mescitte uzun bir dönem resmi bir görevlinin olmadığı kayıtlarda tespit edilir. Mahalle halkından sözüne itimat edilen kişiler, meclis-i şeriye gelip askerlik yaşını dolduran Ahmed Efendi'nin uzun zamandır mescitte gönüllü olarak imamlık yaptığını, kendisinin erbab-ı istihkaktan ve kıraatiyle ehli Kur'an birisi olduğunu anlatırlar. Ahmed Efendi evkâf müdürünün dahi hazır olduğu bir mecliste imtihan edilir. İmamlık vazifesine ehil ve müstahik birisi olduğu belirlenir. Bunun üzerine Ahmed Efendi b. Hüseyin 23 Şaban 1264/25 Temmuz 1848 tarihinde imam olarak tayin edilir ve yedine berât-ı şerif verilir.⁸⁷⁰

İsmail Voyvoda Mescidi'nde müezzinlik cihetine mutasarrıf olan Ahmed Halife b. Hüseyin 1284/1867 yılında vefat eder. Yerine sulbî kebir oğlu Ömer Halife geçmek ister. Talebe-yi ulumden olan Ömer Halife imtihan edilir ve müezzinlik görevini yapmaya ehil olduğu tespit edilir. Üsküp Naibi Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin arzı, meclis azalarının ayrı ayrı inhaları ve Evkâf-ı Hümâyûn Nazırı Seyyid Abdulhamid'in ilamıyla 2 Safer 1284/5 Haziran 1867 tarihinde müezzinlik vazifesine Ömer Halife tayin edilir ve kendisine berât-ı şerif verilir.⁸⁷¹ Mescit İkinci Dünya Savaşı sırasında yıkılır.⁸⁷²

⁸⁶⁹ A. Şerif, 2003,s.26.

⁸⁷⁰ BOA.C.E.21320.

⁸⁷¹ BOA. A.DVNSRSK.D.212. v.25.

3.35. Kapıcı Hamza Camii Vakfı

Kapıcı Hamza Cami, Üsküp'te Hacı Yunus Camii ve Karakapıcı Baş Camii arasında bulunmaktadır. Caminin kitabesi olmadığından tam olarak ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Caminin boyutları küçüktür. Caminin üstü ev tipi çatı ile örtülmüştür. Cami duvarları yaklaşık 1 metre kalınlıktadır. 1963 depreminden sonra son cemaat yeri camiye dahil edilerek genişletilmiştir. Caminin minaresi uzun değildir. Caminin küçük bir avlusu vardır. Günümüzde cami ibadete açıktır.⁸⁷³

Bu cami arşiv kayıtlarında Kapıcı Hamza Mescidi olarak geçmektedir. Hocahan tarafından bina edilmiştir.⁸⁷⁴ 977/1569 yılına ait tahrir defterinde mescit olarak kaydedilmiş ve mescitte Mehmed b. Mustafa'nın imamlık yaptığı ifade edilmiştir.⁸⁷⁵ 1132/1719 yılına ait Seyid Sadi Efendi Vakfiyesi'nde Kapıcı Hamza Camii'nin imamı Mustafa Efendi'ye 24 akçe maaş verildiği ifade edilmektedir.⁸⁷⁶ 1175/1762 yılında mescitte yevmî bir akçe ile müezzin olan Mehmed'in vefatından sonra yerine Üsküp Naibi Mehmed'in arzıyla Süleyman b. Mehmed tayin edilir.⁸⁷⁷ Süleyman'dan sonra 1176/1763 yılında Ali Halife tayin edilir.⁸⁷⁸ 1181/1768 yılında mescitte yevmî iki akçe ile müezzin olan Feyzullah'dan sonra yerine oğlu Mustafa atanır ve kendisine vakfın mütevellisi Abdullah'ın arzıyla 15 Zilkade 1181/3 Nisan 1768 tarihinde berât-ı şerif verilir.⁸⁷⁹ 1260/1844 yılında caminin imamlığını Molla Osman b. Ali yürütmektedir.

⁸⁷² M. Özer, 2006, s.266.

⁸⁷³ L. Kumbaracı, 2008, s.144-145.

⁸⁷⁴ VGMA. Defter No: 1185, Vesika No: 131.

⁸⁷⁵ M. Özer. 2006,s.269.

⁸⁷⁶ VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141.

⁸⁷⁷ VGMA. Defter No: 1185, Vesika No: 131.

⁸⁷⁸ VGMA. 1185-131,v.123.

⁸⁷⁹ VGMA. 1185-131,v.127.

Molla Osman imamlığın yanısıra ilim talebeliğine devam etmekte ve aynı zamanda Gazi Yahya Paşa Camii'nin hatipliğini de yapmaktadır. Bu yılda caminin müezzini ise Abdulfettah b. Rüstem'dir.⁸⁸⁰

3.36. Kara Mustafa Zaviyesi Vakfı

Üsküp'te tasavvufi alanda hizmet veren zaviyelerden birisi de Kara Mustafa Zaviyesi'dir. Bu zaviye Üsküp'ün Hacı Balaban Mahallesi'nde Dükkâncılar mevkiinde bulunmaktadır.⁸⁸¹ Bu yüzden bu zaviyeye Dükkâncık Tekkesi de denir. Bazı Osmanlı belgelerinde Dükkâncık Tekkesi olarak geçen tekkenin Kara Mustafa Zaviyesi olduğu kanaatindeyiz.⁸⁸² Zaviyenin Kadirîyye tarikatına bağlı olduğu ifade edilmektedir. Zaviyenin tam olarak ne zaman kurulduğu ile ilgili kesin bir kayıt söz konusu değildir. XVII. yüzyılda tekkenin şeyhinin Derviş İlyas Samed olduğu kayıtlarda yer alır.⁸⁸³ XVII. yüzyılda Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde Üsküp'te 20 tekkenin olduğunu ifade eder. Bu 20 tekkenin sadece üçünün meşhur olduğunu söyleyerek isimlerini zikreder. Bunlar Mevlevîhane, Lokman Hekim Tekkesi ve Meddah Baba Tekkesi'dir. Evliya Çelebi'nin ismini zikretmediği 17 tekke arasında Kara Mustafa Zaviyesi var mıdır yok mudur bilemiyoruz.⁸⁸⁴ 1178/1765 yılında zaviyenin şeyhliğini Acemzade Ahmed Efendi yapmaktadır.⁸⁸⁵ Zaviye hakkında ulaşabildiğimiz 1183/1769 yılına ait bir belgede *“Üsküp'te Hacı Balaban Mahallesi'nde merhum Kara Mustafa'nın bina eylediği zaviyede şeyh olan Şeyh İsmail mahlul, sulbî oğlu Selman Halife'ye Kadı Mehmed*

⁸⁸⁰ A. Şerif, 2003, s.47 ve 48.

⁸⁸¹ VGMA. 757-7.

⁸⁸² A. Şerif, 2003, v.74.

⁸⁸³ M. Özer, 2006, s.283-284.

⁸⁸⁴ E. Çelebi, 1304,c.5.s.556.

⁸⁸⁵ M. İzeti, 2004,s.206.

arzıyla tevcih ve berât. 25 Cemaziye'l-evvel 1183/26 Eylül 1769"⁸⁸⁶ denilmektedir.

Buradan da anlaşılacağı üzere zaviye, Üsküp'ün Hacı Balaban Mahallesi'nde Kara Mustafa Efendi tarafından bina edilmiş, zaviyenin meşihatlık görevini yapan Şeyh İsmail görevden ayrılmış, yerine Kadı Mehmed tarafından oğlu Selman Halife tayin edilmiş ve eline berâtı şerif verilmiştir.

1260/1844 yılına ait Üsküp Temettuat defterinde, tekkenin isminin Dükkâncık Tekkesi olarak geçtiği, tekkede Şeyh Abdurrahman Efendi b. Ali'nin postnişin olduğu, şeyhin Üsküp'te Hacı Balaban Mahallesi'nde tekkeye ait bir vakıf evinde kaldığı ve bu yılda senelik ancak 32 kuruş vergi verdiği ifade edilmektedir.⁸⁸⁷

1183-1188/1769-1774 yılları arasında 5 yıl kadar zaviyedarlık görevini yürüten Şeyh Selman Halife geride bir oğul bırakmadan 1188/1774 yılında vefat edince yerine 23 Muharrem 1188/5 Nisan 1774 tarihinde Mehmed Halife tayin edilir ve yedine berât-ı şerif verilir.⁸⁸⁸

Kara Mustafa Zaviyesi tasavvufi hizmetlerini XIX. yüzyılın sonuna kadar devam ettirir. 1284/1868 yılında zaviyede meşihatlık görevini yapan Şeyh Abdurrahim Halife vefat edince geride vazifesini bırakacağı 5 oğlu kalır. Bunlardan Mesud ve Hayrullah adlı oğulları küçük yaşta olduğundan meşihatlık vazifesini yapacak durumda değildirler. Büyük oğullarından Kasım, İlyas ve Saud arasından bu vazifeyi yapmaya en uygun olan Kasım'dır. Üsküp Naibi Hasan Kazım Efendi'nin arzı, meclis azalarının mazbatası, evkâf müdürünün inhası, Evkâf Müfettişi Seyyid Mehmed Efendi'nin ilamı ve Şeyhülislam Mehmed Refik Efendi'nin işaretleri mucebince Kara Mustafa Zaviyesi'nin meşihatlık görevine 9 Şevval 1284/3 Şubat 1868 tarihinde kardeşlerine niyabeten Kasım Efendi tayin edilerek kendisine berât-ı şerif verilir. Bu belgede ayrıca zaviyenin

⁸⁸⁶ VGMA. 1185, v.130.

⁸⁸⁷ A. Şerif, 2003, s.74.

⁸⁸⁸ VGMA. 1185, v.139.

vakfiyesinin olmadığı ve evkâf muhasebesinde kaydının bulunmadığı teftiş esnasında ortaya çıkmıştır.⁸⁸⁹ Şeyh Kasım'dan sonra kardeşleri İlyas, Saud ve Mesud zaviyenin postnişini olmuşlardır. 1954 yılında yıkılan Kara Mustafa Zaviyesi'nin yerine Jane Sandanski İlkokulu yapılmıştır.⁸⁹⁰

3.37. Kara Kapıcı Camii Vakfı

Günümüzde Hacı Kazım Camii olarak bilinen Kara Kapıcı Camii şehrin doğusundaki Gazi Baba Tepesi'ninin eteklerinde bulunmaktadır. Caminin kitabesi olmadığından yapılış tarihi tam bilinmemektedir. 950/1544 yılına ait bir belgede caminin ismi geçmektedir. Cami tahminen XV. yüzyılda inşa edilmiştir. Zaman içinde bir çok defa onarılan camide zamanla bazı değişiklikler olmuştur. Son cemaat revakı cami içine dahil edilerek ince duvarlarla örülmüş ve cami genişletilmiştir. Minare günümüze kadar korunmuştur. Minare caminin sol cephesine bitişik yapılmıştır. Bu özelliğiyle diğer minarelerden farklıdır. Minare kısadır. Şerefe kısmı ağaçtan yapılmış ve şerefenin üzeri örtülmüştür. Cami daha önceden kubbeli olarak inşa edilmiştir. Günümüzde ise üzeri çatı ile örtülüdür. Caminin avlusunda dikkate değer tarihi bir mezar taşı bulunmaktadır. Avluda ayrıca bir de şadırvan vardır. Cami günümüzde ibadete açık durumdadır.⁸⁹¹

Cami arşiv kayıtlarında Kara Kapucu Mahallesi Mescidi olarak geçmekte ve Karakapucu adlı bir hayır sahibi tarafından yaptırıldığı ifade edilmektedir. Konuyla ilgili bir vesikada “*Üsküb'de vaki Kara Kapucu nam sahibu'l-hayrın bina eylediği mescidi şerif*” olarak bu durum açıkça belirtilmektedir.⁸⁹² 1101/1690 yılında mescitte

⁸⁸⁹ BOA. ADVNSRSK.D. 213, v.111. (eski sayfa numarası 288, paragraf numarası 1950)

⁸⁹⁰ M. İzeti, 2004,s.206.

⁸⁹¹ L. Kumbaracı, 2008,s.116-119.

⁸⁹² BOA. C.E. 32895.

imam olan Mustafa Efendi küffarın istilasında Bursa şehrine göç etmiş ve bu yüzden mescit bir müddet imamsız kalmıştır. İmam olmadığından mescitte beş vakit namaz edilememiştir. Dönemin seraskeri Halil Paşa bu durumla yakından ilgilenmiş ve Hacı Mehmed Halife'nin mescide imam olarak tayin edilmesine vesile olmuştur.⁸⁹³ Belgede belirtilen Üsküp'ün küffar tarafından istilası olayının siyasi boyutu şu şekildedir. Osmanlı ordusu 1094/1683 yılında büyük umutlarla gittiği İkinci Viyana kuşatmasında büyük bir yenilgiye uğrar. Bu yenilgi sonrasında Avrupa ülkeleri Osmanlıların peşini bırakmaz. Ruslar, Avusturyalılar, Lehler ve Venedikliler "*Kutsal İttifak*" adını verdikleri bir anlaşma yaparak, Osmanlı devletine karşı savaş açarlar. On altı yıl süren bu savaşta Osmanlılar yenilgiye uğrar ve Balkanlardaki bir çok şehir Kutsal İttifak üyeleri tarafından istila edilir.⁸⁹⁴ 1094-1111/1683-1699 yılları arasındaki savaşlarda Üsküp de bu istilalardan nasibini alır. Bu istilalar hem Üsküp'te hem de istila edilen diğer yerlerde dinî hayatı ve vakıf hizmetlerini olumsuz yönde etkiler. 1101/1690 yılında Karakapucu Mahallesi Mescidi'nin imamı Mustafa Efendi işte bu küffar istilasından dolayı Üsküp'ü terkederek Bursa'ya yerleşir. Arşiv kaynaklarına Karakapucu Mescidi'ne imam ve müezzin tayini ile ilgili bir çok belge bulunmaktadır.⁸⁹⁵

Kara Kapıcı Vakfı'na ait bir hamam da bulunmaktadır. Bu hamam, Üsküp'te Bitpazarı ve İshak Bey Camii'nin kuzeyinde Nikola Karev Bulvarı'nın yanında bulunmaktadır. Kara Kapıcı Mahallesi'nde Kara Kapıcı Camii Vakfı'na bağlı olarak hizmet veren hamamın ismi 1297/1880 yılına ait bir belgede "*Eski Hamam*" olarak da geçmektedir. Bu belgede yoksul, evsiz ve barksız kalan Kadri b. Zeynel adlı kişinin ailesiyle beraber bu hamama yerleştirildiği ifade edilir. 1301/1883 yılına ait bir belgede

⁸⁹³ BOA. II SÜLEYMAN 45.

⁸⁹⁴ M. Akdağ, "*Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi*" Ankara 1970, s.232.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/796/10179.pdf>

⁸⁹⁵ BOA. C.E. 32895; VGMA.1185-131,v.121,125,129,131; VGMA.1885-131,v.129; BOA. A.DVNSRSK.D. 173. v.331; BOA. A.DVNSRSK.D.197, v.49; A. Şerif, 2003, s.36 ve 38.

ise hamamın yıkık olduğu ve tamir edilmesinin planlandığı ifade edilmektedir. Hamamın kalıntıları halen durmaktadır.⁸⁹⁶ Salih Asım, Kara Kapıcı Hamamı'nı Üsküp'ün önemli ve büyük hamamları arasında zikreder.⁸⁹⁷

3.38. Karaca Ahmed Sultan Zaviyesi Vakfı

Üsküp'ün Tekke adlı köyünde bulunan Karaca Ahmet Sultan Zaviyesi Hacı Bektaş Veli'nin tarikat-ı aliyyelerine hatt-ı hümayûn ve celalet-makrun ile bağlı olan zaviyelerden birisidir. Karaca Ahmet Sultan Zaviyesi'nin kuruluş tarihi ve zaviyeye adını veren Karaca Ahmet Sultan hakkında kesin bir bilgiye ulaşamadık. Ancak bu zaviyenin XVIII. yüzyılın ortalarında hizmetlerine ve faaliyetlerine devam ettiği Osmanlı evrakındaki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Arşiv kaynaklarında Karaca Ahmed Zaviyesi bünyesinde bir mescit bulunduğu ifade edilmektedir. 1182/1768 yılına ait belgede, bu mescidin ismi Hacı Abdalbaki Mescidi olarak geçmekte, burada yevmî yedi akçe ile Hasan Halife'nin müezzinlik yaptığı ve kendisinden sonra yerine oğlu İbrahim'in geldiği ifade edilmektedir.⁸⁹⁸

25 Ramazan 1175/19 Nisan 1772 tarihli belgede, zaviyede zaviyedar ve tekkenişin olan Yusuf Halife'nin vefatından sonra vazifesinin muaattal kalması üzerine yerine salihlerden ve bu vazifeye ehliyeti ve liyakatı olan Derviş Hüseyin Halife'nin tayin edildiği belirtilir. Bu tayin yazısının çıkması ve Derviş Hüseyin'e berat verilmesi iki gün içinde gerçekleşir. Görevlendirmelerin iki gün gibi kısa sürede yapılması Osmanlı bürokrasisinde atamaların süratli bir şekilde yapılmasına önem verildiğini göstermektedir. Vazifesine başlayan Derviş Hüseyin bu görevini yaklaşık altı ay kadar sürdürür. Altı ay sonra kendi rızasıyla bu vazifesini Derviş Ahmed Halife'ye bırakır. 9

⁸⁹⁶ L. Kumbaracı, 2008, s.345-346.

⁸⁹⁷ S. Asım, 2004, s.36.

⁸⁹⁸ VGMA.1185-131,v.127.

Rebiü'l-ahir 1176/28 Ekim 1762 tarihinde Derviş Ahmet Halife'ye berât-ı şerif verilir.⁸⁹⁹

1236/1820 yılında zaviyede tekkenişinlik ve zaviyedarlık vazifelerini Hacı Bektaş Veli'nin soyundan gelen Derviş Hasan Halife b. Mehmed yürütmektedir. Derviş Hasan kendi hüsnü rızasıyla zaviyedarlık hissesinin yarısını kardeşi Derviş Süleyman'a bırakır. Ayende ve revendeye itam-ı taam etmek yani gelip geçene yedirip içirmek ve ağırlamak şartıyla Derviş Süleyman'a vazifenin yarım hissesi devredilir ve eline berât-ı şerif verilir.⁹⁰⁰

İkinci Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kapanması ve bazı Bektaşî tekkelerinin ilga edilmesi sürecinde Üsküp'teki Bektaşî tekkelerinin durumuyla ilgili olarak Osmanlı arşivinde Cevdet Askeriye tasnifinde bulunan 21 Muharrem 1243/ 14 Ağustos 1827 tarihli bir belgede, Üsküb'de Bektaşî tekkesinin olmadığı ve Üsküp'e bağlı Tekke köyünde Karaca Ahmed Türbesi'nde misafir olarak bulunan yedi sekiz bektâşînin tard ve tebid edildikleri ifade edilmektedir.⁹⁰¹ 1242/1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın büyük olaylarla kaldırılmasının⁹⁰² ertesi yılında 1243/1827 yılında Üsküp'teki Bektaşî tekkelerinin olmadığı ifade edilmesi ve bazı misafir Bektaşîlerin tard edilmesi olayı İkinci Mahmut dönemindeki siyasi, askerî ve sosyal çalkantılarda Üsküp'teki Bektaşîliğin olumsuz yönde etkilendiğini göstermektedir. 1243/1828 yılına ait bir belgede, Üsküp'te Karaca Ahmed Sultan Zaviyesi'nden bir nesne kalmadığı, zaviyede zaviyedarlık vazifesini Abdulfettah, Molla Ali ve Derviş Yahya'nın müştereken yaptığı, zaviyenin Bektaşî tekkesi olmadığını bilakis Celvetî tekkesi olduğu

⁸⁹⁹ BOA. C.E. 22600 v.1-2.

⁹⁰⁰ BOA. C.E 13218.

⁹⁰¹ BOA. Cevdet Askeri, 9108.

⁹⁰² İ. Ortaylı, "Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi". **OTAM**, sayı:6. Ankara 1995, s.281-

ifade edilmektedir.⁹⁰³ Bu da zaviyenin zamanın şartları gereği siyasi olaylardan sonra mahiyet değiştirdiğini göstermektedir.

Üsküp'te Tekke köyünde Karaca Ahmet Sultan Türbesi bulunmaktadır.⁹⁰⁴ 1176/1762 yılına ait bir belgede türbenin ismi geçmektedir. Türbede Bektaşî şeyhlerinden Karaca Ahmet Sultan yatmaktadır. Türbe Karaca Ahmed Sultan Zaviyesi'nin müstemilatı içinde yer almaktadır.⁹⁰⁵

3.39. Kazancılar Camii Vakfı

Kazancılar Camii Üsküp Çarşısında olup Kurşunlu Han'a yakın bir yerdedir. Camii Tanrıverdi Mahallesi'nde bulunduğundan dolayı caminin ismi arşiv kayıtlarında genellikle *Tanrıverdi Mahallesi Camii veya Mescidi* olarak geçmektedir.⁹⁰⁶ Kazancılar Camii'nin ismi Müezzîn Hoca Vakfı'nın 956/1550 yılına ait vakfiyesinde "*Bakırcılar Camii*" olarak zikredilmektedir.⁹⁰⁷

1080/1669 yılına ait bir belgede, camide günlük dört akçe ile imamlık yapan Seyyid Kasım'ın kendi gönül rızasıyla görevini İsmail Efendi'ye bıraktığı görülmektedir.⁹⁰⁸ 1172/1759 yılında bu mescitte yevmî üç akçe ile müezzînlik görevini yürüten Ebubekir b. Ramazan'a tecdid-i berât verilir. 1184/1771 yılında yevmî üç akçe ile müezzîn olan Ebubekir b. Ramazan'dan sonra yerine oğlu Hasan atanır. 1175/1761 yılında vakfın tevliyet görevini Hasan'ın ardından kardeşi İsmail Halife yürütür.⁹⁰⁹ 1260/1844 yılında vakfın tevliyet görevini Yiğit Paşa Mahallesi'nde sakin olan Hüseyin

⁹⁰³ VGMA. 631, v.127-128.

⁹⁰⁴ BOA. C.A. 9108; VGMA. 631, v.128.

⁹⁰⁵ M. Özer, 2006, s.272.

⁹⁰⁶ BOA. ŞD.169-58, BOA.İE.EV.676; VGMA. 1185/131, v.121.

⁹⁰⁷ VGMA.632-209,v.494-496; L. Kumbaracı, 2008, s.284.

⁹⁰⁸ BOA.İE.EV. 676.

⁹⁰⁹ VGMA. 1185/131, v.121 ve 132.

b. Yusuf yürütmektedir. Çeşitli yerlerde dükkânları olan ve bostancılıkla da uğraşan Hüseyin bu yılda devlete 245 kuruş vergi verir.⁹¹⁰ Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti tarafından tutulan Rûmî 1316/1900 yılı Mart ayı başından Mayıs ayı sonuna kadar üç aylık varidatı beyan eden vakıf defterinde, Üsküp'teki Kazancılar Camii'nden bahsedilmekte ve bu camii vakfında 103.630 kuruş vergi tahakkuk ettiği, bu miktardan 60.410 kuruşun tahsil olunduğu ve 43.220 kuruşun kaldığı ifade edilmektedir.⁹¹¹

3 Zilhicce 1322/8 Şubat 1905 tarihine ait belgede, camiye gelir getiren sadece iki bab dükkânın olduğu, bu zamana kadar caminin ihtiyaçlarının ve görevlilerin aldığı maaşların bu iki dükkânın kira gelirlerinden karşılandığı, ancak zamanla bu dükkânların yıkıldığı, tamire ihtiyaç duyduğu, tamirat masraflarının 7955 kuruş tuttuğu, bu işler için vakıf bünyesinde bir komisyonun oluştuğu, izin verildiği takdirde bu komisyonun marifetiyle bu dükkânların yeniden yapılacağı gibi konulardan bahsedilmekte ve Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nden tamirat için izin talep edilmektedir.⁹¹² Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn, vakıftan gelen bu talebi bir ay içinde Şura-yı Devlet'e havale eder. Şura-yı Devlette alınan kararla işin ehem ve elzem olmasına binaen vakıf dükkânlarının komisyon marifetiyle yeniden yapılmasına karar verilir.⁹¹³

Kazancılar Camii dikdörtgen planlı ve tek kubbeli olarak yapılmıştır. Camii'nin, duvarla kapalı olan ve iki küçük kubbeyle örtülü bulunan revaklı son cemaat yeri bulunmaktadır. Minare ayrı bir zeminde değil cami duvarının üzerine inşa edilmiştir. XV. asırda yapıldığı tahmin edilen cami 1963 depremine kadar ayakta kalmıştır. Cami

⁹¹⁰ A. Şerif, 2003, s.17.

⁹¹¹ BOA.EV.D.29404, v.1.

⁹¹² BOA. ŞD.169-58.

⁹¹³ BOA. İ.E.1323-S-22, vesika 12.

depremden sonra yıkılmış ve yerine Makedonya Müzesi binası yapıldığından yok olup gitmiştir.⁹¹⁴

3.40. Köse Kadı Camii Vakfı

Köse Kadı Camii Üsküp'te Türk Çarşısı'nın ortasında Bedesten'e ve Murat Paşa Camii'ne yakın bir yerde bulunmaktadır. Arşiv kayıtlarında “*Kusec Kadı Camii*” olarak da geçmektedir.⁹¹⁵ Köse Kadı tarafından bina edildiği için bu adı almıştır.⁹¹⁶ Kitabesi olmadığından yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Bu eser ile ilgili ulaştığımız en eski belge 1077/1667 yılına aittir.⁹¹⁷ Eserin bu yıldan çok daha önceleri yapıldığı açıkça ortadadır. 1908 yılındaki Üsküp çarşısında meydana gelen yangında cami de hasar görmüş, sonradan onarılmıştır. 1963 yılındaki depremde cami yine hasar görmüştür. Yaklaşık 50 yıldır kapalı tutulan ve bir aralar depo olarak da kullanılan Köse Kadı Camii'nin restorasyonu 21.6.1996 tarihinde tamamlanmıştır. Günümüzde ibadete açık olan ve çok ziyaret edilen camilerdendir. UNESCO tarafından korunmaya alınmıştır.⁹¹⁸

Cami üç katlı olarak inşa edilmiştir. İkinci katı ibadet bölümü, üçüncü katı fevkane bölümü olup alt katında ise dükkânlar bulunur ve bu alt katın içinden tarihi, otantik, küçük ve dar bir sokak geçer. Camiye işte bu dar sokaktan girilir. Bu farklı mimari yapısıyla oldukça dikkat çekicidir. İbadet yerine batı yakasından bir merdivenle çıkılmaktadır. Girişin sağ tarafında imam odası bulunmaktadır. İbadet alanı oldukça geniştir. Minber, mihrap ve mahfil korunmuş vaziyettedir. Tavan ahşap işlemelidir.

⁹¹⁴ L. Kumbaracı, 2008, s.189 ve 286.

⁹¹⁵ BOA. C.E.12667.

⁹¹⁶ BOA. İE.EV. Gömlek 1111.

⁹¹⁷ BOA. İE.EV.2490.

⁹¹⁸ M. Hacısalıhoğlu, 2003, c.27, s.443.

Sekiz penceresi vardır. Minaresi kısa olup çatının hemen üzerinde biter. Minare dikdörtgen şeklinde taş ve tuğladan örülmüştür.⁹¹⁹

1123/1711 yılında Üsküp'te İsmail Hazinedar Mahallesi'nden Hafız Sabri Efendi, Köse Kadı Camii için sahip olduğu bir bab dükkânını vakfeder. Vakfettiği dükkânın kiraya verilmesini, elde edilecek kira geliriyle Köse Kadı Camii'nde imamlık yapan kişiye maaş verilmesini ister.⁹²⁰

Arşiv kaynaklarında 1077/1667, 1079/1668, 1131/1719 ve 1187/1773 yıllarında camide hatiplik, müezzinlik, kayyımlık ve sermahfillik görevlerini yürüten kişilerle alakalı tayin ve tevcih belgeleri bulunmaktadır. Üsküp kadısı ve Üsküp Naibinin arzıyla gerçekleşen bu tayinlerde görevlere “*erbab-ı istihkakdan*” (tayin edilme hakkını kazananlardan) olduğu ifade edilen liyaket ehli kişilerin atandığı görülmektedir.⁹²¹

3.41. Kulak Mehmed Efendi Zaviyesi Vakfı

Kulak Mehmed Efendi Zaviyesi Üsküp'te kurulan Halvetî tarikatının Sinani koluna mensup zaviyelerden birisidir. XVI. yüzyılın sonu, XVII. yüzyılın başlarında Prizrenli Kulak Mehmed Efendi tarafından kurulan zaviye Üsküp'te Hacı Kasım Mahallesi'nde bulunmaktadır. Kulak Mehmed Efendi'den sonra zaviyenin meşihatlık cihetine yani şeyhlik görevine Musa Efendi geçer.⁹²² Zaviye ile ilgili tespit ettiğimiz en eski tarihi vesika 1181/1768 yılına aittir. 27 Zilhicce 1181/15 Mayıs 1768 tarihli bu vesikada Üsküp'te bulunan Kulak Mehmed Efendi Zaviyesi'nin Halvetî tarikatının Sinanî kolundan olduğu, zaviyenin kurucusunun Ümmü Sinan hulefasından olduğu ve zaviye vakfının Küçük Evkâf Muhasebesi'nde kayıtlı olduğu açıkça yazılmaktadır. Bu

⁹¹⁹ L. Kumbaracı, 2008, s.150.

⁹²⁰ VGMA. Defter No: 989, sayfa 180, sıra 137.

⁹²¹ BOA. İE.EV.2490; BOA. İE. EV. 1111; BOA.CE, 12667; VGMA.1185-131,v.127.

⁹²² M. Özer, 2006, s 286.

zaviyede günlük bir akçe vazife ile zaviyedar olan Şeyh Bahaeddin Halife'nin vefatından sonra vazifesi boş kalır. Ulema, suleha ve meşayihin inhası ile vera, takva, ilim, hilm ve diyanet sahibi, herkesin tercih ettiği, cümlelerin muhtarı olan Şeyh Mustafa Halife'nin zaviyedar olarak tayin edilmesi talep edilir. Şeyh Mustafa Halife de 27 Zilhicce 1181/15 Mayıs 1768 tarihli arzuhaliyle zaviyedar olarak tayin edilmesini ve yedine berât-ı şerif verilmesini talep eder. Üsküp Naibi Mehmed Efendi'nin arzı üzerine zaviyenin durumuna bakılır. Yaklaşık 2.5 ay sonra 9 Rebiu'l-evvel 1182 tarihinde zaviyenin askerî ruznamçede kaydı bulunmadığı anlaşılır. Birkaç gün sonra ilgili deftere zaviyenin kaydı yapılır. 16 Rebiu'l-evvel 1182/31 Temmuz 1768 tarihinde Reisulküttab Efendi tarafından onayı ve iki gün sonraki "*ilamı mucebince tevcih olunmak*" kaydıyla Kulak Mehmed Zaviyesi'nin zaviyedarlık vazifesine Şeyh Mustafa tayin edilir.⁹²³ Mustafa Efendi bu vazifesini 1189/1775 yılına kadar devam ettirir. 1191/1777 yılına ait başka bir belgede, Mustafa Efendi'nin zaviyede evladiyet üzere şeyhlik vazifesini yürüttüğü ve iki yıl öncesinde çıkmış olduğu hac yolculuğu sırasında vefat ettiği belirtilir. Şeyh Mustafa Efendi 1189/1755 yılında hac yolunda vefat edince yeri bir müddet boş kalır. Bu boşluktan yararlanan İştîp şehrinde Karagöz demekle maruf Şeyh Mehmed Efendi, zaviyenin post-nişinlik/meşihatlık makamına oturur ve kendi üzerine berât-ı şerif yaptırır. Ancak zaviyenin önceki şeyhi Şeyh Mustafa'nın oğlu Abdulgani bu duruma itiraz eder. Abdulgani Efendi kendisinin evlad-ı vakıftan olduğunu, iki yıl önce vefat eden babasından sonra post-nişinliğin kendisine verilmesi gerekirken İştîp'ten gelen Karagöz Mehmed Efendi'nin evlad-ı vakıftan olmadığı ve hakkı olmadığı halde çeşitli karagöz hilesi ve oyunları ile zaviyenin şeyhlik makamına geçtiğini belirterek kendisinin şeyh olarak tayin edilmesini ve eline berât-ı şerif verilmesini talep eder. Bu talebini 2 Muharrem 1191/10 Şubat 1777 tarihli arzuhaliyle

⁹²³ BOA. C.E. 9738.

yetkililere takdim eder.⁹²⁴ Bu talebin nasıl değerlendirildiğiyle ilgili bir kayıt bulunmazken genel hüküm gereğince meşihatlık cihetinin evlad-ı vakıfa devredilmesi şartından dolayı bu vazifeye Abdulgani'nin geçtiğini söylemek pekala mümkündür.

Şeyh Abdulgani'den sonra meşihatlık görevine gelen Şeyh Ali vefat edince yerine Şeyhülislam Mustafa Efendi'nin işaretleri mucibince 1204/1790 yılında Şeyh Haydar Efendi getirilir.⁹²⁵ Bu dönemde zaviyede zaviyedarlık yani şeyhlik vazifesine gelenlerin aynı zamanda gönüllü olarak türbedârlık vazifelerini de yaptığı görülür. Şeyh Haydar Efendi zaviyedarlık ve türbedârlık görevini yaklaşık 15 yıl devam ettirir. 1219/1804 yılında çocuğu olmadan vefat edince yerine Sinaniyye hulefasından Şeyh Abdalbaki Efendi b. Mustafa bu görevlere talip olur. Bu vazifeleri yerine getirecek liyakatta olduğu belirtilen Şeyh Abdalbaki Efendi 15 Muharrem 1219/26 Nisan 1804 tarihinde Şeyhülislam Ahmed Esad Efendi Hazretleri tarafından zaviyedarlık ve türbedârlık vazifelerine tayin edilir.⁹²⁶ Abdalbaki Efendi bu hizmetini bir yıl kadar sürdürür. 1220/1805 tarihinde vefat etmesi üzerine yerine Ümmü Sinan Asitanesi'nde seccade-nişin olan Şeyh Mehmed Efendi'nin arzı ve Şeyhülislam Mevlana Ahmed Esad Efendi Hazretleri'nin işaretleriyle sulbî kebir oğlu erbab-ı istihkaktan Şeyh Abdulfettah Efendi tayin edilir ve kendisine berât-ı şerif verilir.⁹²⁷

Şeyh Abdulfettah Efendi'den sonra belli miktarda bir maaşla zaviyenin meşihat ve zaviyedarlık cihetine ve ber-vech-i hasbi ücretsiz olarak türbedârlık vazifesine Muhyiddin Halife mutasarrıf olur. Muhyiddin Halife 1252/1836 yılında vefat eder. Yerine çocuğu olmadığından bu işi yapmaya ehliyetli olan kardeşi Abdulgafur Halife'nin tayin edilmesi talep olunur. Üsküp Naibi İsmail Efendi'nin arzı üzerine

⁹²⁴ BOA. C.E. 22297.

⁹²⁵ BOA. A.DVNSRSK.D.103, v.75.

⁹²⁶ BOA.A.DVNSRSK.D.126, v.378.

⁹²⁷ BOA.ADVNSRSK.D.129, v.350.

ruzmançe defterine kaydı yapılır. Evkâfı Hümâyûn Nazırı Seyyid Mehmed Efendi'nin ilamı ve Şeyhülislam Mevlana Mustafa Asım Efendi Hazretleri'nin işaretleriyle ayende ve revendeye itam-ı taam etmek (gelip geçen yolculara yemek vermek) şartıyla Kulak Mehmed Efendi Zaviyesi'nde zaviyedarlık, meşihat ve türbedârlık cihetine 26 Rebiu'l-ahir 1252/10 Ağustos 1836 tarihinde Abdulgafur Halife tayin edilir ve yedine berât-ı şerif verilir.⁹²⁸ 1260/1844 yılına ait Üsküp Temettuat defterinde Kulak Efendi Tekkesi'nin meşihatlık görevini Abdulgaffar Efendi b. Şeyh Abdulfettah'ın yürüttüğü görülmektedir. 1843 yılında vergiden muaf tutulan Şeyh Abdulgaffar Efendi, Üsküp'te Karakapucu Mahallesi'nde vakfa değil kendine ait bir evde oturmaktadır. Şeyhin 1260/1844 yılında yıllık tahmini temettuatı 990 kuruştur.⁹²⁹ 1279/1862 yılına ait bir belgede Abdulgaffar'ın zaviyenin türbedârı olarak da tayin edildiği ifade edilir.⁹³⁰

Tekke varlığını İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar devam ettirir. 1944 yılında Kulak Mehmed Efendi Tekkesi'nin şeyhliğini Raif Mustafa yapmaktadır.⁹³¹ XX. asrın ortalarına kadar varlığını devam ettiren tekke günümüzde yok olmuştur.

3.42 Mustafa b. Ferhad El-Debbağ Vakfı

Mustafa b. Ferhad el-Debbağ adlı hayır sahibi Üsküp'te bir cami, imaret, mektep ve zaviye yaptırmış ve buradaki hizmetlerin yürümesi için sahip olduğu bir fırını, bahçeli bir binayı, bir evi, dört bab kiremit ocağını, üç ocak harap kiremitliği, bir bahçeyi ve 140.000 akçeyi vakfetmiştir. Vakfın, 982/1574 yılına ait vakfiyesi bulunmaktadır. Mustafa b. Ferhad zaviyenin bir imaret olarak kullanılmasını öngörmüş ve bu anlamda zaviyede yemek pişirilerek fakirlerin, miskinlerin, yolcuların ve

⁹²⁸ BOA.ADVNSRSK.D.157. v.361.

⁹²⁹ A. Şerif, 2003, s.37-38.

⁹³⁰ BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.37.

⁹³¹ M. Özer, 2006, s.286.

misafirlerin buradan istifade etmesini arzulamıştır. Zaviyenin ihtiyaçları için tahsisatta bulunmuştur. Zaviyede yemek pişirilmesi için günlük 10 akçe ekmek ve 10 akçe et alınması şart koşan Mustafa bin Ferhad, camide görev yapan imam, hatip ve müezzinin zaviyedeki yemekten yemesini istememiştir. Vâkıf, mektepte görev yapan muallime 3 akçe, halife-yi mekteb'e günlük 2 akçe verilmesini şart koşmuştur.⁹³²

3.43. Müezzın Hoca Vakfı (Muslihiddin b. Abulgani Vakfı)

Üsküp'te kurulan vakıflardan birisi de Müezzın Hoca adıyla da bilinen Muslihiddin b. Abulgani Vakfı'dır. Müezzın Hoca Üsküp'te bir cami ve mektep yaptırmıştır. Kurduğu vakfın ismi arşiv kayıtlarında “*Medine-i Üsküb'de kain Müteveffa-yı Müezzın Hoca bina eylediği Cami-i Şerif ve Mekteb-i Münifi Vakfı*” olarak geçmektedir. Cami günümüzde “*Dükkâncık Camii*” olarak bilinir ve halen ibadete açıktır. Bu cami, arşiv kayıtlarında daha çok “*Müezzın Hoca Cami-i Şerifi*” olarak geçmektedir.⁹³³ Müezzın Hoca Vakfı'nın 956/1550 yılına ait bir vakfiyesi vardır. Vakfiyesine göre Müezzın Hoca Üsküp'te bir cami, Tanrıverdi Mahallesi'nde bir han, Yenipazar'da (Sırbistan Novipazar'da) bir cami ve mektep yaptırmıştır. Müezzın Hoca Üsküp'te harabe haldeyken satın alıp yeniden yaptırdığı bir hanı, İbni Payko Mahallesi'ndeki biri 19 odalı, diğeri 26 odalı iki haneyi, Dükkâncılar Çarşısı'nda 21 dükkânı ve bir bab odayı, Kavaklar Çarşısı'nda bir bab dükkânı, Debbağlar Çarşısı'nda 6 bab dükkânı, cami imamına tahsis edilmek üzere cami yanındaki arazi ve evi, Yenipazar'da bir hanı, hanın bitişiğindeki 6 dükkânı, bir değirmeni, Yenipazar'a bağlı Kostova köyünde bir değirmeni ve Tirepçe'de bulunan dükkânları vakfetmiştir.⁹³⁴

⁹³² M. Dede, 2015,s.140; Üsküp Devlet Arşiv Merkezi, Vakfiye No :2.

⁹³³ BOA. EV.D.15821.

⁹³⁴ VGMA.632-209,v.495-496.

Muslihiddin b. Abdulgani, vakfiyesinde camide görev yapan, hatib, imam, iki müezzin, kayyım, hafız, muarraf, hizmetli, Üsküp câbisi ve Yenipazar câbisi gibi görevlilere maaş bağlamış ve caminin aydınlatılma masraflarının karşılanmasını şart koşmuştur. Müezzin Hoca, vakfın tevliyetini kendi evladına meşruta kılmıştır. Vakfın arta kalan gelirinin oğullarına ve kızlarına daha sonra ise bunların nesillerine kalmasını istemiştir.⁹³⁵ Vakfın mütevellileri hakkında arşiv kaynaklarında bir çok bilgiye ulaşmak mümkündür. Vakfın tevliyet görevini 1211/1797'de Abdulaziz b. Abdurrahman'dan sonra oğlu Abdurrahman ve kızı Rabia Hanım müştereken üstlenmiş, Abdurrahman vefat edince bu göreve 1219/1804'de Rabia Hanım tek başına gelmiştir. Abdurrahman'ın oğulları ile Rabia Hanım arasındaki tevliyet tartışması, daha sonra yapılan sulh anlaşmasıyla tatlıya bağlanmıştır. Tevliyetten vazgeçmeleri karşılığında Abdurrahman'ın oğulları Ali ve Nureddin'e günlük 25'er pare verilmesi kararlaştırılmıştır.⁹³⁶ 1260/1844 yılında vakfın tevliyet görevini Mehmed Çelebi b. Ahmed yapmıştır. Ashab-ı çiftlikten ve mültezim tayfasından olan Mehmed Çelebi devlete yıllık 9750 kuruş vergi vermiştir.⁹³⁷ 1278-1283/1862-1866 yılları arasında tevliyet görevini bir çok kişi müştereken yürütmüştür. Bu dönemde tevliyet görevine tayin edilenler Üsküp Naibinin arzı, Üsküp Sancağı Meclisi'nin mazbatası, evkaf müdürünün inhası, Evkâf-ı Hümayun Müfettişinin ilmu haberleri ve Evkaf-ı Hümayun Nazırının ilamıyla atanmışlardır.⁹³⁸

Dükkâncık Camii Üsküp merkezinde Tanrıverdi Mahallesi'nde, bugünkü Halklar Tiyatrosu ile Yane Sandanski İlkokulu'nun yanında bulunmaktadır. Cami 956/1550 yıllarında Müezzin Hoca lakabıyla anılan Hacı Mevlâna Muslihuddin Abdülgani

⁹³⁵ VGMA.632-209,v.495-496; BOA.A.DVNSRSK.D.78, v.245.

⁹³⁶ BOA.A.DVNSRSK.D.129, v.287.

⁹³⁷ A. Şerif, 2003, s.70.

⁹³⁸ BOA.A.DVNSRSK.D.198, v.103; BOA.A.DVNSRSK.D.209, v.201.

tarafından inşa edilmiştir. “*Hacı Mevlâna Muslihuddin Camii*”, “*Abdülgani Camii*” ve “*Müezzîn Hoca Camii*” olarak da anılmaktadır.⁹³⁹ Cami “*Dükkâncık*” mevkiinde olduğu için “*Dükkâncık Camii*” olarak meşhur olmuştur.⁹⁴⁰ Muslihuddin Abdulgani, Üsküp’ün değişik yerlerinde 23 dükkân, han, hamam ve bir çok gayrimenkül vafederek bu caminin hizmetlerinin devamını sağlamıştır. Cami 1689 yılında Avusturya işgali sırasında tahribat görmüş ve yeniden onarılmıştır.⁹⁴¹ 1321/1904 yılına ait bir belgede, caminin bu yılda harabe durumunda ve tamirata muhtaç olduğu, tamirat masraflarının 16.739 kuruş tutacağı, teşkil edilecek bir komisyon marifetiyle vakfın kendi imkanlarıyla kapsamlı bir tamiratın yapılacağı ifade edilmiştir.⁹⁴² 1963 yılı depreminde cami büyük hasar görerek tamamen kullanılamaz hale gelmiştir. 1984 yılında dönemin yönetimi tarafından yıktırılma teşebbüsünde bulunulmuş, fakat Müslüman ahalinin sarf ettiği yoğun uğraşlar sonucunda cami yıktırılmamıştır. 1963 yılından 2007 yılına kadar cami harabe halde kalmıştır. Cami Türkiye’nin katkılarıyla restore edilmiş ve 2007’de hizmete açılmıştır.⁹⁴³

Dükkâncık Camii, kare planlı ve kubbeli olarak yapılmıştır. Son cemaat yerinde iki kubbe daha vardır. Son cemaat yerinin iki kubbeli olması yönüyle ender görülen bir mimari özelliği vardır. Bu mimari özelliğe, Niş’teki Bâlî Bey Camii ve Yenipazar’daki yine Muslihuddin Abdülganî’nin yaptırdığı Altun Alem Camii gibi XVI. yüzyıldan kalma sayılı birkaç eserde rastlanmaktadır.⁹⁴⁴ Son cemaat yerinde mihrab vardır. Caminin iç kısmındaki mihrap oldukça ihtişamlıdır. Mihrabın zengin sarkıt süslemeleri

⁹³⁹ BOA. C.E.15435; M. İbrahimi, “Dükkancık Camii” **DİA**, TDV Yay., 1994, c.10.s.19.

⁹⁴⁰ BOA. İrade Evkâf 1321-Z-28, Vesika 13.

⁹⁴¹ M. İbrahimi, 1994, c.10. s.19; L. Kumbaracı, 2008, s.163.

⁹⁴² BOA. İrade Evkâf, 1321-Z-28, Vesika 13; BOA. Ş.D.165-11.

⁹⁴³ L.Ş. Emin, “Kuşaktan Kuşağa Dükkancık Camii”, Erişim Tarihi: 2 Ekim 2016.

<http://www.gercek hayat.com.tr/uskupten-mektuplar/kusaktan-kusaga-dukkancik-camii/>,

⁹⁴⁴ M. İbrahimi, 1994, c.10.s.19.

bulunmaktadır. Minberi ahşaptandır ve son restorasyonda yenilenmiştir. Caminin iç kısmında ahşaptan yapılmış bir fevkane vardır. Kesme taştan inşa edilen uzun, ince, zarif ve ihtişamlı minaresi, caminin kuzey batı köşesinde bulunmakta ve Balkanlardaki Osmanlı minareleri mimarisine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Caminin avlusunda bulunan şadırvan da yenilenmiştir. Osmanlı döneminde cami avlusunda bir çeşme bulunmaktadır. Bu çeşmenin su yolu vakıf tarafından 1300/1883 yılında tamir edilmiştir. Masrafları 13.870 kuruş tutmuştur.⁹⁴⁵

Dükkâncık (Müezzin Hoca) Camii ile ilgili birçok Osmanlı arşiv belgesi bulunmaktadır. Bu arşiv kayıtlarında camide çalışan görevliler, vakfın gelirleri ve giderleri hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Müezzin Hoca Camii'nde imam, hatib, müezzin, kayyım, hatm-i şerif ve duâgû olmak üzere altı görevli bulunmaktadır. 1276/1859 yılında senelik olarak imam 150 kuruş, hatib 150 kuruş, müezzin 150 kuruş, kayyım 150 kuruş, hatm-i şerif görelisi 10 kuruş ve duâgû 180 kuruş maaş almaktadır.⁹⁴⁶ Sultan II.Mustafa (1695-1703) döneminde camide hatiplik yapan Mehmed Halife yaşlanıp ihtiyarlayınca yerine İbrahim b. Hacı Süleyman gelir.⁹⁴⁷ 1185/1772'de ise hatiplik görevini Ali'den sonra Mustafa Halife, bir yıl sonra da Osman Halife yapar. 1262/1846 yılında ise Osman Halife kaybolunca yerine Ali Halife b. Ahmed tayin edilir. 1176/1763 yılında camide yevmî 6 akçe ile imamlık yapan Ali'den sonra yerine oğlu Mehmed tayin edilir ve kendisine berât-ı şerif verilir.⁹⁴⁸ Camide imam, müezzin ve hatibin yanısıra hatm-i şerif ve duâgû görevlisinin bulunması camide günlük Kur'an-ı Kerim okuma programının uygulandığını göstermektedir.

⁹⁴⁵ BOA. Ş.D.107-24.

⁹⁴⁶ BOA. EV.D.16853,v.4.

⁹⁴⁷ BOA.AE.II.MUSTAFA, 15053.

⁹⁴⁸ VGMA.1185-131,v.135, 136; BOA.A.DVNSRSK.D.173, v.63; VGMA.1185-131,v.124.

Müezzin Hoca Vakfı'na ait bir hamam bulunmaktadır. Bu hamama “Şengül Hamamı” denmektedir. Vakfiyede Şengül Hamamı'nın ismi geçmekte, Tanrıverdi Mahallesi'nde Kurşunlu Han'ın ve Bakırcılar (Kazancılar) Camii'nin yanında olduğu ifade edilmektedir.⁹⁴⁹ Kazancılar Camii'nin yanında olduğu için bu hamama “Kazancılar Hamamı” da denmiştir.⁹⁵⁰ Müezzin Hoca, harabe halde bulunan Şengül Hamamı'nı, üçte bir hisseye sahip olan Muhammed b. Hacı Mehmed ile üçte iki hisseye sahip olan Mehmed adlı bir kişiden 40.000 dirheme satın almış ve Dükkâncık Camii'nin ihtiyaçları için vakfetmiştir. On yıl harabe halde kalan hamam Müezzin Hoca tarafından 60.000 dirheme tamir edilmiş ve yeni ek odalar da yapılarak hizmete açılmıştır. Hamama gelen su yolunun bozulması ve hamamın susuz kalmasından dolayı bu hamama “Kuru Hamam” da denmiştir. Hamamın yakınındaki bayıra da “Kuru Hamam Bayırı” adı verilmiştir.⁹⁵¹ Salih Asım bu yüzden Şengül Hamamı'nın ismini Kuru Hamam olarak kaydetmiştir.⁹⁵² Evliya Çelebi Şengül Hamamı'nı Üsküp'ün meşhur hamamları arasında saymakta ve Boyacılar Çarşısı'nın içinde olduğunu ifade etmektedir.⁹⁵³ Şengül Hamamı hamam olarak kullanılamaz hale geldiğinden dolayı 1963 yılı öncesinde bir ara yorgan üretimi yapan bir şirketin deposu olarak kullanılmıştır. 1963 depreminde hamam zarar görmüş ve büyük bir kısmı yıkılmıştır. Soyunmalık bölümü ve üzerindeki kubbesi bu depremde yıkılmış, buna rağmen belli duvarları halen ayakta durmaktadır. Şengül Hamamı sadece erkekler için yapılmış olup

⁹⁴⁹ H.Kaleşi, *Najstariji vakufski dokumenti u jugoslaviji na arapskom jeziku*, Priština, 1972, s.229 ve 244; VGMA.632-209,s.495-496.

⁹⁵⁰ M. Özer, 2006, s.276

⁹⁵¹ L. Kumbaracı, 2008, s.347-349

⁹⁵² S. Asım, 2004, s.36

⁹⁵³ E. Çelebi, 1314, c.5, s.557

soyunmalık, ılıkılık ve sıcaklık bölümlerinden oluşmaktadır.⁹⁵⁴ Hamamın içinde zengin sarkıt süslemelerinin olduğunu hala ayakta kalan kalıntılardan görmek mümkündür.

Müezzin Hoca Üsküp'te bir su yolu yaptırmıştır. Müezzin Hoca, 956/1550 yılına ait vakfiyesinde bu su yolunu caminin, hanın ve hamamın su ihtiyacı için yaptırdığını, su yolunun iki kanaldan geldiğini, su kanalının birinin Hacı Mahmud b. Süleyman'dan satın alınan mülkü üzerinde, diğerinin ise Yahya Paşa'nın evinin yanındaki boş arazide olduğunu, suyun öncelikle hanın ihtiyaçları için kullanılacağını, daha sonra hanın mutasarrıfının izniyle hamamın ihtiyaçları için kullanılacağını ifade etmiştir.⁹⁵⁵ Bu su yolu Üsküp'te Çayır Sementi'nde bulunmaktadır. 1985 yılında Üsküp'te Tsevatan Dimov Caddesi'ndeki kazı çalışmalarında Alaca Camii yanından Çayır Sementi'ne kadar uzanan yol boyunca bu su yoluna ait eski künkler ortaya çıkmıştır. Çayır'da bulunan su kaynaklarının bu künklerle Dükkancık Camii, Kurşunlu Han ve Şengül Hamamı'na getirildiği anlaşılmaktadır.⁹⁵⁶

Müezzin Hoca Üsküp'ün tarihi sembol eserlerinden biri olan ve halen ayakta kalan "*Kurşunlu Hanı*"nı yaptırmıştır. 956/1550 yılına ait bir vakfiyesinde hanın, Tanrıverdi Mahallesi'nde Bakırcılar Camii'nin ve Şengül Hamamı'nın yanında olduğu, çok sayıda odasının bulunduğu, ahır ve geniş bir avluya sahip olduğu ifade edilmiştir.⁹⁵⁷ Çatısı kurşunla kaplandığı için Kurşunlu Hanı olarak adlandırılmıştır. 2800 m²'lik bir alanı kapsayan han iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde misafirlerin ve eşyalarının kaldığı ana bölüm, ikinci bölümde ise hayvanların kaldığı ahır yer almaktadır. Bu ahır bölümüne hanın içinden de geçilebilmektedir. Çarşıya bakan hanın giriş kapısının üzerinde hancının giriş çıkışları görüp gözetleyebileceği bir oda

⁹⁵⁴ L. Kumbaracı, 2008, s.350-351

⁹⁵⁵ VGMA.632-209,s.495-496, H.Kaleşi, 1972, s.229-230

⁹⁵⁶ L. Kumbaracı, 2008, s.375

⁹⁵⁷ VGMA.632-209,v.495-496.

bulunmaktadır. Hanın ana bölümü kareye yakın bir planda olup iki katlı olarak inşa edilmiştir. Zemin katta 28 oda, üst katta ise 32 oda bulunmaktadır. Üst kata giriş kapının hemen sağında yer alan merdivenden çıkılmaktadır. Hanın avlusunun ortasında fiskiyeli bir şadırvan bulunmaktadır.⁹⁵⁸

Kurşunlu Han, 1309-1313/1891-1895 yılları arasında dört yıl Kosova Vilayeti'nin hapishanesi olarak kullanılmıştır. Bu dönemde Kurşunlu Han, vilayet hapishanesi olarak kullanılmak üzere 37.000 kuruş karşılığında kiraya verilmiştir. Vakfın alacağı bu meblağ, Üsküp'teki vilayete bağlı maliye sandığında birikmiştir. 1313/1895 yılına ait bir belgede harabe haline gelen Kurşunlu Han'ın acilen tamirata ihtiyaç duyduğu ifade edilmiştir. Müezzinz Hoca Vakfı, Kurşunlu Han'ın tamirata için girişimlerde bulunmuş ve maliyet keşfi yaptırmıştır. Şehir Emaneti Hendesehanesi tarafından yapılan keşifte tamiratin 24.941 kuruş tutacağı ifade edilmiştir. Vakıf, tamir masraflarının karşılanması için alacağı olduğu maliye sandığına ve Şura-yı Devlet'e müracaatta bulunmuştur. Şura-yı Devlet Maliye Dairesi Reisi ve azaları, 18 Muharrem 1315/19 Haziran 1897 tarihinde konuyu görüşerek, teşkil edilecek bir komisyonun ve evkâf muhasebecisinin marifeti ve nezaretiyle Kurşunlu Han'ın tamiratinin yapılmasına, maliye sandığındaki 37.000 kuruşun vakfa ödenmesine ve tamir masrafların buradan karşılanmasına karar vermiştir.⁹⁵⁹

Kurşunlu Han'a ve aynı vakfa bağlı Dükkâncık Camii önündeki çeşmeye gelen su aynı kaynaktan gelmektedir. 1300/1883 yılında bu kaynaktan camiye ve hana gelen su yolunda bazı sıkıntılar çıkmış ve bu suyolunun tamiri için vakıf tarafından gerekli çalışmalar başlatılmıştır. Su yolunun tadilat masrafları 13.870 kuruş tutmuştur.⁹⁶⁰ Yapmış olduğu hizmetlerle Üsküp'ün ticari hayatında önemli bir rol oynayan Kurşunlu

⁹⁵⁸ L. Kumbaracı, 2008, s.284-288.

⁹⁵⁹ BOA. İrade Evkâf, 1315-M-27, Vesika 6; BOA. Ş.D.141-13.

⁹⁶⁰ BOA. Ş.D.107-24.

Han, Birinci Dünya Savaşı sırasında cephanelik olarak kullanılmıştır. Ardından Güney Sırbistan Müzesi'nin taş eserler bölümü bu hana taşınmıştır. 1955 yılından sonra Makedonya Arkeoloji Müzesi Taş Eserler Bölümü olarak hizmet vermeye başlamıştır. Günümüzde ise farklı çağlara ait taş eserlerin korunduğu müze deposu olarak hizmet vermektedir. 1963 depreminde zarar gören han daha sonra restore edilmiştir.⁹⁶¹

3.44. Pir Vefa Baba Tekkesi Vakfı

Sadiyye tarikatına mensup olan Pîr Vefa Baba Tekkesi, Niş'li Şeyh Mehmed Efendi'nin oğlu Pîr Vefa Baba tarafından Üsküp'te kurulmuştur.⁹⁶² Sadîlik tarikatı, XIX. yüzyılda Balkanlarda Arnavutluk ve Sırbistan'da yayılmaya başlamış daha sonra Sırbistan'dan göç eden ve göçmenlerle birlikte Üsküp'e gelen Vefâ Baba tarafından Makedonya'da da yayılmıştır. Vefa Baba Üsküp'te Tophâne Mahallesi'nde bir Sadî dergâhı kurmuştur. Bu tekke, Balkanlardaki diğer Sadî tekkeleri gibi Sadîliğin Âcizîlik koluna mensuptur.⁹⁶³ 1963 Üsküp depreminde Üsküp'te bulunan tekkelerin hepsi zarar görmüş sadece Vefa Baba Tekkesi hizmete açık kalmıştır. Bu yüzden diğer tekkenin dervişleri de bu tekkeye gelmiştir. Böylece tekkenin dervişleri çoğalmıştır. Tekke binası sonradan yenilenmiş ve genişletilmiştir. Vefa Baba'dan sonra tekkenin meşihat vazifesine Şeyh Mehmed Ali ardından Şeyh Muharrem daha sonra ise Şeyh Şaban geçmiştir. Şeyh Şaban'dan sonra Şeyh Rıfat ve akabinde ise oğlu Şeyh Alırıza posta oturmuştur.⁹⁶⁴

Üsküp'te günümüzde hala açık olan ve tasavvufi hizmetleri devam eden Vefa Baba Tekkesi'nin girişinde son dönemlerde konduğu anlaşılan Makedonca yazılı

⁹⁶¹ L. Kumbaracı, 2008, s.284-288.

⁹⁶² M. Özer, 2006, s.287.

⁹⁶³ H.M. Yücer, "Sadiyye", **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2008, c.35, s.410-413.

⁹⁶⁴ L. Kumbaracı, 2008, s.238.

mermer kitabede, tekkenin ismi ve tekkede şeyhlik yapanların adları yer almaktadır.

Tekkenin giriş kapısının üzerindeki kitabede şöyle yazar.

“Tekiya Pîr Vefa Baba / Tariki: Sadîyye-Aciziyye

Şeyh: Şaban Aydın / Şeyh: Rıfat Aydın

Şeyh: Alırıza Aydın / Cemaat: Tasavvuf”

Pir Vefa Baba'nın türbesi bu tekkenin müstemilatı içinde yer almaktadır. Tekkeye bitişik durumdaki türbe yaklaşık 25 m2'lik bir odadan ibarettir. Türbe içinde beş adet hazire bulunmaktadır. Bu hazirelerden birisi Pîr Vefa Baba'ya diğeri tekkenin ikinci şeyhi olan Şeyh Mehmed Efendi'ye diğeri üç hazire ise Şeyh Mehmed Efendi'nin yakınlarına aittir. 1992 yılında vefat eden Şeyh Rıfat Efendi'nin kabri de buradadır. Türbe halen ziyarete açıktır.⁹⁶⁵

3.45. Seyyid Hafız İbrahim Efendi b. Mehmed Vakfı

Seyyid Hafız İbrahim Efendi b. Mehmed Üsküp'te sahip olduğu evini Allah rızası için vakfederek bir vakıf kurmuştur. Odası, aşevi, kileri, sofası, ahır, samanlığı, bahçesi ve avlusu olan bu evinin yanısıra Kur'an-ı Kerim, Sarf, Nahiv, Mülteka, Delâil-i Hayrât gibi bir çok kitaplarını ve 500 kuruş parasını da vakfetmiştir. Seyyid Hafız İbrahim Efendi, mevkûf nakdîn *“onu on bir buçuk hesabıyla”* istirbah olunarak değerlendirilmesini,⁹⁶⁶ mevkûf evde oturma ve vakfın tevliyet hakkının, hayatı müddetince kendisinde olmasını ve kendisinden sonra erkek çocuklarına ve ardından neslinin erkek evladlarına kalmasını istemiştir. Vâkıf, mevkûf nakiddan elde edilen gelirle, mevkûf evin gerektiğinde tamir masraflarının karşılanmasını, Ramazan ayında

⁹⁶⁵ M. Nuredini, **Makedonya'daki Belli Başlı Ziyaret Yerleri**, Gostivar, Çabey Baskı, 2003, s.104.

⁹⁶⁶ *“Onu on bir buçuk hesabıyla istirbah olunması”* ifadesi, vakıf tarafından her hangi biri kişiye borç verilen mevkuf paranın bir yıl sonra vakfa tekrar iade edilirken %15 oranında fazla ödenmesi anlamına gelmektedir. Borcun iade edilirken %15 oranında fazla para alınmasının sebebinin, zaman içinde paranın değeri düşmesi nedeniyle vakfın zarara uğramaması amacına dayandığını düşünmekteyiz.

hergün ailesine ekmek verilmesini, babası Mehmed b. Abdullatif'e 10 pare, annesi Fatıma binti Ahmed'e 10 pare, kadeşleri Hasan ve Mesude'ye 5'er pare ve vefatından sonra kendi ruhuna Kur'an okuyan bir fakire 10 pare verilmesini vakfiyesinde şart koşturmuştur.⁹⁶⁷

3.46. Seyyid Kablan Zaviyesi Vakfı

Seyyid Kablan Zaviyesi Abdulkadir-i Geylani Hazretlerinin evlatlarından olan ve Üsküp'te yaşayan Seyyid Kablan tarafından kurulan bir zaviyedir. Zaviyenin tam olarak nerede bulunduğunu tespit edemedik. Fatih Sultan Mehmed Han Üsküp'e geldiğinde 867/1462-1463 yılında Abdulkadir Geylani Hazretleri'nin soyundan olan Seyyid Kablan'a ve nesline Üsküp'e bağlı Aydıncık denilen mezraayı yurtluk olarak verir.⁹⁶⁸ Zaviyenin Seyyid Kablan'ın yaşadığı bu dönemde kurulduğu düşünülebilir.

Seyyid Kablan vefat edince yerine oğlu Seyyid Arslan geçer. Seyyid Arslan babasından kalan mezkur Aydıncık mezraasının mutasarrıfı olur. Yurtluğun tasarruf hakkı Seyyid Arslan'dan sonra 1090/1679 tarihinde evladı Seyyid Ali Çelebi'ye bundan sonra da oğlu Seyyid Mehmed'e geçer ve nişan-ı hümayûn kılınarak eline berât-ı şerif verilir. Seyyid Mehmed Şaban 1167/Mayıs 1754 tarihinde vefat edince yerine oğlu Derviş Mehmed Sadık geçmesi gerekirken 1164/1750 yılında Mustafa adlı bir kişi mezraanın askeriyede kaydının olmamasını fırsat bilerek askeriyyeden berât alarak Aydıncık mezraasının tasarruf hakkını kendi üstüne alır. Mustafa bu mezraanın tamamen kendisine ait olması için çeşitli hilelere başvurur. Mustafa mezraanın tasarrafunu Rebiu'l-ahir 1165/Şubat 1752 tarihinde Mehmed adlı kişiye berât-ı şerifle devreder ve bir kaç hafta sonra yine kendisini sahib-i evvel (ilk sahibi) gibi göstererek tekrar kendi üzerine yaptırır. Mustafa hilesini güçlendirmek için senelik verilen 650

⁹⁶⁷ M. Dede, 2015, s.128; Üsküp Devlet Arşiv Merkezi Vakfiye No:8.

⁹⁶⁸ BOA. C.E. 8562.

akçeye 546 akçe daha zam yaparak yaklaşık 1200 akçe ile baş muhasebeye kaydını yaptırıp mezraayı kendi üzerine geçirerek bu şekilde mezraanın asıl sahibi olan Derviş Mehmed Sadık'ın mağduriyetine sebep olur. Ancak Mustafa'nın yaptığı bu haksızlık fazla geçmeden açığa çıkar. Bir önceki Defterdar Behcet Mehmed Efendi ve Reisulküttab Ahmed Efendi'nin ilamlarıyla Aydıncık mezrasının tasarrufu Mustafa'dan alınır, tekrar Derviş Mehmed Sadık'ın üzerine yapılır ve bu durum baş muhasebe defterine kaydedilir. Fakat Mustafa yerinde durmaz ve bir şekilde yine mezraayı kendisine tevcih ettirir. Bunun üzerine Üsküp Mukataası Nazırı Ebubekir Efendi tarafından yapılan tahkikte Üsküp ahalisinden salih kişiler, imamlar, hatipler, alimler ve meseleye vukufiyeti olan müslümanlar dinlenir. Bu şahıslar, Derviş Mehmed Sadık'ın Aydıncık mezraasının yurtluk olarak ilk mutasarrıfı Seyyid Arslan'ın soyundan olduğu, herhangi bir niza olmadan evladiyet üzere tasarrufun Derviş Mehmed Sadık'a kadar geldiği ancak Mustafa adlı kişinin yabancı biri olarak çeşitli hile ve desiselerle mezraayı kendi üstüne yaptırdığı ve mezraanın tasarruf hakkının Derviş Mehmed Sadık'ta olması gerektiği konusunda şahitlik yaparlar. Üsküp Nazırı Ebubekir Efendi, yaptığı tahkikatın sonucunu bu şekilde anlatan bir arzuhal yazar. Üsküp Kadısı konuyu şahitler huzurunda dinler ve Zilkade 1171/Temmuz 1758 tarihinde verdiği kararla Aydıncık mezraasının evladiyet şartı ve amel-i kadim gereğince Abdulkadir-i Geylani'nin soyundan olan Derviş Mehmed Sadık'a verilmesine hükmeder.⁹⁶⁹

Tekkenin şeyhi Seyyid Mehmed 1167/1754 yılında vefat ettiğinde sahip olduğu tarlalarına, mülküne, balıkçılıktan ve kamış üretiminden elde ettiği gelirlerine karışılmaması ile ilgili bir ilam yayınlanır.⁹⁷⁰

⁹⁶⁹ BOA. C.E. 8562.

⁹⁷⁰ BOA. 1996 (Makednya'daki Osmanlı Evrakı), s. 33.

Seyyid Kablan Zaviyesi'nin en önemli yanlarından birisi Abdulkadir Geylani Hazretlerinin evlatlarının Üsküp'e kadar gelip buralarda tasavvufi hizmetlerde bulunmuş olmasıdır.

3.47. Sinan Kethüda Vakfı

Üsküp'ün ayanlarından olan Sinan Kethüda Üsküp'te sahip olduğu evini, fırını, bahçesini, işhanını ve arazilerini Allah rızası için vakfederek bir vakıf kurmuştur.⁹⁷¹ Sinan Kethüda Üsküp'te bir cami yaptırmıştır. Bu camide imam, hatip, müezzin ve kayyım görevli olarak çalışmıştır. Vakfın 1273/1856 yılında tevliyet görevini Abdusselam Ağa yürütmektedir. Bu yılda vakfa bağlı buğday tarlalarının hasılatından 1235 kuruş, mısır tarlalarının hasılatından 1449 kuruş vakıf evinin kirasından 5 kuruşla toplamda 2689 kuruş gelir elde edilmiştir. Elde edilen bu gelirler vakfın tamir, aydınlatma, görevli maaşı ve muhasebe kalemleri için harcanmıştır. Bu anlamda bu yılda imam ve hatibe 350 kuruş, müezzine 200 kuruş, kayyıma 20 kuruş, caminin aydınlatılması için 240 kuruş, kandil masrafları için 40 kuruş, vakıf evinin tamiri için 700 kuruş, maaş ve haraç muhasebesi için 395 kuruşla toplamda 1985 kuruş masraf yapılmıştır. Vakıf bu yılda 704 kuruş kar elde etmiştir. Vakfın muhasebesi incelendiğinde vakfın bu yılda masraf kalemlerine göre gelirinin yeterli olduğu ve ekonomik olarak herhangi bir sıkıntı çekmediği görülür.⁹⁷²

3.48. Şeyh Ramazan Vakfı

Şeyh Ramazan Üsküp'te bir mescit yaptırmış ve mescidin ayakta kalması ve hizmetlerinin devam etmesi amacıyla bir vakıf kurmuştur. Mescitte görevli olan imamların maaşı bu vakıftan karşılanmaktadır. XVIII. yüzyılın başlarında mescitte

⁹⁷¹ BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s. 45.

⁹⁷² BOA.EV.D.15821,v.15

imamlık yapan zata günlük dört akçe verilmektedir.⁹⁷³ Üsküp'te mescit imamlarının ortalama günlük 2 akçe maaş aldığı düşünülürse imama günlük 4 akçe veren Şeyh Ramazan Mescidi Vakfı'nın gelirlerinin yerinde olduğu söylenebilir. 1117/1706 yılında mescitte günlük 4 akçe maaşla imam olan Hasan Halife vefat edince yeri hali ve hizmeti lazimesi muattal kalır. Mescidin vakfı merhumun yerine İbrahim Halife'nin tayin edilmesini ister. Ancak Üsküp'te Ömer Ağa Vakfı'nın mütevellisi, Ömer Ağa Vakfı'ndan bir akçe verilmek suretiyle Ahmed adlı bir kişiyi Şeyh Ramazan Mescidi'ne imam tayin ettirmek için girişimlerde bulunur ve askeriyyeden berât alarak mescide Ahmed adlı kişiyi imam olarak görevlendirir. İbrahim Halife ise buna itiraz ederek mescidin Ömer Ağa vakfına değil Şeyh Ramazan Vakfı'na bağlı olduğunu, Ahmed adlı kişinin atanması ile gerçekleşen bu atama usulünün hukuka uygun olmadığını ifade eder. Üsküp kadılığı bu durumu araştırır ve mezkur mescidin Ömer Ağa Vakfı'na değil Şeyh Ramazan Vakfı'na bağlı olduğunu, Ömer Ağa Vakfı mütevellisinin hukuka uygun davranmayıp Şeyh Ramazan Vakfı'na müdahalede bulunduğunu, üstelik imam olarak atamaya çalıştığı Ahmed adlı kişiyi imtihan ettiklerinde Ahmed'in cahil kimselerden olduğunu ve imamlık yapabilecek bir durumda olmadığını, buna mukabil İbrahim Halife'nin imamlık yapacak bilgi ve ehliyetinde olduğunu tespit eder. Bunun üzerine Üsküp Kadısı Hüseyin Efendi, Ömer Ağa Vakfı mütevellisinin yaptığı müdahalenin menine ve İbrahim Halife'nin Şeyh Ramazan Mescidi'nde günlük 4 akçe ile imamlık yapmasına karar verir ve 14 Şaban 1118/21 Kasım 1706 tarihinde inha yazısını yazar. Yaklaşık bir ay sonra 6 Ramazan 1118/12 Aralık 1706 tarihinde İbrahim Halife mescide imam olarak tayin edilir ve yedine berât-ı şerif verilir.⁹⁷⁴ 1177/1763 yılında mescidin imamı Lütfullah'a tecdid-i berât verilir.⁹⁷⁵

⁹⁷³ BOA.C.E.18583.

⁹⁷⁴ BOA. C.E.18583.

⁹⁷⁵ VGMA.1185-131,v.124.

Burada dikkat çeken bir husus da vakfa dışardan müdahale yapmak isteyenlerin askeriye bir aracı olarak kullanmak istemeleri ve askerî yetkililerin de bu husus da kendilerini yetkili olarak görmeleri meselesidir. Askerî yetkililer, her ne kadar vakıf tayinlerinde uygulanan mevcut brokratik işlemleri bloke ederek vakıf işlerine karışsalar ve müdahalede bulunsalar da şehrin kadılarının, onların bu müdahalelerini engellediği, askerî yetkililerin verdiği kararları iptal ettiği ve hukuk çerçevesinde kendi kararlarını uyguladığı görülür. Bu durum devlet brokrasisinde hukukun üstün tutulduğunu göstermesi açısından önem taşır ve bir örneklik teşkil eder.

3.49. Şafizade Seyyid Sadi Efendi Vakfı

Üsküp'te kurulan önemli vakıflardan birisi de Şafizade Seyyid Sadi Efendi b. Ahmed Efendi Vakfı'dır. Rebiu'l-evvel 1131/Ocak 1719 tarihli vakfiyesinde belirtildiğine göre Şafizade Seyyid Sadi Efendi, Üsküp çarşısında 4 adet dükkân ve 2 bab oda vakfetmiştir. Şafizade Seyyid Sadi Efendi, vakfiyesinde vakfettiği gayrimenkullerin mütevellî eliyle kiraya verilmesini, kiradan elde edilen gelirlerin vakfın ihtiyaçları için harcanmasını istemiştir. Vâkıf, Üsküp'te kandil gecelerinde ve sair zamanlarda mevlid-i şerif okunan günlerde kendi ruhu için dua eden kişiye günlük 1 akçe verilmesini, Gazi İsa Bey ve Murat Paşa camilerinde hergün sabah, öğle ve ikindi namazının farzından önce üç ihlas-ı şerif okuyup, sevabını Hazreti Peygamberin, cihâr-ı yâr-ı güzînin, Hazreti İmâm Hasan ve Hüseyin'in ve kendisinin ruhuna hediye eden müezzinlere yevmî 1'er akçe verilmesini şart koşturmuştur. Şafizade, yakınları içinde bir şeyler düşünmüştür. Bu anlamda zevcesi Kahrî Hatun'a yevmî 24 akçe ve hergün 3 ihlas okuması karşılığında hizmetkarı Mehmed'e yevmî 1 akçe verilmesini istemiştir. Vakıf görevlilerinin alacakları maaşları tek tek belirleyen Şafizade, Üsküp'ün Murana adlı köyünde kendisinin bina eylediği câmi-i şerifte imâm ve hatib olan kimselere yevmî ikişer akçe ve vakfın mütevellisine günlük 24 akçe tahsis etmiştir. Şafizade

kendisinden sonra Kapıcı Hamza Mahallesi Mescidi'nin imamı Kâtib Mustafa Efendi'yi müteveli tayin etmiş ve mütevelliden vakıfta tamire muhtaç olan yerleri ve özellikle tahmis fırınına tamir etmesini istemiştir. Şafizade'nin 1131/1719 yılına ait vakfiyesi, 16 Zilkade sene 1321/3 Şubat 1904 tarihinde sadır olan irade-i aliyye mucibince yeniden kayda alınmıştır.⁹⁷⁶

Şafizade Üsküp'te çarşı başlarında öğle ve ikindi namazlarından önce selavat-ı şerife okuyan nidacıya yevmî üç akçe verilmesini şart ve tayin etmiştir. Bu anlamda şart-ı vâkıf üzere bu göreve mutasarrıf olan Feke Ahmed Halife'ye 12 Rebiu'l-evvel 1184/6 Temmuz 1770 tarihinde berât-ı şerif verilmiştir. 1185/1771 yılında vakfın dükkânlarının câbisi olan Hasan'dan sonra bu göreve yevmî iki akçeyle oğlu Mehmed tayin edilmiştir.⁹⁷⁷

Şafizade Seyyid Sadi Efendi, Tımaşvar Mollası iken hastalanır ve “*Vucudumu Üsküb şehrinde defn eyleyin*” diye vasiyette bulunur. Vefat edince hizmetkarları naşını Üsküb'e getirip İshak Bey Camii haremine defnederler. Evliya Çelebi Şafizade Türbesi'nin Üsküp'te ziyaret edilen ziyaretgahlardan olduğunu ifade eder.⁹⁷⁸ Günümüzde İshak Bey Camii Haziresi'nde Osmanlı döneminden kalma bir çok mezar taşı bulunmaktadır. Bu mezar taşlarından okunabilenler arasında Şafizade Seyyid Sadi Efendi'nin şahidesi bulunmamaktadır.⁹⁷⁹

3.50. Şeyh Adem Baba Tekkesi Vakfı

Şeyh Adem Baba Tekkesi Üsküp'te kurulan Halvetî tarikatına mensup tekkelerden birisidir. Halvetîliğin Karabaşîyye koluna mensup olduğu ifade

⁹⁷⁶ VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141.

⁹⁷⁷ VGMA. 1185/131, v.131.

⁹⁷⁸ E. Çelebi, 1314, c.5, s.560.

⁹⁷⁹ G.Tunçel, “Üsküp Alaca Camii Haziresi'ndeki Şahideler”, **Hacettepe niversitesi Edebiyat Fakltesi Dergisi** 2005 , Cilt: 22 Sayı: 1, ss. 215-236

edilmektedir. Tekke'nin diğ er bir adı da “Zincirli Tekke” olup   sk p’ n Cami-i Atık Mahallesi’nde bulunmaktadır. Tekkenin avlu duvarına bitişik olan ve Adem Baba   şmesi olarak bilinen bir de   şmesi vardır.⁹⁸⁰ Tekke 1971 yılına kadar ayakta kalmayı başarmıştır. 1971 yılında   sk p’te Kril ve Metodi   niversitesi binasının inşası sırasında yıkılmış bir daha da inş  edilme imkanı kalmamıştır.⁹⁸¹ Adem Baba ve tekke hakkında anlatılan bir menkıbeye g re, Şeyh Adem Baba   ok fakirdir, Kurban Bayramı zamanı geldiğinde satın alacak kurbanı olmadığından mahzun bir şekilde tekkede otururken kapıdan bir geyik girer ve başını eteğine koyar. Şeyh Adem Baba bu geyiğı zincirle bağlar ve kurban olarak keser. Geyiğın boynuzları ve zincir son d neme kadar tekkenin duvarında asılı durur.⁹⁸² Şeyh Adem Baba Tekkesi yıkıldığı zaman avlusunda bulunan bir kaç mezar taşı Kurşunlu Han’a taşınmıştır. 1220/1805 yılına ait mezar taşı tekkenin kuruluşunun XVII. y zyıla kadar uzandığını g stermektedir. Kurşunlu Han’a kaldırılan tekkeye ait bir mezar taşında ş nlar yazmaktadır “*O Allah ki yaratan ve ebedi olandır. Allahu Tealanın rahmetine muhta  olan Şeyh Abdurrahman’ın kızı merhume Paşa Hanım’ın ruhu i in el-fatıha. Sene 1220/1805*” Diğ er bir mezar taşında ise “*Merhum Şeyh Hasan Efendi oğlu Bekir Efendi 1222/1807 yılında vefat etti.*”⁹⁸³ yazılıdır. Bu mezar taşlarındaki bilgilere g re tekkenin kurucusu Adem Baba’dan sonra bilinen en eski şeyhi Şeyh Abdurrahman Efendi’dir. Şeyh Adem Efendi XVIII. y zyılın sonlarında yaşamıştır. XIX. y zyılın başında 1222/1808 yılında vefat eden Şeyh Hasan Efendi ise tekkenin diğ er bir şeyhidir.

1260/1844 yılına ait   sk p Temettuat defterine g re Şeyh Adem Baba Tekkesi’nde Abdurrahman b. Yusuf’un postnişin olduğı ve zaviyedarlık cihetine

⁹⁸⁰ M.  zer, 2006, s.287.

⁹⁸¹ L. Kumbaracı, 2008, s.244-245.

⁹⁸² M. İzeti,2004,s.181.

⁹⁸³ L. Kumbaracı, 2008, s.244-245.

mutasarrıf olduğu görülmektedir. Şeyh Abdurrahman Efendi'nin ashab-ı çiftlikten olduğu, Üsküp'ün Cami-i Atik Mahallesi'nde oturduğu ve kaldığı evin tekkeye değil kendisine ait olduğu, yıllık temettuatının 535 kuruşu bulduğu ifade edilmektedir. Abdurrahman b. Yusuf'tan sonra şeyhlik vazifesine Mustafa İzzet Efendi b. Müderris Mehmed Efendi gelir. Üsküp'ün İshakiye Mahallesi'nde oturan tekkenin şeyhi Mustafa İzzet Efendi'nin 1260/1844 yılına ait senelik temettuatı 50 kuruştur.⁹⁸⁴ Adem Baba Tekkesi'nde Hacı Süleyman Efendi, Ebu Bekir Efendi, Hacı Osman Efendi, Ali Efendi, Mustafa Kenzi Efendi, Ali Fehmi Efendi ve Mehmed Ferid Süleyman Efendi zaviyedarlık yapmıştır.⁹⁸⁵

3.51. Şeyh Mehmed Efendi b. İsmail Vakfı

Tetova'nın Grupçin köyünden olan Şeyh Mehmed Efendi, Üsküp'te medrese eğitimini tamamladıktan sonra haznedar olarak çalışmış, bu sırada Arap Şeyhi Seyyid Hacı Hatif Efendi ile tanışıp Rufaî tarikatına intisap ederek bu alanda ilerlemiştir. Uzun süre şeyhine hizmet edip icazet aldıktan sonra haznedarlığı bırakıp⁹⁸⁶ Üsküp'ün Hatuncuklar Mahallesi'nde bir tekke bina ederek bir vakıf kurmuştur. Tekkenin "*Üsküb'de Eş-Şeyh Mehmed Efendi ibni İsmail Vakfı*" adıyla belirtilen 13 Cemâziye'l-ahir 1233/20 Nisan 1818 tarihli bir vakfiyesi de vardır.⁹⁸⁷ Bu vakfiyesinde belirtildiğine göre Şeyh İsmail Efendi, Üsküp Hatuncuklar Mahallesi'nde satın aldığı arsayı tekke için vakfetmiştir. Tekkenin müstemilatı bir semahane, bir soba (oda), bir kahve ocağı, fevkanî oda, sofa, ahur, bi'r-i ma (su kuyusu) ve havludan oluşmaktadır. Şeyh İsmail Efendi, tekke hizmetlerinin devam etmesi için Üsküp'te Abacılar Çarşısı'nda bir abacı

⁹⁸⁴ A. Şerif, 2003, s.66, 72-73.

⁹⁸⁵ M. Özer, 2006, s.287.

⁹⁸⁶ M. İzeti, 2004, s.216.

⁹⁸⁷ BOA. 1996, (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.46.

dükkânını, Üsküp'te Taş Köprü'nün başında Karşıyaka denilen mevkide 2 bab fevvac dükkânını ve bitişindeki bir bab bakkalı vakfetmiştir. Şeyh İsmail Efendi, meşihat cihetinin önce kendisine, sonra ehil olan erkek evladına, soyunun tükenmesi halinde ise salih ve müttaki bir Rufaî şeyhine tevdi edilmesini, mevkûf dükkânların kirasından elde edilecek gelirin, tekke ve dükkânların tamir ihtiyaçlarının karşılanması ve tekkede fakir ve zayıflara yemek verilmesi gibi hizmetlerde kullanılmasını istemiştir. Tekkede yemek yedirip içirme ve vakıf hizmetlerinden hasıl olan sevabın, Hz. Peygamberin, âlinin, ashabının, Ahmed Er-rufaî'nin, mürşidi Seyyid Hacı Mustafa'nın, Rufaî şeyhlerinin, kendisinin, ana babasının ve ecdadının ruhlarına bağışlanmasını ve hayır dua ile yad edilmesini istirham etmiştir.⁹⁸⁸

1233/1818 yılında onaylanan vakfiyenin Küçük Evkâf Kalemine kaydı 22 Rebiu'l-ahir 1234/ 18 Şubat 1819 tarihinde yapılmış ve Şeyh İsmail Efendi'ye berât-ı şerif verilmiştir.⁹⁸⁹ Tekkenin kurucusu Şeyh Mehmed Efendi hem tevliyet hem de meşihatlık vazifesini yürütmektedir. 1237/1821-1822 senesinde Şeyh Mehmed Efendi vefat edince her iki vazifeye oğlu Şeyh Sadeddin Efendi tayin edilir.⁹⁹⁰ Şeyh Sadeddin Efendi, vefat ettiği 1269/1853 yılına kadar postnişinlik vazifesini yapar ve günümüze kadar gelen tekkenin girişindeki ve çeşmedeki kitabeyi koydurarak tekkenin tarihi bilgilerine ulaşmamıza vesile olur.⁹⁹¹

Şeyh Sadeddin Efendi vefat ettiğinde üç oğlu bulunmaktadır. Bunlar büyük oğulları Mehmed Efendi ve Ali Rıza Efendi ile küçük oğlu Bedreddin'dir. Evkâf-ı Hümayûn Nazırı Şefik Paşa Hazretleri'nin işaretleri gereğince 1277/1861 yılında Şeyh Mehmed Efendi, tekkenin meşihatlık görevine müstakillen, tevliyet cihetine ise

⁹⁸⁸ VGMA. Defter no: 631, sayfa 25 sıra 10.

⁹⁸⁹ BOA. C.E. 26420.

⁹⁹⁰ BOA. ADVNSRSK.D.195, v.100.

⁹⁹¹ E.H. Ayverdi, 1981, c.3, v.293.

kardeşleri Ali Rıza ve Bedreddin'le beraber müştereken tayin edilir. Bu dönemde tekkenin 1800 kuruşluk bir geliri olduğu ve masrafların bu gelirle müsavi olduğu görülür.⁹⁹²

Şeyh Mehmed Efendi'den sonra yerine Sadeddin Sırrı Efendi post-nişin olur. Daha sonra Ahmed Efendi ve sonrasında Haznedar Mustafa Efendi şeyhlik yapar. Son zamanlarında ise Şeyh Haydar Murteza Efendi, Şeyh İbrahim Efendi ve en son olarak da Murtezan Murtaza Efendi tekkenin şeyhi olurlar. Murtezan Murteza 2015 yılı itibariyle bu görevini devam ettirmektedir.⁹⁹³

Tekkede Şeyh Mehmed Efendi'nin bir de türbesi bulunmaktadır. Bu türbede görev yapan bir türbedâr vardır. Türbedârlık ve zaviyedarlık cihetindeki intikal için Rûmî 1301/1885 yılı Ağustos ayında tekkenin vakfı tarafından Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne toplam 90 kuruş gönderilmiştir.⁹⁹⁴

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında Üsküp Rufâî Tekkesi'nin şeyhliğini yapan Şeyh Sadeddin Sırrı Efendi, Üsküp'ün yetiştirdiği en önemli mutasavvıf şairlerden biridir. 1276/1860'lı yıllarda Üsküp'te doğan Sadeddin Sırrı, eğitim için Manastır şehrine gider, buradaki amcası Şeyh Hacı Bedreddin Efendi'den hilafet alır ve 1889 yılında Üsküp Rufâî tekkesinin postnişi olur. Üsküp'te Redife hanımla evlenir ve Perver, Server ve Kevser adlı üç kızı olur. Hanımını genç yaşta vefat eder. İlmiyle, ahlakıyla, irfanıyla, terbiyesi, kibarlığı ve nezaketiyle şehrin eşrafından olan Sadeddin Efendi "*Sırrı*" mahlasıyla şiirler yazar. 1331/1913 yılında Balkan savaşları sırasında Makedonya'nın elden çıkmasıyla Üsküp'ten İstanbul'a göç eder. 1915-1918 yıllarında Manisa'da yaşayan Sadeddin Sırrı 6 Şubat 1936 tarihinde vefat

⁹⁹² BOA. ADVNSRSK.D.195, v.100.

⁹⁹³ M. Kara, "Basra Bursa Bosna Güzergâhında Bir Mola: Üsküp Rifâî Tekkesi" **Bursa'da Zaman Dergisi**, 25 Kasım 2013, <http://bursadazamandergisi.com/makaleler/basra-bursa-bosna-guzergahinda-bir-mola-uskup-rifai-tekkesi-1044.html>, Erişim Tarihi, 4.8.2017.

⁹⁹⁴ BOA.EV.D.26053.

eder.⁹⁹⁵ Osmanlıların Üsküp'teki hakimiyetinin son yıllarında 1909 yılında yayınlanan Yıldız Gazatesinde Şeyh Saadeddin Efendi'nin "Sırrı" mahlasıyla pek çok tasavvufi şiirleri yayınlanmıştır.⁹⁹⁶ Üsküplü meşhur şair Yahya Kemal Beyatlı, çocukluk döneminde Şeyh Sadeddin Sırrı Efendi ile mülaki olmuş, onun zikir meclislerine katılmış, ondan etkilenmiş hatta bazı şiirlerini ona göstererek düzeltmesini istemiştir. Beyatlı hatıralarında Üsküp Rufaî Tekkesi'ne ve tekkenin şeyhi Sadeddin Sırrı'ya şu şekilde yer vermiştir. "Üsküp'te Rifâî şeyhi bir Sâdeddin Efendi vardı. Taşranın bu kadar uzak bir şehrinde yetişebileceğine inanılmıyacak gibi kibar, terbiyeli, ince bir adamdı. Post-nişîn olduğu gibi şehrin eşrâfından da addedilen bu zat Redîfe Hanım'la evlendi. Rifâî tekkesi, Üsküb'ün eski, güzel, ziyâretgâh, çeşmeli ve şadırvanlı, oldukça zengin bir dergâhıydı; Cuma günleri zikir ve devran olduğu saatlerde seyircilerle dolar, erkek mahfilleri gibi, kadınlara mahsus kafeslerinde iğne atılsa yere düşmez derecede kalabalık olurdu. Bir Cuma günü oraya gitmiştim...Şeyh Sâdeddin Efendi güzîde bir zattı, o zaman Üsküp'de yaşayan Bursalı Tâhir Bey gibi, Eşref Paşa gibi fâzıllarla görüşürdü, tasavvufdan ve edebiyattan bahsederdi ve mutasavvıfâne şiirler neşrederdi; kît'amı ona gösterdim. Beğenir gibi davrandı. Kırmızı mürekkeple birkaç noktada vezin hatâlarını tashih ederek bana verdi. Veznin hayliden hayliye farkına vardım."⁹⁹⁷

Yahyâ Kemâl'in küçük kardeşi Reşat Beyatlı, Üsküp Rufaî Tekkesi şeyhi Sâdeddin Efendi'nin, ağabeyi Yahya Kemal'in çocukluk ve ilk gençlik hayatında önemli bir yere sahip olduğundan şöyle bahseder: "Halk arasında Gazî Baba diye anılan, hakîkatte Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî zamanında Üsküp kadılığında bulunan

⁹⁹⁵ A. Ceyhan, "Üsküplü Mutasavvıf-Şair Sâdeddin Sırrî Hayatı, Bazı Yazı Ve Şiirleri- II", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013, cilt 11, sayı 1; M. Z. Üskübi, "Üsküp Rifai Dergahının Tarihçesi", **Yönelişler**, Nisan 1983, yıl 2, sayı 22, s. 43-46.

⁹⁹⁶ A. Hayber, R. Özcan, **Üsküp Yıldız "Pazar günleri çıkar açık Türkçe risaledir."** Üsküp, Matusiteb Yay., 2009, s.53-118.

⁹⁹⁷ Y.K. Beyatlı, 1986, s. 93-97; N.S. Banarlı, 1997, s.70; A. Ceyhan, 2013, c.11, sayı 1, s.3-4.

“Tezkiretü’ş-şuarâ” müellifi, mâruf şâir Âşık Mehmed Çelebi’nin türbesi altında bir Rifâî tekkesi vardı ki şeyhi, şâir Sâdeddîn Efendi idi. Bu zât, çok kâmil, olgun bir şahsiyetti. Yahya Kemal, daha 13-14 yaşlarında iken bu tekkeye muntazaman devâm ederdi. Cuma günleri yapılan âyînlerde arâkıyyeli serpûşıyle zâkirlik ederek ilâhîler okurdu. Demek ki bir aşk-ı nâim gibi, merhûmun rûhündaki şiir ve edebiyat duygularını bu Şeyh Sâdeddîn uyandırmıştır. Çünkü bu zâttan günlerce Fârisî dersi almıştı.”⁹⁹⁸

Üsküp Rufaî Tekkesi post-nişinliğine Sadeddin Sırri’den sonra Ahmed Efendi ve sonrasında ise Haznedar Mustafa Efendi geçer.⁹⁹⁹ 1308/1891 doğumlu Haznedar Mustafa Efendi, Komünist rejimin baskılarıyla 1954 yılında İstanbul’a göç edinceye kadar Üsküp’teki tekkede post-nişinlik görevine devam eder. Üsküp’teki hayatlarını, kurulu düzenlerini ve tekke hizmetlerini bırakıp İstanbul’a göç etmek, kendisi ve ailesi için oldukça zor olur. Oğlu, yaşadıkları duruma çok üzülür. Haznedar Mustafa Efendi “Ne üzüliyorsun evlat? O dergâhı biz gönüle koyduk. Gönüldeki dergâhı kimse yıkamaz.” diyerek hem gönlünü rahatlatır hem de tekke anlayışına deruni bir bakış açısı getirir. İstanbul’da 16.2.1974’te dar-ı bekaya irtihal eden Mustafa Haznedar Baba’nın kabri İstanbul Merkezefendi Kabristanı’nda bulunmaktadır.¹⁰⁰⁰

Haznedar Mustafa Baba’nın 1950 yılında Üsküp Rufaî Tekkesi’nde dervişleriyle beraber yaptığı rufaî zikri ayini Yugoslavya televizyonu tarafından bir belgesel film olarak çekilmiş ve yayınlanmıştır. Yaklaşık 10 dakikalık çekimi yapılan “Дервиши” “Dervîşi”(dervîşler)” adlı bu belgesel film, o dönemde Üsküp Rufaî Tekkesi’ni tanımak ve zikir ayinin nasıl yapıldığını görmek açısından oldukça önemli ve kayda değer bir yapımdır. Bu belgesel film, Üsküp Mustafa Paşa Camii’ni, Üsküp sokaklarını, Rufaî

⁹⁹⁸ R. Beyatlı, **Yahya Kemal’in Hayatı**, Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası, İstanbul 1959, Sayı 1, s.137; A. Ceyhan, 2013, c.11, sayı 1, s.3-4.

⁹⁹⁹ M. Kara, 2013, s.1.

¹⁰⁰⁰ H. Elif, **Üsküp’teki Dergâhı Biz Gönlümüze Koyduk** s.1. Erişim Tarihi 15.3.2013, <http://www.dunyabizim.com/?aType=haberYazdir&ArticleID=12725&tip=haber>

Tekkesi'nin dışardan görünüşü ve giriş bölümünü göstererek başlar. Tekke içindeki türbe bölümünde bulunan hazireler ile tekkenin semahane ve kahve ocağı bölümü gösterilir. Semahane bölümünde bulunan mihrabın üstünde “*Allah, Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin, Zeynel Abidin, Muhammed Bakır, Cafer Sadık, Musai Kazım, Ali Rıza, Muhammed Taki, Ali Naki, Hasan Askeri, Muhammed Mehdi*” ve “*Ya Hazreti Seyyid Ahmed Errufai*” yazılı levhaların asılı olduğu görülür. Mihrabın hemen sağ tarafında “*İnna fetahna leke fethan mübina, nasrun minallahi ve fethun garib ve beşşiril müminin. Eşhedü enla ilahe illallah ve eşhedü enne muhammeden abduhu ve rasulunu*” yazılı flama asılıdır. Mihrapta ise zikir ayininde kullanılan çok sayıda zincirli topuzlu şişler vardır. Mihraba yakın olan ağaç direkte ise, ilahi söylenirken çalınan bendirler, defler ve ziller asılıdır. Dervişler kemal-i edeble ellerini çaprazlama göğüslerinin üzerine koyup hafif eğilerek selam ve saygıyla tekkeye girerler. Zikirden önce kahve ocağı bölümünde yer minderlerine oturan şeyhe ve dervişlere kahve ikram edilir. Dervişler, koyu renkli sarık kullanmaktadır. Kahveler içildikten sonra Şeyh Mustafa Efendi kemal-i hürmetle cübbesini ve sarığını öperek giyer. Cübbesini ve sarığını giymede bir derviş yardımcı olur ve semahane bölümüne geçerler. Semahane bölümünde dervişler yerlere serili olan postlar üzerinde vakit namazını cemaatle kılarlar. Çekimi ve ayini izlemeye gelen çok sayıda seyirci ise kenarda dervişleri izlerler. Namaz bittikten sonra dervişler zikir için halka şeklinde otururlar. Kur'an okunur, selavatı şerife getirilir, topluca bir çok defa ihlas-ı şerife okunur ve ayağa kalkıldıktan sonra Allah, Lailahe illallah, Hay, Hu gibi esma-i şerifelerle sesli bir şekilde zikir yapılır. Zikrin ilerleyen kısımlarında küdüm, def, zil vb müzik aletleri eşliğinde hem ilahi söylenir hem de zikre devam edilir. Daha sonra dervişler Şeyh Haznedar Mustafa Efendi'nin huzuruna tek tek gelerek burhan yapılır. Şeyh, dervişlerin ağzını açıp yanaklarına şiş sokar. Dervişler yanaklarına sokulmuş olan şişle zikre devam

ederler. Dervişler ellerindeki topuzlar, defler, kudümler ve ağızlarındaki şişlerle zikir meydanında dönerek zikir çekerler.¹⁰⁰¹

Üsküp Rufaî Tekkesi, XIX. yüzyılda tek katlı yayvan şekilde inşa edilen ve ev-tekke mimarisinde yapılan tekkelerden olup içinde tevhidhâne, türbe ve selâmlık birimleri bulunmaktadır.¹⁰⁰² Üsküp Rufaî Tekkesinin giriş kapısında şu beyit yazılıdır. “İki dünyada zehirli yılanların seni sokmasını istemiyorsan buyur gel yüce Rifâî dergâhına. 1265/1848”¹⁰⁰³

Kapıdan içeriye girdikten sonra kapının iç tarafındaki taş kitabede Şeyh Sadeddin’e ait olduğu söylenen şu mısralar vardır: “Kutbu alem Hazreti Seyyid Rufaî odur ki, Çifte sancağıyla Allah dostları arasında benzeri yoktur. Rasulullaha yakınlığında şüphe yoktur. Samimi niyetle kim ondan el alırsa, (onun dervişi olursa) tarikatın sırrına vakıf olmak istersen, Doğrulukla Şeyh Hacı Sadeddin Efendi’ye gel”¹⁰⁰⁴

Tekkedeki mevcut üçüncü kitabe ise dergâhın çeşmesinde bulunmaktadır. Çeşmenin kitabesinin tarihi Muharrem 1265/Kasım 1848’dir. Kitabede Kemalî mahlasıyla yazılmış şu şiir vardır. “Bu kuru çeşmeyi zamanın şeyhi Hacı Sadeddin himmetiyle ihya etti. Sebil ettiği zaman matem ayıydı. Kerbala erlerinin ruhlarını şad etti. Ben Kemali de bir hesapta çıkardım. Hasan ve Hüseyin aşkına aksın bu akar su. Muharrem ayının ilk günleri sene 1265,(Kasım 1848)”¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰¹ Hasan Telli, özel arşiv, 2012.

¹⁰⁰² M. B.Tanman–S. Parlak, “Tekke” **DİA**, TDV Yay., 2011, c. 40, s.378.

¹⁰⁰³ Kitabenin orijinali “Dersen du cihanda seni sokmaya efa’i/ Gel işte budur dergâh-ı vâlâ-yı Rifâî–1265”

¹⁰⁰⁴ “Kutb-ı âlem Hazret-i Seyyid Rifâî kim odur / Çifte sancak birle ehlullâh içinde bîbedel.

Şüphe yoktur, vâsıl-i kurb-i Resûlullâh olur. / Niyet-i ihlasile her kim ki ondan aldı el.

Vakıf-ı sırr-ı tarîki olmak istersen eğer / Sıdkile dergâh-ı Hacı Şeyh Saduddîne gel”

¹⁰⁰⁵ “Bu kuru çeşmeyi El Hâc Saduddîn kim / Hem himmet ile ihyâ edip ol şeyh-i zaman

Meh-i mâtemde idi çünkü sebil ettiği dem / Kerbelâ erleri ervâhını kıldı şadân

Bir hesabta çıkarıp ben de Kemalî tarih / Hasaneyn aşkına cârî ola bir mâ-i revân

Üsküp Rufaî Tekkesi yaklaşık 800 m² bir alan üzerine kurulmuştur. Tekkenin avlusu ve bahçesi geniştir. Girişin sağ tarafında tekke binaları ve türbe vardır. Günümüzde tekke binası içinde, sofa, semahane, misafir odası, zikir odası, kahve ocağı vardır. Semahane yaklaşık 90 m² bir alana sahiptir. Semahanenin kible yönünde bir mihrap, üstünde ahşap sekizgen bir kubbe, sağında ve solunda ise parmaklıklarla çevrilmiş iki ayrı açık bölüm bulunmaktadır. Mihrap duvarında son restorasyondan önce topuz, şişler, müttekalar, alem ve teber, sütunlarda ise kudüm, bendir ve zil asılı durmaktadır. Sofaya girerken hemen bir merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır.

Tekke bünyesinde Şeyh Mehmed Efendi'ye ait bir türbe ve bu türbede görevli bir türbedâr bulunmaktadır. Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne ait bir vakıf defterinde, Şeyh Mehmed Efendi Türbesi'de türbedârlık cihetindenki intikal için Rûmî 1301/miladî 1885 yılı Ağustos ayında tekkenin vakfı tarafından Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne 5 kuruş gönderildiği ifade edilmiştir.¹⁰⁰⁶ Türbede 13 sanduka bulunur. Bu sandukalarda tekkenin şeyhleri ve yakınları medfundur. Türbede yatanlar arasında tekkenin kurucusu Şeyh Mehmed Efendi, Şeyh Sadeddin Efendi, Şeyh Mehmed Efendi, Şeyh İbrahim Efendi, Sadeddin Efendi, Sadeddin Sırrı Efendi, Seyyide Hanım, Şeyh Ahmed Efendi bulunmaktadır.¹⁰⁰⁷ Semahane ile bitişik olan türbenin üzerinde bir kitabe vardır. Farsça yazılı bu kitabede Şeyh Sadeddin'in 2 Şaban 1269/ 11 Mayıs 1853 tarihinde vefat ettiği ve türbenin de Seyfullah adlı bir zat tarafından 1273/1857 yılında yapıldığı ifade edilmektedir. Zaman içerisinde yıpranan tekke ve müştemilatı 2012 yılında yeniden restore edilerek hizmete açılmıştır.

fi gurre-i muharrem li sene-i 1265”

¹⁰⁰⁶ BOA.EV.D.26053.

¹⁰⁰⁷ L. Kumbaracı, 2008, s.236; E.H. Ayverdi, 1981, c.3, s.293.

3.52. Şeyh Salih b. Hüseyin Tekkesi Vakfı

Üsküp'te Halvetîliğin Sinani koluna bağlı olarak faaliyet gösteren tekkelerin başında Şeyh Salih b. Hüseyin Tekkesi gelmektedir. XVIII. yüzyılın ilk yarısında kurulmuş olan tekkenin banisi, Şeyh Salih b. Hüseyin Efendi'dir. 1161/1748 yılına ait bir vesikada, tekkenin Şeyh Salih b. Hüseyin tarafından inşa edildiği, Ümmü Sinan Hazretleri'nin tarikatına bağlı olduğu, günlük üç buçuk kuruş maaşla tekkenin ilk şeyhinin Şeyh Salih olduğu, tekke şeyhine verilecek maaşın Üsküp sakinlerinden Fatıma binti Hasan Sipahi adlı hatunun vakfettiği parayla ödendiği, Şeyh Salih'in kendisine berât-ı şerif verilmeden vefat ettiği, vefatından sonra meşihatlık cihetine Ümmü Sinan Hazretleri'nin soyundan gelen ve bu işi yapacak liyakatta olan birisinin tayin edilmesinin şart koşulduğu ve vâkıfın şartlarına uyan Ataullah Halife'nin meşihatlık vazifesine tayin edildiği ve yedine berât-ı şerif verildiği görülmektedir.¹⁰⁰⁸

Tekke, hizmetlerini XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam ettirir. 1274/1858 yılına gelindiğinde tekkenin tevliyet ve meşihat cihetine mutasarrıf olan Selman Efendi bilâveled vefat edince yerine Hacı İslam Efendi b. İsmail'in tayin edilmesi için bir arz yazılır. Üsküp Sancağı Evkâf Müdürü Hüseyin Efendi'nin inhası üzerine Hacı İsmail'in durumu araştırılır. 1263/1846 yılına kadar vakfın muhasebe kayıtlarına bakılır. Hacı İslam Efendi'nin lede'l-imtihan erbab-ı istihkaktan ve tarikat-ı Sinaniyyeden olduğu, 1262/1845 senesinde yapılan tahrir kayıtlarında Hacı İsmail'in askerlik yaşını geçtiği ve 35 yaşında olduğu tespit edilir. Evkâf-ı Hümâyûn Nazırı Seyyid Mehmed Paşa Hazretleri, 27 Safer 1275/6 Ekim 1858 tarihli telhisiyle Üsküp'te Ümmü Sinan Tekkesi'ne Hacı İslam Efendi'yi müteveli olarak tayin edebileceğini ancak meşihatlık görevine tayin edilmesi kararının, Evkâf-ı Hümâyûn Müfettişi Seyyid Hasan Refet Efendi'nin ilamından sonra Şeyhülislam ve müftiyü'l-enam olan Devletlü Mehmed Arif

¹⁰⁰⁸ BOA. C.E. 32941.

Efendi Hazretleri tarafından verileceğini ifade eder.¹⁰⁰⁹ Evkâf-ı Hümâyûn Nazırının bu kararı evkâf alanında dönemin tayin bürokrasisine ışık tutması açısından kayda değer bir durumdur. Buna göre bu uygulama, XIX. asrın ortalarında tekkelerdeki tevliyet tayinlerinin Evkâf Nazırları tarafından yapıldığını, meşihat tayinlerinin ise Şeyhülislam tarafından yapıldığını gösteren bir örnektir.

Şeyh Salih b. Hüseyin Tekkesi'nde Şeyh Behlül, Şeyh Arif, Şeyh Davut, Şeyh Süleyman, Şeyh İbrahim ve Şeyh Haydar gibi kişiler şeyhlik yapmıştır.¹⁰¹⁰

Üsküp'teki Şeyh Salih Tekkesi, Üsküp'te Gazi Menteş Mahallesi'nde Vardar Nehri'nin güney kıyısında bulunmaktadır. Tekke Ümmü Sinan Hazretleri'nin tarikatına bağlı olarak varlığını ve hizmetlerini XIX. yüzyılda da devam ettirmiştir. 1955 yıllarında Üsküp şehir planı çalışmaları sebebiyle yıktırılan tekke bir daha yeniden yapılamamıştır.¹⁰¹¹

3.53. Üryan Baba Zaviyesi Vakfı

Üsküp'te bulunan zaviyelerden birisi de Üryan Baba Zaviyesi'dir. Üryan Baba tarafından kurulmuştur. Üryan Baba'nın bir de türbesi mevcuttur. Zaviyenin ne zaman kurulduğu ile ilgili kesin bir kayıta ulaşamadık. Konuyla ilgili tespit ettiğimiz en eski belge hicri 1187/1773 yılına aittir. Bu belgede Üryan Baba Türbesi'ne türbedar tayini ile ilgili bilgiler verilmektedir. Buna göre bu yıllarda vakfın türbedarlık cihetini yarımşar hisseyle Ahmed Halife bin Mustafa ile kardeşi Mehmed Halife yürütmektedir. Ahmed Halife vefat edince Üsküp Naibi Abdulfettah'ın arzıyla türbedarlık cihetinin tamamına kardeşi Mehmed Halife Mustafa tayin edilir ve kendisine 8 Ramazan 1187/23

¹⁰⁰⁹ BOA. ADVNSRSK.D.190, sayfa 309.

¹⁰¹⁰ M. İzeti, 2004,s.181.

¹⁰¹¹ M. Özer, 2006, s.286.

Kasım 1773 tarihinde berat-ı şerif verilir.¹⁰¹² 8 Rebiü'l-evvel 1224/ 23 Nisan 1808 tarihli bir belgede ise Seyyid Şehabeddin Hamide'nin Üryan Baba Zaviyesi'ne bekçi ve mezarıcı olarak tayin edildiği ifade edilmektedir.¹⁰¹³ Sultan II. Mahmud tarafından Üsküp naibine gönderilen bir berâtta ise bu tayinin teyid edildiği görülmekte ve Seyyid Şehabeddin'in bu vazifelerini Seyyid Ali'den sonra devraldığı ifade edilmektedir.¹⁰¹⁴ 1237/1821 yılında ise bu vazifelere Derviş Seyyid Ahmed bin Ali ile kardeşi Seyyid Abdulkadir müştereken tayin edilir.¹⁰¹⁵ Derviş Seyyid Ahmed 1247/1831 yılında vefat edince Üsküp Kadısı Osman Efendi'nin inhasıyla vazifenin tamamına kardeşi Seyyid Abdulkadir atanır. Bu tayin belgesinde türbedârlik ve mezarıcılık (huffar-ı kabr) vazifelerine tayin edilen Seyyid Abdulkadir'in, Abdulkadir Geylani Hazretleri'nin halifelerinden olduğu ifade edilmektedir.¹⁰¹⁶ Bu da zaviyenin Kadiri tarikatına bağlı olduğuna işaret etmektedir. 11 Receb 1247/16 Aralık 1831 tarihine ait bir vesikada Üryan Baba Zaviyesi'nin Abdulkadir-i Geylani Hazretleri'nin tarikatına bağlı olduğu açıkça ifade edilmektedir. Bir ara 1828 yıllarında zaviyenin yanlışlıkla Bektaşî tarikatına ait olduğu düşünülmüş ancak zaviyenin Kadirî tarikatına ait olduğu özellikle belirtilmiştir. 1243/1828 yılında zaviyedar olan Hüseyin Efendi bu zaviyeye tayin edilirken Hacı Bektaş Veli seccade-nişini olarak atanmış ancak bu durum düzeltilerek Hüseyin Efendi'nin tarik-i Kadirîyye şeyhi olduğu bit-tahkik tespit edilip bu şekilde tayin edilmiştir. Bu husus kayıtlara şöyle yansımıştır. “Üsküb’de Üryan Baba Zaviyesi’nin zaviyedarlığı Hüseyin tevcihinde her nekadar Hacı Bektaş Veli Seccade-nişini arzıyla tevcih olunmuş ise de tarik-i Aliyye-i Kadirîyye’den olduğu bit-tahkik inha

¹⁰¹² VGMA, 1185-131, v.128

¹⁰¹³ BOA., 1996,(Makedonya’daki Osmanlı Evrakı), s.44

¹⁰¹⁴ M. Özer, 2006, s.287.

¹⁰¹⁵ BOA., 1996,(Makedonya’daki Osmanlı Evrakı), s.44

¹⁰¹⁶ BOA. C.E. 7057 v.2.

olunmuş olmakla ... 19 Recep 1243 tarihinde Küçük Evkâf Muhasebesine ilm u haberi verildiği”¹⁰¹⁷

Hüseyin Efendi'den sonra zaviyedarlık cihetine vakfın türbedarı Seyyid Abdulkadir tayin edilmiştir. Seyyid Abdulkadir ismi 1260/1844 yılına ait temettuat kaydında, Şeyh Kadri Efendi b. Şeyh Ali olarak kaydedilmiş ve Üryan Baba Zaviyesinin zaviyedarı ve türbedarı olduğu, türbedarlık vazifesinden dolayı senelik 300 kuruş maaş aldığı, yıllık temettuat vergisinin 270 kuruş olduğu ve Üsküp'ün Pazarbaşı Mahallesi'nde oturduğu ifade edilmiştir.¹⁰¹⁸ Bundan sebep Üryan Baba Zaviyesi'nin Üsküp'te Pazarbaşı Mahallesi'nde olma olasılığı yüksektir. Pazarbaşı Mahallesi ise günümüzde Üsküp'ün Gazi Baba semtinde yer almaktadır.

11 Cemaziye'l-evvel 1283/21 Eylül 1866 tarihli bir belgede Seyyid Abdulkadir'den sonra bekçilik ve mezarcılık görevine Mustafa İsa'nın tayin edildiği beyan edilmiştir. 25 Cemaziye'l-evvel 1321/ 19 Ağustos 1903 tarihli bir belgede ise Seyyid Abdulkadir'in vefat ettiği, yürüttüğü bekçilik vazifesine oğlu Rahim'in ve Nevzad'ın getirildiği ancak yaşları doluncaya kadar bu göreve yardımcı olarak merhumun kardeşi Ali Rıza'nın tayin edildiği ifade edilmiştir.¹⁰¹⁹ Türbe ve mezarlık günümüzde malesef tamamen yok olup gitmiştir.

3.54. Diğer Vakıflar

Üsküp'te cami, mescit, medrese, tekke, zaviye, mektep gibi eserlerle çeşitli hizmetler sunan bir çok vakıf daha kurulmuştur. Bu vakıfların bir kaçı hariç vakfiyelerine ulaşılamamıştır. Vakfiyelerine ulaşılan vakıflar da Üsküp'ün merkezinde değil köylerinde kurulduğundan sadece isimleri zikredilmekle yetinilmiştir. Vakfiyeleri

¹⁰¹⁷ BOA. C.E. 7057 v.1.

¹⁰¹⁸ A. Şerif, 2003, s.41.

¹⁰¹⁹ BOA., 1996,(Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.44

olmasa da arşiv belgelerinde bir şekilde adından bahsedilen ama hakkında fazla malumat olmayan ve Üsküp'te kurulan vakıflar şunlardır.

1. Abdullah b. Hüseyin Vakfı¹⁰²⁰
2. Acemzade Mescidi Vakfı¹⁰²¹
3. Acemzade Hasan Efendi Tekkesi Vakfı¹⁰²²
4. Ahi İsa Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰²³
5. Ahmed Çelebi Vakfı¹⁰²⁴
6. Ahmed Bey Camii (Lonca Camii) Vakfı¹⁰²⁵
7. Alaaddin Sultan Mektebi Vakfı¹⁰²⁶
8. Ali Bey (İbni Bey) Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰²⁷
9. Aliyeoğlu Mescidi Vakfı¹⁰²⁸
10. Anabacı Zaviyesi Vakfı¹⁰²⁹
11. Arapzade Mescidi Vakfı¹⁰³⁰
12. Arasta Camii Vakfı¹⁰³¹
13. Aydınbari Tekkesi Vakfı¹⁰³²

¹⁰²⁰ VGMA. Defter no 603, sayfa 179, sıra 302.

¹⁰²¹ VGMA.1185-131,s.130.

¹⁰²² BOA., 1996,(Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.74.

¹⁰²³ M. Özer, 2006, s.260.

¹⁰²⁴ VGMA.1185-131,s.139.

¹⁰²⁵ VGMA.1185-131,s.124.

¹⁰²⁶ BOA. C.E. 16905.

¹⁰²⁷ M. Özer, 2006, s.260.

¹⁰²⁸ BOA. EV.D. 16989, v.74.

¹⁰²⁹ VGMA. 758, v.65-8, M. Özer, 2006, s.280.

¹⁰³⁰ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.247.

¹⁰³¹ TSMA. E.7365,/48.

¹⁰³² M. Özer, 2006, s. 279.

14. Baba Lokman Zaviyesi Vakfı¹⁰³³
15. Bayram b. Zeynel Vakfı¹⁰³⁴
16. Birun Hisar Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰³⁵
17. Borazan Camii Vakfı¹⁰³⁶
18. Boyalı Han Vakfı¹⁰³⁷
19. Bostan Ağa Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰³⁸
20. Cedid Mehmed Çelebi Mescidi Vakfı¹⁰³⁹
21. Celal Azab Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁴⁰
22. Ceylan Çavuş Camii Vakfı¹⁰⁴¹
23. Çayırılı Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁴²
24. Debbağ Şahin Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁴³
25. Dede Salih Efendi Mescidi Vakfı¹⁰⁴⁴
26. Derviş Ramazan Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁴⁵
27. Dilaver Mescidi Vakfı¹⁰⁴⁶

¹⁰³³ E. Çelebi, 1314, c.5. s.382-386.

¹⁰³⁴ VGMA. Defter No: 601, sayfa 155, sıra 199.

¹⁰³⁵ M. Özer, 2006, s.260.

¹⁰³⁶ L. Kumbaracı, 2008, s.195.

¹⁰³⁷ S. Asım, 2004, s.27.

¹⁰³⁸ M. Özer, 2006, s.260.

¹⁰³⁹ M. Özer, 2006, s.261.

¹⁰⁴⁰ M. Özer, 2006, s.261, 269.

¹⁰⁴¹ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.248, M. Özer, 2006, s.256.

¹⁰⁴² M. Özer, 2006, s.261.

¹⁰⁴³ VGMA. Defter No:1185, sayfa 131, sıra 121; VGMA. Defter No:991, sayfa 59, sıra 76.

¹⁰⁴⁴ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.248.

¹⁰⁴⁵ M. Özer, 2006, s.261-162.

¹⁰⁴⁶ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.248.

28. Duruflu Tekkesi Vakfı¹⁰⁴⁷
29. Dülgerzade Mehmed Efendi Vakfı¹⁰⁴⁸
30. Edhem Efendi b. Halil Vakfı¹⁰⁴⁹
31. Emir Hoca Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁵⁰
32. Emir İsmail Vakfı¹⁰⁵¹
33. Emre Bey Mescidi Vakfı¹⁰⁵²
34. Eski Camii Vakfı¹⁰⁵³
35. Evgi Efendi Zaviyesi Vakfı¹⁰⁵⁴
36. Evrenos Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁵⁵
37. Eyne Bey Mescidi Vakfı¹⁰⁵⁶
38. Eyüb Ömer Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁵⁷
39. Farfara Tekkesi Vakfı¹⁰⁵⁸
40. Felek b. Bahaeddin b. Ömer Vakfı¹⁰⁵⁹
41. Gazi İskender Mahallesi Camii Vakfı¹⁰⁶⁰

¹⁰⁴⁷ A. Şerif, 2003, s.25.

¹⁰⁴⁸ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.248.

¹⁰⁴⁹ VGMA. Defter no:582/2, sahife 503, sıra 376.

¹⁰⁵⁰ BOA. EV.29404,v.1-3.

¹⁰⁵¹ S. Asım,2004,s.31.

¹⁰⁵² VGMA. Defter No:1185, sayfa 131, sıra 121.

¹⁰⁵³ M. Özer, 2006, s.257.

¹⁰⁵⁴ VMA,1185-131,s.131.

¹⁰⁵⁵ M. Özer, 2006, s.262.

¹⁰⁵⁶ VGMA.1185-131,v.125.

¹⁰⁵⁷ M. Özer, 2006, s.262.

¹⁰⁵⁸ VGMA. 172- 134.

¹⁰⁵⁹ VGMA.989-165,v.123.

¹⁰⁶⁰ BOA. A.DVNSRSK.D.179, s.225.

42. Gazi Kasım Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁶¹
43. Gazi Menteş Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁶²
44. Gökbezoğlu İvaz Mescidi Vakfı¹⁰⁶³
45. Habeni Mescidi Vakfı¹⁰⁶⁴
46. Hacı Abdalbaki Mescidi Vakfı¹⁰⁶⁵
47. Hacı Ali Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁶⁶
48. Hacı Aydın Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁶⁷
49. Hacı Balaban Camii Vakfı¹⁰⁶⁸
50. Hacı Bayram Zaviyesi Vakfı¹⁰⁶⁹
51. Hacı Gazi Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁷⁰
52. Hacı Hasan (Aheryanoğlu) Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁷¹
53. Hacı Hayreddin Camii Vakfı¹⁰⁷²
54. Hacı İsmail Ağa Medresesi Vakfı¹⁰⁷³
55. Hacı Kemal Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁷⁴

¹⁰⁶¹ BOA. İ.E.EV. 2712; VGMA. 1185-131; BOA. A.DVNSRSK.D. 162 v.285; BOA. A.DVNSRSK.D. 201; BOA. A.DVNSRSK.D. 212, v.140.

¹⁰⁶² VGMA.1185-131,v.128; VGMA.1185-131, v.129.

¹⁰⁶³ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.249.

¹⁰⁶⁴ BOA. A.DVNSRSK.D.124,v.293; BOA. C.E.30596; TSMA. E.7365/30, 34; VGMA.1185-131,v.123.

¹⁰⁶⁵ BOA. İE.EV. 2318, VGMA.1185-131,v.127.

¹⁰⁶⁶ M. Özer, 2006, s.263.

¹⁰⁶⁷ M. Özer, 2006, s.263.

¹⁰⁶⁸ L. Kumbaracı, 2008, s.76; M. Özer, 2006, s.101-103; A. Şerif, 2003, s.73.

¹⁰⁶⁹ VGMA.1185-131,s.136, 139.

¹⁰⁷⁰ VGMA.1185-131,v.124; VGMA.Defter No: 989, sayfa 50, sıra 39.

¹⁰⁷¹ M. Özer, 2006,s.259.

¹⁰⁷² A. Şerif, 2003, s.58.

¹⁰⁷³ BOA. EV.294040,s.1-3.

56. Hacı Lala Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁷⁵
57. Hacı Yunus Camii Vakfı¹⁰⁷⁶
58. Hoca Hasan Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁷⁷
59. Hoca Musa Camii Vakfı¹⁰⁷⁸
60. Hoca Şemseddin Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁷⁹
61. Hamid b. İsmail Efendi Vakfı¹⁰⁸⁰
62. Hamidiye Camii Vakfı¹⁰⁸¹
63. Hamza Bey (Hamza Bali) Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁸²
64. Hamza Kadı Mahallesi Mescidi¹⁰⁸³
65. Hasan Baba (Hasan Dede) Tekkesi Vakfı¹⁰⁸⁴
66. Hasan ve Hüseyin Zaviyesi Vakfı¹⁰⁸⁵
67. Hindi Baba Tekkesi Vakfı¹⁰⁸⁶
68. İbni Bali Mescidi Vakfı¹⁰⁸⁷
69. İbni Hüseyin Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁸⁸

¹⁰⁷⁴ M. Özer, 2006, s.263.

¹⁰⁷⁵ A. Şerif, 2003, s.35.

¹⁰⁷⁶ VGMA.1185-131,s.123, 125, 136.

¹⁰⁷⁷ VGMA.1885-131,v.125, 128.

¹⁰⁷⁸ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.249.

¹⁰⁷⁹ VGMA.1885-131,v.125, 127, 130, 135.

¹⁰⁸⁰ VGMA. Defter No: 989, sayfa 235, sıra 186.

¹⁰⁸¹ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.250.

¹⁰⁸² M. Özer, 2006, s.265.

¹⁰⁸³ M. Özer, 2006, s.265.

¹⁰⁸⁴ A. Şerif, 2003, s.75; M. Özer, 2006, s. 282.

¹⁰⁸⁵ VGMA. 758, 65b, E.H. Ayverdi, 1981, c.3, s.291, M. Özer, 2006, s. 282.

¹⁰⁸⁶ VGMA. 758- 66a; M. Özer, 2006, s.282.

¹⁰⁸⁷ BOA.İE.EV.5796; BOA. A.DVNSRSK.D. 78, v.265.

70. İbni Kocacık Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁸⁹
71. İbni Konci Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁹⁰
72. İbni Muhtesib Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁹¹
73. İbni Seci Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁹²
74. İskender Gazi Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁹³
75. İsmail Hakkı Tekkesi Vakfı¹⁰⁹⁴
76. Kadiasker Cafer Efendi Mescidi Vakfı¹⁰⁹⁵
77. Kadı Baba (Gazi Baba) Zaviyesi Vakfı¹⁰⁹⁶
78. Kalenderhane Mescidi Vakfı¹⁰⁹⁷
79. Kapıcıbaşı Sinan Bey Vakfı¹⁰⁹⁸
80. Kapucu Yusuf Mahallesi Mescidi Vakfı¹⁰⁹⁹
81. Kara Kadı Mahallesi Mescidi Vakfı¹¹⁰⁰

¹⁰⁸⁸ VGMA.1185-131-,v.123.

¹⁰⁸⁹ VGMA.1185-131,v.134; BOA. A.DVNSRSK.D.94, v.480; BOA. A.DVNSRSK.D.124, v.27; BOA. A.DVNSRSK.D.109, v.153; BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.36, 37, 44; BOA. C.E.11107; BOA. C.E.25908; E.Gül, **XIX. Yüzyılda Makedonya ve Üsküb Kazası**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s.91.

¹⁰⁹⁰ BOA. C.E.25908.

¹⁰⁹¹ VGMA.1185-131,v.128, 133, 135; BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.41.

¹⁰⁹² VGMA.1185-131,v.124.

¹⁰⁹³ VGMA.1185-131,v.136.

¹⁰⁹⁴ A. Şerif, 2003, s.176; M. Özer, 2006, s.283.

¹⁰⁹⁵ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.259.

¹⁰⁹⁶ VGMA. 723-128,s.128; BOA. 1996 (Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.44.

¹⁰⁹⁷ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.259.

¹⁰⁹⁸ E.H. Ayverdi, 1981, c.3.s.251.

¹⁰⁹⁹ M. Özer, 2006, s.267.

¹¹⁰⁰ M. Özer, 2006, s.267.

82. Karaca Mescidi Vakfı¹¹⁰¹
83. Karamani Hacı Ali Muallimhanesi Vakfı¹¹⁰²
84. Karı Koca Tekkesi Vakfı¹¹⁰³
85. Kasım Gazi Mahallesi Mescidi Vakfı¹¹⁰⁴
86. Katırlı Mescidi Vakfı¹¹⁰⁵
87. Kâtib Şahin Mescidi Vakfı¹¹⁰⁶
88. Kiremitçi Ahmed Çelebi b. Hacı İskender Vakfı¹¹⁰⁷
89. Kukli Mehmed Bey Vakfı¹¹⁰⁸
90. Köpükçüoğlu Mahallesi Mescidi Vakfı¹¹⁰⁹
91. Küçük Ali Ağa Vakfı¹¹¹⁰
92. Küpeli Baba Tekkesi Vakfı¹¹¹¹
93. Mahmud Çavuş Vakfı¹¹¹²
94. Mehmed Ali Bey b. Hasan Bey Vakfı¹¹¹³
95. Melami Baba Tekkesi Vakfı¹¹¹⁴

¹¹⁰¹ M. Özer, 2006, s.267.

¹¹⁰² BOA.İE.EV.2570.

¹¹⁰³ M. Özer, 2006, s. 284.

¹¹⁰⁴ VGMA.1185-131,v.121; A. Şerif, 2003, s.52-54.

¹¹⁰⁵ VGMA.1185-131,s.125, 129.

¹¹⁰⁶ VGMA. Defter no: 633, sayfa 21, sıra 11.

¹¹⁰⁷ BOA. A.DVNSRSK.D.200, v.111.

¹¹⁰⁸ BOA. İ.EV., Nr. 39/1324.S.09; M.Ünlü, 2012,s.179; L. Kumbaracı, 2008, s.304.

¹¹⁰⁹ M. Özer, 2006, s.269.

¹¹¹⁰ VGMA. 1185/131, v.124.

¹¹¹¹ L. Kumbaracı, 2008, s.245,346.

¹¹¹² VGMA.1185-131, v.125.

¹¹¹³ VGMA. Defter No: 988, sayfa 142, sıra 56.

¹¹¹⁴ M. İzeti,2004,s.260.

96. Melek Hamza Vakfı¹¹¹⁵
97. Memiş b. Osman Vakfı¹¹¹⁶
98. Mirahur Süleyman b. Mürüvved Vakfı¹¹¹⁷
99. Muhyiddin Çelebi Mahallesi Mescidi Vakfı¹¹¹⁸
100. Nureddin b. Osman b. Yusuf¹¹¹⁹
101. Noktacılar Tekkesi Vakfı¹¹²⁰
102. Onaltı Mahallesi Mescidi Vakfı¹¹²¹
103. Osman bin Latif Vakfı¹¹²²
104. Osman Şah Vakfı¹¹²³
105. Pazarbaşı Mahallesi Mescidi Vakfı¹¹²⁴
106. Salana Mescidi Vakfı¹¹²⁵
107. Sersem Baba Tekkesi Vakfı¹¹²⁶
108. Sinan Paşa (Ağa) Mescidi Vakfı¹¹²⁷
109. Şeyh Ali b. Niyazi Dede Vakfı¹¹²⁸

¹¹¹⁵ VGMA.1185-131,v.128 ve 132.

¹¹¹⁶ VGMA. Defter No: 989, sayfa 164, sıra 122.

¹¹¹⁷ M. Özer, 2006, s.270.

¹¹¹⁸ A. Şerif, 2003, s.54.

¹¹¹⁹ VGMA. Defter No: 991, sayfa 45, sıra 57.

¹¹²⁰ M. Özer, 2006, s.285.

¹¹²¹ VGMA. 1185-131,v.128; E.H. Ayverdi, 1981,c.3.s.264.

¹¹²² VGMA. Defter No 991, sayfa 33, sıra 37.

¹¹²³ M. Özer, 2006, s.287.

¹¹²⁴ VGMA.1185-131, v.129.

¹¹²⁵ TSMA. D.9421.

¹¹²⁶ İ. Ortaylı, 1995, s.281-287.

¹¹²⁷ M. Özer, 2006, s.270.

110. Şeyh Davud Tekkesi Vakfı¹¹²⁹
111. Şeyh Fettah Efendi Zaviyesi Vakfı¹¹³⁰
112. Şeyh Feyzullah Efendi Zaviyesi Vakfı¹¹³¹
113. Şeyh Gıyasi Tekkesi Vakfı¹¹³²
114. Şeyh Latif Efendi Tekkesi Vakfı¹¹³³
115. Şeyh Lütfullah Üskübi Zaviyesi Vakfı¹¹³⁴
116. Şeyh Meadi Tekkesi Vakfı¹¹³⁵
117. Şeyh Seyyid Çolak Efendi Zaviyesi Vakfı¹¹³⁶
118. Şeyh Şaban Tekke Camii Vakfı¹¹³⁷
119. Şirmerd Mescidi Vakfı¹¹³⁸
120. Tahtalı (Asmalı) Mescidi Vakfı¹¹³⁹
121. Terzibaşı Mahallesi Mescidi Vakfı¹¹⁴⁰
122. Topal Baba Tekkesi Vakfı¹¹⁴¹

¹¹²⁸ BOA. 1996,(Makedonya'daki Osmanlı Evrakı), s.46. M. Dede,2015,s.130; Üsküp Devlet Arşiv Merkezi, Vakfiye No: 16.

¹¹²⁹ M. Özer, 2006, s.285.

¹¹³⁰ M. Özer, 2006, s.285.

¹¹³¹ VGMA. 757- 7 E.H. Ayverdi, 1981, s.291.

¹¹³² M. Özer, 2006, s.285.

¹¹³³ VGMA. 172, v.132, M. Özer, 2006, s.286.

¹¹³⁴ E. Çelebi, 1304,c.5.s.560; M. İzeti, 2004,s.156.

¹¹³⁵ M. Özer, 2006, s..285.

¹¹³⁶ VGMA. 758, v.66; M. Özer, 2006, s. 287.

¹¹³⁷ BOA.EV.D.16705.sıra 192.

¹¹³⁸ VGMA.1185-131,v.124, 127.

¹¹³⁹ M. Özer, 2006, s.270.

¹¹⁴⁰ M. Özer, 2006, s.261.

¹¹⁴¹ M. Özer, 2006, s.287.

123. Tütünsüz Camii Vakfı¹¹⁴²
124. Tuzcu Mustafa Mahallesi Mescidi Vakfı¹¹⁴³
125. Tuzcu Süleyman Mahallesi Mescidi Vakfı¹¹⁴⁴
126. Velîyüddin Vardar Sinani (Ümmü Sinan) Tekkesi Vakfı¹¹⁴⁵
127. Vardar Tekke Camii (Dervişan Mahallesi Mescidi) Vakfı¹¹⁴⁶
128. Yamak Mescidi Vakfı¹¹⁴⁷
129. Yiğit Ali Paşa Mahallesi Mescidi Vakfı¹¹⁴⁸
130. Yusuf Ağa Vakfı¹¹⁴⁹
131. Zerker Mescidi Vakfı¹¹⁵⁰
132. Zurnazen Mescidi Vakfı¹¹⁵¹
133. Zülfikar Mahallesi Mescidi Vakfı¹¹⁵²

¹¹⁴² E.H. Ayverdi, 1981, c.3,s.290; L. Kumbaracı, 2008,s.152-153; M. Özer, 2006,s.97-98.

¹¹⁴³ M. Özer, 2006, s.271.

¹¹⁴⁴ M. Özer, 2006, s.271.

¹¹⁴⁵ BOA. C.E. 8882, v.2; Salih, Eyüp, “Makedonyada’ki Tarikatlar, Silsileleri, Maneviyat Büyüklerinin Hayatları ve Hizmetleri”, Ohri 2010, <http://balturk.org.tr/?p=554>, Erişim Tarihi, 3 Ağustos 2017.

¹¹⁴⁶ VGMA.1185-131,v.124.

¹¹⁴⁷ VGMA.1185-131,v.134, 135.

¹¹⁴⁸ BOA. A.DVNSRSK.D.126, v.269.

¹¹⁴⁹ BOA. 1996,(Makedonya’daki Osmanlı Evrakı), s.46.

¹¹⁵⁰ M. Özer, 2006, s.271.

¹¹⁵¹ VGMA.1185-131,s.133.

¹¹⁵² M. Özer, 2006, s.272.

SONUÇ

1390 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra Üsküp kısa zamanda Balkanların en önemli bir şehir ve yaşam merkezi haline gelmeye başlamıştır. Osmanlı idaresinde hızla gelişmeye başlayan Üsküp önce nahiye, ardından kaza, akabinde sancak ve nihayetinde eyalet merkezi haline gelmiştir. Üsküp'ün eyalet merkezi statüsüne kavuşmasındaki en önemli etkenlerden birisi hiç şüphesiz buradaki vakıfların hizmetleri olmuştur. Bünyesindeki vakıf hizmetleriyle Balkanların cazibe merkezi haline gelen Üsküp, hızla artan nüfus ve ekonomik gücüyle stratejik konumunu yükseltmiştir. Osmanlı'dan ayrıldıktan sonra Makedonya ülkesinin başkenti olmuştur. Üsküp'ün bir başkent şehri olmasının perde arkasında bu şehirde kurulan vakıflar ve bu vakıfların hizmetleri yatmaktadır.

Üsküp'te Sultan II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed gibi padişahlar vakıf hizmetlerinin önünü açmış, Gazi Mustafa Paşa, Gazi Yahya Paşa, Koca Davud Paşa ve Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa gibi vezirler ile Paşa Yiğit Bey, Gazi İshak Bey, Gazi İsa Bey, Kaçanikli Mehmed Paşa, Mehmed Faik Paşa, Karlılı Mehmed Paşa, Murad Paşa Kebîr Mehmed Çelebi, Sağır Mehmed Bey gibi Üsküp'ün tarihi ve idaresinde önemli yerleri olan paşa ve beyler Üsküp'te vakıf eserleri inşa etmiştir. Üsküp'te kurulan ve hizmet veren en büyük vakıflar bu padişahların, paşaların ve beylerin kurdukları vakıflar olmuştur. Bu da Üsküp'te vakıf hizmetlerinin bir devlet politikası olarak uygulandığını göstermektedir. Osmanlılar Balkanlar'da yeni fethettikleri yerlerde vakıf hizmetleri politikasını uygulamaya koymuş ve bunun öncülüğünü bizzat padişahlar ve o şehrin yöneticileri (paşaları ve beyleri) yapmıştır. Bu politikanın en güzel uygulandığı yerlerden birisi de Üsküp olmuştur. Askerî fetihten sonra Üsküp'te Türk-İslam medeniyetinin imar ve inşası vakıf hizmetleriyle gerçekleşmiştir. Üsküp'ü fetheden ve şehrin ilk yöneticisi olan Paşa Yiğit Bey derhal bu şehirde büyük bir vakıf kurmuş, cami, mekteb, medrese ve zaviye inşa ederek vakıf hizmetlerinin öncülüğünü yapmıştır.

Paşa Yiğit Bey'in evlatları vakıf hizmetleri yönüyle adeta Üsküp'ün kaderini değiştirmiştir. Paşa Yiğit Bey'den sonra oğulluğu Gazi İshak Bey, Gazi İshak Bey'in oğlu Gazi İsa Bey, Gazi İsa Bey'in oğulları Kebîr Mehmed Çelebi ve Sağır Mehmed Bey ve Sağır Mehmed Bey'in kızı Hatice Hatun Üsküp'te kurdukları vakıflar yoluyla camiler, mescitler, medreseler, mektepler, kütüphaneler, hanlar, hamamlar, bedestenler, türbeler ve zaviyeler gibi Türk-İslam Medeniyetinin unsurlarından olan vakıf eserleri inşa ederek fetihten sonra şehrin mimarisine ve ruhuna yeni bir boyut getirmişlerdir.

Hanım sultanlar dahil olmak üzere pek çok hanımefendi de Üsküp'te vakıf kurmuştur. Hüma Şah Sultan, vakıf kurarak cami, mekteb, imaret ve türbenin yanısıra Üsküp'ün sembollerinden olan Taş Köprü'yü kendi vakfı bünyesine alarak günümüze kadar ayakta kalmasını sağlamıştır. Beyhan Sultan ve Kemya Hatun mekteb yaptırmış, Atiye Hanım medrese yaptırmış, Belkıs Hanım, Kadiri tarikatına bağlı Elaldı Sultan Tekkesi'ni yenilemiş, Arife Hatun, Sultan Murad Camii için ve Ayşe Hanım ise Faik Paşa Camii için ev vakfetmiş, Hani Hatun cami yaptırmış, Rabia Hatun cami yaptırıp su kuyusu açtırmış, Fatıma Hatun zaviye yaptırmış, Ayşe Hatun ise hem mescit hem de zaviye yaptırmıştır. Bu vakıf hizmetlerinde hanımlar aktif rol oynamıştır. Hanımlar sadece vakıf kurmamış aynı zamanda bir çok vakıfta tevliyet görevi de üstlenerek vakıfların idaresinde söz sahibi olmuşlardır.

Padişahların, paşaların ve beylerin haricinde idarî, ilmiye, dinî, tasavvufi gibi bir çok sınıftan ve reayadan insanlar Üsküp'te vakıf hizmetleri yürütmüşlerdir. Bu anlamda çok sayıda cami, mescit, zaviye, mekteb ve medrese vakıfları kurulmuştur. Üsküp'te küçük ve büyük olmak üzere tespit edilebildiği kadarıyla 219 vakıf kurulmuştur. Üsküp'te kurulan bu vakıflar yaptıkları hizmetlerle Üsküp'ün Türk İslam şehri haline gelmesine katkı sağlamıştır.

Üsküp'te Ramiz Bey, Hafzı Sabri, Hamid, Hacı Mahmud, Arife Hatun, Ayşe Hanım ve Belkıs Hanım gibi bazı vâkıfların kendileri müstakil bir vakıf eseri

yaptırmadığı halde daha önce başka bir vakıf tarafından yaptırılan mevcut bir vakıf eserini ve hizmetlerini daha da güçlendirmek için bir vakıfta bulunduğu tespit edilmiştir.

Üsküp'te vakıfların birbirleriyle zaman zaman bazı ilişkilerde bulunduğu görülmektedir. Bu bazen bir vakfın diğerine destek olması bazen de diğer vakfın işlerine karışması şeklinde tezahür etmiştir. Örneğin Sultan Murad Camii Vakfı başka bir vakıf tarafından yaptırılan Nazırzade Ahmed Camii'nin imamının maaşını karşılamak için yıllık 600 kuruş tahsis etmiştir. Bu da görevlisine maaş verecek maddi imkanları kalmamış vakıf camilerine başka vakıflar tarafından sahip çıkıldığını ve vakıflardaki hizmet prensibinin hedef birliği esası üzerine dayandığını göstermektedir. 1866 yılında harabe haline gelen ve kendi vakıf imkanlarıyla tamirâtı yapılamayan Kebir Mehmed Çelebi Camii'nin tamirâtı için Üsküp'teki diğer vakıflar, yıllık gelirlerinin artan miktarlarını buraya yönlendirirerek 6750 kuruş yardım yapmışlardır. 1831 yılında Kadiri tarikatına bağlı Üryan Baba Türbesi Vakfı'nda türbedârlik cihetiyle ilgili tayin arzının, Kadiri şeyhi tarafından yapılması gerekirken Bektaşî şeyhi tarafından yapılması üzerine başka bir vakfın tayin işlerine karıştığından dolayı Bektaşî şeyhi uyarılmış ve bu talebin Kadirî şeyhi tarafından yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

Üsküp'te faaliyet gösteren vakıfların Üsküp'ün dinî, eğitim, sosyal ve ekonomik hayatında çok önemli katkıları olmuştur. Arşiv belgelerinden tespit ettiğimiz kadarıyla Üsküp şehir merkezinde vakıflar eliyle 60 cami ve 81 mescitle toplam 141 mabed yapılmıştır. Bunlardan 20'den fazlası hala ayakta kalmayı ve hizmetlerini yürütmeyi başarmıştır. Sultan Murad Camii, Gazi Mustafa Paşa Camii, Gazi İsa Bey Camii, Gazi Yahya Paşa Camii, Dükkâncık Camii, Köse Kadı Camii ve Murad Paşa Camii günümüzde ibadete açık olan ve Üsküp'ün dinî sembol eserlerinden sayılan camilerdendir. Buna mukabil Burmalı Camii, Faik Paşa Camii, İbni Payko Camii,

Kazancılar Camii ve Yoğurtçular Camii gibi pek çok cami ve mescit de yıkılmış ve yok olup gitmiştir.

Üsküp'te yapılan cami ve mescitler asırlarca din hizmetlerinin bayraktarlığını yapmıştır. Camiler sadece namaz kılınan mekanlar olmamış, insanların yaşam merkezi haline gelmiştir. Üsküp'teki büyük camilerde her gün namaz ibadetlerinin dışında belli bir program çerçevesinde dinî programlar yapılmıştır. Vaaz, Kur'an-ı Kerim, hatim, mevlid-i şerif ve dua merkezli yapılan bu dinî programlar toplumun dinî hayatına pek çok katkılar sağlamıştır. Vakıflar tarafından Üsküp'teki büyük camilerde imamlar, müezzinler, sermahfiller, cüzhânlar, duâgûlar, devirhânlar, aşırhanlar, yasinhanlar, enamhanlar, ammehanlar, tebarekhanlar, ihlashânlar gibi görevliler, camilerde günlük devamlı Kur'an-ı Kerim okuma programları düzenlemişler, böylelikle hem Kur'an eğitiminin yaygınlaşmasına, hem de Kur'an-ı Kerim merkezli bir dinî hayatın yaşanmasında önemli katkılar sağlamışlardır. Camilerde Kur'an-ı Kerim okuma programlarının yanısıra şiir, kitap, mevlid ve ilahi okuma programları da düzenlenmiştir. Üsküp'teki camiler ve mescitler, bu şehirdeki İslam toplumunun birlik ve beraberliğinin perçinleşmesine, Üsküp'teki Gayrimüslimlerle olan barışçıl toplumsal ilişkilerin ve birlikte yaşama kültürünün gelişmesine, asırlarca devam eden huzurlu ve güvenli bir toplum yapısının yaygınlaşmasına ve devamlılığına katkılar sağlamıştır.

Üsküp'te vakıflar eliyle çok sayıda mescitler yapılmıştır. Bu mescitler günlük beş vakit namazını cemaatle birarada kılmak isteyen Müslümanlar için oldukça kolaylıklar sağlamış ve aynı mahallede yaşayan insanların birbirleriyle daha sık görüşmesine, kaynaşmasına ve birlikte yaşama kültürüne katkı sağlamıştır. Mescitler, Müslüman topluma, hoparlörlerin olmadığı bir dönemde kendileri için çok önemli olan ve İslam'ın şiarlarından kabul edilen ezan-ı Muhammediyeyi duyabilme imkanı sunmuştur. Özellikle Ramazan aylarında oruç ibadeti için önemli olan imsak ve iftar vakitlerinin ezanla duyurulmasında bu mahalle mescitleri ayrı bir önem arz etmiştir. Vakıf ruhuyla

yaptırılan bu mescitler, hem Müslümanların ibadetlerini yapmada kolaylıklar getirmiş hem dinî hayatın toplumun en uç kesimlerine kadar ulaşmasına katkı sağlamış hem de bu toplumun dinî hayatında derinleme bir etki meydana getirmiştir.

Osmanlı döneminde vuku bulan bazı siyasi hadiseler, Üsküp'teki vakıfları da etkilemiştir. Bu anlamda Ruslar, Avusturyalılar, Lehler ve Venediklilerden oluşan "*Kutsal İttifak*" ile Osmanlılar arasında meydana gelen ve 1683-1699 yılları arasında on altı yıl süren savaşlarda Osmanlı ordusu yenilgiye uğramıştır. Bu yenilgide Üsküp ve bir çok Osmanlı şehri istilaya uğramıştır. 1689 yılında Üsküp Avusturya Ordusu tarafından işgal edilmiş ve bu işgal durumunda şehirdeki pek çok cami, ev, dükkân ve çeşitli yapılar yakılıp yıkılmıştır. Bu istilalar Üsküp'te dinî hayatı ve vakıf hizmetlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Sultan Murat Camii ve Dükkancık Camii gibi eserler bu istila sırasında yıkılan ve harabe haline getirilen eserlerden bir kaçı olmuştur.. 1101/1690 yılında Üsküp'teki Karakapucu Mahallesi Mescidi'nin imamı Mustafa Efendi bu istiladan dolayı Üsküp'ü terkederek Bursa'ya göç etmiş ve mescit bir kaç yıl imamsız kalmıştır.

Üsküp'te vakıflar tarafından birçok tarikata mensup çok sayıda tekke ve zaviye kurulmuştur. Bu anlamda Kadirî, Rufai, Mevlevî, Celvetî, Nakşibendî, Bektaşî, Kalenderî, Halvetî, Sadî, Melamî gibi tarikatlara mensup elliden fazla tekke faaliyet göstermiştir. Vakıflar Türk-İslam geleneği çerçevesinde faaliyet gösteren bu tekkelerle tasavvufî hayatın Üsküp'e taşınması ve yaygınlaşmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Tekke ve zaviyeler, yapmış oldukları hizmetlerle Üsküp'te İslam dininin yayılmasına, dinî hayatın canlı tutulmasına, toplumda İslam ahlakının yaygınlaşmasına, birlik, beraberlik, hoşgörü ve birlikte yaşama kültürünün gelişmesine hiç şüphesiz önemli katkılar sağlamıştır. Üsküp'te Bektaşî Karaca Ahmed Zaviyesi bünyesinde bir mescidin olması, Gazi Menteş Mahallesi'nde bulunan Bektaşî Sersem Baba Tekkesi şeyhi Şeyh Hacı Osman Efendi'nin aynı zamanda mahalledeki mescidin imamlığını yapması, yine

aynı zaviyenin şeyhi Şeyh Adem'in Gazi İsa Bey Camii'nde vaizlik ve Debbâğ Hoca Mescidi'nde müezzinlik yapması, Üsküp'e yakın Kalkandelen'deki Balkanların en önemli Bektaşî tekkelerinden biri olan Sersem Ali Baba (Harabati Baba) Tekkesi külliyesi içinde mescidin yer alması, Makedonya'da bir çok defa ziyaret ettiğimiz Pirlepe'ye bağlı Bektaşîlerin yaşadığı Kanatlar köyünde Bektaşîlere ait ayrı bir caminin bulunması ve Bektaşî Dikmen Baba Tekkesi'nin son şeyhlerinden Selman Dede'nin vefat ettiği 1983 yılına kadar bu camide Bektaşîlere namaz kıldırması gibi, araştırmalar neticesinde tespit ettiğimiz örnekler, Üsküp'te Bektaşîlik tarikatının uygulama esaslarıyla namaz ibadetinin iç içe olduğunu açıkça göstermektedir.

Üsküp'te kurulan zaviyeler sadece tasavvufî hizmetler de bulunmamış aynı zamanda bir imarethane görevi de üstlenmiştir. Zaviyelerde misafirlere, fakirlere ve gelip geçenlere yemek verilmiş ve itam-ı taam (yemek yedirme) hizmetleri, zaviyelerin en önemli hizmetleri arasında sayılmıştır. Hatta bu durum zaviyedar atamalarında öncelikli şartlar arasında yer almıştır. Bu anlamda 26 Rebiu'l-ahir 1252/10 Ağustos 1836 tarihinde Üsküp'te Kulak Mehmed Efendi Zaviyesi'nde zaviyedarlık, meşihat ve türbedârlık görevlerine, Şeyhülislam Mevlana Mustafa Asım Efendi Hazretleri'nin işaretleriyle ayende ve revendeye itam-ı taam etmek (gelip geçen yolculara yemek vermek) şartıyla Abdulgafur Halife tayin edilmiştir. 1236/1820 Üsküp'te Karaca Ahmet Sultan Tekkesi'ne aynı şartla zaviyedar olarak Derviş Süleyman atanmıştır.

Üsküp'te vakıflar tarafından bir çok türbe yaptırılmıştır. Üsküp'ün fethinde ve buranın dinî, tasavvufî, ekonomik, siyasi ve sosyal hayatının şekillenmesinde önemli rol oynayan şahısların yattığı bu türbeler, Üsküp'te dinî ve manevî hayatın asırlarca canlı tutulmasına katkı sağlamış, dinî kimliğin perçinleşmesinde ve manevî bir iklimin oluşmasında pay sahibi olmuşlardır. Üsküp'ün tarihi açısından değerli olan bu şahıslar, türbeler sayesinde asırlarca unutulmamıştır. Üsküp'te sahabeden Zeyd b. Erkam'a ve Mısır hükümdarı Sultan Gavri'ye atfedilen türbelerin olması da dikkat çekicidir.

Üsküp'ün eğitim hayatında vakıflar önemli roller üstlenmişlerdir. Üsküp'te bu anlamda tespit edebildiğimiz kadarıyla 17 medrese, 23 mektep, 2 dâru'l-kurrâ, 3 kütüphane, bir daru'l-mesnevi ve Kur'an okuma merkezi konumunda olan bir cüzhâne yaptırılmıştır. Bu eğitim kurumları asırlarca Üsküp'te eğitim faaliyetlerini yürütmüş ve insanların bilgi birikimine katkılar sağlamıştır. Üsküp medreselerinde Osmanlı döneminde meşhur olan alimler ve şairler görev almış ve bu medreselerde eğitim görmüşlerdir. Üsküp'ün fethinden sonra kurulan Gazi İsa Bey Medresesi, günümüzde aynı isimle Türkiye'deki imam hatip liselerine benzer bir statüde resmi olarak halen varlığını devam ettirmekte ve Makedonya'daki İslami din eğitiminin temel direklerini oluşturmaktadır. Gazi İsa Bey Kütüphanesi'ndeki tarihi kitapların bir kısmı halen korunmuş vaziyettedir. Üsküp'te eğitim kurumlarının yanısıra kitap okumaya yönelik vakıfların olması da oldukça dikkat çekicidir. Bu anlamda çoğu vâkıf vakfiyelerinde Kur'an okunmasına yönelik şartlar koştur. Kur'an dışında kitapların da düzenli olarak okunmasını isteyen vakıflar da çıkmıştır. Örneğin Sağır Mehmed Bey, vakfiyesinde yaptırdığı imarate gelenlerin Evliya Tezkiresi'nin düzenli olarak okumasını özellikle şart koştur.

Üsküp'ün İbni Kocacık Mahallesi sakinlerinden olan İbrahim Efendi, ikamet ettiği evini neslinin ve neslinin tükenmesi durumunda da iyi bir insanın oturması için vakfederek bir vakıf kurmuştur. Mevkûf evde oturacak kişiden ise kendi ruhuna bağışlanmak üzere günlük üç İhlas suresi okuması dışında başka bir şey istememiştir. Seyyid Hafız İbrahim Efendi b. Mehmed de evini vakfederek böyle bir vakıf kurmuştur.

Üsküp'ün sosyal hayatını ve yaşam standardını etkileyen en önemli vakıf hizmetlerinden birisi de imaretler olmuştur. Arşiv belgelerinde tespit edebildiğimiz kadarıyla Üsküp'te 12 tane imaret kurulmuştur. Bu imaretlerde fakirler, yoksullar, miskinler, yolcular, misafirler, cami cemaati, öğrenciler, vakıf görevlileri ile ihtiyaç sahipleri için günlük yemek yapılmış ve bunlara ücretsiz ikram edilmiştir. Üsküp'te

faaliyet gösteren bu imaretlerden binlerce kişi istifade etmiştir. Sadece Gazi Yahya Paşa İmareti'nde günlük yaklaşık 360 kişilik yemek hazırlanmıştır. İmaretler Cuma, Bayram ve kandil gibi mübarek gün ve gecelerde camilerde yapılan programlar çerçevesinde cami cemaati ve insanlar için özel yemekler ve tatlılar yapıp ikram ederek dinî hayatın daha coşkulu yaşanmasına ve manevi bir atmosferin oluşmasına katkı sağlamışlardır. İmaretlerde misafirlere ayrı bir önem verilmiş, hem misafirlere hem de hayvanlarına bakılmıştır. Hatta Yahya Paşa Vakfı misafirler için özel bir misafirhane yaptırmıştır. Bu da Üsküp toplumunda misafirperverlik kültürünün yaygınlaşmasına ayrı bir etken olmuştur. İmaretlerin bu hizmetleri, Üsküp şehir hayatında toplumsal barış ve huzurun yaşandığı ve çok sayıda insanın a kalmayacağı bir ortamın oluşturulmasına, böylelikle şehirde açlık nedeniyle oluşabilecek hırsızlık, gasp, yankesicilik gibi birçok suç unsurunun yok edilmesi veya en azından minimize edilmesi çalışmalarına, Üsküp'te misafirperver ve cömert bir toplum yapısının ne plana çıkmasına, birlik beraberliğin artmasına, fakirlerin, yetimlerin, yoksulların, muhtaçların, yolcuların, ve misafirlerin korunup gözetilmesine katkı sağlamıştır.

Üsküp'te vakıflar sayesinde 18 hamam, 18 han, yüzlerce eşme, yüzlerce vakıf dükkânı, bedesten, su yolları ve köprüler yapılmıştır. Bunlardan Kapan Han, Kuşsunlu Han, Sulu Han, Davut Paşa Hamamı, Gazi İsa Bey Hamamı, Mustafa Paşa Su Kemerı, idamesini Hümaşah Sultan Vakfı'na borçlu olan Taş Köprü ve Gazi İsa Bey Bedesteni Üsküp'n sembolleri arasında olmaya ve hala grkemlerini korumaya devam etmektedir. İşte vakıflar tarafından yaptırılan ve yaşatılan bu hanlar, hamamlar, çeşmeler, su yolları, köprüler, bedesten ve vakıf dükkânları, Üsküp'te ticari hayatın gelişmesinde, iş istihdamının artmasında ve işletme yönüyle vakıfların gelir elde etmesinde önemli roller oynamış ve Üsküp' ticaret merkezi ve konforlu sosyal yaşam şehri haline getirmiştir.

Üsküp'te vakıflar eliyle yapılan müesseselerde yüzlerce kişi istihdam edilmiştir. Mütevellî, nazır, câbi, kâtib gibi görevliler bir vakfın idarî kadrosunda çalışmış ve vakfın işlerini takip etmiştir. Türbelerde türbedârlar, huffar-ı kabr (mezarcılar) ve bevvâblar, kütüphanelerde hâfız-ı kütübler, dâru'l-kurrâda şeyhu'l-kurralar, cüzhânede cüzhânlar, medreselerde müderrisler, mekteplerde halife-yi mektepler ve muallim-i sıbyanlar görev almıştır. İmaretlerde; imaret şeyhi, vekilharç, imaret kâtibi, imaret nakîbi, aşçı, aşçı şakirdi, ser-hubbaz (ekmekçi başı), hubbaz (ekmekçi), ekmekçi şakirdi, galburi, kilari, anbarcı, bulaşıkçı, çanakçı, buğday döğücü, helacı, meremmetçi, su yolu ustası, bevvâb, ferrâş gibi görevliler çalışmıştır. Bu anlamda Gazi Yahya Paşa İmaretî'nde 16 görevli hizmet vermiştir. Tüm bunlar iş istihdamı ve vakıfların çalışma esasları açısından önemli bilgiler sunmaktadır.

Camilerdeki görevlilerin sayısı ise çok daha fazla olmuştur. Özellikle büyük camilerdeki görevli sayısı 40'ın üzerine çıkmıştır. Gazi Yahya Paşa Camii'nde imam, üç müezzin, hatip, şeyh-i kürsi, duâgû, iki salâhân, ser-mahfil, bevvâb-ı harem, kayyım, çerakçı, namazgüzâr, devirhân, tebarekhan, yasinhan, enamhan, cüzhân, ammehan-ı huzuri ve ihlashân ile toplamda 45 görevli kadrosu vardır. Sadece bir camide bu kadar görevli kadrosunun bulunması Üsküp'te cami hizmetlerine verilen değeri ve önemi göstermekte, camilerin fonksiyonel yapısı, cami hizmetlerindeki çeşitlilik ve bu hizmetlere duyulan ihtiyaçlar hakkında fikirler vermektedir. Bu hem iş istihdamı açısından hem de camilerin toplumdaki rolünün önemi açısından oldukça kayda değer bir durumdur. Üsküp'teki Gazi İsa Bey Camii, Gazi İshak Bey Camii, Gazi Mustafa Paşa Camii'nde çalışan görevli sayısı da oldukça fazladır. Üsküp'teki camilerin bu yapısı, camilerin sadece namaz kılınan bir yer olmadığını bilakis camilerin toplum hayatında önemli bir yere sahip olduğunu ve camilerde gün boyu Kur'an merkezli programların yapıldığını göstermektedir. Üsküp'ün bu manevi havasını, çocukluğunu Üsküp'te geçiren Yahya Kemal Beyatlı "*Lâkin Müslüman toprağının en harâretli*

toprağında ikamet ediyordum. Evlerimiz İshâkiye Camii'ne hemen bitişik gibiydi. Fatih devrinin metîn Müslümanlığı bu camiinin mimarisine geçmiş gibiydi... Çocukluğumun muhîti uhrevî bir âlemde...Hâsılı muhit âhiret havasıyla doluydu” sözleriyle anlatmaktadır.

Üsküp'te kurulan vakıflar, camilerde ve mescitlerde görev yapan görevlilere maaşlar bağlamış ve görevlilerini imkanları ölçüsünde maddi yönden desteklemiştir. Bu anlamda Gazi İsa Bey Vakfı, Gazi Yahya Paşa Vakfı ve Gazi Mustafa Paşa Vakfı gibi imareti olan vakıflar camideki görevlilerine maaşları haricinde imaretten yemek yeme imkanları sunmuşlardır. Sultan Murad Vakfı ise camii hatibine maaştan ayrı olarak tımar hakkı da tanımış ve daha önce hiçbir yerde rastlamadığımız bir yöntemle hatip görevlisine maddi yönden destek olmuştur. Ayrıca, imam, müezzin, müderrris, şeyh gibi bir çok vakıf görevlisine vakıf evlerinde ücretsiz oturma imkanları sunulmuştur.

Üsküp'teki cami, medrese, mekteb, tekke, zaviye, imaret gibi vakıf kurumlarında görev alan personel belli esaslara göre tayin edilmiştir. Üsküp'teki vakıflarda görülen tayin ve tevcihlerin genellikle evladiyet (babadan oğula), meşrutiyet (vakıf kurucusunun koyduğu şartlara uygunluk), ferağ ve kasr-ı yed (başkasına devretme) yollarıyla gerçekleştiği görülmektedir. Hangi yol olursa olsun göreve gelecek kişide, imtihan sonucunda ehliyet ve liyakat sahibi olma ve askerlik yaşını doldurma kriterleri aranmış, bu kriterlere uygun olanlar tayin edilmiştir. Bu kriterlere sahip olanlara “*göreve tayin edilme hakkını kazanan kişiler*” anlamında “*erbab-ı istihkak*” denmiştir. 1826 yılından önce yani Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti kurulmadan önce Üsküp'teki bir vakıf kurumunda çalışan görevlinin tayini, vakfın mütevellisinin arzı, Üsküp Kadısının arzı ve Bâbu's-Saâde Ağasının veya bir dönem de Şeyhülislamın kararıyla gerçekleşmiştir. Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti kurulduktan sonra ise vakıftaki bir görevlinin tayini genellikle 6 aşamalı işleminden sonra gerçekleşmiştir. Bu altı aşama şunlardır.

a) Vakıf mütevellisinin arzı, b) Üsküp Evkâf Müdürünün ilamı-inhası, c) Üsküp Kaymakamının veya Üsküp Naibinin arzı, d) Üsküp Meclisinin mazbatası, e) Evkâf-ı Hümâyûn müfettişinin ilamı ve f) Evkâf-ı Hümâyûn Nazırının telhisi

Üsküp vakıflarında göreve tayin edilmede, özellikle tevliyet görevine tayin edilmede bazen kişiler arasında ihtilaflar ve sıkıntılar çıkmış, ancak her defasında bu sıkıntılar hukuk yoluyla çözülmeye çalışılmıştır. Haksız yere göreve gelenlerin görevine son verilmiş, görevini yapmayan, ihmal eden ve suistimal edenler görevlerinden azledilmiştir. Bazı kişiler vakıftaki bir göreve gelmek için bazı askeri yetkilileri aracı olarak kullanmak istemişler ve bu yetkililer aracılığı ile berat almışlardır. Askerî yetkililer, her ne kadar vakıf tayinlerinde uygulanan mevcut brokratik işlemleri bloke ederek vakıf işlerine karışsalar ve müdahalede bulunsalar da şehrin kadıları, onların bu müdahalelerini engellemiş, askerî yetkililerin verdiği kararları iptal etmiş ve hukuk çerçevesinde kendi kararlarını uygulamıştır. Bu durum devlet brokrasisinde hukukun üstün tutulduğunu göstermesi açısından önem taşır ve bir örneklik teşkil eder.

Üsküp'teki vakıf müesseselerinde görev alan bazı görevliler aynı anda birden fazla görevlere tayin edilmiştir. Örneğin hicri 1139/miladi 1726 yılında İsa Bey Vakfı'nda Lütfullah b. Hacı Mehmed adlı görevli aynı anda yevmi 12 akçe vazife ile hatiplik, yevmi 12 akçe ile İbni Bahri Mescidi imamlığı, yevmi 10 akçe ile ihlashan ve yevmi 4 akçe ile hafız-ı kütüb görevini yürütmektedir. Lütfullah Efendi bu yılda vefat edince yerine Ebubekir Halife ve Hacı Mehmed Halife tayin edilmiştir. Yine hicri 1181/miladi 1768 yılında Mustafa Halife adlı görevli Gazi İshak Bey Camii'nde yevmi oniki akçe ile hem hatiplik, yevmi iki akçe ile hem de ihlashanlık görevini ifa etmektedir. Vefat edince de yerine hatiplik cihetine ehil ve müstehik olan Abdulhalim Halife tayin edilmiştir.

Üsküp'teki vakıfların gelir ve giderleri vakıf muhasebe defterlerine kaydedilmiş ve özellikle Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti kurulduktan sonra bu defterler sıkı sıkıya takip

edilmiştir. Bu nezârete bağlı olarak kurulan Üsküp Evkâf Müdürlüğü Üsküp'teki vakıfların iş ve işlemlerini takip etmiş, muhasebelerini denetlemiş, tayin ve tevcih işlemlerinde gerekli yazışmaları yapmış ve mütevellisi kalmamış vakıfların idarî sorumluluğunu yüklenmiştir.

Üsküp'e bağlı 80'den fazla köy ve çiftlikte, bağ, bahçe, tarla, arsa gibi vakıf arazisi bulunmaktadır. Bu araziler müslim veya gayri müslim kişilerin tasarrufuna verilerek bunlardan öşür, resm, ispençe, bera, baha, mukataa, iltizam ve icare gibi kalemlerde vakıf adına vergiler alınmıştır. Üsküp merkezinde ise yüzden fazla vakıf dükkânı vardır. Çeşitli vakıflara ait bu dükkânlar kiraya verilerek işletilmiş, bu sayede hem vakfa gelir elde edilmiş hem de Üsküp'ün ekonomisine katkı sağlanmıştır. Mevkûfun gayrimüslimlerin tasarrufuna bırakılmasında bir sakınca görülmemiş ve mevkûfun icarı konusunda Müslüman ve Gayrimüslim ahali arasında bir fark gözetilmemiştir. Bu durum, vakıf-gayrimüslim ilişkisi açısından önemli olduğu kadar Müslüman ve gayrimüslim halkın bir arada yaşadığı Üsküp'te vakıfların birlikte yaşama kültürüne verdiği katkı açısından da çok önemlidir.

Üsküp'te Hatice Hatun, Ayşe Hatun, Bayram b. Zeynel, Felek b. Bahaeddin, Memiş b. Osman ve Goloşlu Hacı Mustafa gibi bir çok vâkıf para vakfında bulunmuştur. Para vakfında bulunan vakıflar, bu paraların “*ala-vechi's-şeriyi'l-halal*” usulü (İslama uygun helal yolla) borç verilmek suretiyle değerlendirilmesini istemişler ve paraları genellikle cami ve imaretin ihtiyaçları için sarfetmişlerdir. Ancak Goloşlu Hacı Mustafa vakfettiği parayı aşure yapımı ve ikramı için hasretmiştir. Kaçanikli Mehmed Paşa, 1.250.000 akçeye tekabül eden 10.000 altın vakfederek en yüksek meblağlı para vakfeden kişi olmuştur. Kaçanikli Mehmed Paşa, vakfettiği paranın seyyidlere, kadılara, gazilere değil, güvenilir ticaret ehline borç verilerek değerlendirilmesini istemiştir. Bunun da ana nedeni Üsküp'teki iş alanını genişletme, iş istihdamını destekleme ve ticari hayatı geliştirme arzusu olmuştur. Bankaların ve banka

kredilerinin olmadığı bir dönemde vakıflar eliyle esnafa ve istihdama yönelik böyle desteklerin sağlanması oldukça önemlidir. Bu da günümüzde ticari hayatın canlanması adına yapılan kredi uygulamaları ve çeşitli devlet teşvikleri gibi finansman hizmetlerinin o dönemde vakıflar tarafından yürütüldüğünü göstermektedir.

Üsküp vakıflarının en ilginç özelliklerinden birisi de Üsküp’de Koca Davud Paşa Vakfı tarafından Üsküp’te bir darphanenin yapılması ve çalıştırılması olmuştur. Böylece Üsküp, Osmanlı Devleti’nin para politikasında önemli bir merkez haline gelmiştir. Üsküp vakıfları bu yönüyle sadece Üsküp’ün değil tüm Osmanlı topraklarının ticari hayatını etkileyen bir hususa sahip olmuştur.

Üsküp’ten Mekke ve Medine’ye surre yardımları gönderilmiştir. Gazi Yahya Paşa Vakfı, her yıl Mekke ve Medine’ye gönderilmek, Hz. Peygamberin ruhu için buradaki çeşitli görevlilere, fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere 200 sikke tahsis etmiştir. Surre yardımları gönderen vakıflardan birisi de Hacı Ömer Ağa Vakfı’dır. Üsküp’te cami, imaret, zaviye ve mektep hizmetlerini yürüten Hacı Ömer Ağa Vakfı 1116/1705 yılında gayrimenkullerden elde ettiği 104.446 akçelik gelirin bir kısmını surre-i şerif akçesi olarak ayırmış ve ne kadar olduğu tam belirtilmeyen miktarın Medine’deki fakirlere gönderilmesini sağlamıştır. Vakıf kurucularının ve idarecilerinin Hazreti Peygamber sevgisini ifade etme biçimlerinden biri olarak ortaya çıkan surre yardımları Üsküp vakıflarında da kendini göstermiştir.

Üsküp’te Gazi Yahya Paşa Vakfı, Mehmed Bey Vakfı, Goloşlu Hacı Mustafa Vakfı ve Muhyiddin Efendi Vakfı gibi bazı vakıflar aşure günlerine ve aşure tatlısına-yemeğine ayrı bir önem vermişlerdir. Aşure günlerinde aşure yapıp ikram etmişlerdir. Bu vakıflar, Anadolu’daki aşure geleneğinin Üsküp’te yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır.

Üsküp’teki vakıflar aynı zamanda Allah, Hz. Peygamber ve insan sevgisinin bir tezahürünü yansıtmaktadır. Üsküp’teki vâkıflar, İbrahim Bey gibi “*atyab-i emval ve*

ecmel-i iktisabımdan hasbeten lillahi Teâlâ ve taleben li-merdâti 'l-mualla” diyerek elde ettiği en temiz mallarını ve en güzel kazançlarını Allah rızası için vakfettiğini ifade ederek Allah sevgilerini vakıf yoluyla ortaya koymuşlardır. Şafizade’nin, kurduğu vakıfla Üsküp’te çarşı başlarında öğle ve ikindi namazlarından önce salavat-ı şerife okuyan ve insanlara Hz. Peygamberi ve ona salavatı hatırlatan nidacıya yevmî üç akçe vererek görevlendirmesi, tüm vâkıfların, vakfiyelerine selavat-ı şerifeler ve Hz. Muhammed’e övgülerle başlaması ve yaptırdıkları camilerde ve mescitlerde görevlendirdiği imam, müezzin, cüzhân, devirhân, yasinhan ve ihlashân gibi görevlilerden Kur’an okumalarını ve akabinde sevabını Hz. Muhammed’in ruh-ı şeriflerine hediye olarak göndermelerini istemeleri gibi örnekler, vakıf kurucularının Hz. Muhammed sevgisini vakıf yoluyla yansıttığını göstermektedir. Vâkıfların insanların yararı için cami, mescit, medrese, mekteb, kütüphane, tekke, köprü, bedesten, çeşme, su yolu, imaret, han, hamam, kervansaray ve misafirhane gibi eserler yaptırmaları ve sahip oldukları tarla, bağ, bahçe, dükkân gibi gayri menkullerini vakfetmeleri insan sevgilerini vakıf yoluyla ortaya koyduklarını göstermektedir.

Sonuç olarak Üsküp vakıfları, Üsküp’ün dinî, ticari, sosyal ve eğitim hayatında çok büyük bir rol üstlenerek Üsküp’ün Orta Çağ görünümlü bir şehir yapısından çıkıp Türk İslam medeniyetini yansıtan bir şehir haline dönüşmesine, küçük bir kazadan Eyalet merkezi statüsüne kadar yükselmesine, Balkanlarda önemli stratejik bir konuma gelmesine ve hatta günümüzde bir ülkenin başkenti olacak seviyeye ulaşmasına zemin hazırlamış ve vesile olmuştur. Üsküp vakıfları, Osmanlı döneminde Anadolu’nun sahip olduğu dinî, sosyal, ticari, eğitim ve yaşam geleneğini ve kültürünü Üsküp ve bölgesine taşımış ve bu kültürün burada temsil edilmesine katkı sağlamıştır. Böylece Üsküp, bu vakıf hizmetleriyle Balkanlarda Osmanlı vakıf medeniyetinin adeta bir profil şehri haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

1.OSMANLI ARŞİVİ KAYNAKLARI

1.1.Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire

Başkanlığı

BOA.A.DVNSRSK.D.78,v.152,158,194,245,249,255,256,265,273,344,376,377,410,417,420,417,420,478.

BOA.A.DVNSRSK.D.82,v.6,7,9,10,12,18,105,145,183,241,273,298.

BOA.A.DVNSRSK.D.84,v.39,55,67,71,121,158,159,168,169,180,212,224,233,234,239,244,252,314,317,321,433,445,457, 459, 467,469.

BOA.A.DVNSRSK.D.91,v.2,3,4,5,39,43,45,47.

BOA.A.DVNSRSK.D.94.v.15,36,64,84,101,124,133,180,225,229,250,270,274,355,417,480,657.

BOA.A.DVNSRSK.D.109,v.56,73,135,141,153,156.

BOA.A.DVNSRSK.D.117,v.84,168,171,174,204,230,251,449,450,506,518,536.

BOA.A.DVNSRSK.D.124,v.27,33,293,311.

BOA.A.DVNSRSK.D.126,v.9,81,129,178,208,269,274,287,306,328,344,347,350,378.

BOA.A.DVNSRSK.D.173,v.13,35,63,403,413,415,331,344,409,413.

BOA.A.DVNSRSK.D.190,v.73,86,133,152,212,223,285,309,311.

BOA.A.DVNSRSK.D.192,v.34,83,84,87,154,230,235,285,287,313,376,384,391,393.

BOA.A.DVNSRSK.D.194,v.38,45,52,84,85,134,192,199.

BOA.A.DVNSRSK.D.195,v.36,100,109,138,184.

BOA.A.DVNSRSK.D.196,v.9,16,26,119,156,180.

BOA.A.DVNSRSK.D.197,v.36,49,73,86,190.

BOA.A.DVNSRSK.D.199,v.57,152,184,191.

BOA.A.DVNSRSK.D.198,v.10,11,50,57,78,103,104.

BOA.A.DVNSRSK.D.201,v.5,6,8,40,83,97,183.

BOA.A.DVNSRSK.D.81,v.145, BOA.A.DVNSRSK.D.200,v.61,66,164,111,
BOA.A.DVNSRSK.D.103,v.4,16,75; BOA.A.DVNSRSK.D.110,S.51,55,104,
BOA.A.DVNSRSK.D.120,v.239,279, BOA.A.DVNSRSK.D.123,v.39,73,75,91,
BOA.A.DVNSRSK.D.153,v.99,180;; BOA.A.DVNSRSK.D.129,344,
BOA.A.DVNSRSK.D.159,v.261, BOA.A.DVNSRSK.D.155,v.8,157,264,287,
BOA.A.DVNSRSK.D.170,v.225, BOA.A.DVNSRSK.D.157,v.278,352,353,361,
BOA.A.DVNSRSK.D.179,v.225, BOA.A.DVNSRSK.D.162,v.73,235,285
BOA.A.DVNSRSK.D.186, BOA.A.DVNSRSK.D.188,v.165,
BOA.A.DVNSRSK.D.202,v.87,94, BOA.A.DVNSRSK.D.203,v.5,7,26,40,44,72
BOA.A.DVNSRSK.D.204,v.57,145; BOA.A.DVNSRSK.D.205,v.6,35,56,63,183,
BOA.A.DVNSRSK.D.206,v.43, BOA.A.DVNSRSK.D.209,v.68,201,
BOA.A.DVNSRSK.D.210,v.32, BOA.ADVNSRSK.D.211,v.65,
BOA.A.DVNSRSK.D.212,v.25,140 , BOA.ADVNSRSK.D.213,v.111,
BOA.ADVNSRSK.D.214,v.77, BOA.A.DVNSRSK.D.268,v.84,
BOA.A.DVN.SRSK.D.274,v.126, BOA.A.DVNSRSK.D.445,v.84,
BOA.A.DVNSRSK.D.486,v.84, BOA.A.E.I.MAHMUD,19901,
BOA.A.MKT.DV.131/12, BOA.A.MKT.UM.372-50,
BOA.A.MTK.DV.124-10 v.1-2, BOA.AE,II.SÜLEYMAN, 696,
BOA.AE,IV.MAHMUD, 2595, BOA.AE.I.ABDULHAMİD,S.126,
BOA.AE.II.MUSTAFA, 15053, BOA.AE.III.SELİM, 19671,
BOA.A.E.II.SÜLEYMAN,697, BOA.A.E.III.MUSTAFA,Gömlek No:3025,
BOA.A.E.III.OSMAN, Gömlek No: 2473 ve 4554 BOA.AE.IV. MEHMED 4427,
BOA.C.BLD.1252, BOA.C.BLD.1252, BOA.C.BLD.1252, BOA.C.AS.9108,
BOA.C.E.780, BOA.C.E.919, BOA.C.E.2353, BOA.C.E.2631, BOA.C.E.2864,
BOA.C.E.3625, BOA.C.E.3875, BOA.C.E.6848, BOA.C.E.7025, BOA.C.E.7057,
BOA.C.E.7603, BOA.C.E.8288, BOA.C.E.8562, BOA.C.E.8621, BOA.C.E.8635,

BOA.C.E.8882, BOA.C.E.8913, BOA.C.E.8975, BOA.C.E.9094, BOA.C.E.9738,

BOA.C.E.10861, BOA.C.E.10861, BOA.C.E.10946, BOA.C.E.11106,

BOA.C.E.11107, BOA.C.E.11447, BOA.C.E.11855, BOA.C.EV.12173,

BOA.C.E.12183, BOA.C.E.12183, BOA.C.EV.12440, BOA.C.E.12667,

BOA.C.E.12724, BOA.C.E.1273, BOA.C.EV.12753, BOA.C.E.12912,

BOA.C.E.13218, BOA.C.E.13888, BOA.C.E.14188, BOA.C.E.15286,

BOA.C.E.15330, BOA.C.E.15435, BOA.C.E.15662, BOA.C.E.16047,

BOA.C.E.16304, BOA.C.E.16715, BOA.C.E.16796, BOA.C.E.16905,

BOA.C.E.18583, BOA.C.E.19433, BOA.C.E.19702, BOA.C.E.20427,

BOA.C.E.20427, BOA.C.E.20535, BOA.C.E.20548, BOA.C.E.20548,

BOA.C.E.20762, BOA.C.E.21269, BOA.C.E.21320, BOA.C.E.21320,

BOA.C.E.21603, BOA.C.E.21669, BOA.C.E.22273, BOA.C.E.22273,

BOA.C.E.22297, BOA.C.E.22546, BOA.C.E.22600, BOA.C.E.23746,

BOA.C.E.23746, BOA.C.E.24088, BOA.C.E.25037, BOA.C.E.25037,

BOA.C.E.25153, BOA.C.E.25307, BOA.C.E.25358, BOA.C.E.25662,

BOA.C.E.25866, BOA.C.E.25908, BOA.C.E.25909, BOA.C.E.26388,

BOA.C.E.26420, BOA.C.E.26630, BOA.C.E.26863, BOA.C.E.27992,

BOA.C.E.28442, BOA.C.E.28642, BOA.C.E.28737, BOA.C.E.28737,

BOA.C.E.29341, BOA.C.E.30161, BOA.C.E.30161, BOA.C.E.30211,

BOA.C.E.30264, BOA.C.E.30596, BOA.C.E.31208, BOA.C.E.31510,

BOA.C.E.31591, BOA.C.E.31326, BOA.C.E.31877, BOA.C.E.32255,

BOA.C.E.32674, BOA.C.E.32895, BOA.C.E.32941, BOA.C.E.33222,

BOA.C.E.33279, BOA.C.M.1385, BOA.C.MF.5777, BOA.DH.ID.33/34,

BOA.DH.MKT.2259/99, BOA.EV. D.14341, BOA.EV.D.1343, BOA.EV.D.1432,

BOA.EV.D.1840, BOA.EV.D.2853, BOA.EV.D.5193, BOA.EV.D.7196,

BOA.EV.D.8137, BOA.EV.D.9251, BOA.EV.1000, BOA.EV.D.11436,

BOA.EV.D.11437,	BOA.EV.D.11438,	BOA.EV.D.12668,	BOA.EV.D.12671,
BOA.EV.D.13059,	BOA.EV.D.13596,	BOA.EV.D.13719,	BOA.EV.D.13906,
BOA.EV.D.13930,	BOA.EV.D.14006,	BOA.EV.D.14170,	BOA.EV.D.14341,
BOA.EV.D.14407,	BOA.EV.D.14636,	BOA.EV.D.15015,	BOA.EV.D.15026,
BOA.EV.D.15041,	BOA.EV.D.15173,	BOA.EV.D.15348,	BOA.EV.D.15390,
BOA.EV.D.15425,	BOA.EV.D.15430,	BOA.EV.D.15435,	BOA.EV.D.15499,
BOA.EV.D.15677,	BOA.EV.D.15821,	BOA.EV.D.16394,	BOA.EV.D.16705,
BOA.EV.D.16853,	BOA.EV.D.16989,	BOA.EV.D.17300,	BOA.EV.D.17473,
BOA.EV.D.17634,	BOA.EV.D.17658,	BOA.EV.D.17901,	BOA.EV.D.18050,
BOA.EV.D.18289,	BOA.EV.D.18677,	BOA.EV.D.19524,	BOA.EV.D.19676,
BOA.EV.D.19722,	BOA.EV.D.21523,	BOA.EV.D.21525,	BOA.EV.D.23072,
BOA.EV.D.24072,	BOA.EV.D.26053,	BOA.EV.D.26424,	BOA.EV.D.26526,
BOA.EV.D.26529,	BOA.EV.D.26863,	BOA.EV.D.26885,	BOA.EV.D.26917,
BOA.EV.D.27127,	BOA.EV.D.27149,	BOA.EV.D.27241,	BOA.EV.D.27301,
BOA.EV.D.27330,	BOA.EV.D.27347,	BOA.EV.D.27369,	BOA.EV.D.27410,
BOA.EV.D.27796,	BOA.EV.D.27876,	BOA.EV.D.27930,	BOA.EV.D.28113,
BOA.EV.D.28117,	BOA.EV.D.28151,	BOA.EV.D.28264,	BOA.EV.D.28338,
BOA.EV.D.28284,	BOA.EV.D.28338,	BOA.EV.D.28459,	BOA.EV.D.28507,
BOA.EV.D.28571,	BOA.EV.D.28721,	BOA.EV.D.28751,	BOA.EV.D.28782,
BOA.EV.D.28914,	BOA.EV.D.28952,	BOA.EV.D.29109,	BOA.EV.D.29219,
BOA.EV.D.29290,	BOA.EV.D.29319,	BOA.EV.D.29336,	BOA.EV.D.29367,
BOA.EV.D.29404,	BOA.EV.D.29538,	BOA.EV.D.29986,	BOA.EV.D.30312,
BOA.EV.D.30344,	BOA.EV.D.30399,	BOA.EV.D.30538,	BOA.EV.D.30615,
BOA.EV.D.30652,	BOA.EV.D.30685,	BOA.EV.D.30877,	BOA.EV.D.31000,
BOA.EV.D.34741,	BOA.İE.ENS.239,	BOA.İE.EV.676,	BOA.İE.ENS.721,
BOA.İE.EV.774,	BOA.İE.EV.906,	BOA.İE.EV.986,	BOA.İE.EV.1111,

BOA.İE.EV.1459, BOA.İE.EV.2031, BOA.İE.EV.2036, BOA.İE.EV.2313,
BOA.İE.EV.2318, BOA.İE.EV.2490, BOA.İE.EV.2500, BOA.İE.EV.2570,
BOA.İE.EV.2712, BOA.İE.EV.2881, BOA.İE.E.3278, BOA.İE.EV.3673,
BOA.İE.EV.3766, BOA.İE.EV.3902, BOA.İE.EV.3942, BOA.İE.EV.4090,
BOA.İE.EV.4720, BOA.İE.EV.4791, BOA.İE.EV.4830, BOA.İE.EV.5413,
BOA.İE.EV.5530, BOA.İE.EV.5595, BOA.İE.EV.5796, BOA.İE.EV.5798,
BOA.İE.EV.5877, BOA.İE.EV.6462, BOA.İE.EV.6489, BOA.İE.EV.6959,
BOA.İE.EV.7136, BOA.İE.EV.7236, BOA.Ş.D.107-24, BOA.Ş.D.165-11,
BOA.ŞD.102-22, BOA.ŞD.117-5, BOA.ŞD.133-65, BOA.ŞD.138-29,
BOA.ŞD.138-93, BOA.ŞD.140-32, BOA.ŞD.138-93, BOA.ŞD.141-13,
BOA.ŞD.161-61, BOA.ŞD.167/36, BOA.ŞD.169-58, BOA.ŞD.176-29,
BOA.ŞD.182-59, BOA.ŞD.192-17, BOA.İ.EV.6/1315-M-27, BOA.İ.EV.7/1314-S-15,
BOA.İ.EV.9/1314-R-14, BOA.İ.EV.12/1323-S-22, BOA.İ.EV.12/1314,CA,16,
BOA.İ.EV.13/1321-Z-28, BOA.İ.EV.14/1314.S.07, BOA.İ.EV.15/1322-Ş-30,
BOA.İ.EV.16/1314-N-26, BOA.İ.EV.19/1324.N.14, BOA.İ.EV.39/1324.S.09,
BOA.İ.HUS.33/1312.B.39, BOA.MF.MKT.117/29, BOA.MF.MKT.128/6,
BOA.MF.MKT.124/18, BOA.MF.MKT.118/36, BOA.EV.MH.RZN.55/57
BOA.MV. 119/93, BOA.DH.MKT.1916/15, BOA.A.NŞT.D.30.S.29,
BOA.TFR.I.KV.154-15343, BOA.TFR.I.KV.188-18716, BOA.TFR.I.KV.54-15343,
BOA.TFR.I.M.977-3,BOA.TTD,232,S.1-30,BOA.TTD,73,S.140, BOA.Y.MTV.234/14,
BOA.Y.MTV.,NR. 62/24, BOA.Y.PRK.MŞ.6-36, BOA.YB.021,68-38,
BOA.II.SÜLEYMAN Gömlek:45, BOA.II.SÜLEYMAN Gömlek:43.

1.2.Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi

TKGM.TADB.TT.VCEDİT.18/s.4-6, TKGM.TMR.TVC.790, TKGM..TMR.TVC.791,
TKGM.KK.TTD.12,v.134A, TKGM..KK.TTD.149,v.6-7,

TKGM.KK.TTD.190,v.5B-6A, TKGM.KK.TTd.217, TKGM.KK.TTD.232,v.7-8,
TKGM..KK.TTD.4,v.SA, TKGM.TADB.TTD. 205.v.104b.

1.3.Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Saray Arşivi

TSMA. D.3881/1-4, TSMA.D.5678, TSMA.D.5826, TSMA.D.7024/1, TSMA.D.9008,
TSMA.D.9416, TSMA.D.9421, TSMA.E.4384, TSMA.E.71-39, TSMA.E.7365/13,
TSMA. E.7365/14, TSMA.E.7365/16, TSMA.E.7365/17, TSMA.E.7365/19,
TSMA.E.7365/23, TSMA.E.7365/24, TSMA.E.7365/25, TSMA.E.7365/26,
TSMA.E.7365/27, TSMA.E.7365/28, TSMA. E.7365/29, TSMA.E.7365/31,
TSMA.E.7365/41, TSMA. E.7365/43, TSMA. E.7365/46, TSMA.E.7365/48,
TSMA.7366/40, TSMA.E.7370/13, TSMA.E.7370/14, TSMA.E.7370/19,
TSMA.E.7370/42, TSMA. E.7370/51, TSMA.E.7370/58, TSMA.E.7370/60,
TSMA.E.7370/61, TSMA.E.7370/62, TSMA.E.7370/7, TSMA.E.7370/90,
TSMA.E.7370/18, TSMA. E.7370/26, TSMA. E.7373/51, TSMA.E.7373/97,
TSMA.E.7418/33, TSMA. E.7418/34, TSMA. E.7418/36, TSMA.E.7418/37,
TSMA.E.7418/38, TSMA. E.7418/39, TSMA. E.7418/85.

1.4.Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

VGMA. Dft:274, varak 95,	VGMA. Dft: 582/2, sayfa. 503, sr. 376,
VGMA. Dft: 598, sayfa. 104, sr. 135	VGMA. Dft: 601, sayfa. 155, sr. 199,
VGMA. Dft: 603, sayfa. 179, sr. 302,	VGMA. Dft: 605, sayfa. 358, sr. 271,
VGMA. Dft: 607, sayfa. 44, sr. 65,	VGMA. Dft:623, sayfa. 145, sr. 157,
VGMA. Dft: 629, sayfa 415, sr. 332,	VGMA. Dft:929, sayfa. 653, sr. 456,
VGMA. Dft: 629, sayfa 423, sr. 333,	VGMA. Dft:630, sayfa. 1339, sr. 816
VGMA. Dft: 631, sayfa. 25 sr. 10,	VGMA. Dft:632, sayfa. 495, sr. 209
VGMA. Dft: 632, sayfa. 424, sr. 194,	VGMA. Dft: 633, sayfa. 21, sr. 11,
VGMA. Dft: 633, sayfa. 348, sr. 123,	VGMA. Dft:723, sayfa. 128, sr. 128
VGMA. Dft:757, varak 7,	VGMA. Dft: 758, varak 65-8,

VGMA. Dft:758, varak 66, VGMA. Dft:776, sayfa. 116, sr. 104,
VGMA. Dft:779, sayfa. 16, sr. 14, VGMA. Defter No 789:, sayfa. 123, sr. 165,
VGMA. Dft:929, sayfa. 332, sr. 415 VGMA. Dft: 987, sayfa 274, sayfa. 95,
VGMA. Dft: 988, sayfa. 142, sr. 56, VGMA. Dft: 988, sayfa. 237, sr. 144,
VGMA. Dft: 988, sayfa. 286, sr. 184, VGMA. Dft: 989, sayfa. 50, sr. 39,
VGMA. Dft:989, sayfa. 123, sr. 165, VGMA. Dft: 989, sayfa. 164, sr. 122,
VGMA. Dft:989, sayfa. 165, sr. 123, VGMA. Dft: 989, sayfa. 180, sr. 137,
VGMA. Dft: 989, sayfa. 185, sr. 141, VGMA. Dft: 989, sayfa. 235, sr. 186,
VGMA. Dft: 989, sayfa. 234, sr. 185, VGMA. Dft: 990, sayfa. 47, sr. 53,
VGMA. Dft: 990, sayfa. 3, sr. 3, VGMA. Dft: 990, sayfa. 48, sr. 39,
VGMA. Dft: 990, sayfa. 53, sr. 47, VGMA. Dft: 990, sayfa. 74, sr. 62,
VGMA. Dft: 991, sayfa. 59, sr. 76, VGMA. Dft: 991, sayfa. 53, sr. 70,
VGMA. Dft: 991, sayfa. 45, sr. 57, VGMA. Dft: 991, sayfa. 33, sr. 37,
VGMA. Dft: 991, sayfa. 58, sr. 75, VGMA. Dft: 1185, sayfa. 121-140.

1.5.Makedonya Üsküp Devlet Arşivi

Üsküp Devlet Arşiv Merkezi, Vakfiye No:2 , 8,12,13,15,16,21.

1.6. Salnameler

Salname-i vilayet-i Kosova, Sene 1296.

Salname-i vilayet-i Kosova, Sene 1300.

Salname-i vilayet-i Kosova, Sene 1304.

Salname-i vilayet-i Kosova, Sene 1311.

Salname-i vilayet-i Kosova, Sene 1314.

Salname-i Vilayet-i Tuna, Sene 1290, Rusçuk, Matbaa-i Vilayet-i Tuna, 1290.

2.KİTAP VE MAKALELER

ABAZ, Nagihan, **XV.-XVII. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Dönemi Üsküp Şehrının Mimari Gelişimi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

AĞANOĞLU, H.Yıldırım. **1896 (Hicrî 1314) Kosova Vilayeti Salnamesi**, İstanbul, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, 2000.

AĞANOĞLU, H.Yıldırım. **Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanlar'ın Makus Talihi Göç**, İstanbul 2001, s.33-40.

AHBAB, Yakub, **Üsküp Sancağı'nın İdari Ve Sosyo-ekonomik Yapısı (1876-1911)**, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2015.

AKALIN, Şükrü Haluk, "Balkanlarda İslamın ve Türklüğün Yayılmasında Bir Üncü: Sarı Saltuk", **Balkanlarda İslam Miadı Dolmayan Umut**, TİKA Yayınları, 2016.

AKDAĞ, Mustafa "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi" Ankara 1970.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/796/10179.pdf>.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Ankara, OSAV Yayınları, 1988.

AKGÜNDÜZ, Ahmed ve Öztürk, Said, **Darende Tarihi**, İstanbul, Es-seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Yayınları, 2002.

AKGÜNDÜZ, Murat, "Surre-i Hümayûn Geleneği Ve İslâm Toplumunu Kaynaştırmadaki Rolü," **D.E.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı XXII, İzmir, 2005, ss.107-114.

ARIKAN, Zeki, "Tahrir Defterlerinde Geçen Deyimler", **Osmanlı Araştırmaları XVI**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1996.

ARİFOVSKİ, Hasan (Makedonya, Pirlepe Kanatlar köyü sakini) ile mülakat, 15.9.2017

ARSLAN, Sezer, **Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008.

- ASIM, Salih, **Üsküb Tarihi ve Civarı**, Üsküb 1932, (Sad.Süleyman Baki), İstanbul, Rumeli Türkleri Vakfı Yayınları, 2004.
- ASLAN, Halide, **Tanzimatın İlk Beş Yılında Surre**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları İslam Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.
- AŞIKPAŞAZADE, **Tevarih-i Ali Osman**, İstanbul, Ali Bey Neşri, 1333.
- AŞIKPAŞAOĞLU, **Aşık Paşaoğlu Tarihi**, (Haz. A.N.Atsiz), İstanbul, MEB Yay.1992.
- AŞIKPAŞAZADE, **Aşıkpaşa oğlu Tarihi**, (Haz.A.N.Atsiz), Ankara, 1985.
- ATAY, Hüseyin, “Fatih - Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcazet-nameler” , **VD**, sayı 13,1981.
- AYDEMİR,Yaşar.–HAYBER, Abdulkadir. **Makedonya Kütüphaneleri Türkçe Yazma Eserler Katalogu**, Ankara, TİKA Yayınları, 2007.
- AYDEMİR,Yaşar.–HAYBER, Abdulkadir. “Makedonya İslam Birliği Üsküb İslamî Bilimler Fakültesi İsa Bey Kütüphanesi Katalogu”, **Prof. Dr. Abdurrahman Güzel Armağanı**, Ankara, Gazi Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2004.
- AYDEMİR,Yaşar. "Makedonya Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Yazma Eserler Üzerine”, **38. ICANAS 69**, Ankara, 2007.
- AYDIN, Mahir, “Arşiv Belgeleriyle Makedonya’da Bulgar Çete Faaliyetleri”, **Osmanlı Araştırmaları, The Journal of Ottoman Studies**, İstanbul, Ayı Basım, 1989.
- AYDIN, Mahir, **Osmanlı Eyaleti’nden Üçüncü Bulgar Çarlığına**, İstanbul, 1996.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı. **Osmanlı Mimaresinde Fatih Devri**, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1953.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, **Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya**, Cilt 3, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1981.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, “Yugoslavya’da Türk Abideleri ve Vakıfları” **Vakıflar Dergisi**, Sayı III, Ankara, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyat, 1956.

BAKİ, Süleyman “Üsküplü Şair Fettah Efendi’nin şiirlerinde Mehmet Akif’in vefaati”, **Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Millî Birlik Ve Bütünlük Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, İstanbul, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, 2011.

BALTACI, Cahit, **XV-XVI. yüzyılda Osmanlı Medreseleri**, Cilt 1-2, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2005.

BANARLI, Nihad Sami, **Yahya Kemal’in Hâtıraları**, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1997.

BANK, Berker, “Poulantzas’ın Kapitalist Devlet Kuramı: Sivil Toplum Ve Devlet Arasındaki İkiliğin Aşılması”, **Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences**, cilt V, sayı 2, ss.21-52, Ekim 2012.

BEYDİLLİ, Kemal, “II. Abdulhamid devrinde Makedonya Meselesine Dair”, **Osmanlı Araştırmaları, The Journal of Ottoman Studies**, Ayrı basım, İstanbul 1989.

BERKİ, Ali Himmet, **Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler**, Ankara, Doğu Matbaası, 1966.

BERKİ, Ali Himmet, **Vakıflar**, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950,

BEYATLI, Reşat, “Yahya Kemal’in Hayatı”, **Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası**, Sayı 1, İstanbul, 1959.

BEYATLI, Yahya Kemal, **Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hatıralarım**, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1986.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Hukuku İslamiyye ve Islahat-ı Fikhiyye Kamusu**, Cilt IV, İstanbul, Bilmen Basımevi, 1968.

BOLVER, Mert, **Üsküp’te Yaşayan Türklerin Dil Durumu**, Ondokuzmayıs

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2014.

BRİTANNİCA, Ana, “Üsküp”, **Genel Kültür Ansiklopedisi**, Cilt 19, İstanbul, Ana Yayınları, 2004.

- CASTELLAN, Georges, **Balkanların Tarihi**, (Çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu), İstanbul, Milliyet Yayınları, 1995.
- CEYHAN, Adem, “Üsküplü Mutasavvıf-Şair Sâdeddin Sırrî Hayatı, Bazı Yazı ve Şiirleri- II”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 11, sayı 1, 2013.
- CİHAN, Sadık, “Taşköpri-Zade Ahmed Efendi'nin “Letaifu'n-Nebi” İsimli Kırk Hadisi”, **Atatürk Üniversitesi İlâhiyât Tetkikleri Dergisi**, Sayı 4, Erzurum, 1980.
- ÇAKICI, Fatma Zehra- ER AKAN, Aslı, “Osmanlı Cami Mimarisinin Balkan Ülkelerindeki Yansımaları”, 6. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri/Cilt 1, Kasım 2005, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2009.
- ÇATALTEPE, Sipahi, **İslam-Türk Medeniyetinde Vakıflar**, İstanbul, Türkiye Milli Kültür Vakfı Yayınları, 1991.
- ÇELEBİ, Evliya Mehmed Zillî ibn Derviş, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, c.5, İstanbul, Dersaadet Matbaası, 1315.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, cilt I, İstanbul, Bab-ı Ali Yayınevi, 1960.
- DEDE, Mevlüt, **Üsküp Vakıfları –Bir Sosyal Tarih İncelemesi-** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2015.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük**, Ankara, Doğu Matbaası, 1970.
- DOJCİNOSKİ, Kiro, **Makedonia trhrOUGH the centurries**, Skopje 1995.
<http://www.skopje.gov.mk/EN/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=46> 11.02.2011
- DOJCİNOSKİ, Kiro, **Skopje**, (Editör Niko P. Tozi), Matica Makedonska Publisher, 2003.
- DOĞAN, Recai, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, c.1.S.2.s.5-51, Eylül-Aralık 1998.
- EMİN, Leyla Şerif, **Kuşaktan Kuşağa Dükkâncık Camii**, Erişim Tarihi, 12.10.2016.

<http://www.gercek hayat.com.tr/uskupten-mektuplar/kusaktan-kusaga-dukkancik-camii/>
ELEZOVIĆ, Gliša. **Turski Spomenic u Skoplju**, Skopje, Glasnik Skopskog Naučnog
Društva Knjiga 1 Sveska 1-2, 1925.

ELİF, Hatice, **Üsküp'teki Dergâhı Biz Gönlümüze Koyduk**, Erişim Tarihi, 4.8.2017.

<http://www.dunyabizim.com/?aType=haberYazdir&ArticleID=12725&tip=haber>,

ERTEM, Adnan, “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, **Vakıflar Dergisi**, Cilt 36, Ankara, 2011.

ERSOY, Mehmed Âkif, **Safahat**, (Tertib eden: Ömer Rıza Doğrul), İstanbul, İnkılâb
Kitabevi, 1985.

ERÜNSAL, İsmail. E. “Fatih Devri Kütüphaneleri ve Molla Lütüfî Hakkında Birkaç
Not”, **Tarih Dergisi**, Sayı 33, ss.57-78, 1981.

EYİCE, Semavi, “Hüseyin Şah Camii ve Türbesi”, **DİA**, Cilt 19, TDV Yayınları, 1999.

EYİCE, Semavi, “Bedesten”, **DİA**, Cilt 5, TDV Yayınları, 1992.

EYÜP, Salih, **Makedonyada'ki Tarikatlar, Silsileleri, Maneviyat Büyüklerinin
Hayatları ve Hizmetleri**, Ohri 2010, Erişim Tarihi, 3 Ağustos 2017.

<http://balturk.org.tr/?p=554>.

FİNE, John VA. **The late medieval Balkans**, Ann Arbor, University of Michigan Press
232, 1987.

FURAT, Ahmet Hamdi, **Temettuat Defterlerine Göre Üsküb'ün Sosyal ve
Ekonomik Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek
Lisans Tezi, İstanbul 2001.

GEROLYMAT, Andre, **The Balkan Wars**, New York, Bacis Books Yayınları, 2002.

GJORGİEV Dragi, NİKOLOVA Daniela, **Üsküp Osmanlı Darphanesi**, Üsküp, TİKA
Basımı, 2008.

GÜL, Emine, **XIX. Yüzyılda Makedonya ve Üsküb Kazası**, İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

GÜLER, Nureddin (İstanbul) ile mülakat, 22.06.2017

GÜMÜŞTAM, Gürkan, “Kıbrıs Ağzı Üzerine Hazırlanan Sözlükler Ve Bu Sözlüklerdeki Yöntem Sorunları” **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 4/4 Summer 2009.

GÖKBİLGİN, M.Tayyib,, **XV. Ve XVI Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler, Mukataalar**, İstanbul, Üçler Basımevi, 1952.

GÖKBİLGİN, M.Tayyib, “Nahiye”, **MEBİA**, c.9, İstanbul, MEB Yayınları, 1964.

GÜNDÜZ, Mahmut, "İslamda Kitap ve İlk kütüphaneler", **Türk Kütüphaneciliği**, ss. 93-126, 1975.

GÜRBÜZ, Bahadır, **Batıdan Doğuya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler**, Konya Çizgi Kitabevi, 2002.

HACISALİHOĞLU, Mehmet, “Makedonya”, **DİA**, Cilt 27, TDV Yayınları, 2003.

HAMZAOĞLU, Yusuf, “Osmanlı Öncesi Bulgaristan Türklüğü-Proto Bulgar Türkleri”, **Hikmet İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı 14, Gostivar-Makedonya, 2009.

HAMZAOĞLU, Yusuf, “Başlangıçtan Günümüze Kadar Makedonya Türklüğü” (Der:Kemal Vatan, Hüseyin Yaltırık) **Makedonya’da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı**, İzmir, 1996.

HAMZAOĞLU, Yusuf, **Balkan Türklüğü, Araştırmalar, İncelemeler, Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan**, Ankara, T.C.Kültür Bakanlığı Yay. 2000.

HALAÇOĞLU, Yusuf, **XIV. ve XVII. yüzyıllarında Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara, TTK Basımevi, 1995.

HALAÇOĞLU, Yusuf, **18.yy’da Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Ankara, TTK Yayınları, 1991.

HALL, Richard C. **Balkan Savaşları**, (çev.Tanju Akad), İstanbul, Hamer Kitabevi, 2003.

- HATEMİ, Hüseyin, **Medeni Hukuk Tüzelkişileri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1979.
- HAYBER, Abdulkadir, ÖZCAN, Recai, **Üsküp Yıldız “Pazar günleri çıkar açık Türkçe risaledir.”** Üsküp, Matusiteb Yayınları, 2009.
- HIZLI, Mefail, “Osmanlı Kültür Coğrafyasında Makedonya Medreseleri”,
- 4.Uluslararası Türkçe Eğitim Günü Sempozyumu ve Sergisi, “Makedonya’da Osmanlı Eserleri”**, Üsküp, Matusiteb Yayınları, 2011.
- HOCA, Sadeddin, **Tacu’t-tevarih**, İstanbul, Tabhane-i Amire, 1279.
- HOCA, Nazif, “Üsküp”, **MEBİA**, Cilt XIII, Ankara, MEB. Yay. 1986.
- İŞIKSALAN, Sevim Nilay, “Yahya Kemal’in Ahmet Agah’lı Yılları ve Üsküp”, **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 1, ss.1-24, 2015.
- İBRAHİMGİL, Mehmet Zeki, “Sultan Murad Külliyesi”, **DİA**, Cilt 3, s.509-510, TDV Yayınları, 2009.
- İBRAHİMİ, Mehmet, “Dükkâncık Camii”, **DİA**, cilt 10, TDV Yayınları, 1994.
- İDRİZ, Enes, “Üsküp’te Müslümanlar: Dîni ve Etnik Kimlik Bağlamında Sosyolojik Bir İnceleme”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.18,S.1, ss. 591-608, Bursa, 2009.
- IDRİZOVSİKİ, Idriz, özel arşivi, Üsküp, 2015.
- İLİEVSKA, Frosina, “Lepeneç Nehrinin Ekolojik Restorasyonu”, **Hikmet Dergisi**, Sayı 26 -Kasım 2015, ss.90-100, Gostivar Makedonya, 2015.
- İNALCIK, Halil, “Ottoman Methods Of Canguest”. **Studia Islamica II**, 1954.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlılarda Cizye” **DİA**, Cilt 8, ss.45-48, TDV Yayınları, 1993.
- İNBAŞI, Mehmed, “Fetihten İtibaren Üsküp’te Türk Nüfusu”, **Atatürk Üniverstiesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.3, ss.71-80, Erzurum, 1995-1.
- İNBAŞI, Mehmed, “XVI. Yüzyılda Üsküb Şehri'nin Mahalleleri” **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.3, Erzurum 1995-2.

- İNBAŞI, Mehmed, “İshak Beğ’in Üsküb’deki Vakıfları”, **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Sayı 1, 1995.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Koca Sinan Paşa”, **DİA**, Cilt 26, TDV Yay. 2002.
- İRTEM, Süleyman Kani, **Osmanlı Devletinin Makedonya Meselesi, Balkanların Kördüğümü**, (Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul 1999
- İZETİ, Metin, **Balkanlar’da Tasavvuf**, İstanbul, Gelenek Yayıncılık, 2004.
- KALEŞİ, Hasan, **Najstarji vakufski dokumenti u jugoslaviji na arapskom jeziku**, Priština, 1972.
- KAPLAN, Robert D. **Balkanlarda Kaynayan Kazan**, (Çev.Dilek Şendi), İstanbul, Yayınevi Yayınları, 1995.
- KARA, Mustafa, **Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler**, Bursa, Uludağ Yayınları, 1993.
- KARA, Mustafa, “Basra Bursa Bosna Güzergâhında Bir Mola: Üsküp Rifâi Tekkesi” **Bursa’da Zaman Dergisi**, 25 Kasım 2013.
- KARAKUŞ, Ertuğrul, “Üsküp’te, Yahya Kemâl Beyatlı’nın Annesi Merhum Nâkiye Hanım’a Ait Olması Kuvvetle Muhtemel Olan Mezar Taşı”, **TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, 2014 Yıl:2, Sayı:4, s.161-170
- KILCI, Ali, “Balkanlardaki Osmanlı Baldeken Türbeleri Hakkında Bir Değerlendirme”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı 32, ss.96-97, 2010.
- KOCA, Ferhat, “Kemalpaşazâde’nin Risâle fi’ş-şahsı’l-İnsânî adlı eserindeki bazı görüşlerinin Değerlendirilmesi”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S.27, ss.9-55, 2016.
- KOYUNCU, Aşkın, “Tuna Vilâyeti’nde Nüfus Ve Demografi (1864-1877)”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 9/4 Spring, ss. 675-737, Ankara, 2014.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü”, **Vakıflar Dergisi**, Cilt 2, Ankara, 1942.

- KUL, Eyüp, **XVII. yüzyılda Üsküp Şehri**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2013
- KUR'AN-I KERİM**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- KURT, İsmail, “Şer‘î Açından Vakıf ve Vakıfların Muhasebe Usulü”, **İslami Araştırmalar Vakfı Yayını**, ss.1-52, İstanbul, 2013.
- KUNCHOV, Vasil, **Македонија. Етнографија и Статистика**, Sofia, 1900.
- KUNT, İ. Metin, **Sancaktan Eyalete 1550-1650 arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978.
- KURAN, Tefik Temel, “Makedonya Meselesine Dair Bir Layiha” **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi I**, İstanbul, 1972.
- KUTLU, Sacit, **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- LAROUSSE, Meydan, “Üsküp”, **Büyük lügat ve Ansiklopedi**. C. XII, Meydan Yayınevi, İstanbul 1910.
- LAROUSSI Mohamed, **19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk yarısında Tunus'ta Vakıflar**, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi, İstanbul, 2009.
- MANTRAN, Robert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Çev.Server Tanilli), Say Dağıtım yay. Ankara 1992.
- MARANKİ, Ahmet, **Balkan Mezalimi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 1993.
- MOLLA HÜSREV, Mehmed Efendi, **Düreru'l-Hukkâm**, Cilt II, İstanbul, 1318.
- MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri En-Nisaburi b. El-Haccac. **Sahih-i Müslim**, (Neşreden: Muhammed Fuad Ab-dülbaki), Mesacid bölümü, İstanbul, Tarihsiz.
- NAMLI, Ali. “İsmail Hakkı Bursevi, **DİA**, Cilt 23, TDV Yayınları, 2001.
- NASRULLAH, Binbaşı M., RÜŞDÜ M. ve EŞREF, Mülazım M., **Osmanlı Atlası XX. Yüzyıl Başları**, (Hazırlayan Rahmi Tekin-Yaşar Baş), İstanbul, OSAV Yayınları, 2003.

- NUREDİNİ, Mensuri, **Makedonya'daki Belli Başlı Ziyaret Yerleri** Gostivar, Çabey Baskı, 2003.
- ONAR, Sıdık Sami, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, Cilt 2, İstanbul, Akgün Matbaası, 1966.
- ORTAYLI, İlber, “Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi”, **OTAM**, Sayı 6, ss.281-287, Ankara, 1995.
- OSMANÇAVUŞOĞLU, Oktay, “Çözülemeyen Düğüm Makedonya Sorunu ve Makedonya Türkleri”, **Balkan Türkleri Balkanlarda Türk Varlığı**, Ankara, ASAM Yayınları, 2003.
- ÖZER, Mustafa, **Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV.-XIX Yüzyıl)**, Ankara, TTK. Yay., 2006.
- ÖZER, Mustafa, “Karlı-İli Beyi Mehmed Bey Külliyesi”, **DİA**, C.24, TDV Yay., 2001.
- ÖZER, Mustafa, “Kaçanikli Mehmed Paşa Külliyesi”, **DİA**, C.24, TDV Yay., 2001.
- ÖZTUNA, Yılmaz, **Yavus Sultan Selim**, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılık, 2006.
- ÖZTÜRK, Nazif, “Evkaf-ı Hümayun Nezareti”, **DİA**, C.11, TDV Yay., 1995.
- ÖZTÜRK, Nazif, **Elmalı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt III, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, “Üsküp”, **Türk Ansiklopedisi**, Cilt 13, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1953.
- PAVLOVSKY, Jovan, **Makedonia yesterday and today**, Skopje, Mian Publishing, 2004.
- PAVLOV, Zoran, “Single Domed Mosques in Macedonia”, **İslamic Civilisation In The Balkans**, (Editör Ali Çaksu), ss.33-58, İstanbul, IRCICA Yayınları, 2006.

- RUMİ, Ebulhayrı, **Saltuk-name I**, (Haz. Ş. H. Akalın), İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- RUMİ, Ebulhayrı, **Saltuk-name II**, (Haz. Ş. H. Akalın), İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- PETRUSEVSKİ, İlija, **Makedonia On Old Maps**, Skopje, Makedonia Review, 1992.
- SAATÇİ, Meltem Begüm, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son döneminde Makedonya Sorunu”, **Dünden Bugüne Makedonya Sorunu**, (Derleyen Murat Hatipoğlu), Ankara, ASAM Yayınları, 2002.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Bir Mültezimin Zimem Defterine görev XV. Yüzyıl sonunda Osmanlı Darphane mukataaları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası-XXIII**, İstanbul, 1962.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Akçe”, **DİA**, C.2, TDV Yay. s.224-227.
- SAKLAN, Bilal, **Makedonya’da Hadis Çalışmaları**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2008.
- SAMİ, Şemseddin, **Kamus’l-alam**, İstanbul, Mihran Matbaası, 1306.
- SEMERKANDİ, Ebu’l-Leys, **Tenbihu’l-gafilin Gaflettten Kurtuluş**, Cilt-1, İstanbul, (Tercüme Yaman Arıkan), Uyanış Yayınevi, 1987.
- SEZEN, Tahir, **Osmanlı Yer adları**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA) Yayınları, 2006.
- STAVRIANOS, Leften Stavros. **The Balkans Since 1453**, New York, Pryden Press, 1958.
- STOYANOVSKI, Aleksandar, “XVII. Yüzyılın sonuna kadar Makedonya’nın Osmanlı Hakimiyeti Devrinde İdari taksimatı”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, s. 4-5, İstanbul, 1974.
- SÜLEYMAN, Hüseyin, **Üsküp’te Osmanlı Mirası**, Üsküp, Yeni Balkan Yayınları.
- SÜREYYA, Mehmed, **Sicilli Osmani**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1308.

ŞEHABİ, Behcüddin, “Üsküp Depremi ve Tarihi Eserleri”, **Yeni Balkan Gazetesi**, Üsküp, 28 Temmuz 2014.

ŞERİF, Ahmet, **1844/1845 Yıllarında Üsküp’ün İslami Vakıf Müesseselerinde Görevli Olan Müslüman Memurların Mal Varlıkları**” Üsküp, Makedonya İslam Birliği Yayınları, 2003.

ŞERİF, Ahmet, “Makedonya Yazılı Osmanlı Kültür Mirası”, **4.Uluslararası Türkçe Eğitim Günü Sempozyumu ve Sergisi, Makedonya’da Osmanlı Eserleri**”, Üsküp, Matusiteb Yayınları, 2011.

TANMAN, M. Baha-PARLAK, Sevgi, “Tekke” **DİA**, C.40, TDV Yay., 2011.

TAYİP Tahir, Makedonya Valandovo, Dedeli köyü emekli öğretmeni ile 2010, 2011, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında yapılan mülakat.

TELLİ, Hasan, **Osmanlı Döneminde Bazı Filibe Vakıflar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.

TELLİ, Hasan, “Osmanlı Döneminde Üsküp Evkâf Müdürlüğü”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research**, c.10. sayı 48, ss.221-239, Şubat 2017.

TELLİ, Hasan “Osmanlı Döneminde Üsküp Vakfiyelerinde görülen vakıftan rucu’ davaları ve fıkhi meseleler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research**, C.11, S.55, ss.1041-1058, Şubat 2018.

TRAÇKİ, Leon, **Balkan Savaşları**, (Çev. Tansel Güney), İstanbul, Arba Yay, 1995.

TUNCER, Hadiye, **Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet Taksimatı, Toprak Dağıtımı ve Bunların Mali Güçleri**, Ankara, Ayni Ali Efendi Risalesi, 1964.

TUNÇEL, Gül, “Üsküp Alaca Camii Haziyesi’ndeki Şahideler”, **Hacettepe niversitesi Edebiyat Fakltesi Dergisi**, Cilt: 22 Sayı: 1, ss. 215-236, Ankara 2005.

TURAN, Ömer, "Makedonya’da Türk Varlığı ve Kültürü” **Ahmet Yesevi Üniversitesi Yardım Vakfı Adına Namık Kemal ZEYBEK**, 1996.

TÜRKMEN, İlhan. “Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri”, **Asia Minor Studies Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, Kilis, 2015.

TÜRKMEN, İlhan. “II.Murad’ın Belgrad Muharasası”, **History Studies International Journal of History**, 6/1, ss.189-198, January 2014.

TÜRKMEN, Zekeriya “Makedonya Meselesi”, **Türk Dünyası Araştırmalar Dergisi**, Sayı 61, İstanbul, 1989.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA) ve Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi, **Osmanlı Yönetiminde Makedonya**, Ankara, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2005.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, **Makedonya’daki Osmanlı Evrakı**, Ankara, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 1996.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti**, İstanbul, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2007.

UÇMAN, Abdullar, “XIX Yüzyıla Ait Bir Destan Örneği: Surre-i Humayun Destanı”, **İlmi Araştırmalar**, Sayı 6, s.263-270, İstanbul, 1998.

ULUDAĞ, Süleyman, “Celvet.” **DİA**, C.7, TDV Yay., 1993

UZER, Tahsin, **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, Ankara, TTK. Yay., 1999.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “**Osmanlı Tarihi I**”, Ankara, TTK Yayınları, 1984.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi VI**, Ankara, TTK Basımevi, 1988.

ÜNAL, Mehmet, ÇALIŞKAN, Nurettin, “17-18. Yüzyıl Balkanlarda Divan Sahibi Şairlerin Tarikat Bağlantıları”, **Turkish in Europa, 3rd International Conference On Language And Literature (Uluslararası Dil Ve Edebiyat Konferansı Bildiri Kitabı)** ss.132-178, Tirana, 2014.

ÜNAL, Mehmet, “Tasavvuf Tarihi İçinde Celvetîlik”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:26, ss.91-104, Ağustos 2012.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, **Vakıflarımız**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Resmi web sayfası, <http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=35>

ÜNLÜ, Mucize, “II. Abdülhamit döneminde Üsküp’te imar Faaliyetleri”, **GAMER I**, Cilt 1, ss.165-186, 2012.

ÜSKÜBİ, M. Zihni, “Üsküp Rifai Dergahının Tarihçesi”, **Yönelişler**, Sayı 22, yıl 2, ss. 43-46, Nisan 1983.

YARDIMCI, Mehmet Emin, **1544 yılı Nüfus ve Arazi Tahrir Defterine göre Üsküp Nahiyesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Ankara, TTK. Yayınları, 2003.

YILMAZ, Hasan Kamil, **Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetî Tarîkatı**, İstanbul, Erkam Yayınları, 1982.

YILMAZ, Yasin, **Kanuni Vakfiyesi ve Süleymaniye Külliyesi**, Ankara, Vakıflar Genel Md. Yay. 2008.

YAZICI, Nesimi, "Salih Asım'ın Eserlerinde Üsküp“, **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri**, 29-31 Mayıs 1995, (s. 49-61), İstanbul, İ.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Araştırma Merkezi Yayınları, 1996.

YAZICI, Nesimi, “Türk-İslam Toplumunda Dayanışma Kültürünün Müesseseseleşmesi Olarak Vakıflar”, **Sosyal ve Ekonomik Hayatta Vakıfların Yeri** (Derleyen İbrahim Ateş), İstanbul, Yoksullara Yardım ve Eğitim Vakfı Kültür Yayınları, 2008.

YÜCER, Hür Mahmut, “Sadiyye”, **DİA**, C.35, TDV Yay., İstanbul 2008, s.410-413.

YÜKSEL, Hasan, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü**, Sivas, Dilek Matbaası, 1998.

ZEKİRİYA, Abdul (Üsküp) ile mülakat, 30.09.2016.

ZUHAYLİ, Vehbe, **İslam Fıkı Ansiklopedisi**, Cilt 10, İstanbul, Risale Yayınları,1994

3.İNTERNET’TEN ALINAN KAYNAKLAR

Bursa Büyükşehir Belediyesi, Resmi web Sayfası: Erişim Tarihi: 15.052017

<http://www.bursa.bel.tr/uskup-un-kalbine-bursa-muhru/haber/22162>

<http://www.skopje.gov.mk/EN/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=46>, Erişim tarihi: 12.12.2016

<http://www.osmanlicaturkce.com/?k=kuban&t=%40>, Erişim Tarihi: 15.05.2017

Yeni Balkan Gazetesi, web sayfası, Erişim Tarihi, 4.8.2017

<http://www.yenibalkan.com/kultur/uskup-fatihi-yigit-pasanin-turbesi-acildi-h6856.html>

Popis Na Naselenieto, Domakinstvata I Stanovite Vo Republika Makedonija, 2002,

<http://www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaXIII.pdf>

EKLER

1.TABLOLAR

TABLO-1 : Üsküp’te çeşitli vakıflar tarafından yaptırılan ve hala ayakta kalan camiler

Üsküp’te ayakta kalan camiler	
1	Arasta Camii
2	Cedid İsa Bey Camii
3	Dükkancık Camii (Muslihiddin – Müezzinz Hoca Camii)
4	Gazi İsa Bey Camii
5	Gazi İshak Bey Camii (İshakiye- Alaca Camii)
6	Gazi Mustafa Paşa Camii
7	Gazi Yahya Paşa Camii
8	Hacı Balaban Camii
9	Hacı Hayreddin Camii
10	Hacı Muhyiddin Camii (Arif Hoca- Fergana Camii)
11	Hacı Yunus Camii
12	Hatucuklar Camii (Hani Hatun Mescidi)
13	Hüdaverdi Camii
14	Hüseyin Şah Camii
15	Kapıcı Hamza Camii
16	Kara Kapıcı Camii (Hacı Kazım Camii)
17	Kebir Mehmed Bey (Çelebi) Camii
18	Köse Kadı Camii
19	Murad Paşa Camii (İbni Şahin Camii, Zeynel Bey Camii)
20	Paşa Yiğit Bey Camii (Baba Meddah Camii)
21	Sultan Murad Camii (Hünkar Camii)
22	Tütünsüz Camii

TABLO-2: Üsküp'te çeşitli vakıflar tarafından yaptırılan ve yok olan camiler

Üsküp'te yok olan camiler	
1	Ahmed Bey Camii (Lonca Camii)
2	Borazan Camii
3	Burmalı Camii (Karlızade Mehmed Bey Camii)
4	Ceylan Çavuş Camii
5	Dülgerzade Mehmed Efendi Camii
6	Eski Camii
7	Faik Paşa Camii
8	Gazi İskender Mahallesi Camii
9	Hacı Abdalbaki Camii
10	Hacı Bekir Camii
11	Hacı Hürrem Camii
12	Hacı Kasım Camii
13	Hacı Lala Mahallesi Camii
14	Hacı Musa Camii
15	Hacı Mustafa Camii
16	Hacı Ömer Ağa Camii
17	Hacı Taceddin Camii
18	Hamidiye Camii
19	Hasan Rıza b. Osman Camii
20	Hüma Sultan Camii
21	Hüseyin Ağa Camii
22	İbiş Ağa Camii
23	İbni Payko Camii
24	İbrahim Bey Camii
25	Kaçanikli Mehmed Paşa Camii
26	Kadıasker Cafer Efendi Camii
27	Kale Camii
28	Kazancılar Camii (Bakırcılar Camii, Tanrıverdi Mahallesi Mescidi)
29	Kiremitçi Ahmed Çelebi Camii
30	Melek Hamza Camii
31	Muradiye Camii
32	Mustafa b. Ferhad Camii
33	Rabia Hatun Camii
34	Şeyh Şaban Tekke Camii
35	Üsküp Musallası (Namazgah)
36	Vardar Tekke Cami (Dervişan Mahallesi Mescidi)
37	Yelan Kuban Camii (Hasan Çavuş Camii)
38	Yoğurtçular Camii (Yoğrutçu Pazarı Camii, İbrahim Çavuş Camii, Mahmud Çavuş Camii)

TABLO-3: Üsküp'te çeşitli vakıflar tarafından yaptırılan Mescitler

Üsküp Mescitleri			
1	Ahi İsa Mahallesi Mescidi	2	Ali Bey Mahallesi Mescidi
3	Acemzade Mescidi	4	Arapzade Mescidi
5	Aliyeoğlu Mescidi	6	Ayşe Hatun Mescidi
7	Birun Hisar Mahallesi Mescidi	8	Bostan Ağa Mahallesi Mescidi
9	Cedid Mehmed Çelebi Mescidi	10	Celal Azab Mahallesi Mescidi
11	Çayırılı Mahallesi Mescidi	12	Debbağ Şahin Mescidi
13	Dede Salih Efendi Mescidi	14	Derviş Ramazan Mahallesi Mescidi
15	Dilaver Mescidi	16	Emir Hoca Mahallesi Mescidi
17	Emre Bey Mescidi	18	Evrenos Mahallesi Mescidi
19	Eyne Bey Mescidi	20	Eyüp Ömer Mahallesi Mescidi
21	Gazi Mentеш Mahallesi Mescidi	22	Gazi Kasım Mahallesi Mescidi
23	Gökbezoğlu İvaz Mescidi	24	Göncüoğlu Mahallesi Mescidi
25	Habeni Mescidi	26	Hacı Abdalbaki Mescidi
27	Hacı Ali Mahallesi Mescidi	28	Hacı Aydın Mahallesi Mescidi
29	Hacı Gazi Mahallesi Mescidi	30	Hacı Hasan Mahallesi Mescidi
31	Hacı Hüseyin Mescidi	32	Hacı Kemal Mahallesi Mescidi
33	Hacı Taceddin Mescidi	34	Hamza Bey (Hamza Bali) Mah.Mescidi
35	Hamza Kadı Mahallesi Mescidi	36	Haraççı Selahaddin Mahallesi Mescidi
37	Hazinedar İsmail Mescidi	38	Hoca Musa Mahallesi Mescidi
39	İbni Bahri Mescidi	40	Hoca Şemseddin Mahallesi Mescidi
41	İbni Bali Mescidi	42	İbni Hüseyin Mahallesi Mescidi
43	İbni Kocacık Mahallesi Mescidi	44	İbni Konci Mahallesi Mescidi
45	İbni Muhtesib Mahallesi Mescidi	46	İbni Ömer Mescidi
47	İbni Seci Mescidi	48	İsa Bey Mescidi
49	İskender Gazi Mahallesi Mescidi	50	İsmail Voyvoda Mescidi
51	Kalenderhane Mescidi	52	Kapucu Yusuf Mahallesi Mescidi
53	Kara Kadı Mahallesi Mescidi	54	Karaca Mescidi
55	Kasım Gazi Mahallesi Mescidi (Kasım Fakih Mahallesi Mescidi)	56	Katırlı Mescidi
57	Katip Şahin Mescidi	58	Küpcüoğlu Mahallesi Mescidi
59	Nimetullah Mescidi	60	Mescid-i Cedid
61	Onaltı Mahallesi Mescidi	62	Muhyiddin Çelebi Mahallesi Mescidi
63	Oruçpaşa Mahallesi Mescidi (Arap Mahmud Efendi Mescidi)	64	Pazarbaşı Mahallesi Mescidi
65	Sağır Mehmed Bey Mescidi	66	Salana Mescidi
67	Sinan Paşa (Ağa) Mescidi	68	Sultan Murad Caminin yanındaki mescid
69	Süleyman b. Mürüvved Mescidi	70	Şeyh Ramazan Mescidi
71	Şirmed Mescidi	72	Tahtalı Mescidi (Asmalı Mescid)
73	Terzibaşı Mahallesi Mescidi	74	Tuzcu Mustafa Mahallesi Mescidi
75	Üsküp Hapishanesi Mescidi	76	Tuzcu Süleyman Mahallesi Mescidi
77	Yamak Mescidi	78	Yiğit Ali Paşa Mahallesi Mescidi
79	Zerker Mescidi	80	Zurnazen Mescidi
81	Zülfikar Mahallesi Mescidi		

TABLO-4: Üsküp'te tekke ve zaviyeler

Üsküp'te tekke ve zaviyeler	
1. Bektaşî tarikatına bağlı tekke ve zaviyeler	
1	Cafer Baba Zaviyesi
2	Hacı Mustafa Baba Zaviyesi
3	Haydar Baba Zaviyesi
4	Karaca Ahmed Sultan Zaviyesi
5	Sersem Baba Zaviyesi
2. Celvetî tarikatına bağlı tekke ve zaviyeler	
1	Hacı Ayşe Hatun Zaviyesi
3. Halvetî tarikatına bağlı tekke ve zaviyeler	
1	İplikçi Hasan Efendi Tekkesi (Bukağılı Tekke)
2	İsmail Hakkı Tekkesi
3	Şeyh Salih b. Hüseyin Tekkesi
4	Kulak Mehmed Efendi Zaviyesi
5	Şeyh Adem Baba Tekkesi (Zincirli Tekke)
6	Veliyüddin Vardar Sinani Tekkesi (Ümmü Sinan Tekkesi)
7	Kadı Baba (Gazi Baba) Zaviyesi
4. Kadiri tarikatına bağlı tekke ve zaviyeler	
1	Emir Sultan (Emir Buhari) Tekkesi
2	Kara Mustafa Zaviyesi (Dükkancık Tekkesi)
3	Elaldı Sultan Dergahı (Belkis Hanım Dergahı)
4	Şeyh Giyasi Tekkesi
5	Şeyh Seyyid Çolak Efendi Zaviyesi
6	Üryan Baba Zaviyesi
7	Seyyid Kablan Zaviyesi
5. Kalenderî tarikatına bağlı tekke ve zaviyeler	
1	Üsküp Kalenderhanesi
6. Melami tarikatına bağlı tekke ve zaviyeler	
1	Melami Baba Tekkesi
2	Noktacılar Tekkesi
7. Mevlevî tarikatına bağlı tekke ve zaviyeler	
1	Üsküp Mevlevihanesi
8. Nakşibendi tarikatına bağlı tekke ve zaviyeler	
1	Üsküp Nakşibendi Tekkesi
2	Şeyh Lütfullah Üskibi Zaviyesi
9. Sadiye tarikatına bağlı tekke ve zaviyeler	
1	Pir Vefa Baba Tekkesi
10. Rufai tarikatına bağlı tekke ve zaviyeler	
1	Şeyh Mehmed Efendi b. İsmail Tekkesi

11. Hangi tarikata bağı olduğu belirlenemeyen tekke ve zaviyeler	
1	Acemzade Hasan Efendi Tekkesi
2	Ababacı Zaviyesi
3	Aynbari Tekkesi
4	Baba Lokman Zaviyesi
5	Baba Meddah Tekkesi
6	Duruflu Tekkesi
7	Evgi Efendi Zaviyesi
8	Farfara Tekkesi
9	Fatıma Hatun Vakfı Zaviyesi
10	Hacı Bayram Zaviyesi
11	Hasan Baba Zaviyesi (Hasan Dede Zaviyesi)
12	Hasan ve Hüseyin Zaviyesi
13	Hindi Baba Tekkesi
14	Hümâyûn Hatun Zaviyesi
15	İsa Bey Zaviyesi
16	Karı Koca Zaviyesi
17	Kaçanikli Mehmed Paşa Zaviyesi
18	Küpelî Baba Tekkesi (Şeyh Gaffar Tekkesi)
19	Mustafa b. Ferhad Vakfı Zaviyesi
20	Ömer Ağa Tekkesi
21	Şeyh Davud Tekkesi
22	Şeyh Fettah Tekkesi
23	Şeyh Feyzullah Efendi Zaviyesi
24	Şeyh Latif Efendi Zaviyesi
25	Şeyh Meadi Tekkesi
26	Topal Baba Tekkesi
Üsküp'te bulunan tekke ve zaviyelerin genel toplamı: 54	

TABLO-5: Üsküp'te bulunan türbeler

Üsküp'te bulunan türbeler	
1	Ayak altı Türbesi
2	Baba Lokman Türbesi
3	Beyhan Sultan Türbesi
4	Cafer Baba Türbesi
5	Dağıstanlı Ali Paşa Türbesi
6	Deli Bey Türbesi
7	Elaldı Sultan Türbesi
8	Gavri Baba (Mısır Hükümdarı Sultan Gavri) Türbesi
9	Gazi Baba Türbesi (Aşık Çelebi, Kadı Baba Türbesi)
10	Gazi İshak Bey Türbesi
11	Hasan Baba (Hasan Dede) Türbesi
12	Hatuncuklar Camii Türbesi
13	Hüma Şah Sultan Türbesi
14	Haydar Baba Türbesi
15	Hindi Baba Türbesi
16	İbni Payko Camii Türbesi
17	Kaçanıklı Mehmed Paşa Türbesi
18	Karaca Ahmed Sultan Türbesi
19	Karlılı Mehmed Bey Türbesi
20	Kapan Baba Türbesi
21	Kral Kızı Türbesi
22	Meddah Baba Türbesi
23	Mevla Valihi Çelebi Türbesi
24	Mustafa Paşa Camii Türbesi
25	Pir Vefa Baba Türbesi
26	Rufai Tekkesi Türbesi
27	Şafızade Seyyid Sadi Efendi Türbesi
28	Şeyh Latif Efendi Türbesi
29	Şeyh Lütfullah Efendi Türbesi
30	Şeyh Mehmed Efendi Türbesi
31	Paşa Yiğiy Bey Türbesi
32	Üryan Baba Türbesi
33	Veysi Efendi b. Mehmed Türbesi
34	Yahya Paşa Camii Türbesi
35	Yeşil Baba Türbesi (Sahabeden Zeyd b. Erkam Türbesi)
36	Zincirli Tekke Türbesi
37	Diğer türbeler

TABLO-6: Üsküp'te vakıflar tarafından yapılan eğitim müesseseleri

Üsküp'te vakıflar tarafından yapılan eğitim müesseseleri	
1. Üsküp Medreseleri	
1	Atiye binti Yaşar Bey Medresesi
2	Celiliye Hacı Bey Medresesi
3	Debbağ Şahin Mescidi Medresesi
4	Emir İsmail Medresesi
5	Gazi İsa Bey Medresesi
6	Gazi İshak Bey Medresesi
7	Gazi Mustafa Paşa Medresesi
8	Gazi Yahya Paşa Medresesi
9	Hacı Hasan b. Ali Medresesi
10	Hacı Hüseyin Medresesi
11	Hacı İsmail Ağa Medresesi
12	Hüseyin Şah Medresesi
13	Karlızade Mehmed Bey Medresesi (Burmali Medresesi)
14	Meddah Baba Medresesi (Yiğit Paşa Bey Medresesi)
15	Sultan Murad Medresesi
16	Tophane Medresesi
17	Tütünsüz Medresesi
2. Üsküp Mektepleri	
1	Alaaddin Sultan Mektebi
2	Baba Meddah Mektebi
3	Beyhan Sultan Mektebi
4	Elaldı Sultan Mektebi
5	Fevziye Mektebi
6	Gazi Mustafa Paşa Mektebi
7	Gazi Yahya Paşa Mektebi
8	Hacı Ali Mektebi
9	Hacı Kasım Mektebi
10	Hacı Muhyiddin Mektebi
11	Hafız Mahmud Mektebi
12	Hayriye Mektebi
13	Hümaşah Sultan Mektebi
14	İbni Bali Mektebi
15	Kaçanikli Mehmed Paşa Mektebi
16	Karamani Hacı Ali Muallimhanesi
17	Kebir Mektebi
18	Kemya Hatun Mektebi
19	Mustafa b. Ferhad Vakfı Mektebi
20	Müezzın Hoca Mektebi
21	Ömer Dede Mektebi
22	Yiğit Paşa Mektebi
3. Üsküp Kütüphaneleri	
1	Gazi İsa Bey Vakfı Kütüphanesi
2	Gazi İshak Bey Vakfı Kütüphanesi
3	Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı Kütüphanesi

4. Üsküp Dâru'l-kurrâları	
1	Gazi İsa Bey Dâru'l-kurrâsı
2	Gazi Yahya Paşa Dâru'l-kurrâsı
3	Diğer Dâru'l-kurrâlar
5. Üsküp'te Daru'l-mesnevi	
1	Zeynel Abidin Vakfı Daru'l-mesnevisi
6. Üsküp'te Cüzthane	
1	Abdülbaki Efendi Vakfı Cüzhanesi

TABLO-7: Üsküp'te vakıflar tarafından yapılan sosyal ve ticari müesseseler

Üsküp'te vakıflar tarafından yapılan sosyal ve ticari müesseseler	
1. Üsküp'te İmarethaneler	
1	Elaldı Sultan Vakfı İmareti
2	Hacı Ömer Vakfı İmareti
3	Hamaşah Sultan Vakfı İmareti
4	Hünkar İmareti (Sultan Murad Vakfı İmareti)
5	Gazi İsa Bey Vakfı İmareti
6	Gazi İshak Bey Vakfı İmareti
7	Gazi Mustafa Paşa Vakfı İmareti
8	Gazi Yahya Paşa Vakfı İmareti
9	Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı İmareti
10	Kebir Mehmed Çelebi Vakfı İmareti
11	Mustafa b. Ferhad Vakfı İmareti
12	Sağır Mehmed Bey b. İsa Bey Vakfı İmareti
2. Üsküp'te hanlar ve kervansaraylar	
1	Bayram Paşa Hanı
2	Boyalı Han
3	Camlı Han
4	Davud Paşa Hanı
5	Gazi İsa Bey Vakfı Hanı (Sulu Han)
6	Gazi İshak Bey Vakfı Hanı (Yeni Han)
7	Gazi Mustafa Paşa Vakfı Kervansarayı
8	Gazi Yahya Paşa Vakfı Hanı
9	Hacı Bekir Camii Vakfı Hanı
10	Kapan Han (Gazi İsa Bey Vakfı Hanı)
11	Kapıcı başı Sinan Bey Kervansarayı
12	Karlızade Mehmed Bey Vakfı Hanı
13	Körükçü Hanı (Hacı Muhyiddin Vakfı Hanı)
14	Kukli Mehmed Bey Vakfı Hanı
15	Kurşunlu Han (Müezzinz Hoca Vakfı Hanı)
16	Mehmed Ağa Hanı
17	Rüstem Paşa Kervansarayı
18	Şar Han
3. Üsküp'te Misafirhanlar	
1	Gazi Yahya Paşa Vakfı Misafirhanesi
2	Diğer vakıf misafirhaneleri (6 özel misafirhane)
4. Üsküp'te Bedesten	
1	Gazi İshak Bey Bedesteni

5. Üsküp'te Hamamlar	
1	Ayşe Hatun Hamamı
2	Davut Paşa Hamamı
3	Davud Paşa Küçük Hamamı
4	Eski Hamam
5	Eski Yeni Hamam
6	Gazi İsa Bey Hamamı (Çifte Hamam, Yeni Hamam)
7	Gazi İshak Bey Çifte Hamamı
8	Gazi Yahya Paşa Hamamı
9	Hacı Hasan Rıza Efendi Hamamı (Vardar Hamamı, Muhacir Hamamı)
10	Hürriyet Hamamı
11	Kara Kapıcı Hamamı
12	Kızlar Hamamı (Hatuncuklar Hamamı)
13	Postane Hamamı (Nezafet Hamamı, Modern Hamam)
14	Saray Hamamları
15	Sultan Hatun Hamamı
16	Şengül Hamamı (Kuru Hamam, Kazancılar Hamamı, Müezzın Hoca Hamamı)
17	Tuz Pazarı Hamamı (İbrahim Çavuş Hamamı, Gelin Hamamı, Lonca Hamamı)
18	Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa Hamamı
6. Üsküp'te Su Yolları ve Su Kemerleri	
1	Gazi İsa Bey Vakfı Su Yolu ve Su Kemerleri
2	Gazi Mustafa Paşa Vakfı Su Kemerleri
3	Gazi Yahya Paşa Vakfı Su Yolu
4	Müezzın Hoca Vakfı Su Tolu
5	Kebir Mehmed Bey Vakfı Su Yolu ve Su Kemerleri
7. Üsküp'te Çeşmeler	
1	Adem Baba Çeşmesi
2	Alaca Çeşmesi
3	Altı Parmak Çeşmesi
4	Boyacılar Çeşmesi
5	Demirci Çeşmesi
6	Dükkancık Çeşmesi
7	Farfara Çeşmesi
8	Gazi Kasım Çeşmesi
9	Gazi Menteş Çeşmesi
10	Hacı Galib Çeşmesi
11	Hacı Rauf Çeşmesi
12	Hacı Semka Çeşmesi
13	Haydar Baba Tekkesi Çeşmesi
14	İsa Bey Çeşmesi
15	Kapan Han Çeşmesi
16	Kara Hasan Çeşmesi
17	Meddah Baba Çeşmesi
18	Oruç Paşa Çeşmesi
19	Sinan Voyvoda Çeşmesi
20	Tabaklar Çeşmesi
21	Demirci Çeşmesi
22	Soğuk Çeşme
23	Rufai Çeşmesi
24	Kuru Çeşme
25	Lonca Çeşmesi

26	Yahya Paşa Çeşmesi
27	Hacı Eyne Çeşmesi
28	Altı Ayak Çeşmesi
29	Çadırcı Hacı Hüseyin Alemdar Çeşmesi
30	Hacı Hasan b. İbrahim Çeşmesi
31	Diğer Çeşmeler
8. Üsküp'te Köprüler	
1	Hüseyin Şah Vakfı Köprüsü (Vardar Nehri üzerinde)
2	Taş Köprü (Hümâyûn Şah Vakfı –Vardar Nehri üzerinde)
3	Hacı Ali Vakfı köprüsü (Lepence Nehri üzerinde)
9. Üsküp'te Darphane	
1	Davut Paşa Vakfı Darphanesi

2.RESİMLER ve BELGELER

Gazi İsa Bey Camii (Üsküp-2013)

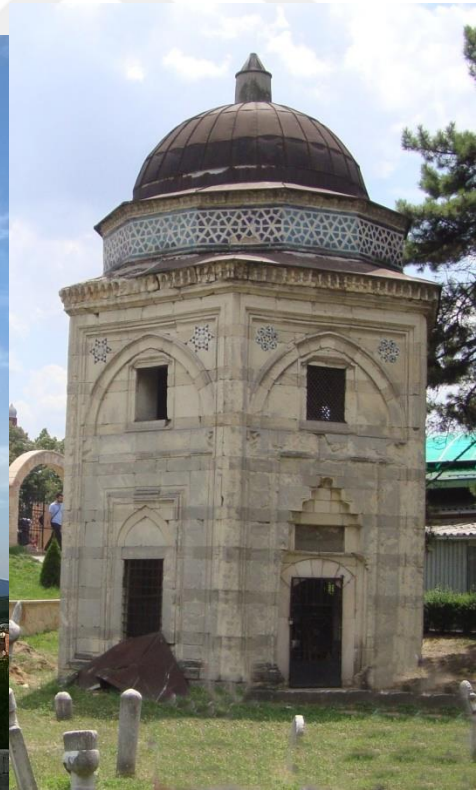
Sultan Murad Camii (Üsküp-2012)

Arasta Camii (Üsküp -2013)

Gazi İshak Bey Türbesi (Üsküp-2014)

İshak Bey Cami avlusundaki türbe (2013)

Gazi İsa Bey Camii (Üsküp-2012)

Gazi Mustafa Paşa Camii (Üsküp-2013)

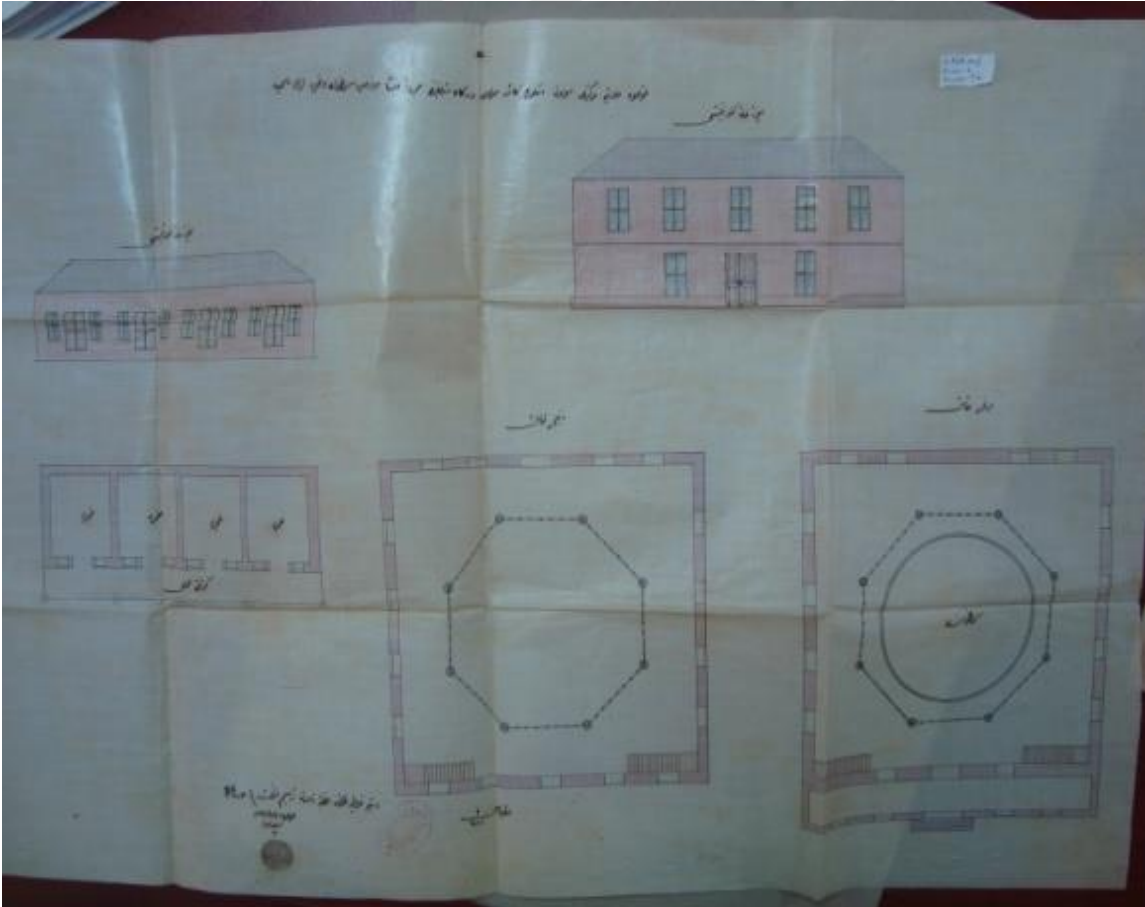
Murat Paşa Camii (Üsküp-2013)

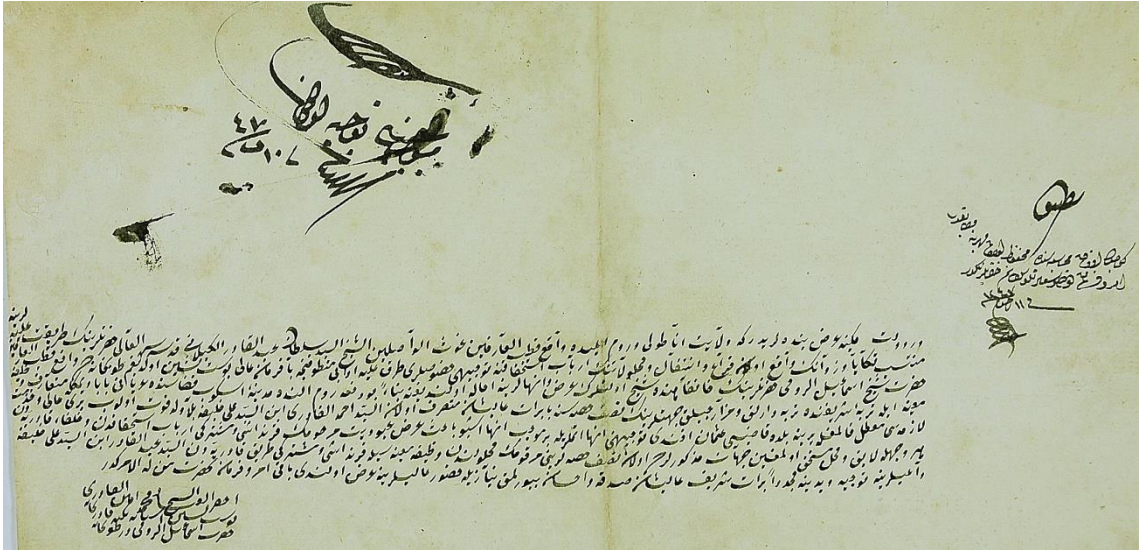
Hüdaverdi Camii (Üsküp-2011)

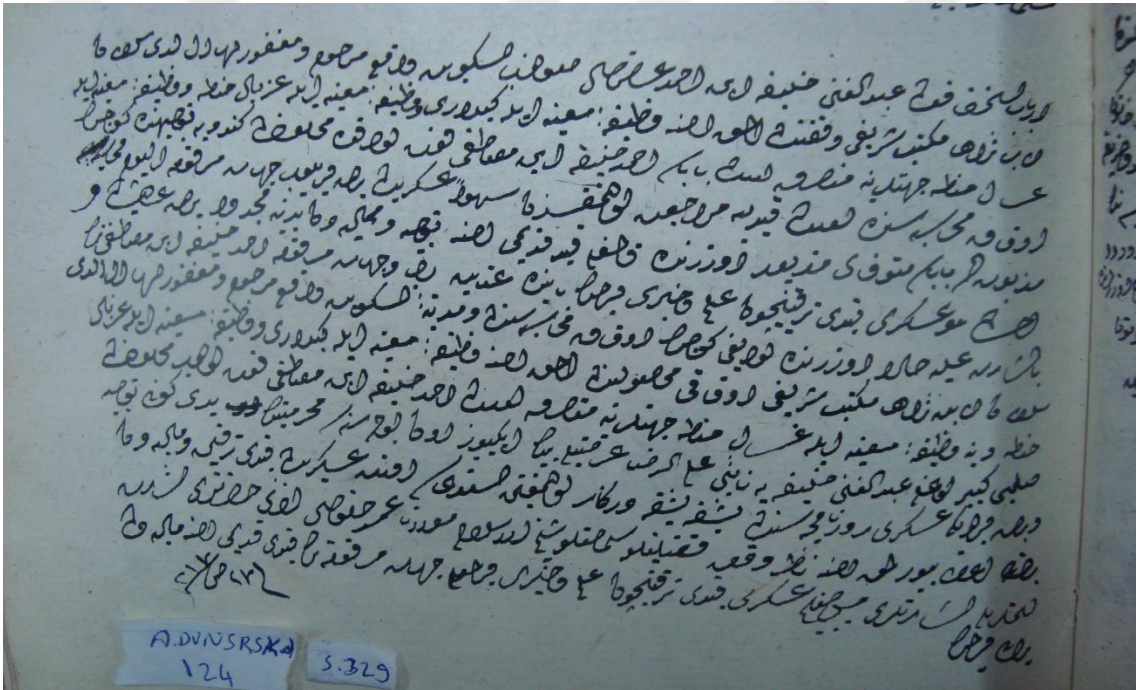
Davut Paşa Hamamı (Üsküp-2013)

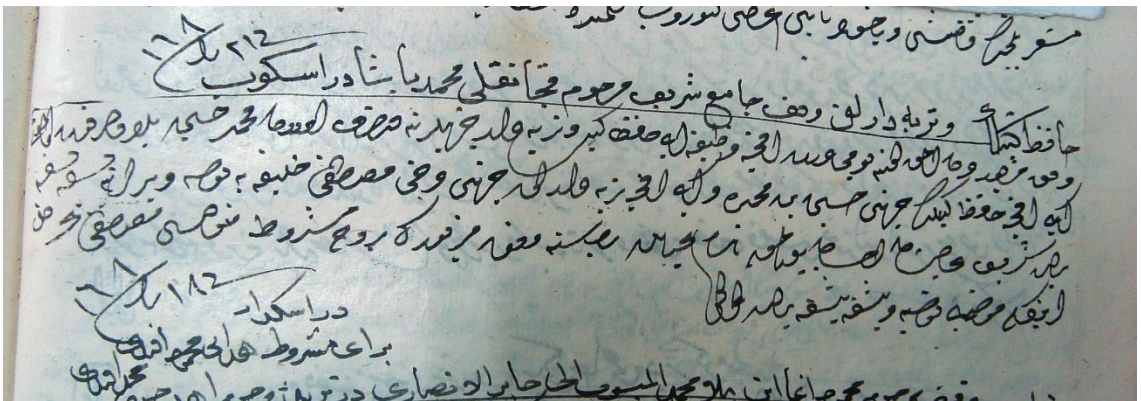
Üsküp Mevlevihanesinin tadilat projesi, (hicrî 1313/miladi 1896),
BOA,Y.PRK.MŞ.6/36.

Üsküp'te Kadiri tarikatına bağlı Üryan Baba Tekkesinde türbedar tayini, BOA. C.E. 7057 hicri 1247/ miladi 1831

Üsküp'te Elaldı Sultan Mektebi, h.1218/m.1803, BOA.A.DVN.SRSK.D.124.v.329,

Kaçanıklı Mehmed Paşa Vakfı Kütüphanesine hafız-ı kütüb görevlisi tayini hicri 1168/m.1755, BOA.A.DVNSRSK.D.78,v.152

ÖZET

“Osmanlı dönemi Üsküp Vakıfları” adlı çalışmamız ağırlıklı olarak Osmanlı arşivi belgelerine dayanarak hazırlanmıştır. Günümüzde Makedonya’nın başkenti olan Üsküp, 1390-1912 yılları arasında 522 yıl Osmanlı Devleti idaresinde kalmıştır. Bu dönemde sadece şehir merkezinde 200’den fazla vakıf kurulmuştur. Padişahlar, paşalar, hanımlar ve beyler tarafından kurulan bu vakıflar şehrin gelişmesine katkı sağlamış ve Üsküp’ün dinî, eğitim, sosyal ve ekonomik hayatında çok önemli roller üstlenmiştir. Vakıflar tarafından Üsküp’te 60 cami, 81 mescid, 54 tekke, 37 türbe, 17 medrese, 22 mektep, 3 kütüphane, 2 dâru’l-kurrâ, 1 daru’l-mesnevi, 1 cüzthane, 12 imaret, 18 han, 7 misafirhane, 1 bedesten, 18 hamam, 5 su yolu, 110 çeşme, 3 köprü, 1 darphane gibi eserler yapılmıştır. Bu eserlerin ayakta kalması ve hizmetlerinin devam ettirebilmesi için yüzlerce dükkan, ev, Üsküp’e bağlı 80’den fazla köy ve çiftlikte, bağ, bahçe, tarla, arsa gibi gayrimenkuller vakfedilmiştir. Bu hizmet binalarında binlerce kişi çeşitli görevlerde istihdam edilmiştir. Vakıflar yapmış oldukları hizmetlerle küçük bir kasaba görünümündeki Üsküp şehrinin hızla gelişerek eyalet merkezi statüsüne yükselmesine ve stratejik önemini artırmasına katkı sağlamış ve Türk-islam kültürünün Üsküp ve bölgesine taşınmasına ve bu kültürün burada temsil edilmesine zemin hazırlamıştır. Günümüzde bu vakıf eserlerinin bir kısmı halen ayakta durmakta ve hizmetlerini devam ettirmektedir. Üsküp’ün metropol ve başkent bir şehir olmasının tarihi arka planında vakıfların hikayesi yer almaktadır.

Telli, Hasan, Skopje/Üsküp Foundations/vakıf in Ottoman Period, Doctorate's Thesis, Advisor: Assoc.Prof. Halide Aslan, 354 p.

SUMMARY

Our work "Skopje/Üsküp Foundations/vakıf in Ottoman Period" was predominantly based on Ottoman archival documents. Skopje, the capital of Macedonia today, remained in the Ottoman state for 522 years between 1390-1912. In this period, more than 200 foundations were established only in the city center. These foundations founded by saints, pashas, ladies and gentlemen contributed to the development of the city and played an important role in Skopje's religious, educational, social and economic life. There are 60 mosques, 81 mescid, 54 tekke, 37 tombs, 17 madrasa, 22 school, 3 library, 2 dâru'l-kurrâ, 1 daru'l-mesnevi, 1 Cuzhane, 12 imaret, 18 inns, 7 guesthouse, 1 bedesten, 18 baths, 5 waterways, 110 fountains, 3 bridges, 1 mint. Hundreds of shops, houses, more than 80 villages and farms affiliated to Skopje, real estate such as vineyards, gardens, fields and land were founded to keep these works alive and to continue their services. Thousands of people have been employed in various positions in these service buildings. The foundations laid the foundation for Skopje's city in a small town view to develop rapidly and increase its status as a city center and increase its strategic significance, and to move the Turkish-Islamic culture to Skopje and its region and to represent this culture here. Today some of these foundation works are still standing and continue to provide services. The historical background of Skopje being a metropolis and a capital city is the story of foundations.